ئابدۇررەشىد هاجى كېرىمى

قارا جۇلدىكى جەڭ

تارقاتقۇچى:
www·uyghurweb·net

شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسى، قەشقەر بيۇروسىنىڭ باش سېكرېتارى مەرھۇم قۇماندان ئاخۇنوپ ۋە سەپداشلىرىنى ئەسلەيمەن.

— ئاپتور

ئاپتوردىن

ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم!

سىز ئوقۇۋاتقان «قارا جۇلدىكى جەڭ» ناملىق بۇ كىتاب، شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسى، قەشقەر بيوروسىنىڭ باش سىكرىتارى ئاخۇنوپ ۋە سەپداشلىرىمىنىڭ قەشقەردە ئېلىپ بارغان قوراللىق قوزغىلىڭىدىن ئەسلىمىلەر بولۇپ، ۋەقە 1969 - يىلى 8 - ئاينىڭ 23 - كۈنى قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى ئاتۇش ناھىيىسىنىڭ قارا جۇل يېزىسىدا يۈز بەرگەن، مەن شۇ ۋەقەلىكنىڭ بىردىنبىر ھايات شاھىدى بولۇش سۈپىتىم بىلەن، ۋەقەلىكنىڭ خىتاي دائىرىلىرى تەرىپىدىن پاش بولۇپ، ئەينى زاماندا دېلولاشتۇرۇلغان قىسمىنىلا يېزىپ ھۇزۇرىڭىزلارغا سۇندۇم.

بۇ كىتابنىڭ نەشىردىن چىقىشىغا ۋە ئىنگلىز تىلىغا تەرجىمە قىلىپ ئامېرىكا كونگرىسىغا تاپشۇرماقچى بولغان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەنىۋى ئانىسى، شەرقىي تۈركىستان مىللىي مۇستەقىللىق ھەرىكىتىنىڭ رەھبىرى ۋە يولباشچىسى رابىيە قادىر خانىمغا ۋە ئۇنىڭ مەڭگۈلۈك سەپدىشى، ئۇستازىمىز سىدىق ھاجى روزىغا كۆپ رەھمەت ئېيتىمەن.

قەشقەر ھۆكۈمەت ئۇچۇر تورىبېتىنىڭ «قەشقەر تارىخىدىكى مۇھىم چوڭ ئىشلارخاتىرىسى» سەھىپىسىدە مۇنداق يېزىلغان: (تور بېتى خىتايچە بولۇپ، ئۇيغۇرچىسى يوق)

تەرجىمىسى:

1969 - يىل 8 - ئاينىڭ 20 - كۈنى «شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسى» نىڭ قەشقەر شۆبىسى ئاتالمىش مەركىزى بيوروسىنىڭ يوليورۇقىغا ئاساسەن، ئۇزۇن مۇددەت ئىنچىكە پىلانلاش ئارقىلىق ئاخۇنوپىنىڭ يېتەكچىلىكىدە شۇ كېچىسى بىر تۈركۈم ھەقىقى ئەھۋالنى بىلمەيدىغان ئاممىنى ئەتراپىغا توپلاپ، زور مىقداردىكى قورال - ياراق، ئوق – دورىلارنى ئېلىپ، ئىككى ماشىنىغا ئولتۇرۇپ ئايرىم – ئايرىم ھالدا مەكىت ۋە قەشقەردىن يولغا چىقىپ، سوۋېت ئىتتىپاقى چېگرىسىغا يېقىنلىشىپ، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمىگە ئېرىشىپ، ئەكسىلئىنقىلابىي تايانچى پونكىت قۇرۇپ، شەرقىي تۈركىستان مۇستەقىللىقىنى ئېلان قىلماقچى بولغان. 2 - كۈنى ئاتۇشنىڭ سۇغۇنچازا دېگەن يېرىگە يېتىپ كەلگەندە ئارمىيىمىز خەۋەر تېپىپ، قوراللىق قورشاپ يوقىتىش جېڭىنى ئېلىپ بېرىپ، كۆپ بەدەل تۆلەپ، ئۇلارنىڭ ئۇزۇندىن بېرى سۈيقەست بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئىنچىكلىك بىلەن پۇختا پىلانلىغان ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلىڭىنى تارمار قىلىپ جاھاننى تىنچلاندۇرىۋالغان ئىدى».

ئەسلىسى:

8 月 20 日“东突厥斯坦人民革命党”(简称“东突党”)南疆分局接受 “东突党”所谓“中央 ”的指示，经过精心策划，在阿洪诺夫的带领下，当天晚上，裹胁了一部分不明真相的众 ，携带大批武器、弹药乘两辆汽车，分别从喀什市和麦盖提县城出发，企图向苏联靠近，求 得 苏联支持，建立反革命根据地，宣布独立。第二天行至阿图什苏洪卡附近，被我闻讯赶来的 人民武装围歼平息，付出了代价，粉碎了这起预谋已久、精心策划的反革命武装暴乱。

كىرىش سۆز

«قارا جۇلدىكى جەڭ» ناملىق بۇ كىتاب قولىڭىزغا چىقتى......
ھاياتلىق ـ ماماتلىق ئوتتۇرىسىدا تۇرمۇش بولىدۇ.....

تۇرمۇشنى كىم تەشكىللەيدۇ، ئۇيغۇرنىڭ مىللى تۇرمۇشىنى خىتاي تېجمەللىرى تەشكىللەمدۇ ياكى ئۇيغۇرلار ئۆزى تەشكىللەمدۇ؟ تۇرمۇشنى كىم تەشكىللەيدۇ، شەخس!

ئائىلىۋىي تۇرمۇشنى شەخسلەر ئۆزلىرى تەشكىللىشى مۇمكىن. ئۇنداقتا مىللەتنىڭ مىللىي تۇرمۇشىنى كىم تەشكىللەيدۇ؟ شەخسىنىڭ تۇرمۇشى، مىللەتنىڭ تۇرمۇشىمۇ شۇنداق تەشكىللىنىشى مۇمكىن. مىللىتىم «ساپ بولسۇن دېسەڭ، ئىشنى ئاۋۋال ئائىلىدىن باشلا» دېگەن، ئەقلىيەنىڭ مەنىسى شۇ بولسا كېرەك.

مۇبادا مىللىي تۇرمۇشنىڭ تەشكىللىنىشى غايىۋى بولمىسا، يەنى كۆڭۈلدىكىدەك بولمىسا، مىللىي تۇرمۇشنىڭ تەشكىللىنىشى مىللەتنىڭ ئارزۇ تەلەپلىرىگە، ئارزۇ تەلەپلىرىنى ئۆزلۈكسىز ياراتقۇچى ئەنئەنىۋىي ئادەتلىرىگە ئۇيغۇن بولمىسا، بولۇپمۇ مىللەتنىڭ دىنى، ئالەم قاراشلىرىغا ئۇيغۇن بولمىسا، تەشكىللىنىشتىن يىراقلاشقان مىللەتنىڭ ھاياتلىق قۇرۇلمىسىمۇ چېچىلاڭغۇ، ئىپتىدائىي ھالەتتە قېلىۋېرىدۇ. باشتا تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن ئائىلىۋىي تۇرمۇشنىڭ تەشكىللىنىشىمۇ ئەمەلىيەتتە مىللىي تۇرمۇشنىڭ تەشكىللىنىشىگە باغلىق بولۇپ كەلگەن.

مىللى تۇرمۇشنى تەشكىللەش كۈچكە باغلىق بولىدۇ، كۈچ دېگەن نېمە؟ دۆلەت ھاكىمىيىتى ئەمەسمۇ؟ مىللەتنىڭ مەنىۋىي كۈچى، ماددىي كۈچى، قوراللىق كۈچى دۆلەتنى تەشكىللەيدىغان كۈچ بولۇشى كېرەك. قېنى ئۇيغۇرلارنىڭ شۇنداق كۈچى، كۈچ دېگەن — ھوقۇق دېگەنلىكتۇر. كۈچ بولسىلا كۇپايە قىلمايدۇ. كۈچ مىللىي مەنپەئەتكە باغلىنىپ تۇرۇشى كېرەك. مىللى مەنپەئەت كۈچكە كاپالەت بەرگەندە، كۈچ بىلەن مىللىي مەنپەئەتنىڭ بىرلىكى بۇ ھەقىقىي مەنىدە مىللەتنىڭ ھوقۇقى بولۇپ ئىپادىلىنىدۇ. ھوقۇق مىللەتنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى كاپالەتكە ئىگە قىلغاندا ئاندىن مىللىي تۇرمۇشنى قانداق تەشكىللەش توغرىسىدا ئېغىز ئېچىشقا بولىدۇ.

تارىختا ئۇيغۇرلار قۇرغان دۆلەتلەر ھوقۇقنىڭ ئالاھىدە شەكلى، يەنى دۆلەت ھوقۇقىنىڭ ئىپادىلىنىش شەكلى بولغان ئىدى. ئۇيغۇرلار كۈچ تەييارلىغان، مىللى مەپەئەتنى كاپالەتكە ئىگە قىلالىغان، مىللى مەنپەئەتنى، مىللى مەۋجۇتلۇقنى كۈچ بىلەن مەنپەئەتنىڭ بىرلىكىدە روياپقا چىقىرالىغان ئىدى.

قېنى! قېنى، ئۇيغۇرلار قۇرغان دۆلەتلەر؟ بىر دۆلەتنىڭ يىمىرىلىشى، مەنىۋىي تۇرمۇش زەئىپلەشكەندە، ئەخلاق تۈگەشكەندە، نومۇسسىزلىق كۆتۈرۈلگەندە يۈز بېرىدىغان ھادىسىدۇر. شۇنداق زەئىپلىششىنى، شۇنداق تۈگىششىنى تارىخىمىزنىڭ قايسى دەۋرلىرىدىن ئىزدىسەك بولار؟

سەلتەنەت تىكلىگەن پادىشاھلىرىمىز بولغان ئىدى. پادىشاھ بىلەن پۇقرالار ئوتتۇرىسىدىكى ھوقۇقتا مۇناسىۋەتلىك تالاش ـ تارتىشلارنى ھە نېمە دېسەڭمۇ بىر ئۇقۇمغىلا — «ئادالەت» دېگەن ئۇقۇمغىلا مەرگەزلەشتۈرۈشكە بولاتتى. بىر تەرەپلىمىلىك قاراشلار، ئادالەتنىڭ ساداسىنى بۇرۇختۇم ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويغان چاغدا، «ئادالەت»نىڭ ساداسى ھېچ قانداق ئىككىلەنمەستىن بىزگە: جەمئىيەت شۇنىڭ ئۈچۈن پادىشاھ ياكى رەئىس جۇمھۇر سايلايدۇكى ياكى جەمئىيەت بىر خىل سىياسى ھاكىمىيەتكە شۇنىڭ ئۈچۈن بويسۇنۇدۇكى، شۇ يەردە شۇنداق نەرسىگە ئېرىششىنى، ئۇنىڭغىمۇ ئېرىشكىلى بولمايدىغان شۇنداق نەرسە — ھوقۇق بىلەن مەنپەئەتكە ئېرىششىنى ئارزۇ قىلاتتى، دەپ ئېيتىپ بەرگەن. ساغلام ئەقىل ـ پاراسەت يۇقىرى ئاۋازدا بىزگە قايتا ـ قايتا نەسىھەت قىلىپ: ھەرقانداق بىر مىللەت ئۆزىدىن باشقا بىر مىللەتنىڭ مەنپەئەتىگە ئۆزىنىڭ مەنپەئەتىنى قۇربان قىلىپ بېرىش بەدىلىگە، خاتىرجەم ھاياتقا ئېرىششنى ئۈمىد قىلمايدۇ، ھەققانىيەتسىز كۈچلەر خەلقنىڭ بويىنىغا زەنجىر تاشلىغاندا، ئىنسان تەبىئىتى بۇنداق زۇلۇمغا بەرداشلىق بېرەلمىگەندە، تەبىئەتنىڭ ساداسى ئۆزلۈكسىز ئىنكاس قايتۇرىدۇ، دېگەنتى.

خەلقنىڭ قوشۇلۇشىدىن ئۆتمىگەن ھوقۇق قانۇنسىز بولىدۇ. ئىنسان، ئىنسان تەبىئىتىگە مۇۋاپىق قانۇنغا بويسۇنۇپ ياشىغاندا ئەلۋەتتە بەختلىك تۇرمۇشتىن ۋاز كەچمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن زۇلۇم ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە قانداق

شەكىلدە ئوتتۇرىغا چىقىشىدىن قەتئىينەزەر، ئىنسان ۋە جەمئىيەت زۇلۇم ۋە ئىسكەنجىلەرگە بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ. مىللەت دۆلەت رەھبىرىگە بەرگەن ھوقۇقنى قايتۇرۇپ ئېلىشقا ھوقۇقلۇق بولاتتى. زوراۋانلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا زوراۋانلىق بىلەن قارشى تۇرۇشقا ھوقۇقلۇق بولاتتى.

ھۆكۈمرانلار، خەلقنىڭ ئىرادىسى ھۆكۈمرانلارغا بەلگىلەپ بەرگەن چەكتىن ھالقىپ كەتكەندە، ئالىي ھۆكۈمران ھەتتا بىر ئادەمنىڭ بولسىمۇ بارلىق ھۆكۈمران تەبىقىلىرىگە ئۇرۇش ئېلان قىلىشنى كەلتۈرۈپ چىقارغاندىن باشقا ئاقىۋەتلىرىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايتتى. ئۇنداق ھاكىمىيەت پۇقرالارغا بېسىم ئىشلىتىپلا مەۋجۇد بولۇپ تۇرالايتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆز بېشىچە زوراۋانلىق قىلىدىغان، چەكلەشتىن خالىي بولغان ھوقۇق تەبىئەتكە ھەمدە ئىنسان تەبىئىتىگە خىلاپ ھوقۇق ئىدى. بۇ خىل ھوقۇق ھۆكۈمراننى ياكى ھۆكۈمراننىڭ «ئىناۋىتى» نى ساقلاپ قالالمايتتى ياكى پۇقرالارنىڭ ئاسايىش تۇرمۇشىنى كاپالەتكە ئىگە قىلالمايدىغان ھوقۇق ھېسابلىناتتى. شۇڭا ئۇيغۇرلارنىڭ بۇنداق ھوقۇققا بويسۇنۇشنى ياكى بۇنداق ھوقۇقنىڭ مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇشىغا قوشۇلۇشىنى تەلەپ قىلىش تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدىغان بىر ئىش ئىدى. ئەگەر ئۇيغۇرلار ئەقىل – پاراسەتنى يوقىتىپ قويمىغانلا بولسا، ئۆزىگە ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان تىجمەل، يومۇلاندى، ئەپكەشچى، شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيانىڭ كىسەل كۆرپىسى، ھازىرقىي غەرب دۇنياسىنىڭ ئەخلەت ساندۇقى بولۇپ قالغان خىتاي مىللىتىنىڭ، ئۇيغۇرلارنىڭ بەختىگە باش قاتۇرىدىغانلىقىغا ئىشەنمەيتتى.

خىتاينىڭ ئۇيغۇرستانغا ھۆكۈمرانلىق قىلىش ھوقۇقى قانۇنسىز ئىدى. چۈنكى خىتاي بۇ مىللەتنىڭ ئىرادىسىگە قارشى تۇرۇشقا ھوقۇقلۇق ئەمەس ئىدى. زوراۋانلىقىقا، تاجاۋۇزچىلىقىقا تايىنىپ ئۇيغۇرلارنىڭ ئەڭ نىگىزلىك، مۇقەددەس، تارتىپ ئېلىشقا بولمايدىغان ھوقۇقلىرىنى تارتىپ ئېلىش زوراۋان سىياستى ياكى ئۇلگارخىيىلىك سىياسەتنىڭ ئۆزىلا بولاتتى ھەم شۇنداق بولدى. بۇنداق ھۆكۈمەت ھۆكۈمەت ھېسابلانمايتتى، ھوقۇقنى قالايمىقان ئىشلەتكۈچى، ھوقۇقنى يالىڭاچ ئىشلەتكۈچى، ھوقۇقنى ۋارىۋارا خىتاي مىللەتچىلىكى بىلەن بىرلەشتۈرگۈچى قاراقچى ياكى بۇلاڭچى گورۇھلارنىڭ چېچىلاڭغۇ تەشكىلاتى ھېسابلىناتتى.

چەكسىز ھوقۇقنى مەيلىگە قويىۋېتىش ئۈچۈن چەكسىز ئەقىل – پاراسەت بولۇشى لازىم ئىدى. بىراق، ھەممىمىزگە مەلۇم خىتايدىن ئىبارەت بۇ مىللەتنىڭ ئەقلى چەكلىك ئىدى. ئادىمى تەبىئىتى يوق خىتاي رەھبەرلىرىنىڭ ھىلىگەر دانىشمەنلىرىمۇ مەنپەئەتپەرەست شەخسىيەتچى، پارىخور دانىشمەنلەر بولغاچقا، ياۋۇز ھۆكۈمەتكە، رەھبەرگە يانتاياق بولۇپ بېرەتتى. ئەقىل كۆرستەتتى. شۇڭا خىتاي ھۆكۈمرانلىرىنىڭ ئۇيغۇرلار زېمىنىدا تىكلىگەن مىللىي مۇستەملىكە ھۆكۈمرانلىقىنى چەكلەشكە توغرا كەلگەنتى.

ئۇيغۇرلار 33 - يىلى قولىغا قورال ئالدى. ئۇيغۇرلار 44 - يىلى قوراللىق سەپلىرىنى تۈزدى، 50 - يىلى قولىغا قورال ئالدى. 62 - يىلى قولىغا قورال ئالدى. نېمىشقىدۇر، ئىلى خەلقى قولىدىكى قورالنى ئوبلاستلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئۆگزىسىگە تاشلىۋەتتى. ئۇيغۇرلار 69 - يىلى 8 - ئايدا قولىغا قورال ئالدى، ئىشلەتتى. ئۇيغۇرلار قوراللىق زورلۇق – زومبۇلۇق قىلغۇچى خىتايلارنىڭ ـــ ستەملىك مىللىي ھۆكۈمرانلىقىغا قوراللىق قارشىلىق كۆرستىشىنىڭ زۆرۈرلىكىنى تونۇپ يەتكەن ئىدى.

ئاخۇنوپ قەشقەردە 69 - يىلى 8 - ئايدا پارتلاتقان قوراللىق كۆرەشنىڭ سىياسىي ۋە ھەربىي قوماندانى ئىدى. باھادىر مجىت قوراللىق كۆرەشنىڭ ئاتامانى ئىدى. مۇھەممەد ئىمىن قادىر، خەيرۇللاھ ئەپەندى قاتارلىقلار قوماندان ئىدى، ئاتامانى ئىدى، رەھبىرى ئىدى. قولىڭىزدىكى بۇ كىتابنى يازغۇچى ئابدۇرەشىد ھاجىم ھەم قوراللىق كۆرەشكە تەشكىللىگۈچى رەھبەرلەرنىڭ بىرسى ئىدى. بۇ كىشىلەر ئىرادىلىك كۈچ بولۇپ ئۇيۇشۇپ، زەرەپشان پولكىنى تەشكىللىگەن. نېمە دېگەن چىرايلىق ئىسىم! نىمە دېگەن جەڭگىۋار پولك؟!

قارا جۇلدە جەڭ بولدى.... ئۇيغۇر خەلقى پاراغەت ئۇيقۇسىدا ئۇخلاۋاتاتتى.... خىتاينىڭ كۆچمەن پۇقرالىرى خىتايچە جىڭمو ما پۇشۇرۇپ ئۇيغۇر قوراللىق كۈچلىرىنى باستۇرۇشقا كېتىۋاتقان مۇستەملىكىچى خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ يانچۇقىغا سېلىپ قوياتتى. ئالامان ئۇيغۇر پۇقرالىرى ئۇخلاۋاتاتتى.... شۇڭا جەڭگىۋار سەپلەر

تولۇقلىنىپ تۇرمىدى، نىمە ئۈچۈن؟! دەپ سوئال قويالمايمەن.

ئۇيغۇر ئەركىكلىرى ئاتتى..... ئاتتى.... تەڭ كېلەلمىدى.... نۇرغۇن خىتاي ئەسكەرلىرىنى يەر چىشلەتتى.... ئەركەك ئورنىدىن دەس تۇردى ئاتتى... ئەركەككە ئوق تەگدى.......

— ئۇيغۇرستان! ۋەتىنىم، دېگەن تىلىمغا ئات! خىتاي تىجەمەللىرى! تىلىم ئارام تاپسۇن.......!

— ئۇيغۇرستان! ۋەتىنىم، دېگەن، ئۇيغۇر — خەلقىم، مۇستەقىللىق — ئالىي نىشانىم، دېگەن يۈرىكىمگە ئات! خىتاي تىجەمەللىرى! يۈرىكىم ئارام تاپسۇن.......!

— ئىھ ئاللاھ! دۈشمەنگە ئالدىمنى قىلدۇرغىن! ئوق مەيدەمدىن تەگسۇن....! ئوق ئارقامدىن تېگىپ قالمىسۇن؟! ئەركەك، ئەركەكتەك يىقىلدى.......

شېھىدلەرنى ئەسلەش بەك ئېغىر. بەك ئېغىر... ئۇنتۇپ كېتىش ئۇنىڭدىنمۇ ئېغىر......!

چېخ يازغۇچىسى مىلان كوندىرا: «دېموكراتىيە بىلەن مۇستەبىتسىزم ئوتتۇرسىدىكى كۈرەش، مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا ئەسلەش بىلەن ئۇنتۇش ئوتتۇرسىدىكى كۈرەشتۇر» دېگەن ئىدى.

سىدىق هاجى روزى

بىرىنچى باب

مەدەنىيەت ئىنقىلابى شەرقىي تۈركىستاندا

1966 - يىلى 5 - ئاينىڭ 16 - كۈنى باشلانغان، «تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن پرولېتارىيات مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ۋەتىنىمىز خەلقىگە تۈگىمەس بالايىئاپەت ۋە ئورنىنى تولدۇرغىلى بولمايدىغان زور زىيانلارنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى.

بېيجىڭدا باشلانغان بۇ بالايىئاپەت ئىنقىلاب، دىڭتۇ، ئۇخەن، لياۋ مۇسا دېگەنلەرنى پىپەن قىلىشتىن باشلانغان بولۇپ، ئۇلار ماۋزېدوڭ مۇستەبىت زوراۋانلىق ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇۋېتىش ئۈچۈن، قەلەم بىلەن ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، ماۋزېدوڭنىڭ رەزىل ئەپت – بەشرەسىنى ئېچىپ تاشلىيالىغان ئىدى. گېزىت، ژۇرناللارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئەدەبىي تىل بىلەن ھەدەپ ماۋزېدوڭنى مەسخىرە قىلىپ ماقالىلار ئېلان قىلىشقا باشلىغان ئىدى. ليۇ شاۋچى، دىڭشياۋ پىڭ، تاۋجۇلار بولسا، ھاكىمىيەتنى ئىچكى جەھەتتە ئاساسى جەھەتتىن قولغا كىرگۈزۈپ بولغان ئىدى، لىڭشىپ قالغان ھاكىمىيىتىنى ساقلاپ قېلىشقا ئۇرۇنغان ماۋزېدوڭ، دىڭتۇ، ئۇخەن، لياۋ مۇسالارنى پىپەن قىلىش ۋە ئۇلارنىڭ تەسىرىنى تازىلاش نامى بىلەن، مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىنى باشلاپ، ليۇ شاۋچى، دىڭشياۋ پىڭ، تاۋجۇلارنى يوقىتىشنى ئاساسى مەقسەت قىلغان ئىدى. بېيجىڭدا ئەۋج ئالغان بۇ ئۇچ قارا يىپنى ۋە ئۇلارنىڭ تەسىرىنى تازىلاش شاملى ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستانغا كەلگەندىن كېيىن، ئاتاقلىق يازغۇچى، شائىر، ئەدىبلەر، دىراما تۇرگىلەر، كومپوزىتۇر، سازەندىلەر ھەمدە شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئارمىيىسىدە ئىشلىگەن پىشقەدەم ئۇستاز ۋە كۆزگە كۆرۈنگەن كىشىلىرىمىز ھەدەپ بىر - بىرلەپ تارتىپ چىقىرىلىپ، ئالدى – كەينىگە تۆھمەت قىلىنغان قانداقتۇر، «بۇرژۇئا ئۇنسۇر، يەرلىك مىللەتچى، گومىنداڭنىڭ ئەشەددى ئۆزگەرمەس قالدۇقى، يوشۇرۇن ئۇنسۇر، چەت ئەلگە باغلانغان ئۇنسۇر، سىنىپى يات ئۇنسۇر، سوۋېت شىيۇجىڭجۇيىچى ئۇنسۇر.....» دېگەندەك بەتناملار يېزىلغان شالدۇرۇقنى كىيدۈرۈپ، كوچا ئايلاندۇرۇپ، ھەر دوقمۇشتا سۆرەپ سازايى قىلىنىپ پىپەن قىلىنىشقا باشلانغان ئىدى....... بۇ ھەرىكەتلەرنى ئەقلى ھوشى جايىدا بولمىغان، ھەر قايسى ئالىي ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ «قىزىل قوغدىغۇچى» دەپ ئاتالغان بىر توپ شۇمتەكلىرى باشلامچى بولۇپ ئېلىپ باراتتى. ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇ ھەرىكىتىنى يەنىلا ماۋزېدوڭ ئۆزى باشلاپ بەرگەن ئىدى. دەسلەپكى قەدەمدە 1966 - يىلى ماۋزېدوڭ بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىدىن نيېۋەنزى باشلىق يەتتە ئوقۇغۇچىنى «قىزىل قوغدىغۇچىلارنىڭ ۋەكىلى» قىلىپ قوبۇل قىلىپ ئۇلارنى پارتىيە ئىچىدىكى كاپىتالىزم يولىغا قاراپ ماڭغان ھوقۇقدارلارغا قارشى كۈرەشكە ئاتلىنىشقا كۈشكۈرتتى، ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتىنىڭ دەسلەپكى قەدەمدە جەمئىيەتنىڭ قوللىشىغا تازا ئېرىشەلمىگىنىنى سەزگەن قاقۋاش ماۋزېدوڭ «ئەزرائىللارنى يوقىتىپ شا كىچىكلەرنى قۇتقۇزايلى» دېگەن شوئارنى ئوتتۇرىغا قويىدى. ئارقىدىن ئۇلاپلا ئۆز قولى بىلەن 1966 - يىلى 5 - ئاينىڭ 19 - كۈنى «سىلىڭبۇنى توپىقا تۇتايلى» دېگەن چوڭ خەتلىك گېزىتنى كوچىلارغا چاپلاپ مەدەنىيەت ئىنقىلابىنى ئوقۇغۇچىلاردىن باشلىۋەتكەن ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ئەس ھوشىنى بىلمىگەن بۇ ئوقۇغۇچىلار ئارقا – ئارقىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ ئالەمنى مالەم قىلىشقا باشلىدى ھەمدە ھەرىكەتنىڭ يۆنىلىشى ئاپئاشكارا ليۇ شاۋچى، دىڭشياۋ پىڭ ۋە تاۋجۇلارغا قارىتىلدى.

كىتاب كۆيدۈرۈش

مەدەنىيەت ئىنقىلابىنى ئېلىپ بېرىشنىڭ ھەرىكەت مىزانى بولغان «16 ماددا» ماۋ تەرىپىدىن، 1966 – يىلى 8 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ھەرىكەتنىڭ مۇھىم نوقتىسى: «پارتىيە ئىچىدىكى كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدارلارنىڭ ئەدىپىنى بېرىش، تۆت كونىنى بۇزۇپ، تۆت يېڭىنى تىكلەش....» دەپ بېكىتىلگەن ئىدى. ماۋزېدوڭ ئېلان قىلغان 16 ماددىنىڭ روھىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىش مەقسىتىدە، بۇ شۇمتەكلەر يەنىلا ئەسەبىيلىك بىلەن يۇگرەپ چىقىپ، ئۆيمۇ ئۆي، مەھەللىمۇ مەھەللە، يېزىمۇ يېزا چېپىپ يۈرۈپ، قۇرئان كەرىم، ھەدىس كىتابلار،

كونا قول يازمىلار، ئاساره ـ ئەتىقە تۇسۇنى ئالغان قىممەت باھالىق مىراس كىتابلارنى قارا ــ قويۇق يىغىپ كۆيدۈرۈشكە باشلىدى، بۇنىڭغا ئەگىشىپ مەھەللە ــ مەھەللە، كوچىمۇ كوچا، ئۆزلىرىنىڭ ئۆيىدىكى ۋە كېلىش ـ بېرىش قىلىدىغان تونۇشلىرىنىڭ ئۆيىدىكى كىتابلارنى قويماي يىغىپ كۆيدۈرۈشكە باشلىدى، ئۆزلىرىنىڭ ماۋزېدوڭغا ۋە مەدەنىيەت ئىنقىلابىغا بولغان «ساداقەتمەنلىكى»نى بىلدۈرۈش ئۈچۈن، يىراق يېزىلاردىن ئېلىپ كەلگەن كىتابلارنى ھېيتكار مەسجىدىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېلىپ خەلقى ئالەم ئالدىدا ئاشكارا كۆيدۈرۈشكەن ئىدى، كۆيۈۋاتقان كىتابلارنىڭ ئوت يالقۇنى ئاسمان پەلەك كۆتۈرۈلمەكتە ئىدى. ئىسىت!!! ئاللاھنىڭ كىتابى بولغان قۇرئان كەرىم، پەيغەمبىرىمىزنىڭ ھەدىس كىتابلىرى!!! نى ـ نى ئېسىل كىتابلار، قول يازمىلار ئوتتا سورۇلماقتا ئىدى.....

بىزنىڭ شۇ زامانلاردا بىلىشىمىزچە، دىنىي ئېتىقادى كۈچلۈك بولغان تەقۋادار مۇسۇلمانلار بىلەن يىراقنى كۆرەلەيدىغان سەزگۈر بىلىم ئىگىلىرىدىن باشقا كىشىلەر بۇ ھەرىكەتكە قاتنىشىپ ئۆز ئۆيىدىكى كىتابلارنى قورقۇپ تاپشۇرۇشقان ئىكەن، ھەتتا بەزى ئائىلىلەردە، ئېرى خوتۇنىغا، خوتۇنى ئېرىغا، بالىلىرى ئاتا ـ ئانىسىغا بىلدۈرمەي كىتابلىرىنى تاپشۇرۇشقان ئىكەن. بولۇپمۇ مەكتەپلەردە بۇ ئىش ناھايىتى ئېغىر ئەۋج ئالغان ئىدى....

كېيىنكى ۋاقىتلاردا، قەشقەردىكى داڭدار كىتابپۇرۇش، دوستۇم ئەسقەرجاننىڭ دادىسى مەرھۇم ئەمەتخان ئاكىمىزنىڭ دېيىشىچە، ئۇ كىشى ئۆز ئۆيىدىكى كىتابلارنىڭ يوقىلىشىدىن قورقۇپ يېزىدىكى بىر تۇغقىنىنىڭ ئۆيىگە بىر قانچە كىتابنى يوشۇرۇپ ساقلىغانلىقىنى ئېيتىپ بەرگەن ئىدى. يەنە شۇنداق كىشىلەردىن بىر قانچىسى بىلەن كېيىن ھەمسۆھبەتتە بولغان ئىدىم.

مەسجىد چېقىش ۋە ئۇنى ئۆزگەرتىش

«تۆت كونىنى بۇزۇش» نىقابى بىلەن، ۋەتىنىمىزنىڭ ھەر قايسى شەھەر ۋە ناھىيىلىرىدىكى مەسجىدلەر قارا ـ قويۇق ئۇرۇپ چېقىلىشقا باشلانغان ئىدى، مېنىڭ ئېسىمدە قېلىشىچە، 1966 ـ يىلى 8 – ئاينىڭ 18 – كۈنى قەشقەر سىپەن مەكتىپىنىڭ ھەسەن ئەمەت باشچىلىقىدىكى بىر توپ قىزىل قوغدىغۇچىلىرى بىلەن يېزا ئىگىلىك تېخنىكۇمنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى ھېيتكار مەسجىدىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ، گۈمبەزنىڭ قاپ ئوتتۇرسىدىكى قۇببىنى (ئاي يۇلدۇز بەلگە) ئۇرۇپ چېقىپ چۈشۈرىۋەتتى، ئۇنىڭدىن كېيىن مەسجىدنىڭ سول تەرىپىدىكى مۇنارنىڭ ئۈستىگە چىقىپ، ئارغامچا بىلەن سالغا قىلىپ، قۇببىنى تارتىپ چاقماقچى بولدى، بىر بۆلىكى مەسجىدنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى مۇنارغا سالغا تاشلاپ تارتىپ يىقىتىپ چاقماقچى بولدى، ھېيتكار مەيدانىدا قاراپ تۇرغان مىڭلارچە كۆز، قىيا ـ چىيا بىلەن يىغلاپ، كۆز ياشلىرىنى ئېقىتىپ، ئاللاھقا نالە قىلىپ، دۇرۇت ئوقۇپ،..... تەۋبە قىلىپ بۇ نېمە ئىش! دەپ ھەيرانلىق ئىلكىدە ئۇ شۇمتەكلەرگە نەپرەت كۆزى بىلەن قاراشماقتا ئىدى، ئەپسۇس ھېچكىم بۇ ئىشقا بىر نېمە دېيەلمەيتتى. كىم بىر نېمە دېسە، مەدەنىيەت ئىنقىلابىغا قارشى چىققانلار قاتارىدا ئېغىر جازالىناتتى. ئوقۇغۇچىلار ھەرىكىتىگە قارشى تۇرغۇچى دەپ باستۇرۇلاتتى. چۈنكى «قىزىل قوغدىغۇچى» ئوقۇغۇچىلار، ماۋزېدوڭ ھاكىمىيىتىنى ساقلاۋاتقان بىرىنچى كۈچ ئىدى. ماۋزېدوڭ ئۇلارنى تيەنئەنمىن مەيدانىدا قوبۇل قىلىپ ئۇلارنىڭ نوخۇنىسىنى بەكمۇ ئۆستۈرىۋەتكەن ئىدى، شۇ ۋەجدىن ھېچ كىم ئوقۇغۇچىلارغا ئاسانلىقچە بىر نېمە دېيەلمەيتتى. بىردەمدىن كېيىن مەلۇم ئەقىللىق، سىياسەت بىلىدىغان كىشىلەر تەرىپىدىن، دۆۋىنىڭ 2 ـ شۇجىسى بەييۇەنشىڭ، بىرلىك سەپ بۆلۈم باشلىقى جاڭبۇجاڭنى باشلاپ كەلدى. جاڭبۇجاڭ: «ھېيتكار مەسجىدى ئاپتونوم رايون بويىچە نوختىلىق قوغدىلىدىغان مەسجىد، ئۇنى چېقىشقا بولمايدۇ، بۇ ھەقتە جوڭياڭنىڭ ھۆججىتى بار...» دېگەندەك پەتۋانى چىقىرىپ مەسجىدنىڭ بۇزۇلۇشىنى ساقلاپ قالغان ئىدى. ئەمما مەسجىدنىڭ ئالدى ۋە كەينى ئىشىكىگە پېچەت سېلىپ، كىرىپ ـ چىقىش چەكلەنگەن ئىدى. شۇمتەكلەرنىڭ سالغان پېچىتى تاكى 1968 – يىلى قۇربان ھېيتتا ئاچقانغا قەدەر تاقاقلىق تۇرغان ئىدى، ئەمما يان ئىشىكلىرىدىن جامائەت كىرىپ ــ چىقىپ ناماز ئوقۇپ تۇراتتى.

يالغۇز ھېيتكار مەسجىدىلا بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراپ قالماستىن، ۋەتىنىمىزنىڭ ھەر قايسى شەھەر، ناھىيەلىرىدىكى مەسجىدلەرمۇ بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان ئىدى، يېزىلاردىكى مەسجىدلەر، مال قوتانلىرىغا، ھەتتا توڭگۇز باقىدىغان

قوتانلارغا، بەزىلىرى ئامبارغا، بەزىلىرى كارخانىلارغا ئۆزگەرتىلگەن ئىدى. قەشقەر شەھىرىدىكى داڭدار دۆڭمەسجىدىمۇ گىلەمچىلىك كارخانىسىغا ئايلاندۇرۇلغان ئىدى. ئاتىزىم تەربىيىسى كەڭ ئېلىپ بېرىلىپ، ناماز ئوقۇش چەكلەنگەن ئىدى. خىتاينىڭ بېسىمى بىلەن دىنىي ئەقىدە، دىيانەت ئېغىر دەرىجىدە بۇزۇلغان ئىدى. ھەتتا بىرەر كىشى ئۆلۈپ كەتسە، نامىزى چۈشۈرۈلمەستىن، ماۋزېدوڭ ئۆزۈندىسى ئوقۇلۇپ، ئۇ كىشىنىڭ ماۋزېدوڭغا قانچىلىك سادىقلىقى بىلەن باھا بېرىپ ئاندىن دەپنە قىلىناتتى......

بۇلاڭ ــ تالاڭ

«تۆت كونىنى بۇزۇش» نىقابى بىلەن، ئۆي ــ ئۆينى ئاختۇرۇش باشلانغان ئىدى، سەل گۇمانلىق ئائىلە بولسىلا ئۇنىڭ ئۆيىگە باستۇرۇپ كىرىپ، قولىغا نېمە چىقسا بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلاتتى، بۇلانغان نەرسىلەرنى كوچىلاردا سۆرەپ يۈرۈپ، كاپىتالىزم بىلەن شۇغۇللانغان، كاپىتالىزمنى تىرىلدۈرمەكچى بولغان، زامانىنى ئۆزگەرتىش خىيالىدا بولغان، پالانىنىڭ ئۆيىدىن ئىككى قاپ شېكەر چىقتى، پالانىنىڭ ئۆيىدىن بەش كىلو ناۋات چىقتى، پالانىنىڭ ئۆيىدىن ئىككى توپ گەزمال چىقتى، پالانىنىڭ ئۆيىدىن بەش سەر ئالتۇن چىقتى دەپ، مال ئىگىلىرىنى بىر توپ «ئىنقىلابچىلار » ئالدىغا سېلىپ سازايى قىلىپ، ماللىرىنى كۆرگەزمە قىلىشاتتى. ئۇ مەھەللىدىن، بۇ مەھەللىدىن، بەس ـ بەس بىلەن ماۋزېدوڭغا «سادىقلىقىنى» بىلدۈرىۋاتقان بۇ «ئىنقىلابچىلار» كۆرەڭلەپ، كەلگۈسى مەدەنىيەت ئىنقىلابى تاماملانغاندا، مەنسەپ تاماسىدا ئىدى. مېنىڭ بىلىشىمچە، شۇ كۈنلەردە قاراڭغۇ بازارچى دەپ، ئەيىبلىنىپ قولغا ئېلىنغان، ئىيسا تاشمەت ۋە تۇرسۇن قورچاق دېگەنلەر بىلەن، كېيىنكى ۋاقىتتا پەيلو مەيداندا، بىر تۈرمىدە بىللە بولغان ئىدىم. ئۇلارنىڭ ئۆيىدىن ئىككى قاپ شېكەر بىلەن، 150 دانە قوغۇن ـ تاۋۇز چىققانلىقى ئۈچۈن قاراڭغۇ بازارچى دەپ 5 يىللىق قاماق جازاسى بېرىلگەن ئىكەن. ئىيسا تاشمەت دېگەن كىشى مۇددىتى توشۇپمۇ قويۇپ بېرىلمەي، ئاخىرى پەيلو مەيدانىنىڭ 2 ــ داداۈينىڭ يىگى ھايات كىچىك ئەترىتىدە خىتايلار تەرىپىدىن ناھەق ئۆلتۈرۈلدى. ئۇندىن باشقا يەنە، ئاقسۇنىڭ ئۈچتۇرپان ناھىيىسىدىن تۇرسۇن ئىسمىلىك بىر كىشى قاراڭغۇ بازارچى دېگەن قالپاق بىلەن، 8 يىللىق كېسىلگەن ئىدى، كېيىن ئۇمۇ پەيلو مەيداندا «جىنايىتىنى تونۇمىدى، ئۆزگەرتىشكە قارشى تۇردى» دەپ ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىندى. پەيلو مەيدانىدىكى جىنايەتچىلەرنىڭ يېرىمى قاراڭغۇ بازارچى قالپىقى بىلەن جازالانغانلار ئىدى. قەشقەرلىق كونا ئۆزبېك تىۋىپ ھەپىزخان مەخسۇم دېگەن كىشىمۇ، قاراڭغۇ بازارچى، ئۆيىدە مەخپىي داۋالاش ئېلىپ بارغان دەپ، مال ـ مۈلكى مۇسادىرە قىلىنىپ، تۈرمىگە تاشلانغان ئىدى. كېيىن مەن ئۇ كىشى بىلەن بىر تۈرمىدە تۈرمىداش بولۇپ ياتقان ئىدىم، ئۇ كىشىنىمۇ ھەرخىل قالپاق كىيدۈرۈپ، تۈرمىدە بەھۇدە قىيناپ خىتايلار ئۆلتۈرىۋەتتى. ئۇ ئادەمنى دەسلەپكى كۈنلەردە كوچىلاردا سازايى قىلىپ كۆرەش ـ پىپەن قىلغان ئىكەن. بوينىغا ئېسىلغان قارا تاختايغا قانداقتۇر بىر نېمىلەرنى يېزىپ «سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا قاچماقچى بولغان» بۇ بوينىدىكى ئېسىلغان خەرىتە سوۋېتكە قېچىشنىڭ يول خەرىتىسى دەپ بىر يول خەرىتىسىنى ئاسقان ئىكەن، يولدىن ئۆتكەن بىر ئادەم ھەپىزخان مەخسۇمنىڭ بوينىدىكى خەرىتىگە قاراپ:

— ۋاي، بۇ بىناكارلىق قۇرۇلۇشىنىڭ چېرتيوژىي ئىكەنغۇ! قانداقمۇ يول خەرىتىسى بولسۇن، دېگەندە، قىزىل قوغدىغۇچى شۇمتەكلەر ئۇ ئادەمنىمۇ بىللە قوشۇپ كۆرەشكە تارتقان.

مەدەنىيەت ئىنقىلابى مەزگىلىدە، «كاپىتالىزم بىلەن شۇغۇللاندى» دەپ، كىشىلەرنىڭ ئۆزى تىرىپ ئۆستۈرگەن سەي ــ كۆكتات، مېۋە ــ چېۋە، زىرائەتلىرىنىمۇ بازاردا سېتىلىشى چەكلەنگەن ئىدى، پۈتۈن ئېلىم ـ سېتىم، ھۆكۈمەتنىڭ بەلگىلەنگەن ماگىزىنلىرىدا سېتىلىشى كېرەك ئىدى، شەخسىي ئېلىم ـ بېرىم، كاپىتالىزمنى تىرىلدۈرگەنلىك قاتارىدا جازالىناتتى. ھەتتا ئىششىز قىزلار، ئۆيلىرىدە دوپپا تىكىپ ئۆز ئىختىيارىچە بازاردا ساتسا، بازار باشقۇرۇش ئىدارىسى تەرىپىدىن تارتىپ ئېلىنىپ ئۇستىلەپ ئىشتىراپ قويۇلاتتى. تىكىلگەن دوپپىسى چوقۇم قول سانائىتىنىڭ سېتىۋېلىش پونكىتىغا ئەرزان باھادا سېتىپ بېرىلىشى كېرەك ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن خەلق شۇ زاماندىكى زوراۋانلارغا قارشى مۇنداق قوشاق توقۇشقان ئىدى.

قىپچىڭلار خالايىقلار بىر ماشىنا مۇش كەلدى،
قولىدا قىزىل بەلگە بىزگە سالغان قۇش كەلدى.

بۇ قۇشلار شۇ زامانىدىكى بازار باشقۇرۇش خادىملىرى بىلەن، يېڭىگە قىزىل بەلگە تاقىۋالغان «قىزىل قوغدىغۇچىلار» ئىدى.

هۈنەرۋەن، كاسىپلار، ياغاچچى، موزدۇز، تامچى قاتارلىق كىشىلەر چوقۇم كوچا باشقارمىسى، ئاھالە كومىتېتىنىڭ باشقۇرۇشىدىكى كوللېكتىپ كارخانىدا ئىشلەپ، تاپقان پۇلىنىڭ 35% نى ئايلىق ئىش ھەققى قىلىپ ئالاتتى. شەخسى ئىش قىلىپ، ئۆز ئالدىغا كىرىم قىلغانلار كاپىتالىزم بىلەن شۇغۇللانغانلار قاتارىدا جازالىناتتى.

خەلقنىڭ مىللىي ئۆرپ ـ ئادىتى، ھەر خىل كىيىم ـ كېچەك كىيىشىمۇ، «تۆت كونىلىق» دەپ قارىلىپ چەكلەنگەن ئىدى. يول ـ يولدا پايلاپ تۇرغان «قىزىل قوغدىغۇچى شۇمتەكلەر»، قانداقتۇر ئۇزۇن چاپان كىيگەن كىشىنى كۆرسە، كونىلىقنى تەرغىپ قىلدىڭ، يېڭىلىقنى تىكلىمىدىڭ، دەپ چاپىنىنىڭ پېشىنى كېسىپ قىسقارتىۋېتەتتى، ئۇزۇن چاچ قويغان قىزلارنى كۆرسە، كونىلىقنى تەرغىپ قىلدىڭ، دەپ چېچىنى مەجبۇرى كېسىۋېتەتتى، ياش يىگىتلەر، كەپكە شەپكە، گىلەپى شىم، پالاشوپكا، ياكى ياۋروپا پاسونىدىكى بىرەر كىيىم كىيىپ، كوچىغا چىققان بولسا، چەتئەلگە باغلانغان ئۇنسۇر، بۇرجۇئا مەدەنىيىتىنى تەرغىپ قىلدىڭ دەپ، سازايى قىلىناتتى، بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلىناتتى، نەگە بارسىڭىز، قىيا ـ چىيا، نالە ـ پەرياتنىڭ دەستىدىن ئادەم چىداپ تۇرغىلى بولمايدىغان، ھەتتا قېرى، ياشانغان بوۋاي ـ موماي‌لارمۇ بۇ بەدقىلىقنىڭ سىرتىدا قالمىغان ئىدى. بىر قېرى مومايىنىڭ چېچى شۇمتەكلەر تەرىپىدىن كېسىۋېتىلگەن ئىكەن، كېسىلگەن چاچنى كۆتۈرۈپ، ۋاي جان دەپ، كۆز يېشى قىلىپ، مەن نىمە دەپ ئۆيگە، كىلىن، نەۋرە ـ چەۋرىلىرىمنىڭ ئالدىغا بارىمەن، ماڭا نى نومۇس! نى ئۆلۈم! دەپ يىغلاپ ئىسەدىگەنلىكىنى كۆرگەن ئىدىم. مۇنداق ئىشلار قەدەمدە بىر ئۇچراپ تۇراتتى.

ساقىلى چۈشۈرۈۋېتىلگەن بىر بوۋاي: «مەن ماركىس، ئېنگېلىس، لېنىن، ستالىنلارنىڭمۇ ساقال بۇرۇتىنىڭ بارلىقىنى رەسىمدىن كۆرگەن ئىدىم، مېنىڭ ساقىلىم قانداق قىلىپ سىلەرنىڭ سىياسىتىڭلارغا پۇتلاشتى!» دېيىشى بىلەن بىر توپ شۇمتەكلەر كېلىپ سەن ئۇلۇغ ئۇستازلىرىمىزغا تىل تەككۈزدۈڭ، نەخ ئەكسىلئىنقىلابچى» دەپ تۇرمىگە قامىغان.

كلاسسىك ناخشا، كوچا ناخشىلىرى، مەشرەپ، دولان سەنەملىرى، مۇھەببەت تۈسىنى ئالغان ناخشىلارنى ئېيتىشمۇ، «تۆت كونىلىق، سېرىق ناخشا» ئىدى، ھەممىسى چەكلەنگەن ئىدى. پەقەت ماۋزېدوڭنى كۈيلەيدىغان، مەدەنىيەت ئىنقىلابىنى تەشۋىق قىلىدىغان، كومپارتىيەنى كۆككە كۆتۈرىدىغان، كونا 8 ـ ئارمىيە ناخشىلىرىنى ئېيتىش بىلەنلا چەكلىنىپ قالغان ئىدى. ئەگەر بىرەرسى، «كونا» ناخشىنى، خەلق ناخشىلىرىنى ئېيتقان بولسا، كونىلىقنى تەرغىپ قىلغانلار قاتارىدا جازالىناتتى. بىز شۇ كۈنلەردە بىر نەچچە دوستلار بىر يەرگە جەم بولۇپ، دۇتتار بىلەن ئولتۇرۇش قىلغان ئىدۇق، قانداقتۇر بىرسى چېقىپ قويغان ئىكەن، خېلى خاپىلىق تارتقان ئىدۇق. ھەتتا ئېتىز ئېرىقتا بارسىڭىزمۇ دېھقانلارنىڭ، يەنە شۇ «ئىنقىلابىي ناخشا» ئېيتقانلىقىنى كۆرەتتىڭىز. قىسقىسى خەلق جېنىدىن جاق تويغان ئىدى. كىشىلەردە ھېچقانداق ئەركىنلىك ـ ئازادلىك يوق ئىدى.......

ماۋجۇشى ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش

ماۋجۇشى ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ بىر مەجبۇرى قىسمى بولۇپ، «تۆت كونىنى بۇزۇش، تۆت يېڭىنى تىكلەش» نىڭ تەركىبى قىسمى ئىدى. ھەممە ئۆيدە، ھەر بىر كىشىدە ماۋجۇشىنىڭ تۆت ئەسىرى بولۇشى شەرت ئىدى. ماۋجۇشى ئەسەرلىرىنىڭ ئىچىدىكى «لاۋسەن پيەن» نى ھەممە ئادەم مەجبۇرى يادا بىلىشى كېرەك ئىدى. لاۋسەن پيەن دېگىنى — خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلايلى، يۈگۇڭنىڭ تاغنى يۆتكىشى، بېيتۈننى خاتىرىلەيمىز دېگەن ئەسەرلىرى بولۇپ، ئىنسانلارنى كوممۇنىستىك پارتىيىگە ھەقسىز ئىشلەشكە، لېيفىڭنى جاپاغا چىداپ، غەيرەت بىلەن ئىشلەشكە، يۈگوڭنى قىلچىمۇ ئۆز مەنپەئىتىنى ئايىماي باشقىلار ئۈچۈن ئىشلەشكە بېيتۈننى ئۈلگە قىلىش

ئارقىلىق كىشىلەرنى ئۆزىگە سادىق قىلىشقا ئۇندەيتتى. بۇ ئۈچ ئەسەرنى يادا بىلمىگەن كىشى كادىر ياكى ئىشچى بولۇش سالاھىيىتىدىن مەھرۇم بولاتتى. يول – يولدا، كوچىنىڭ دوقمۇشلىرىدا، ئادەم كۆپ ئۆتىدىغان يول ئېغىزلىرىدا، قىزىل قوغدىغۇچى شۇمتەكلەر، يولۇچىلارنىڭ ئالدىنى توسۇپ، «ئۈچ ئەسەرنى يادلاپ بەر، بولمىسا سېنى ماڭدۇرمايمىز» دەپ، توسۇۋالاتتى. ھېچ بولمىغاندا ماۋجۇشى ئۈزۈندىلىرىدىن بەشنى ياكى ئۈچنى يادلاپ بەر دەيتتى. ئۇنى ئازدەپ، ئادەملەر بىر - بىرى بىلەن كۆرۈشكەندە، ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ۋە ئەلەيكۇم سالامنىڭ ئورنىغا «ماۋجۇشى ۋەنسۈي! دېسە، ئىككىنجى ئادەم جاۋابەن ماۋجۇشى ۋەن، ۋەنسۈي! دەپ شۇئار توۋلىشى كېرەك ئىدى. ئەگەر ئۇنداق سالام بىلەن بىر - بىرى بىلەن كۆرۈشمىسە، باشقىلار بىلگەن ھامان، ماۋجۇشىغا سادىق بولمىغان كىشى ھېسابلىنىپ، تېگىشلىك جايغا مەلۇم قىلىناتتى. ھەر ئادەم ئەتىگىنى سەھەر تۇرۇپ، ئۆيىدىكى ماۋجۇشىنىڭ رەسىمىگە قاراپ كۈندىلىك قىلىدىغان ئىشىدىن رۇخسەت سورىشى، يوليورۇق سورىشى كېرەك ئىدى، ئاخشىمى ئۆيىگە كىرىپلا، يەنە ماۋجۇشىنىڭ رەسىمىگە قاراپ، قىلغان ئىشىدىن دوكلات قىلاتتى. ئۇ قىلغان دوكلاتى ناھايىتى تەپسىلى بولىشى كېرەك ئىدى. گەرچە ئۇ كىشىنىڭ يېنىدا بىرەرسى بولمىسىمۇ باشقىلارنىڭ ئاڭلاپ قېلىپ، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىغا چېقىپ قويۇشىدىن ئەنسىرەيتتى. ئىدارە - جەمئىيەتتىكىلەر، مەكتەپلەردە ھەر دەم ئېلىش تەنەپپۇس ۋاقتىدا، گىمناستىكىنىڭ ئورنىغا، «قەدىردان ماۋجۇشى سىز بىزنىڭ قەلبىمىزدىكى قىزىل قۇياش» دېگەن ناخشىنى خىتايچە ئوقۇپ ئۇسسۇل ئويناىتتى. ئۇ ئۇسسۇل شۇنداق سەت قېلىقسىز ئىكەنكى، ئادەمنىڭ قۇسقىسى كېلەتتى. ئەگەر بەزىلەر راۋرۇس ھەرىكىتى بىلەن ياخشى ئوينىمىسا، ماۋجۇشىغا بولغان ساداقەتمەنلىكى ناچار، ئىدىيىسىدە مەسىلە بار دەپ، سۈرۈشتە قىلىناتتى ۋە كۆرەش - پىپەنگە سېلىناتتى. ئادەملەر قورقۇپ بولسىمۇ ئۇ كىلەڭسىز، بەد قېلىق ئۇسسۇلنى مەجبۇرى ئويناشقا زورلىناتتى.

مەن پەيلو مەيدانىدىكى ۋاقتىمدا، يەكەن ناھىيىسىدىن بەش يىللىق قاماق جازاسىغا ئۇچراپ كەلگەن بىر كىشى بىلەن مۇڭدىشىپ قالغان ئىدىم، ئۇنى تونۇيدىغانلار، ئۇنىڭ ھەقىقىي ئىسمىنى ئاتىماي «بەش تۈپ دەرەخ» دەپ ئاتايتتى. مەن ئۇنىڭدىن بۇنىڭ مەنىسىنى سورىسام: «مەن بەكلا كەمبەغەل ئىدىم، شۇ يىلى قىشتا ئۆيدە قالايدىغان ئوتۇنۇم قالمىدى، ئەترەتتىن ياردەم سورىسام، ياردەم بەرمىدى، ھەممە ئادەم ماۋجۇشىدىن يوليورۇق سوراپ ئىش قىلاتتى، مەنمۇ ماۋجۇشىنىڭ ئۆيۈمدىكى ئۆرە تۇرۇپ، قولنى كۆتۈرۈپ تۇرغان سۈرىتىگە قاراپ، جانابى ماۋجۇشى ئاتام! قىشتا ئۆيدە قالايدىغان ئوتۇنۇم يوق، بالىلىرىم سوغۇقتىن ئۆلەر ھالغا يەتتى، رەھىم قىلسىلا دېسەم كۆزۈمگە ماۋجۇشىنىڭ بەش بارماق قولى كۆرۈندى، ھە! ماۋجۇشى دەرەختىن بەش تۈپ كەس! دېدى، دەپ چۈشىنىپ، دەرھال ئۆينىڭ كەينىدىكى ئەترەتنىڭ دەرىخىدىن بەش تۈپ كەستىم، بىر ۋاقىتتا ئەترەت كادىرلىرى كېلىپ، بۇ سېنىڭ نېمە قىلغىنىڭ دېدى، مەن دېدىم، جانابى ماۋجۇشىدىن يوليورۇق سورىسام، بەش بارمىقىنى چىقىرىپ، بەش تۈپ دەرەخ كەس دېدى، بولغان ئىش شۇ، دېدىم. ئۇلار مېنى يېزىلىق ھۆكۈمەتكە مەلۇم قىلىپ، ئاندىن ناھىيىگە، ئاندىن ساقچىغا ئاپاردى. بەش تۈپ دەرەخ كەسكەنلىكىم ئۈچۈن بەش يىللىق كېسىلدىم. بۇ لار شۇنىڭ ئۈچۈن مېنى بەش تۈپ دەرەخ دېيىشىدۇ» دېگەن ئىدى. ئۇنداق ئىشلار ۋەتىنىمىزدە كۆپ ئۇچرايتتى. مەرھۇم دوستۇم، سەپدىشىم، مەتىلى تۆرەخاننىڭ دادىسىدىن: لىنبياۋنىڭ سۈرىتىنى كۆرسىتىپ، بۇ كىم! دەپ سورىسا، ساۋاتسىز، ئوقۇمىغان ئادەم بىلمەسلىكتىن، بۇ لىيۇشاۋچى دەپ تاشلىغانىغا، قاماق جازاسى بەرگەندەك بىر ئىش.

ئۇندىن باشقا يەنە قەشقەر شەھەرلىك ساقچىنىڭ كادىرى مۇھەممەد رەھىم دېگەن ئادەم بىر كۈنى ماۋزېدوڭنىڭ رەسىمىنى رەسىم جازىسىغا ئېلىش ئۈچۈن بىر كىشىدىن بىر دانە جازا ئېلىپ كەپتۇ، رەسىم چوڭ كېلىپ قېلىپ جازىغا پاتماپتۇ، مۇھەممەد رەھىم چاقچاق ئارىلاش: «ئۇلۇغ داھىمىز ماۋجۇشىنىڭ بېشى نېمە دېگەن چوڭ، سەل كىچىكرەك بولغان بولسا كېلەتتىكەن» دېگەن ئىكەن، بۇ سۆزنى ئاڭلىغان ئەتراپىدىكى ساقچىلار دەرھال خىتاي باشلىققا دەپ، قانۇنى جەھەتتىن قولغا ئېلىپ بىر ئېغىز گېپى ئۈچۈن تۈرمىگە قامىلىپ خىزمىتىدىن قالدۇرۇلغان.

ھوقۇق تارتىۋېلىش كۆرىشى

ماۋزېدوڭ ئۆزىنىڭ ئىناۋىتىنى «تۆت كونىنى بۇزۇش، ماۋزېدوڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش» ھەرىكىتى ئارقىلىق تىكلىگەندىن كېيىن، خەلق ئىچىدىكى «شەخسكە خۇراپاتلەرچە ئىشىنىش» ئىدىيىسى راسا ئەۋج ئالغان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ھوقۇق تارتىش كۆرىشىنى باشلىۋەتكەن ئىدى، خىتاي ئېلى مىقياسىدا يۇقىرى ـ تۆۋەن ھوقۇق تارتىش كۆرىشى باشلانغان ئىدى. بېيجىڭدا لىيۇشاۋچى، دېڭشياۋپىڭ، تاۋجۇلار تارتىپ چىقىرىلىپ، كۈرەش ـ پىپەن قىلىنىپ، تۈرمىلەرگە، جازا لاگېرلىرىغا تاشلانغان ئىدى. بۇ شامال بىزگە يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئۈرۈمچىدە ئالىي مەكتەپ ۋە ئوتتۇرا تېخنىكوم، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئارقا ـ ئارقىدىن چۇۋۇلۇپ چىقىپ، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ سېكرېتارى ۋاڭ ئېنماۋنى يوقىتىمىز دەپ ئومۇمىيۈزلۈك ھۇجۇمغا ئۆتكەن ئىدى. بۇ ھەرىكەتنىڭ بېشى «شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى» ئوقۇغۇچىلىرىنى گەۋدە قىلغان، ئۈرۈمچىدىكى ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئىدى. ئۇلار تەشكىللىنىپ «شىنجاڭ قىزىل قوغدىغۇچىلار ئىسيان كۆتۈرۈش 2 – سىلىڭبۇسى» نى قۇرغان ئىدى. ئۇلارنىڭ مەقسىتى ۋاڭ ئېنماۋنى يوقىتىش ئىدى.

مەن بۇ ئەسلىمەمدە، شۇ زاماندا يۈز بەرگەن ۋەقەلىكنى، نام –ئاتالغۇلارنى شۇ پېتى ئەينەن يېزىشقا تىرىشىش ئۈچۈن بەزى ئاتالغۇلارنى خىتايچە يېزىشقا مەجبۇر بوپقالدىم. مەسىلەن، سىلىڭبۇ (قۇماندانلىق شتاپ)، ئەمما شۇ شارائىتتا ھەممە ئادەم سىلىڭبۇ، ئۇنىڭ باشلىقلىرىنى يەنى قۇماندانلىرىنى سىلىڭ دەپ ئاتىشىدىغان بولغاچقا مەنمۇ شۇ پېتى يېزىشقا مەجبۇر بوپقالدىم.

1 ـ سىلىڭبۇنىڭ ئادەملىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئۈرۈمچىدىكى ئالى مەكتەپ، تېخنىكوملار، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۇ تەشكىلاتقا ئەزا بولۇپ كىرگەن ئىدى. ھەتتا شەرقىي تۈركىستاننىڭ باشقا ۋىلايەت، شەھەر، ناھىيىلىرىدىمۇ، 2 ـ سىلىڭبۇنىڭ شۆبىلىرى بار ئىدى. 66 ـ يىلىدىكى 3 – سىنتەبىر ۋەقەسى، 2 ـ سىلىڭبۇنىڭ ئەزالىرىنىڭ كۆپىيىشىگە سەۋەبچى بولغان ئىدى. 3 – سىنتەبىر كۈنى ئالى مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ بىناسىنىڭ ئالدىغا توپلىشىپ كۈلىمى كەڭ بولغان ئىسيان كۆتۈرۈش ھەرىكىتىنى ئېلىپ بارغان ئىدى. ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەلىپى ئورۇندالمىغاندىن كېيىن ئۇلار دەسلەپتە جىم ئولتۇرۇش كۆرىشى ئېلان قىلدى. ئۇنىڭغىمۇ قانائەتلىنەرلىك جاۋاب ئالالمىغاندىن كېيىن، ئاچلىق ئېلان قىلىش كۆرىشى ئېلىپ بارغان ئىدى، ئاچلىق ئېلان قىلغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانى داۋاملىق كۆپىيىپ پۈتۈن شىمال ۋە جەنۇبقا قاتتىق تەسىر كۆرسەتكەن ئىدى، ئۇلارنىڭ روھىنى مەرگەزدىن قوللاپ، «ئىنقىلابىي ھەرىكەت» دەپ يەكۈن چىقارغان ئىدى. شۇ سەۋەبتىن 2 ـ سىلىڭبۇنىڭ تەسىرى، تەڭرىتاغنىڭ شىمال ۋە جەنۇبىغىچە كېڭەيگەن ئىدى. ئۇلار چوڭ خەتلىك گېزىت (دازىباۋ) چاپلاپ، داقا دۇمباقلار چېلىپ، ھەممە يەردە ۋاڭ ئېنماۋغا قارشى شۇئارلار توۋلىشاتتى. يول بويىدىكى تاملار، رىشاتكىلار، كىنو – تىياتىر خانىلارنىڭ دوسكىلىرى، كېلىپ ـ كېتىۋاتقان ماشىنىلار، ئادەم ئۆتۈشىدىغان سېمونت يوللارغىچە شۇئارلار چاپلانغان ئىدى. ئۇلارنىڭ ئاساسى شۇئارى پارتىيە ئىچىدىكى كاپىتالىزم يولىغا قاراپ ماڭغان 1 ـ نومۇرلۇق ھوقۇقدار ۋاڭ ئېنماۋنى يوقىتايلى! ئەدىبىنى بېرەيلى! دېگەن مەزمۇندىن ئىبارەت ئىدى.

1966 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنىدىن 21 ـ كۈنىگىچە قەشقەردىكى ئالىي مەكتەپتىن تارتىپ ئوتتۇرا مەكتەپكىچە بولغان ئوقۇغۇچىلاردىن مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى تەشكىللىنىپ، قەشقەر يەرلىك پارتكومنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا جىم ئولتۇرۇش كۈرىشى ئېلان قىلىپ قەشقەرنىڭ ۋالىسى نەنچىمىننىڭ ھوقۇقىنى ئېلىپ تاشلاش ھەققىدە يەتتە ماددىلىق باياناتى ئېلان قىلدى. جىم ئولتۇرۇش كۆرىشى ئۈنۈم بەرمىگەندىن كېيىن، ئوقۇغۇچىلار ئاچلىق ئېلان قىلىشقا باشلىدى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇ ھەرىكىتىنى قوللىغان قەشقەردىكى نەچچە مىڭلىغان خەلق كوچىلارغا چىقىپ ئوقۇغۇچىلارغا ماسلىشىپ ھەرىكەتنى ئۇلغايتىۋەتتى. قەشقەردىكى بولىۋاتقان ھەرىكەتنىڭ تەسىرى باشقا ناھىيىلەرگىمۇ بېرىپ تۇتاشتى. شۇنىڭ بىلەن قەشقەرگە ئۆزلۈكىدىن ئېقىپ كېلىۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانى ئېشىشقا باشلىدى. بۇنىڭدىن ئەنسىرىگەن پارتىيە

هۆكۈمەت دائىرىلىرى ئارقا – ئارقىدىن مەركەزگە ۋە ئاپتونوم رايونلۇق هۆكۈمەتكە دوكلات يېزىپ، ئەڭ ئاخىرى ئەنچىمىنىنىڭ پارتىيە ئىچى ۋە سىرتىدىكى بارلىق هوقۇقى ئېلىپ تاشلانغانلىق قارارنامىسى كەلدى. ئۇنىڭ كۆپەيتىلگەن نۇسخىسىنى قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ هەممە ناهىيە – بازارلىرىغىچە تارقىتىپ، كوچىلارغا چاپلىغاندىن كېيىن ئاچلىق ئېلان قىلغان ئوقۇغۇچىلار تارقىلىپ كەتكەن ئىدى. شۇنىڭ بىلەن قەشقەردىمۇ ئىسيانچىلارنىڭ بىر ـ بىرىگە بولغان كۆز قاراشلىرىدا ئوخشىماسلىقلار شەكىللىنىپ بىر نەچچە تەرەپكە بۆلۈنۈپ كەتكەن ئىدى. بۇ هەرىكەتنى ئېلىپ بېرىۋاتقانلار يەنىلا ۋاڭ ئېنماۋنى يوقىتىشنى نىشان قىلغان 2 ـ سىلىگبۇنىڭ ئادەملىرى ئىدى.

ئۇلارغا قارشى يەنە بىر سىلىگبۇ قۇرۇلغان ئىدى. ئۇلارنىڭ مەقسىتى، ۋاڭ ئېنماۋنى قوغداش ئىدى. بۇ تەشكىلاتتىكىلەرنىڭ كۆز قارشى 2 ـ سىلىگبۇنىڭ كۆز قارىشىغا تامامەن ئوخشىمايتتى. «ۋاڭ ئېنماۋ كاپىتالىزم يولىغا قاراپ ماڭغان هوقوقدار ئەمەس، ۋاڭ ئېنماۋ ياخشى يولداش!» دەيتتى هەمدە ئاشكارا تۇردە، ۋاڭ ئېنماۋنى قوغدايمىز! دەپ شۇئار چاپلايتتى ۋە توۋلايتتى. خەلق ئارىسىدا بۇ 2 چوڭ تەشكىلاتنى، ئىسيانچىلار بىلەن قوغدىغۇچىلار دەپ پەرقلەندۈرەتتى. ئادەملەر بىر ـ بىرى بىلەى ئۇچراشقاندا، ۋاڭ ئېنماۋنى يوقىتايلى! دېسە، ئوخشاش كۆزقاراشتا بولغان بولسا دەرهال يوقىتايلى دەيتتى. ئەگەر ئوخشاش كۆزقاراشتا بولمىسا ۋاڭ ئېنماۋ ياخشى يولداش! دەپ ئۆزلىرىنىڭ كۆزقاراش مەيدانىنى شەرهلەيتتى. شوپۇر ئۇستىلار ماشىنىسىنىڭ سىگنالىنى باسقاندا، ئۆزىنىڭ قايسى كۆزقاراشتا ئىكەنلىكىنى شەرهلەش ئۈچۈن، 2 ـ سىلىگبۇنىڭ ئادىمى بولسا، ۋاڭ ئېنماۋنى يوقىتايلى! دەپ سىگنال بېرەتتى. ۋاڭ ئېنماۋنى قوغدايدىغان شوپۇر بولغان بولسا، ۋۇگاگنى يوقىتايلى! دەپ سىگنال بېرەتتى. هەتتا شوپۇرلارمۇ بىر ـ بىرى بىلەن دۈشمەنلىشىپ ماشىنىسىنى هەيدەيتتى. بۇ ئىككى خىل كۆز قاراش تۈپەيلى، هەتتا ئاتا بىلەن بالا، ئەر بىلەن خوتۇن، ئاكا بىلەن ئۇكا، ئاچا بىلەن سىڭىل بىر ـ بىرى بىلەن كەلدى ـ باردى قىلمايدىغان، ئايرىلىپ كېتىدىغان، بىر ـ بىرى بىلەن دۈشمەنلىشىپ قورال ـ ياراغ ئىشلىتىپ ئېتىشىدىغان ئىشلارمۇ يۈز بەرگەن ئىدى.

مەن بۇ ئەسلىمەمدە، پەقەت قەشقەردە بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنىلا ئەسلەپ ئۆتمەكچىمەن.

25 ـ يانۋار هوقۇق تارتىۋىلىش هەرىكىتى

ماۋ زېدوڭنىڭ: «سىلىگبۇنى تۈشمۇ – تۈشتىن توپقا تۇتۇڭلار! هوقۇق تارتىۋىلىڭلار!» دېگەن يول يورۇقى 25 ـ يانۋار كۈنى ئېلان قىلىنغان بولۇپ، بۇ خەۋەر ئەزىزانە قەشقەرگىمۇ يېتىپ كەلگەن ئىدى. شۇ كۈنى كەچ سائەت 0 دە، قەشقەر ۋىلايىتىدىكى ئىسيانچىلار بىرلىشىپ، تەشكىللىنىپ، پىلانلىق هالدا، ئارقا – ئارقىدىن هۇجۇمغا ئۆتۈپ هوقۇق تارتىۋىلىش هەرىكىتىنى باشلىۋەتكەن ئىدى. قەشقەر يەرلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى مۇڭشۇلىن، بەييۈەنشىڭ، قەشقەر ۋالى مەهكىمىسىنىڭ ۋالىسى ياقۇپ هاجىم قاتارلىقلار تارتىپ چېقىرىلىپ هوقوقى ئېلىپ تاشلاندى، قەشقەر شەهەرلىك پارتكومىنىڭ هوقۇقنى تارتىۋېلىپ، قەشقەر ۋىلايىتىنى پالەج هالغا چۈشۈرۈپ قويغان ئىدى. بارلىق هوقۇق 2 ـ سىلىگبۇنىڭ قولىغا ئۆتكەن ئىدى، هەر قايسى ئىدارە جەمئىيەتلەرنىڭ هوقۇقى، شۇ ئىدارىدىكى ئىسيانچىلار تەرىپىدىن تارتىپ ئېلىنىپ، پۈتۈن قەشقەرنىڭ هوقۇقى پۈرۈلتارىيات ئىسيانچىلار قولىغا ئۆتكەن ئىدى. شۇندىن باشلاپ قەشقەردە هۆكۈمەتسىزلىك باشلانغان ئىدى. هوقۇق تارتىۋالىدىغانلار هەممە يەرگە كەڭ تارقالغان ئىدى. شەهەرنىڭ ئىچى پاتپاراق بولۇپ، ئادەم ئادەمنى تونۇمايتتى، هەممە ئالدىراش ئىدى. بۇ ئىش دەل 1967 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى كېچە يۈزبەرگەن ئىدى. قارشى تەرەپتىكى ۋاڭ ئېنماۋنى قوغدايدىغان تەرەپتىكىلەرمۇ هوقۇق تارتىۋىلىش مەقسىتىدە ئۆزلىرى خالىغان يەردىكى هۆكۈمەت، ياكى پارتىيە، ياكى مۇهىم ئورۇنلارنىڭ هوقۇقنى تارتىلىۋىلىپ ئۆزلىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنى ئويلايتتى.

27 ـ كۈنى مەن شۇ كۈنلەردە قەشقەر شەهەر خەلق باغچىسىدىكى «قەشقەر قىزىل بۈركۈت ئىسيان

كۆتۈرۈش سىلىڭبۇسى» دا ئىشلەۋاتاتتىم. بىر توپ ئالمانلار كېلىپ، تۇيۇقسىزلا مېنى تۇتۇپ كەتتى. ئۇلار بىلەن ئۇيان تارتىپ، بۇيان تارتىپ بىر مەھەل ئۇرۇش قىلدىم. ئۇلارنىڭ ئادىمى جىق ھەم كېچىسى بولغانلىقتىن، بىزنىڭ سىلىڭبۇنىڭ ئادەملىرى ئاساسى جەھەتتىن ئۆز ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن، تەرەپ - تەرەپكە تارقىلىپ كەتكەن ئىدى. كۈچ سېلىشتۇرمىمىز ئاجىز كېلىپ قېلىپ، ئۇلار تەرىپىدىن تۇتۇلۇپ كەتتىم. مېنى سۆرىگەن پېتى قەشقەر ۋىلايەتلىك پوچتا تېلېگىراپ ئىدارىسىغا ئېلىپ باردى. ئادەمنىڭ كۆپلىگىدىن يولنى كېسىپ ئۆتكىلى بولمايتتى، قانداقتۇر پوچتىخانا ئىچىدىن، بىردىن – بىردىن مەن تونۇيدىغان كىشلەرنى ئۇرۇپ، باغلاپ ماشىنىغا باسقىلى تۇردى، تۇتۇلغانلارنىڭ سانى ئاز ئەمەس ئىدى، ھەربىيلەرمۇ كەينى - كەينىدىن كېلىشكىلى تۇردى. ئىسيانچىلار بىلەن قوغدىغۇچىلار ئوتتۇرسىدا ئېغىر جېدەل بولۇشقا باشلىدى، ئۇر كالتەك سۇر كالتەك بولۇپ، قالايمىقان تونۇپ تونۇماي ئادەم ئۇرۇش قىزىپ كەتكەن ئىدى. تۇتۇلغانلارنى ماشىنىغا بېسىپ نەگىدۇر ئېلىپ كېتىشتى. مېنى قاتمۇ قات مۇھاسىرە چەمبىرىكىگە ئېلىپ، بېشىمغا تاغار كىيدۈرۈپ ماشىنىغا بېسىپ ئېلىپ ماڭدى. ئۇلار مېنى قەشقەر شەھەرلىك تۈرمىگە ئېلىپ كېلىشكەن ئىدى. بىر قانچە ئادەم كېلىپ مېنى سوراق قىلغىلى تۇردى. ئۇلارنىڭ نېمە ئۈچۈن مېنى تۇتقانلىقىنى بىلەتتىم. ئۇلار مېنى ھوقۇق تارتىۋېلىشقا كۈشكۈرتكەن، ئالدىن پىلانلىغۇچى دەپ، ئەكسىلئىنقىلابىي جىنايەت بىلەن قارىلاپ مېنى ۋە مېنىڭ تەشكىلاتىمنى قارىلىماقچى ئىدى. بۇ پەقەت ئوخشاش بولمىغان كۆز قاراشتىكىلەرنىڭ ئۆچ ئېلىش كۆرىشىلا ئىدى. چۈنكى گوڭگىەنجۈيمۇ ئۇلارنىڭ باشقۇرشىغا ئۆتۈپ كەتكەن ئىدى. ئەسلى ئىش مۇنداق بولغان ئىدى:

— بىزنىڭ تەشكىلاتىمىزنىڭ تولۇق ئىسمى قەشقەر قىزىل بۈركۈت ئىسيان كۆتۈرۈش سىلىڭبۇسى بولۇپ، مەن شۇ تەشكىلاتنىڭ باشلىقلىرىدىن بىرسى ئىدىم. بىزنىڭ سىلىڭبۇ باغچىدىكى مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ ئىچىگە ئورۇنلاشقان ئىدى. بىزنىڭ تەشكىلاتىمىزغا قارايدىغان ياۋاغ كوچا باشقارمىسى تەۋەسىدىكى ئىسيانچىلار، ئابدۇرھىم ھەسەننىڭ باشلامچىلىقىدا، پوچتىخانىنىڭ ھوقۇقىنى تارتىۋېلىش ئۈچۈن، پوچتىخانا ئىچىگە باستۇرۇپ كىرىپ، ئالدىغا كەلگەننى ئۇرۇپ، قارشىلىق قىلغاننى باغلاپ، چاقىدىغاننى چېقىپ، ئېغىر ئىقتىسادى زىيان كەلتۈرگەن ئىكەن. بولۇپمۇ زەيبۇشى (يۈكلىمە دولقۇن چاستوت ئىشخانىسى) گە كىرىپ، پۈتۈن تېلېفۇن يوللىرىنى ئىشلىمەس ھالەتكە كەلتۈرگەن ئىكەن. شۇ سەۋەبتىن مېنى ئالدىن پىلانلىغۇچى، پەردە ئارقىسىدىكى قوماندان دەپ قولغا ئالغىنى ئىدى. مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا مۇنداق زىيانكەشلىكلەر، ئوخشىمىغان كۆزقاراشتىكىلەر ئىچىدە پات – پات بولۇپ تۇراتتى. مېنى سوراق قىلماي، تۈرمىگە سولاپ قويدى، قارشى تەرەپ سىلىڭبۇسىدىكىلەرنىڭ ئادەملىرى كېلىپ سوراق قىلىشتىن ئەيمىنىپ، گوڭگىەنجۈينىڭ كونا كادىرلىرىدىن مۇسا روزى دېگەن ئادەم مېنى سوراق قىلغىلى تۇردى. ئۇنىڭ سورىقىدا پوچتىخانا ۋەقەسىنى قاچان؟ قەيەردە؟ كىملەر بىلەن پىلانلىغان؟ سەن نېمە يوليورۇق بەردىڭ؟ دېگەندەك تۈكى يوق سوراقلار ئىدى. مەن ئۇلارنىڭ سوئاللىرىغا باشتىن ئاياغ بىلمەيمەن، دەپ جاۋاب بەردىم. ھەر كۈنى سورايدۇ. مەندىن جاۋاب ئالالمايدۇ. شۇنداق قىلىپ 20 كۈن ئۆتۈپ كەتتى. ئۇلار مېنى قويۇپ بەرمىدى، سىرىت بىلەن ئالاقە قىلىش ئىمكانىيىتى بولمىدى، بىر كۈنى سىرتتىن ئوخشاش كۆز قاراشتىكى دوستىمىزنىڭ ياردىمى بىلەن بىر پارچە خەت تاپشۇرۇپ ئالدىم. خەتتە: ئىچكى تاشقى ماسلىشىپ، بىردەك ھەرىكەت ئېلىپ بېرىش پىلانى تەپسىلى ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىكەن.

مەن ئەتىسىدىن باشلاپ يەتتە ماددىلىق بايانات ئېلان قىلىپ ئاچلىق ئېلان قىلدىم، ئۇلار ھەر كۈنى تۈرمىنىڭ سىرتىدا نامايىش ئېلىپ باردى، نامايىش ھەر كۈنى بولدى، نامايىشچىلارنىڭ سانى كۈندىن كۈنگە ئاشقىلى تۇردى، ۋەزىيەت ئۇلار ئۈچۈن يامانلاشتى، ئەگەر يەنە ئۇلار مېنى قويۇپ بەرمىسە تۈرمىدىكى باشقا جىنايەتچىلەرگىمۇ تەسىرى بولۇش ئىمكانىيىتى ھېس قىلىندى، شۇنداق مۇرەككەپ ئەھۋال ئاستىدا، ئاچلىق ئېلان قىلىشنىڭ 5 - كۈنى مېنى مەجبۇرى تاماق يېيىشكە دەۋەت قىلىپ، يازما بايانات ياز! ئۇلار نامايىشنى

توختاتسۇن، دەپ يالۋورغىلى تۇردى، مەن تېخىمۇ چىڭىدىم. چوڭراق ئىشنىڭ چىقىشىنى كۈتتۇم، 6 - كۈنى جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سەنمۇجاڭى تۇراق ئىسمايىل تۈرمىگە كىرىپ، مېنىڭ گۇناسىز ئىكەنلىكىمنى ئېلان قىلىپ تۈرمىدىن ئېلىپ چىقىپ دوستلىرىمغا تاپشۇردى، تۈرمىدىن چىققاندىن كېيىن مېنىڭ تۈرمىدىن چىقىشىمغا سەۋەب بولغان ئىشلارنى سۈرۈشتۈرسەم، سەمەت دۇگايلى يۇقىرىقىدەك پىلاننى تۈزۈپ، نامايىشنى ئۇيۇشتۇرغان ئىكەن، مەن سەمەت دۇگايلىنى بۇرۇن ئانچە تونۇمايتتىم، پەقەت ئۇنىڭ قەشقەر شەھەرلىك ئۆي – تۇرالغۇ جاي شىركىتىدە تەرجىمانلىق قىلىدىغانلىقىنى بىلەتتىم. مەن تۈرمىگە كىرگەندىن كېيىن، رەھبەرلىك بەنزىسىنى تەرتىپكە سالغاندا ئۇ، سىلىڭبۇنىڭ مەسئۇللىرىدىن بىرسى بولۇپ سايلانغان ئىكەن. ھازىر ئۇ ئاتاغلىق يازغۇچى بولۇپ كەتتى.

گەرچە مەن تۈرمىدىن چىققان بولساممۇ، ئەمما ئابدۇرھىم ھەسەن يەنىلا تۈرمىدە يېتىۋاتاتتى. ئۇنى ۋىلايەتلىك تۈرمىگە قامىغان ئىدى، مەن تۈرمىدىن چىققاندىن كېيىن، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى، شۆبە ھەربىي رايونلارغا يول مېڭىپ، بولمىغىنىغا نامايىش ئۇيۇشتۇرۇپ، تەشۋىق ۋارىقى تارقىتىپ، ئابدۇرھىم ھەسەننى ئاقلاپ جامائەت پىكرى ھازىرلاپ، «مەدەنىيەت ئىنقىلابىدىكى ئەگرى توقايلىق» دەپ خۇلاسىلاپ، تۈرمىدىن بوشاتتۇق. ئابدۇرھىم ھەسەن ئۈچ ئايدەك تۈرمىدە ياتقان بولدى.

ئىككىنچى باپ

«قەلەم بىلەن ھۇجۇم قىلىپ، ئەلەم بىلەن قوغدىنىش»

14 - ئاۋغۇست ۋەقەسى

1967 - يىلى 8 – ئاينىڭ 14 – كۈنى قەشقەر شەھەرلىك پارتكوم ۋە شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ بىناسى كۆيدۈرۈلگەن كۈن بولۇپ، بۇ قەشقەر تارىخىدا «14 - ئاۋغۇست ۋەقەسى» دەپ ئاتىلىدۇ.

قەشقەردىكى مەدەنىيەت ئىنقىلابى راسا پەللىگە چىققاندا، ھەر قايسى تەشكىلاتلار ئۆز ئالدىغا بازا ئىگەللەپ، تايانچى پونكىتلارنى قۇرۇپ، ئوخشاش بولمىغان كۆز قاراشتىكىلەرنى بۇلاپ – تالاپ، سىلىگۈبۇلىرىغا تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ، قولغا كەلگەننى ئېلىپ، ئۆز ئارا ئۈستۈنلۈكنى تالىشاتتى. «مەدەنىيەت ئىنقىلابىي گورۇپپىسى» دېگەن ئورگان مەركەزدە قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ باشلىقى ماۋنىڭ خوتۇنى جاڭچىڭ بولغان ئىدى. ئۇ: «قەلەم بىلەن ھۇجۇم قىلىپ، ئەلەم بىلەن قوغدىنىڭلار!»، دېگەن شۇئارنى ئوتتۇرىغا قويغاندىن كېيىن، ھەممە يەردە ئىسيانچىلار بىر بىرى بىلەن ھۇجۇم، مۇداپىئەگە ئۆتكەن ئىدى. قەشقەر شەھەرلىك پارتكومنىڭ بىناسىغا ۋاڭ ئېنماۋنى قوغدايدىغان تەشكىلاتلار بىرلىشىپ سىلىگۈبۇ قىلىپ ئىشلىتىپ، ئەلەم بىلەن قوغدىنىمىز دەپ، ئۆگزىسىگە تاش توپلاپ، نەيزە، قىلىچ، كالتەكلەر بىلەن مەخسۇس ساقلايدىغان ئادەملەرنى بەلگىلەپ كېچە - كۈندۈز ھەربىي ھالەتتە تۇرۇپ ئۆزىنى مۇداپىئە قىلاتتى. ۋاڭ ئېنماۋنى يوقۇتىدىغان ئىسيانچىلار تەشكىلاتىنىڭ ئادەملىرى، ئەتىگەندە ھۇجۇم قىلىپ، بىنانى قورشاشقا باشلىدى. تەرەپ – تەرەپتىن توپلانغان ئىسيانچىلار ھەدىسە، ھە دەپ، بىناغا قارىتىپ تاش ئاتتى، كەينىدىن ئۆزلىرى ياسىغان سالغا بىلەن بىنانىڭ ئۈستىدىكى ئادەملەرگە قارىتىپ تاش ئاتتى. بىنانىڭ ئىچىدىكىلەرمۇ بوش كەلمەي ھەممە قوراللىرىنى ئىشقا سېلىپ، قارشىلىق كۆرسەتكىلى تۇردى. ئۇ ۋاقىتتىكى ئۇرۇش پەقەت كونا ئۇسۇلدىكى تاش - توقماق ئۇرۇشى ئىدى. ئۇرۇش راسا قىزىدى، شەھەرنىڭ سىرتىدا بولسا دېھقانلار سىلىگۈبۇسىدىكىلەر، شەھەرلىك پارتكومنىڭ بىناسىدىكىلەر بىلەن ئوخشاش كۆز قاراشتا بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇلارغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن شەھەرنىڭ ھەرقايسى بۇلۇڭ پۇچقاقلىرىدىن كىرىشكە باشلىغان ئىدى، شامالباغ تەرەپتىن كەلگەن دېھقانلار سىلىگۈبۇسىدىكىلەر نەيزە – پىچاق، پالتا – كەكە، ئوغاق، ئۆزى ياسىغان ئىپتىدائىي جەمئىيەتتىكى قوراللار بىلەن قوراللىنىپ شەھەرگە كىرىشكە تەمشەلگەن ئىدى. ئۇلار شەھەرلىك 1 – ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، ئىسيانچىلار بىلەن قورال‌لىق ئېلىشىپ، ئالغا ئىلگىرىلىيەلمەي، بىر نەچچە ئادەمنىڭ ئۆلۈش ھېسابىغا ئارقىغا چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى. دۆلەتباغ تەرەپتىن كەلگەن دېھقانلار سىلىگۈبۇسىنىڭ ئادەملىرىمۇ ئۆزى ياسىغان ئاددى قوراللار بىلەن، تۆشۈك دەرۋازا تەرەپتىن شەھەرگە كىرمەكچى بولغان ئىدى، ئۇلارمۇ ئىسيانچىلارنىڭ توسۇپ زەربە بېرىشى بىلەن ئىلگىرىلىيەلمەي نۇرغۇن ئادەمنىڭ ئۆلۈشى بەدىلىگە كەينىگە چېكىنگەن ئىدى. شەھەر يەنىلا ئىسيانچىلارنىڭ قولىدا ئىدى. پەقەت شەھەرلىك پارتكوم بىناسىدىكىلەرلا ئۆزىنى قوغداش جېڭى قىلىۋاتاتتى. ئىسيانچىلار بىنادىكىلەرگە يېقىنلىشالمىغاندىن كېيىن، دەرھال بىنزىن قاچىلانغان ماشىنىنى ئېلىپ كېلىپ بىنانىڭ ئىشىكىگە قارىتىپ، بىنزىن پۈركۈپ، ئارقىسىدىن ئوت يېقىشقا باشلىدى. ئوت بىنانىڭ ئىشىكىگە بارا - بارا ئۇياق - بۇياققا تارالغىلى تۇردى، بىنزىن ماشىنىسى تېخىمۇ يېقىنلاپ ، دەرىزە – كىشەكلەرگىچە بىنزىن پۈركۈپ ئوتنى ئۇلغايتقىلى تۇردى. ئوت ئاسمان پەلەك كۆتۈرۈلدى. بىنانىڭ ئىچىدىكىلەر ئوتنىڭ ئازابىغا چىدىماي، بىنانىڭ قەۋەت - قەۋەتلىرىدىن يەرگە قاراپ ئۆزىنى تاشلىغىلى تۇردى. بەزىلىرى تېخىمۇ ھودۇقۇپ 3 – قەۋەتكە، ھەتتا ئۆگزىگىچە چىقىپ بولالمىغاندا ئۆگزىدىن يەرگە قاراپ سەكرىگىلى تۇردى. نەچچە ئادەمنىڭ پۇت - قوللىرى سۇنۇپ مېيىپ بولغانلىقىنى، نەچچىسىنىڭ شۇ مەيداندا ئۆلگەنلىكىنى كۆرگەن ئىدىم. ئۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى مەن تونۇيدىغان، بەزىلىرى مەن بىلەن بىر ئىدارىدە ئىشلەيدىغان ئادەملەر ئىدى. بىز خەخ ئاجايىپ خەخلەر، ئادەم ئۆلەۋاتسا تاماشا كۆرىمىز دەپ نۇرغۇن ئادەم ئۇيەرگە توپلاشقان ئىدى. بەزىلىرى ئۇلجا ئالىمىز دەپ،

بىنانىڭ ئىچىدىكى گىلەم، جوزا، بەندىڭ، ئۆي سايمانلىرىنى ئېلىپ ئۆيگە توشۇپ، كېيىنكى ۋاقىتتا بىر نەچچە يىللىق كېسىلىپ كەتكەنلىرىمۇ بولغان ئىدى. بىنا ئوت يالقۇنىدا كۆيۈپ ئاسماننى قارا تۈتەك قاپلاپ كەتكەن ئىدى.

بىنانىڭ ئىچىدىن ساق چۈشكەنلىرىنىڭ ھەممىسى ئىسيانچىلار تەرىپىدىن تۇتۇلۇپ، باغلىنىپ، نەلەرگىدۇر ئېلىپ كېتىلگەن ئىدى، ئىش ئۇنىڭ بىلەن تۈگىمىدى، شۇ كۈندىن باشلاپ كۆرگەنلا يەردە، ئوخشاش بولمىغان كۆزقاراشتىكىلەرنى تۇتۇپ، ئۇرۇپ سوقۇپ جاجىسىنى بەردى. بەزىلىرى تاياق توقماقتىن قورقۇپ، بايانات يېزىپ، مەن بۈگۈندىن باشلاپ 2 - سىلىگبۇغا ئەزا بولۇپ كىردىم، كۆز قارىشىمنى ئۆزگەرتتىم، دەپ ئىپادە بېرەتتى. ئىسيانچىلار ئەتىسىدىن باشلاپ، پۈتۈن شەھەر بويىچە تۈت - تۈتنى باشلىۋەتتى، ئۇنىڭغا چىدىمىغان ۋاڭنى قوغدايدىغان تەشكىلاتتىكىلەر شەھەرنى تاشلاپ يېڭىشەھەرگە قاراپ قاچقىلى تۇردى، كېچە - كېچىلەپ، ئۆي ئۆيدىن تۇتۇش بولغانلىقى ئۈچۈن، شەھەردە ئادەم ئاز قالغان ئىدى. 8 - ئاينىڭ 17 - كۈنى قەشقەر شەھىرىنىڭ جەنۇبىدىكى قىزىلنىڭ كۆۋرىكى، شەرقىي تۆشۈك دەرۋازىنىڭ كۆۋرىكى، شىمالى ياۋاغ كۆۋرىكى، غەربىي توڭلىتىش ئىسكىلاتىنىڭ ئالدى تەرىپى بولۇپ، شەھەرگە كىرىش ئېغىزلىرى تامامەن قامال قىلىنغان ئىدى. پاختا تايلىرى ۋە باشقا ئوق ئۆتمەيدىغان قاتتىق نەرسىلەر بىلەن پوتەيلەر ياسالغان ئىدى. قىزىلنىڭ كۆۋرىكى «قىزىل 1- رايون»، ياۋاغ كۆۋرىكى «قىزىل 2 - رايون» دېگەندەك ناملار بىلەن ئاتىلىپ، قاتتىق مۇداپىئە قىلىنغان ئىدى. شەھەرنىڭ تۆت دەرۋازىسى تاقاقلىق ئىدى، كىرىش - چىقىش يوق ئىدى، ئۈرۈمچىدىن كەلگەن ماشىنىلارمۇ شەھەرگە كىرەلمەيتتى. ناھىيىلەردىن كەلگەن ماشىنىلارمۇ شەھەرگە كىرەلمەيتتى. شەھەرگە قاراشلىق يېقىن يېزىدىكى دېھقانلارمۇ ئۆزىنىڭ يەرلىك مەھسۇلاتلىرىنى شەھەرگە ئېلىپ كىرىپ ساتالماي، شەھەر سىرتىدىكى خالىي رايوندا ساتاتتى. قەشقەر شەھىرىگە كىرىدىغان يارۋاغ كۆۋرىكىدە ئىسيانچىلار قورallىق تۇراتتى، كۆۋرۈكتىن ئۆتۈش ئۈچۈن قاتتىق تەكشۈرۈشتىن ئۆتۈش كېرەك ئىدى، ئىسيانچىلاردىن باشقا ھەرقانداق كىشى كۆۋرۈككە يېقىن يولۇقالمايتتى. قەشقەر شەھىرى مۇھاسىرىگە چۈشكەنلىكتىن، ئاقسۇ بىلەن خوتەن ۋىلايىتىنىڭ بېرىش - كېلىش ئالاقىسى ئۈزۈلگەن ئىدى. قەشقەر شەھىرىنىڭ ھوقۇقى گەرچە ئىسيانچىلارنىڭ قولىدا بولغان بولسىمۇ، شەھەر سىرتىدىكى ناھىيىلەرنىڭ ھوقۇقى يەنىلا ۋاڭ ئېنىماۋنى قوغدايدىغانلارنىڭ قولىدا ئىدى. سان جەھەتتىن ۋاڭ ئېنىماۋنى قوغدايدىغانلارنىڭ سانى ۋە ئەمەلى كۈچى جىق ئىدى. جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى ماھىيەتتە ۋاڭ ئېنىماۋنى قوغدايدىغان تەشكىلاتنى ياقلايتتى.

قورال بۇلاش ۋەقەسى

قەشقەر شەھىرى 2 - سىلىگبۇنىڭ قولىغا ئۆتكەندىن كېيىن، ۋاڭ ئېنىماۋنى قوغدايدىغان تەرەپتىكىلەر قەشقەر شەھىرىدە تۇرالماي، يوشۇرۇن يوللار بىلەن يېڭىشەھەرگە ئاقماقتا ئىدى. يېڭىشەھەرگە كەلگەن ئادەملەر ھەر قايسىسى ئۆز تەۋەلىكىدىكى ئىدارە - ئورگانلارغا بېرىپ پانالىنىشقا باشلىغان ئىدى. مەسىلەن: پارتىيە ھۆكۈمەت ئورۇندىكىلەر پارتكوم ھۆكۈمەت ئورگىنىغا، سودا ئىدارىسىدىكىلەر سودا ئورۇنلىرىغا، قاتناش - ترانسپورت ئورۇنلىرى قاتناش ئەترەتلىرىگە كېلىپ ئورۇنلاشقان ئىدى. شەھەر ئاھالىلىرى ھەربىي رايوننىڭ 1 - ئاۋغۇست مەكتىپىگە كېلىپ ئورۇنلاشقان ئىدى. قەشقەر توقۇمىچىلىق فابرىكىسىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلىرىمۇ، 1 - ئاۋغۇست ئوتتۇرا مەكتىپىگە كېلىپ ئورۇنلاشقان ئىدى. ئادەم ئەڭ كۆپ ئورۇنلاشقان جاي ھەربىي رايون تەركىبىدىكى يەرلەر بىلەن مەكتەپلەر ئىدى. يېمەك - ئىچمەكنى ھەر قايسى ناھىيىلەردىكى ئوخشاش كۆز قاراشتىكى تەشكىلاتلار پىداكارلىق بىلەن ھەقسىز ئېلىپ كېلەتتى. كىچىككىنە يېڭى شەھەر ناھىيىسى ئادەم دېڭىزىغا تولغان ئىدى. مەن دەسلەپتە ئاخۇنوپنىڭ يېنىدا يېڭى شەھەر ناھىيىلىك تراكتور پونكىتىدا تۇرغان ئىدىم. چۈنكى ئاخۇنوپ ۋىلايەتلىك يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۆز قارمىقىدىكى يەرگە كېلىپ ئورۇنلاشقان ئىدى. مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلى، كېيىن ئۇيەردىن يۆتكېلىپ 1

ـ ئاۋغۇست ئوتتۇرا مەكتەپكە بېرىۋالغان ئىدىم.

8 ـ ئاينىڭ 27 – كۈنى قەشقەردىكى ئەڭ ئاخىرقى قالدۇق قوشۇن، ئىسيانچىلار بىلەن دۆڭۋاغ ئائىلىلەر قورۇسىدا ئېتىشىپ، رەسمىي قورال ـ ياراغ ئىشلەتكەنلىكى، ئۇ ئۇرۇشتا 24 ئادەمنىڭ ئۆلگەنلىكى، 47 ئادەمنىڭ ئېغىر يارىدار بولغانلىقى، 173 ئادەمنىڭ ئۇلار تەرىپىدىن تۇتۇلۇپ كېتىلىپ، 8 ئادەمنىڭ مەيىپ بولغانلىق خەۋىرى بىزگە يېتىپ كەلگەن ئىدى. 9 ـ ئاينىڭ 2 ـ ۋە 3 ـ كۈنلىرى دۆڭۋاغ ئۇرۇشىدا ئۆلگەن كىشىلەرنىڭ جەستى ئەتىسى ماشىنىغا بېسىپ كۆرگەزمە قىلىندى. ھاۋانىڭ ئىسسىقىدا سېسىپ كەتكەن بۇ جەسەتلەر ئاخىرى كۆمۈۋېتىلدى. ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولغان ئەڭ ئاخىرقى قىسىم يېڭىشەھەرگە كېلىشى بىلەن، قەشقەر شەھىرىدىكى ئۇرۇشتا ئېغىر زىيانغا ئۇچرىغان ۋاڭ ئېنماۋنى قوغدايدىغان قوشۇنلار بىرلىشىپ، قورال بۇلاشقا كىرىشمەكچى بولدى. ئەتىسى، يەنى 8 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى يېڭىشەھەر ناھىيىسىنىڭ قوراللىق قىسمىنىڭ قوراللىرى بۇلىنىشقا باشلىدى، بۇ تەرتىپسىز قورال بۇلاشتا، ھەركىم قولىغا كەلگەننى ئېلىشقا باشلىغان ئىدى، ناھىيىلىك قوراللىق قىسىم بازارنىڭ ئىچىدە بولغاچقا يولدىن ئۆتكەن ئادەمنىڭ ھەممىسى بىردىن، ئىككىدىن قورالنى ئېلىپ كېتىشكىلى تۇردى. ھەتتا شەھەرگە سەي – كۆكتات ساتقىلى كىرگەن، قوغۇن، تاۋۇز ساتقىلى كىرگەن دېھقانمۇ بىردىن قورالنى ئېلىپ سۇكۇنىگە بېسىپ كەتكىلى تۇرغان ئىدى، مەن ئۇلارنىڭ قوراللىرىنى كۆرسەم ھەممىسىنىڭ زاتورى يوق قوراللار ئىكەن. قاقۋاشلار قورالنىڭ زاتورىنى باشقا يەردە، قورالنىڭ گەۋدىسىنى باشقا يەردە ساقلىغان ئىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ قوراللارنىڭ بىر تالمۇ ئوقى يوق ئىدى. مەن ھە ھۇ بىلەن قورال ئېلىۋاتقانلارنىڭ يېنىغا بېرىپ، بىردەم قاراپ تۇردۇم. ئىككى ئەسكەر قانداقتۇر ماۋزېدوڭ ئۆزۈندىلىرىنى ئوقۇپ ئۇلارنى «قورال بۇلاش جىنايەت» دەپ تەنبىھ بېرىۋاتاتتى، خەخنىڭ ئۇنىڭ بىلەن كارى بولماي، گېپىگە پىسەن قىلماي داۋاملىق قورالنىڭ ياخشىسىنى ئىزدەپ ئېلىشقا تىرىشاتتى. چېقىلغان ساندۇق، يەشكىلەرنىڭ كۆپلىكىدىن يەرگە دەسسەشمۇ خەتەرلىك ئىدى. ئۇ توگمەس قورال، بىر كېچە ـ كۈندۈز توشۇسىمۇ تۈگىمىدى، ياكى ئادەمنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىدى. مەن تاماق يەپ خېلى كەچ قايتا كەلسەممۇ ئادەملەر قورال ئېلىشىۋاتقان ئىكەن.

ئەتىسى ئاخۇنوپ مەندىن بولغان ئەھۋاللارنى تەپسىلى سورىدى. كۆرگەنلىرىمنى بىر ـ بىرلەپ ھېكايە قىلىپ بەردىم. ئەسكەرلەر قوراللىق توسىمىدۇ ؟ دەپ سورىدى، مەن ئەسكەرلەر نەسىھەت قىلدى ـ يۇ، ئەمما قورال كۈچى ئىشلەتمىدى، دېدىم.

ئېسىمدە قېلىشىچە 30 ـ ئاۋغۇست ئىدى. پۈتۈن يېڭىشەھەردىكى قاچاقلار بىرلىشىپ، قەشقەرنى قايتۇرۇۋېلىش جېڭىگە ئاتلىنىپ يولغا چىققان ئىدى، بۇ ئادەملەرنىڭ ئالدى قىزىلنىڭ كۆۋرۈكىگە، كەينى تېخى شەھەردىن چىقىپ بولالمىغان ئىدى، ئۆزىنى ئىسيانچىلاردىن پەرقلەندۈرۈش ئۈچۈن، سۆگەتنىڭ چىۋىقىدىن سەللە توقۇپ بېشىغا كىيىشىۋالغان ئىدى. يېڭىشەھەر بىلەن قەشقەرنىڭ ئارىسىدا سۆگەتلىك بار ئىدى، ئادەمنىڭ كۆپلىكىدىن سۆگەتنىڭ گوستىگىمۇ يېتىشمىگەن ئىدى. كۆپ ئادەمنىڭ قولىدا مەخپىي قورال بار ئىدى. بىر قىسىم ئادەملەرنىڭ قولىدا يەنىلا نەيزە بىلەن ئۇزۇن ياغاچقا تىڭىلغان ئوغاقتەك قوراللار بار ئىدى. ئۆزلىرى ياسىۋالغان پارتلاتقۇچ بومبىلارمۇ بار ئىدى. بىز قىزىل كۆۋرۈككە يېقىنلىشىپ كەلدۇق. كۆۋرۈكنى ناھايىتى مۇستەھكەم ساقلاۋاتقان ئىكەن. يېقىنلىشىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇلارنىڭ قوراللىرىمۇ كۈچلۈك ئىدى. دەريانىڭ تۆۋەنكى ئېقىمى بىلەن بۆسۈپ ئۆتۈشكە بىر قىسىم پىيادىلەر ماڭدى، توساتتىن ئۇلارنىڭ ئۆلگەنلىكى بايقالدى، ئۇلار دەرياغا كىرىشى بىلەن يۇقىرى بېسىملىق توكنى سۇغا قويۇۋەتكەن ئىكەن. دەريانىڭ باش ئېقىمىغىمۇ توك ئۇلانغانلىقى مەلۇم بولدى، شۇ ئەسنادا يىراقتىن بىر ـ بىرىمىز بىلەن كۆرە ـ كۆرمەي ئوق چىقىرىشقا باشلىدۇق، ئوق ئاۋازى جاھاننى بىر ئالغان ئىدى، ئۇلارنىڭ ئاتقان ئوقىدىن ئۇلارنىڭ قوراللىرىنىڭ سەر خىل ئىكەنلىكىنى ھېس قىلغان ئىدۇق. بىر مەزگىل ئېتىشۋازلىق بولغاندىن كېيىن، ئۇرۇش توختىتىش ئۈچۈن جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىدىن باشلىقلار كېلىپ نەسىھەت بىلەن توسقىلى تۇردى، بىز جاھىللىق

قىلىپ قايتمىدۇق، ھەربىلەر يالۋارغىلى تۇردى. ئاخشىمى كەچ بولۇپ كەتتى، ئۇرۇش توختىمىدى، بىزنىڭ ئادەملىرىمىز ناھايىتى كۆپ ئىدى، ئۇلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش بىر مەسىلە ئىدى. ئامالسىزلىقتىن چېكىنىشكە مەجبۇر بولدۇق.

شۇ كۈنلەردە قەشقەر شەھەر ئەتراپىدىكى يېزىلاردىمۇ كالتە جەڭلەر ئۈزلۈكسىز بولۇپ تۇرغان ئىدى. قەشقەر شەھىرىگە قاراشلىق شامالباغ يېزىسىدىكى ئابلا ئاۋۇت باشچىلىقىدىكى دېھقانلار سىلىگىبۇسى، 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى قايتارما ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، ئۆزىگە خوشنا بولغان قەشقەر ۋىلايەتلىك يېپەك زاۋۇتىغا ھۇجۇم قىلغان ئىكەن، دېھقانلار يېپەك زاۋۇتىنى ھەش – پەش دېگۈچە ئىشغال قىلىپ، ئۇلارنىڭ قورال - ياراغلىرىنى تارتىپ ئالغان ئىكەن. تۇرسۇن ئىسىملىك بىرسى قورال تاپشۇرۇشقا قارشىلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى دېھقانلار ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويغان ئىكەن. بۇ خەۋەر بىزگە يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، كۆڭلىمىز ناھايىتى ئۈزۈلدى، دەرھال ئالاقە ئەۋەتىپ مۇندىن كېيىن ئۇنداق ئىشلارنىڭ تەكرار يۈز بەرمەسلىكى ھەققىدە نەسىھەت قىلدۇق، كېيىن ئاردىن بىر قانچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن تۇرسۇننىڭ ئۆلۈم بەدىلىگە ئابلا ئاۋۇت 20 يىل قاماق جازاسىغا مەھكوم قىلىنغان ئىدى.

ياخشى پۇرسەت

ئۇرۇشلار ھەر كۈنى دېگۈدەك بولۇپ تۇراتتى. يوللار تاقاقلىق، كىرىپ - چىقىش يوق، قەشقەر شەھىرى قاتمۇ قات مۇھاسىرە ئىچىدە تۇراتتى. بىز قەشقەر شەھىرىدىن چىققانلار، شەھەرگە كىرەلمىگەن بىلەن، ۋىلايەتنىڭ باشقا ناھىيىلىرىگە بىمالال بېرىپ كېلەلەيتتۇق، مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، تەشۋىقات ئۆمىكى تەشكىللەپ، ناھىيە – ناھىيىلەرگە ئادەم ئەۋەتىپ كۈچ تەشكىللەپ، قوشۇن زورايتىش خىزمىتىگە ئادەم ئەۋەتىدىغان بولدى. مەن بىر ئۆمەكنىڭ تەركىبىدە، بىر قىسىم ئادەملەرنى ئېلىپ پەيزاۋات، مارالبېشى، يوپۇرغا ناھىيىسىگە بارىدىغان بولدۇم.

بىز بىلەن بىللە بىر توپ كېسەل، ئۇرۇشتا جاراھەتلەنگەن كىشىلەرمۇ بار ئىدى، بۇلارنىڭ كۆپ قىسمى شەھەرلىك پارتكوم بىناسىدا ئوت يالقۇنىدا جاراھەتلەنگەن مەجرۇھلار ئىدى، بىز ئۇلارنى دەسمى قىلىپ، بارغانلا يەردە خەلقنى قوراللىق كۈرەشكە ئاتلىنىشقا سەپەرۋەر قىلاتتۇق. ماڭا سۆزلەش نۆۋىتى كەلگەندە، نوقتىلىق ھالدا، يېڭىشەھەردە يۈز بەرگەن قورال بۇلاشتىكى ئىشلارنى تەسىرلىك قىلىپ، كۆرگەنلىرىمنى ھېكايە قىلىپ سۆزلەپ بېرەتتىم. مارالبېشى ناھىيىسىگە بارغاندا بىز ناھىيىلىك مېھمانخانىغا چۈشكەن ئىدۇق، ئانچە چوڭ بولمىغان مېھمانخانا، بىز بىلەنلا توشۇپ كەتكەن ئىدى، كۈندۈزى تەكلىپ قىلغان يەرگە بېرىپ، قەشقەرنىڭ ۋەزىيىتى، مۇندىن كېيىنكى كۈرەش، نېمىلەرنى قىلىشنىڭ كېرەكلىكى ھەققىدە سۆزلەيتتۇق، ئاڭلىغۇچىلار كۆپ بولۇپ كەتكەنلىكتىن، خىتايلارغا ئايرىم، ئۇيغۇرلارغا ئايرىم تەشۋىقات ئېلىپ بارىدىغان بولدۇق. مارالبېشىغا بارغان 2 – ئاخشىمى مەن بىر توپ ئادەملەرگە قەشقەرنىڭ نۆۋەتتىكى ۋەزىيىتى ۋە مۇندىن كېيىنكى كۈرەش ستراگىيىمىز دېگەن تېمىدا سۆز قىلدىم، سۆز ئاخىرلىقىدا: «ئۇلۇغ داھىمىز ماۋجۇشى تەلىم بېرىپ، مىلتىقتىن ھاكىمىيەت چىقىدۇ، دېگەن، بىزدە قورال بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ۋەتىنىمىزنى تارتتۇرۇپ قويۇپ، ئۆزىمىزنىڭ ۋەتىنىگە ئىگە بولالماي مۇشۇ كۈنگە قالدۇق» دېسەم، ئالدىمدا يېقىن ئولتۇرغان بىرسى مېنىڭ گېپىمنىڭ مەنىسىگە چۈشەندى بولغاي، روھى ھالىتىدە ھەم جىددىيلىك ھەم تەمتىرەشلىكتەك بىر ئالامەتنىڭ بولىۋاتقانلىقىنى سېزىۋالدىم، دەرھال گەپنى ئەگىتىپ، بىز ۋەتىنىمىز يەنى يۇرتىمىز قەشقەرنى قايتۇرىۋېلىش ئۈچۈن چوڭ يېتەرلىك قورالغا ئىگە بولىشىمىز لازىم....دەپ ئۆتۈپ كەتتىم، قالغانلىرى مېنىڭ گېپىمنى چۈشەنمىگەن ئىدى. مەن ئۆز ئۆزۈمدىن ھەي! ئوسۇلۇقىنىڭ سۈيىنى ئىچىپ، كەتمەنگە نان چىلاپ يېگەن سەھرالىقلار، سەنلەر تېخى ھەرقايسىڭ ئۆزۈڭچە ئامىۋى تەشكىلاتنىڭ باشلىقلىرى... دەپ، نەپرەتلەنگەن ھالدا كايىپ قويغان ئىدىم. يىغىن تۈگىگەندىن كېيىن، ھېلىقى مېنىڭ گېپىمنىڭ تېگى - تەكتىنى چۈشەنگەن ئاداش، مەن بۈگۈن سىلىنى ئۆيۈمگە چاقىرىپ بىر ئولتۇرۇش قىلىپ بېرەي، بىزنىڭ يۇرتتا نى - نى ناخشىچى، دۇتتارچى پەيزى بار ئادەملەر بار، مۇمكىن بولسا بىزنىڭكىگە مەرھەمەت دەپ تۇرىۋالدى، ئۇنىڭ مېنى نېمە ئۈچۈن ئۆيىگە چاقىرىدىغانلىقىنى ئالدىن پەرەز قىلغان ئىدىم. مەن يالغاندىن بانا كۆرسىتىپ، بۈگۈن ئاخشام بىزدىن ھال

سورىغىلى ھاۋا ئەرمىيە بازىسىدىكىلەر كەلمەكچى ئىدى، ئاللىبۇرۇن دېيىشىپ قويغان، شۇ يەرگە بارمىسام بولمايدۇ، تېخى نى ـ نى ياخشى كۈنلەر ئالدىمىزدا كېلىۋاتىدۇ، پۇرسەت چىقىپ قالسا كۆرۈشەرمىز، بىز يېڭىشەھەردە تۇرىمىز، ۋاختىڭىز يەتسە يوقلاپ بېرىڭ، كېمىنى شۇ يەردە تولۇقلىۋالارمىز... دەپ تەكەللۇپ قىلىپ ئۇنۇمىغان ئىدىم، ئەسلىدە ھاۋا ئارمىيىسىدىكىلەر بىزنى يوقلاپ كەلمەيتتى، ئۇنداق پائالىيەتمۇ يوق ئىدى، مەن ئۇنىڭغا مەقسەتلىك ھالدا، ناھىيىگە يېقىن شامال دېگەن جايدا ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ بازىسى بار، ئۇلاردا قورال بار! دېگەن پاسنى بەرمەكچى ئىدىم. مارالبېشىدا ئۈچ كۈندەك تۇرۇپ يۈرۈپ كەتتۇق، ئۇلار بىزنى ئۇزىتىش ئۈچۈن ماشىنا ـ ماشىنىغا قوي، كالا، ئۇن – گۈرۈچ، ئوتياش، سەۋزە، چامغۇ، ھەتتا بىر ماشىنا يۇلغۇننىڭ كۆتىكى قاتارلىق سوۋغات ھازىرلاپ يولغا سالدى. بىز ئۇلارنىڭ ماشىنىسى بىلەن ئاتۇشنىڭ قىزىل بايراق دېگەن يېرىگىچە بېرىپ، پەيزاۋاتقا يۈرۈپ كەتتۇق. ماشىنىدىكى يۈكلەر بىزنىڭ كۆرسەتمىمىز بويىچە يېڭىشەھەرگە بىزنىڭ ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىمىزغا كەتتى.

ئارىدىن نەچچە يىل ئۆتۈپ، پەيلۇ مەيدانىدىكى ۋاختىمدا، بىزنىڭ ئەترەتكە مارالبېشىدىن بىر تۈركۈم جىنايەتچىلەرنى ئېلىپ كەلدى، بارا ـ بارا ئۇلار بىلەن تونۇشۇپ قالدۇق ھەم چىقىشىپ قالدۇق، ئۇلارنىڭ ئالدى 20 يىل، ئەڭ ئاخىرى سەككىز يىل كېسىلىپ كەلگەن ئەزىمەتلەر ئىدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن يۇسۇف قارى دېگىنى مېنى تونۇۋاپتۇ، بىر كۈنى شۇ ۋاقىتتا مارالبېشىدا قىلغان سۆزۈمنى ئەسلەپ، «بىزمۇ يوقىلاڭ بىر ئىشلارنى قىلىپ، يەنە سىلە بار يەرگە كەلدۇق، شۇ چاغدا راس گەپنى قىلغان بولسىلىرى، سىلە بىلەن بىزمۇ چوڭ جەڭدە بىللە بولماتتۇق، بىز مەكتىتكىلەردەك گال ئەمەستۇق، ھايت دېگۈچە سىلە بۇيرىغان يەرگە ئۈنەتتۇق»..... دەپ قىزىپ كەتكەن ئىدى، مەن ئۇلار بىلەن بىر قانچە يىل بىللە بولغان ئىدىم. ئۇلار ھەقىقەتەن ئەزىمەتلەر ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئىش ـ ئىزلىرىنى خۇدا بۇيرىسا بىر يازسام دەيمەن.

بىز قايسى ناھىيىگە بارساق، بىزنىڭ تەشۋىقاتىمىز تۈگە ـ تۈگمەستىن، خەلق قوزغىلىپ، كوچىلارغا چىقىپ قوراللىق ساقچى قىسىمىنىڭ، ئۇچرىغان ھەربىينىڭ، زاۋۇتلاردىكى ساقچىلارنىڭ قوراللىرى بۇلىنىشقا باشلىناتتى. كوچىدا ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان بىر قانچە ھەربىي رايوننىڭ پاترونلىرىنىڭ قوراللىرى، خەلق تەرىپىدىن تارتىپ ئېلىنغاندىن كېيىن، پاترونلار كېيىنكى ۋاقىتتا قورال ئاسماي، پاترون بەلگىسىنى تاقاپ كوچىغا چىقىدىغان بولغان، بۇ ۋەقە مارالبېشىدا ناھايىتى تېز ئەۋج ئالغان ئىدى. بىزنىڭ تەشۋىقاتىمىزنىڭ ئايىغى تېخى ئۈزۈلمەي تۇرۇپ مارالبېشى ناھىيىسىدە بىر كېچىدىلا غايەت چوڭ ئۆزگىرىش بولغان ئىدى. خەلق بۇلايدىغاننى بۇلاپ، (قورال بۇلاش، باشقا نەرسىلەرگە چېقىلمايتتى) ناھىيە بازىرىدا چوڭ ئىنقىلاب باشلىنىپ كەتكەن ئىدى. كۆزگە كۆرۈنگەن قوراللارنىڭ ھەممىسى خەلق قولىغا ئۆتۈپ بولغان ئىدى، بۇ ھەرىكەت بارا – بار كېڭىيىپ، سېرىق بويا، چوڭقۇچاق، يېڭى ئۆستەڭ، ئاۋات قاتارلىق يېزىلارغىمۇ تارالغان ئىدى.

پەيزاۋات، يوپۇرغا ناھىيىلىرىدىمۇ دېھقانلار ھەرىكەتكە كېلىپ، قوراللىنىپ، ئۆزلىرىنىڭ «قەلەم بىلەن ھۇجۇم قىلىپ، ئەلەم بىلەن قوغدىنىش سىلىڭبۇ» لىرىنى كەينى – كەينىدىن قۇرۇشقان ئىدى. ئۇلار بۇنىڭ بىلەن «ماۋجۇشىنىڭ ئىنقىلابىي لۇشەنىنى جان تىكىپ قوغداپ، ۋاڭ ئېنماۋنى قوغداپ قالماقچى» ئىدى. مەن پەيزاۋاتتا يۈز بەرگەن ئىشلار ھەققىدە توختالمايمەن، بۇ يەنىلا سىر بولۇپ قالسۇن، پەيزاۋات مېنىڭ ئەسلى يۇرتۇم ئىدى، مېنىڭ دادا جەمەتىمنىڭ ھەممىسى ھېلىمۇ پەيزاۋاتتا، مەن پەيزاۋات ناھىيىلىك پارتكومدا خىزمەت قىلغان ئىدىم، ناھىيىنىڭ ھاكىمىدىن تارتىپ، پۇقراغىچە ھەممىسى دېگۈدەك مېنى بىلەتتى ۋە چۈشىنەتتى، مەن پەيزاۋاتقا بارغاندا، خەلق بىزنى ناھايىتى داغدۇغا بىلەن قىزغىن كۈتۈۋالدى، كىنوخانىنىڭ زالىدا، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ قورۇسىدا، كەينى – كەينىدىن، ئۈزۈلمەي تەشۋىقات ئېلىپ بېرىلدى، يارىدارلار كۆرگەزمە قىلىندى. ئۇيغۇرلارغا ئېلىپ بېرىلغان تەشۋىقاتنى قەشقەر شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەرجىمانى بولغان رۇقىيە خانىم قىلدى، مەن پەقەت يېقىنلىرىم بىلەن ئۇيەر – بۇ يەردە پىچىر – پىچىر پارىڭىمىزنى قىلىپ، ئۆزىمىزنىڭ «ئىشى» بىلەن بولدۇق. قايتىشىمىزدا ناھىيە خەلقى ناھايىتى كۆپ كىيىم كېچەك، يېمەك ـ ئىچمەك.... ھازىرلاپ ئۇزىتىپ قويدى، يوپۇرغا ناھىيىسىمۇ ئوخشاشلا

بىزنى كۈتۈۋالدى، مېھمان قىلدى، ئۇلارمۇ نۇرغۇن سوۋغا ـ سالاملار بىلەن بىزنى ئۇزىتىپ قويدى....

چوڭ بىرلىشىش

قىسقا مۇددەت ئىچىدە، ناھىيىلەردىكى خىزمەتلەر تەرتىپكە سېلىنىپ، ھەر قايسى ناھىيىلەر يېڭىشەھەرگە مەرگەزلىشىپ، قوشۇن زورايغاندىن كېيىن، ۋىلايەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن بىر تەشكىلىي ئاپپارات قۇرۇش تەقەززاسى تۇغۇلغان ئىدى. جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ رىياساتچىلىكى بىلەن، يېڭىشەھەرگە توپلانغان ھەر قايسى ناھىيىلەردىكى تەشكىلاتلارنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن، 14 سىلىگىبۇدىن تەركىب تاپقان «قەشقەر ۋىلايەتلىك پرولېتارىيات ئىنقىلابچىلىرى بىرلەشمە كومىتېتى» قۇرۇلدى، بۇ تەشكىلاتنى كېيىنچە قىسقارتىپ، بىرلەشمە كومىتېت دەيدىغان بولغان ئىدۇق. بۇ تەشكىلات تۆت چوڭ سىستېمىدىن تەشكىل تاپقان بولغاچقا، تۆت چوڭ سىستېمىدىن سايلانغان ۋەكىللەر بۇ كومىتېتتا ئىش بېجىرەتتى.

بۇلار:

ئىشچىلار سىستېمىسى

مالىيە ـ سودا سىستېمىسى

ئوقۇغۇچىلار سىستېمىسى

دېھقانلار سىستېمىسى

مەن مالىيە ـ سودا سىستېمىسىدا ئىشلەيدىغان كادىر بولغانلىقىم ئۈچۈن ، مالىيە ـ سودا سىستېمىسىدىن ۋەكىللىككە سايلىنىپ، بىرلەشمە كومىتېتقا ئىشقا تەيىنلەنگەن ئىدىم. بىرلەشمە كومىتېتنىڭ ئىچىدە بىرقانچە بۆلۈملەر تەسىس قىلىنغان بولۇپ، ئاشلىق ئىدارىسىدىن سايلىنىپ كەلگەن ۋەكىل ياڭ بىلەن ئىككىمىز «قەلەم بىلەن ھۇجۇم قىلىپ، ئەلەم بىلەن قوغدىنىش بۆلۈمى» گە مەسئۇل بولدۇق. بۇ بۆلۈم پۈتۈن بىرلەشمە كومىتېتنىڭ جېنى ئىدى. بىرلەشمە كومىتېت تەركىبىدىكى قورال ياراغ، ئۇرۇشلارنىڭ ھەممىسى بىزنىڭ قوماندانلىقىمىز بويىچە بېجىرىلەتتى. ياڭ كېيىنكى ۋاقىتتا قەشقەردە ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغاندا، مۇئاۋىن مۇدىر بولۇپ، بىز تەرەپتىن كۆرسىتىلگەن ئىدى. چۈنكى مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە قەشقەرنىڭ ھوقۇقىنى قەشقەردىكى تۆت چوڭ تەشكىلات بىرلىشىپ باشقۇرغان ئىدى، ياڭمۇ بىر قانچە يىل مۇئاۋىن ۋالى بولۇپ ھوقۇق سۈرۈپ، ئاخىرى يەنە ئۆز ئىدارىسىغا بېرىپ ئەسلىدىكى ئىشىنى قىلغان ئىدى.

يېڭىشەھەردىكى 14 سىلىگىبۇ بىرلىشىپ، بىرلەشمە كومىتېتنى قۇرغاندىن كېيىن، بىر كاتتا مۇراسىم ئېچىپ، داغدۇغا قوزغاپ، مۇندىن كېيىنكى خىزمەتلەرنى قانداق ئىشلەش ھەققىدە قەسەمياد يىغىنى ئېچىشنى قارارقىلغان ئىدى. بۇ يىغىنغا يېڭىشەھەردىكى پۈتۈن شەھەر ئاھالىسى، ھەرقايسى ناھىيىلەردىن كەلگەن ۋەكىللەر، قەشقەردىن قېچىپ چىققان بارلىق ئادەملەر قاتناشقان ئىدى، يىغىننىڭ رىياسەتچىلىكىگە جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن كومىسسارى لى بىن تەيىنلەنگەن ئىدى، يىغىن نەچچە كۈن بۇرۇن پۇختا تەييارلىق قىلىنىپ، ئەتراپىنى قورال كۈچى بىلەن ياخشى مۇھاپىزەت قىلىپ ئاندىن ئېچىلغان ئىدى. سۆزگە چىقىدىغانلارنىڭ سۆز تېكىستى، ئالدى بىلەن جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايون، سىياسىي بۆلۈمىنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكۈزۈلۈپ ئاندىن سۆزلىشى، سۆزگە چىقىدىغانلار چوقۇم بىرلەشمە كومىتېتنىڭ خىزمەت خادىملىرى بولۇشى كېرەك دەيدىغان پەتىۋانى چىقارغان ئىدى. مەن مالىيە ـ سودا سىستېمىسىغا ۋاكالىتەن سۆزلەيدىغان بولدۇم، سۆز تېكىستى ئالىلىبۇرۇن ئۇلار تەرىپىدىن يېزىلىپ ھازىرلانغان ئىدى، بىر كۈن بۇرۇن سۆز تېكىستىنى ماڭا بەردى، يىغىن ھەربىي رايوننىڭ زىنت توپچىلار مەشق مەيدانىدا ئېچىلىدىغان بولغان. يىغىنغا 30 مىڭدىن ئارتۇق كىشى قاتنىشىدۇ، دەپ ئالدىن مۆلچەرلەنگەن ئىدى. يىغىن ھەقىقەتەن كاتتا يىغىن ئىدى. يىغىنغا تەرەپ ـ تەرەپتىن ئادەملەر كېلىپ ئورۇنلاشقىلى تۇردى، يىغىن مەيدانى ئادەم توپىغا لىق تولدى. يىغىننىڭ بىخەتەر ئېچىلىشى ئۈچۈن ھەربىي رايون تەرىپىدىن قوراللىق قوغدىنىلدى. يىغىن مەيدانىغا ياسالغان رەئىس مۇنبىرىنىڭ ئۈستىگە «قەشقەر ۋىلايەتلىك پرولېتارىيات ئىنقىلابچىلىرى بىرلەشمە

كومتتتنىڭ، ماۋجۇشى لۇشەننى ئاداققىچە قوغداش قەسەمياد چوڭ يىغىنى» دەپ خىتايچە خەت يېزىلغان ئىدى. نېمە ئۈچۈندۇر ئۇيغۇر يېزىقىدا خەت يېزىلمىغان ئىدى. يىغىن باشلاندى، ھەربىي رايوننىڭ كومىسسارى ئېچىلىش مۇراسىم سۆزى قىلدى. ئۇنىڭ كەينىدىن ئىشچىلار ۋەكىلى، ئۇنىڭ كەينىدىن دېھقانلار ۋەكىلى، ئۇنىڭ كەينىدىن ئوقۇغۇچىلار ۋەكىلى سۆزقىلدى. ئۇلارنىڭ سۆزىنىڭ ھەممىسى خىتايچە بولغانلىقتىن، باشلىنىشى ھەيۋەتلىك بولغان يىغىن بىردەمدىلا يېپ بازىرىغا ئايلىنىپ كەتتى. ئادەملەر ئۇلارنىڭ نېمە دېگىنىنى بىلمەي زېرىككەن ئىدى. ئەمما يىغىن مەيداندىن ھېچ كىم ئۆز ئىختىيارىچە چىقىپ كېتىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. سۆز نۆۋىتى ماڭا كەلدى. مەن رەئىس مۇنبىرىگە چىقىپ ئۇدۇل مىكروپوننىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئىككى ئالى يولىيورۇقنى ئوقۇپلا، سۆز تېكىستىنى ئۇيغۇرچە ئوقۇغىلى تۇردۇم، ھەممە تىمتاس بولۇپ، مېنىڭ سۆزۈمنى نېمە ئۈچۈنكى ئىخلاس بىلەن ئاڭلىدى. ئەسلىدە سۆزگە چىققان ئادەم ئالدى بىلەن، رەئىس مۇنبىرىگە چىقىپ ماۋزېدۇڭنىڭ رەسىمگە قاراپ ئۈچ قېتىم تازىم قىلىپ، ئۇنىڭدىن كېيىن رەئىس مۇنبىرىدىكى باشلىقلارغا تازىم قىلىپ، ئاندىن پەستە ئولتۇرغان ئادەم توپىغا تازىم قىلىپ، ئۇنىڭدىن كېيىن «ئالدى بىلەن ھەممىمىز بىرلىكتە ئۇلۇغ داھىمىز، ئۇلۇغ ئۇستازىمىز، ئۇلۇغ قوماندانىمىز، ئۇلۇغ رولچىمىز، قەلبىمىزدىكى مەنگۈ پاتماس قىزىل قۇياش ماۋجۇشىغا چەكسىز ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەيمىز!چەكسىز ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەيمىز! ماۋجۇشىنىڭ ئەڭ يېقىن سەپدىشى قەدىردان فۇ توڭشۇئەي (مۇئاۋىن قوماندان) لىن بياۋنىڭ تېنى ساغلام، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرسۇن!» دەپ تەكەللۇپ سۆزىنى دېيىشىم كېرەك ئىدى، بولۇپمۇ چەكسىز ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەيمىز ! دېگەندە، رەئىس سەھنىسىدىكى ۋە پەستە ئولتۇرغان ئادەملەرنىڭ ھەممىسى ماڭا ئەگىشىپ، چەكسىز ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەيمىز، دېيىشى شەرت ئىدى، مەن ئۇنداق قىلمىغان ئىدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن تۆۋەندە ئولتۇرغان خەلق بۇ ئىشتىن ھەيران بولۇپ، ھاڭ ـ تاڭ بولۇشۇپ قالغان ئىدى، ئىككىنچىدىن، يىغىن باشتىن ـ ئاياغ خىتايچە سۆزلەنگەن ۋە باشقۇرۇلغان بولغانلىقى ئۈچۈن، يىغىنغا قاتناشقانلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى ئۇيغۇرلار ئىدى. مېنىڭ سۆزۈمدىن بۇگۈنكى يىغىننىڭ نېمە مەقسەتتە ئېچىلغانلىقىنى ئاندىن بىلگەن ئىدى. مەن سۆز تېكىستىنى بىر كۈن بۇرۇن كۆرگەنلىكىم ئۈچۈن، تەمكىنلىك بىلەن ئالدىرىماي تەرجىمە قىلىپ ئوقۇپ بەرگەن ئىدىم. ئوقۇپ تۈگىتىپلا، سۆز تېكىستىنى رىياسەتچى لى بىن غا بېرىپ، ئالدى ـ كەينىمگە قارىماي رەئىس سەھنىسىدىن چۈشۈپ، پەستە ئولتۇرغانلار قاتارىدىن ئورۇن ئېلىپ ئولتۇردۇم. ئەسلىدە سۆز تۈگىگەندىن كېيىن سۆز تېكىستىنى يىغىن رىياسەتچىسىگە تاپشۇرۇپ بېرىپ، رەئىس سەھنىسىدىكى ئورنۇمغا بېرىپ ئولتۇرۇشۇم كېرەك ئىدى، بۇ ئىش ھەممىنى تېخىمۇ ھەيرەتتە قالدۇرغان ئىدى، يىغىندىن كېيىن ھەربىي رايون سىياسى باشقارمىنىڭ بىر كادىرى مېنى ئاتايتەن چاقىرىپ، نېمە ئۈچۈن يۇقىرىقى رەسمىيەت تەكەللۇپىنى قىلمىغانلىقىمنى سورىدى. مەن ھېچ قانداق ئىككىلەنمەستىنلا، «مەن ئۇنداق چوڭ يىغىنغا چىقىپ سۆز قىلىپ باقمىغان ئىكەنمەن، سەھنىگە چىقىپلا، ھەممە يېرىم قارا تەرگە چۆمۈلۈپ كەتتى، ھەممە ئادەم ماڭا قارىغاندەك بولۇپ، ھودۇقۇپ كەتتىم، نېمە قىلىشىمنى بىلمەي ئاران ــ ئاران، تەمتىرەپ سۆزنى تۈگىتىپ قېچىپ چۈشتۈم» دېدىم، كۆپ ئادەم مەندىن تەكرار سورىدى، ھەممىسىگە ئوخشاش تەلەپپۇزدا جاۋاب بەردىم. لېكىن ماڭا چېكىت ئۇرۇلغان ئىدى، چۈنكى ئۇ زامانلاردا قەشقەردىكى چوڭ ـ كىچىك يىغىنلارنىڭ ھەممىسىنىڭ تەرجىمانلىقى ماڭا يۈكلەنگەن ئىدى، كونا تەرجىمانلار قارا يىپ، گومىنداڭنىڭ قالدۇقى، ۋاھاكازا دەپ تارتىپ چىقىرىلىپ، قەشقەرنىڭ تەرجىمانلىقى ماڭا بەخشەندە بولۇپ قالغان ئىدى. سەھنىگە چىقىپ سۆزلەش بىرىنچى قېتىم ئەمەس ئىدى. شۇ ۋەجىدىن نېمە دېگەن بىلەن ئۇلارنى ئاسان قايىل قىلغىلى بولمايتتى. ئەتىسى ئاخۇنوپ چاقىرىپ قاتتىق كايىغان ئىدى، مەن: «ئادەم ھامان بىركۈن ئۆلىدۇ، ئۇنداق پۇرسەت ماڭا بىر كەلدى، ئىككىنچى ھايات تارىخىمدا قايتا كەلمەيدۇ، نېمىلا بولمىسۇن، مەن ئۆزۈمنى بىر تونۇتۇپ قويدۇم!» دېسەم، چوڭ ئىشقا تەسىرى بولمىسىلا مەيلىتتىغۇ! دەپ خاپا بولغان ئىدى، ئاردىن 10 نەچچە يىل ئۆتۈپ، مەرھۇم تۇردى ئەلدىن مۇنداق ئاڭلىغان ئىدىم، ئاخۇنوپ: «ئۇنىڭ قولىدىن ھەر بالا كېلىدىكەن، ھېچ نېمىدىن قورقمايدىكەن، مەن بەكلا ئەنسىرىگەن ئىدىم. ئەمما ئۇ ئۆزى جايىدا جاۋاب بېرىپ ئۆزىنىڭ پوقىنى ئۆزى تۈگەتتى» دېگەن ئىكەن.

چۈنكى ئۇ زامانلاردا بىر ئېغىز گەپكە يا ئۆلۈم جازاسى يا مۇددەتسىز قاماق جازاسى بېرىلەتتى. ماۋزېدوڭنى تىللاپ

قويۇپ، ياكى ماۋزېدوڭنىڭ رەسىمى بار گېزىت، ژۇرناللارنى يىرتىپ قويۇپ، مۇددەتسىز قاماق جازاسىغا ئۇچرىغانلار كۆرمىڭ ئىدى.

15 ، 10 كېلىشىمى

1967 - يىلى 10 – ئاينىڭ 13 - كۈنى كېچىدە باش مىنىستىر جۇئېنلەينىڭ قەشقەر ئىسيانچىلىرىغا... «دەرھال توسۇقنى ئېلىۋېتىپ يوللارنى راۋانلاشتۇرۇڭلا!» دېگەن يوليورۇقى كەلگەن ئىدى. بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايوننىڭ چوڭ - كىچىك ئەمەلدارلىرى ئالدىراپ تىنەپ، ھاسىراپ تەرەپلەرنىڭ قورالLIرىنى بىر يەرگە يىغىپ چوڭ بىرلىشىشنى ئىشقا ئاشۇرۇپ، يوللارنى ئېچىۋېتىشكە سەپەرۋەر قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئىككى كۈن تالاش - تارتىش قىلىش بىلەن مۇزاكىرە نەتىجىسىدە يوللار ئېچىۋېتىلدى. 1967 - يىل 10 - ئاينىڭ 15 - كۈنى قەشقەر تارىخىدىكى خاتىرىلەشكە ئەرزىيدىغان چوڭ بىر كۈن. شۇ كۈنى قەشقەر شەھىرى بىلەن باشقا ناھىيە، شەھەرلەرنىڭ كەلدى - باردىسى ئەسلىگە كېلىپ، توسۇقلار ئېلىپ تاشلىنىپ، يوللار راۋانلاشتۇرۇلغان كۈن ئىدى. ئۈرۈمچىدىن كېلىپ خوتەنگە بارىدىغان مىڭلاپ ماشىنا، سۇغۇنچازىدىن باشلاپ، ئاتۇشنىڭ يوللىرىدا، قەشقەر شەھىرىگە كىرەلمەي ياتقىلى نەچچە ئايلار بولغان ئىدى، خوتەن، يەكەندىن كېلىپ، ئۈرۈمچىگە قايتالماي، يېڭىشەھەر بىلەن يەكەن ئارىلىقىدا تۇرۇپ قالغان ماشىنىلارنىڭ ھېسابى يوق ئىدى. قىسقىسى جەنۇب بىلەن شىمالنىڭ مۇناسىۋىتى بىر مەزگىل توختاپلا قالغان ئىدى.

يېڭىشەھەرگە توپلانغان قاچاقلار بىلەن شەھەر ئىچىدىكىلەرنىڭ زىددىيىتى كۈنسايىن يامانلىشىپ، پۈتۈن قاتناش يوللىرى قامىلىپ كىرىش - چىقىش توختىغىلى ئۇزۇن بولغان ئىدى، بۇ دۈشمەنلىك ھالىتىدە تۇرغان تەرەپلەرنى مۇرەسسە قىلىش ئۈچۈن، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايون بىلەن ئالاقىدار تارماقلار ئارىغا چۈشۈپ، نەچچە كۈنلۈك تالاش - تارتىش نەتىجىسىدە 10 - ئاينىڭ 15 - كۈنى بىر كېلىشىم ھازىرلىغان ئىدى،كېلىشىمنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى: پۈتۈن توسۇقلارنى بىكار قىلىپ، يوللارنى راۋانلاشتۇرۇش، تەرەپلەر ئۆزىدە بار قوراللارنى شۇ پېتى پېچەتلەپ ساقلاش، دۈشمەنلىشىش ھالىتىنى ئۆزگەرتىپ، ئوق چىقارماسلىق، ھەرقايسى ئىدارىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئۆز ئىش ئورنىغا قايتىش، قايتىپ كەلگەنلەرنى كەمسىتمەسلىك، ھاقارەتلىمەسلىك، تۇتۇپ قېلىنغان ئىش ھەققىنى تولۇقلاپ بېرىش..... دېگەندەك مەزمۇنلار كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، 10 - ئاينىڭ 15 – كۈنى ئەتىگەن سائەت 10 دا يوللاردا قاتناشنىڭ نورماللىشىشىغا ھەر ئىككى تەرەپ كاپالەتلىك قىلغان ئىدى. شەھەردىن ماشىنا - ماشىنىدا ئادەملەر ئۇرۇق تۇغقان يار - بۇرادەرلىرىنى يوقلاپ يېڭىشەھەرگە كەلگىلى تۇردى، يېڭىشەھەردىكىلەر شەھەرگە كىرىشكە باشلىدى، شۇنىڭ بىلەن قەشقەرنىڭ ۋەزىيىتى بىر نەچچە كۈن قورال – ياراغ ئاۋازى ئاڭلانماي تىنچ ئۆتتى، بىزمۇ يېڭىشەھەرنى تاشلاپ، ئۆزىمىزنىڭ ئىدارىسى تەۋەلىكىدىكى، شەھەر ئەتراپىدىكى جايلارغا بېرىپ ئورۇنلاشتۇق، قەشقەر شەھىرىنىڭ ئەتراپىدىكى يېزىلار، مەكتەپلەر يەنىلا بىزنىڭ تايانچى پونكىتلىرىمىز ئىدى، گەرچە كېلىشىمدە قورال ئىشلەتمەسلىك دېيىلگەن بولسىمۇ، 3 كۈندىن كېيىن يەنىلا قورال ئاۋازى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. كېچە - كېچىلەپ گۈمبۈر گۈم، توپىنىڭ ئاۋازى، زەمبىرەكنىڭ ئاۋازى، پىلىمۇتنىڭ ئاۋازى نەلەردىندۇر ئاڭلىناتتى، تەرەپلەر شەھەرگە توپلاشقاندىن كېيىن زىددىيەت بۇرۇنقىدىنمۇ كەسكىنلەشتى. دۈشمەنلەشكەن تەرەپلەر بىر – بىرىنىڭ ئادەملىرىنى تۇتۇۋېلىپ ئۇرۇپ زەخىملەندۈرىدىغان ئىشلار ئەۋج ئالغىلى تۇرغان ئىدى. بولۇپمۇ بىر ئىدارىدە ئىشلەيدىغان ئادەملەر بىر - بىرىنى تۇتۇۋېلىپ، نەچچە قورالىڭ بار؟ كىم - كىملەر نېمە ئىشقا مەسئۇل؟ ئۇنداق بۇنداق دەپ قەستەن سۈركېلىش ھاسىل قىلاتتى. بىرەر ئادەم تۇتۇلغان بولسا، قارشى تەرەپ دەرھال بايانات ئېلان قىلىپ، بىزنىڭ پالانى رەڭلىك ئادىمىمىزنى پالانى تەشكىلات تۇتۇۋالدى، 2 سائەت ياكى 3 سائەت ئىچىدە قويۇپ بەرسۇن! ئەگەر قويۇپ بەرمەيدىكەن جىددى ھەرىكەت قوللىنىمىز! دەپ، ئۇلارنىڭ ئادىمىنى ياكى ئۇلار تۇرغان يەرگە ئۇشتۇمتۇت ھۇجۇم باشلاپ، ئۇرۇش قىلاتتى، قەشقەر شەھىرىنىڭ ئىچىدە يۇقىرى

بېسىملىق لابانىڭ كاساپىتىدىن كېچىسى خاتىرجەم ئۇخلىغىلى بولمايتتى.

تۆت چوڭ كۆز قاراش، سەككىز چوڭ تەشكىلات

يول ئېچىلىپ، يېڭىشەھەردىن قايتىپ كىرگەن قاچاقلار، ھەر قايسىسى ئۆز تەۋەلىكىدىكى شەھەر سىرتىدىكى يېزا ۋە ئىدارە جەمئىيەتلەرگە ئورۇنلىشىپ، مۇداپىئە لىنىيىلىرىنى قۇرۇپ، «قەلەم بىلەن ھۇجۇم قىلىپ ئەلەم بىلەن قوغدىنىش قوماندانلىق شتابى» نى قۇرۇشقان ئىدى. شامالباغ يېزىسى تەرەپ غەربىي سەپ قوماندانلىق شتابى، دۆلەتباغ تەرەپ شەرقىي سەپ قوماندانلىق شتابى دەپ ئاتىلاتتى. قاچاقلارنىڭ باش قوماندانلىق شتابى ۋىلايەتلىك ئۈن زاۋۇتىنىڭ ئىچىدە ئىدى، يېڭىشەھەردە بىرلەشكەن 14 تەشكىلات، شەھەرگە كىرگەندىن كېيىن پارچە – پارچىگە بۆلىنىپ، ھەر قايسىسى ئۆز ئالدىغا قوراللىق قوشۇن تەشكىللىگەن ئىدى ھەممە يېڭىچە نام بىلەن ئوتتۇرىغا چىققان ئىدى. ئۈن زاۋۇتىغا ئورۇنلاشقان تەشكىلاتنىڭ ئىسمى: «سان سى خۇي» دەپ ئاتىلاتتى. بۇ سۆزنىڭ ئۇيغۇرچە مەنىسى: ئۈچنى ئىلگىرى سۈرۈش، بۇ تەشكىلات يەنىلا ۋاڭ ئېنماۋنى قوغدايدىغان، سان جەھەتتە ئادەم سانى بىر قەدەر كۆپ تەشكىلات ئىدى، ھەر قايسى ناھىيىلەردىكى قوللىغۇچىلىرى ۋە شۆبىلىرى ئاز ئەمەس ئىدى. مەن بۇ يەردە ئىشلەيتتىم.

2 – كۆز قاراش بىرلەشمە كومىتېت بولۇپ، بۇ تەشكىلات يېڭىشەھەردىكى نامىنى ساقلاپ قالغان تەشكىلات ئىدى. بۇ تەشكىلات ھەربىي رايوننىڭ كۆرسەتكەن سىزىقىدىن چىقمايدىغان تەشكىلات ئىدى. باش شتابى ۋىلايەتلىك تاش يول ئىسدارىسىنىڭ ئىچىدە ئىدى. سان جەھەتتىن ئادىمى ئەڭ ئاز، قورال كۈچى يوق ياكى يېتەرسىز ئاجىز تەشكىلات ئىدى، ئۇنىڭ باشلىقى گاۋ چياۋ دېگەن خىتاي ئىدى. بۇ تەشكىلاتنىڭ كۆز قارىشى ئوخشاشلا ۋاڭ ئېنماۋنى جان تىكىپ قوغداش ئىدى.

3 - كۆز قاراش « گۇڭدەي خۇي» مەنىسى، ئىشچىلار قۇرۇلتىيى. بۇ تەشكىلاتنىڭ ئادىمىمۇ ئاز ئەمەس ئىدى، پۈتۈن ۋىلايەتتىكى قاتناش ترانسپورت ئورنىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر بۇ تەشكىلاتقا ئەزا ئىدى، باش شتابى قاتناش ترانسپورت 6 – شىركىتىنىڭ ئىچىدە ئىدى. ۋاڭ ئېنماۋنى يوقىتىدىغان كۆز قاراشتا ئىدى. باشلىقى ۋاڭ تيەن يۈن دېگەن خىتاي بولۇپ، 1967 - يىلى 30 - سىنتەبىر كۈنىدىكى كېچىلىك جەڭدە قارشى تەرەپنىڭ ئوقىدا ئۆلۈپ، ئۇنىڭ ئورنىغا ما فۇ گۈي دېگەن تۇڭگان باشلىق بولغان ئىدى.

4 - كۆز قاراش قەشقەر فىنبۇ ئىدى، بۇنىڭ مەنىسى، شىنجاڭ 2 – سىلىڭبۇنىڭ قەشقەردىكى شۆبىسى بولۇپ، باش شتابى قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتىنىڭ ئىچىدە ئىدى. باشلىقى خۇ لى جىن دېگەن ئوقۇغۇچى ئىدى. ۋاڭ ئېنماۋنى يوقىتىدىغان كۆز قاراشتا ئىدى. بۇ كۆز قاراشتىكىلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئوقۇغۇچى ئىدى، خۇلى جىننىڭ ياردەمچىسى بولغان لىزىگاڭ دېگەن خىتاي، قارشى تەرەپتىكى ئۇيغۇر يىگىتى ئۆمەر قۇربانىنى يولدا كېتىۋاتسا قورالدىن ئوق چىقىرىپ ئېتىپ ئۆلتۈرىۋەتكەن ئىدى. بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان ئۇيغۇرلار جەسەتنى كۆتۈرۈپ نەچچە كۈن نامايىش قىلغاندىن كېيىن جىنايەتچىنى تۇتۇپ قولغا ئېلىپ تۈرمىگە تاشلىغان ئىدى، مەرھۇمنىڭ ماتەم مۇراسىمى قەشقەر خەلق مەيدانىدا داغدۇغىلىق ئېلىپ بېرىلىپ، ئۇيغۇر جامائىتىنىڭ كۈرەش ئىرادىسى بىر قېتىم تېپىك ھالدا نامايەن قىلىنغان ئىدى. ئىپلاس خىتاي كوممۇنىستلىرى يالغاندىن قولغا ئالغان بولۇپ، ئۇزۇن ئۆتمەي تۈرمىدىن قويۇۋەتكەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدۇق. بەزىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، قانداقتۇر ئۇ جىنايەتچىنىڭ باشقىلار تەرىپىدىن قاچۇرۇلغانلىقىنى ئاڭلىغان ئىدۇق.

كۆز قاراش جەھەتتىن قەشقەر ۋىلايىتى تۆتكە بۆلۈنگەن بولسىمۇ، تەشكىلى جەھەتتىن ھەر قايسى كۆزقاراشتىكىلەرنىڭ ئۆز ئالدىغا ئايرىم تەشكىلى قۇرۇلمىسى بار ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن قەشقەردە تۆت چوڭ كۆز قاراش، سەككىز چوڭ تەشكىلات بار دەپ ماقالا ۋە باياناتلار ئېلان قىلىناتتى، بۇ كۆز قاراش ۋە تەشكىلاتلارنىڭ ئىدىيىۋى جەھەتتىكى بۆلىنىش سەۋەبلىرىنى چۈشەندۈرۈپ ئولتۇرمايمەن، بۇ كۆز قاراش ۋە بۇ تەشكىلاتلار 1968 – يىلى 1 - ۋە 2 - ئايلاردا ئۆزلىرىنىڭ تەشكىلى قۇرۇلمىسىنى ئېلان قىلىپ، كۆز قاراشلىرىنى

شەرھلەپ ئارقا ـ ئارقىدىن باياناتلار ئېلان قىلىپ ئوتتۇرىغا چىققان ئىدى، بۇ تەشكىلاتلارنىڭ ھويلىسىدا قوراللىق كۈچلەر بولغاندىن سىرت، قەستەن سۈركېلىش ھاسىل قىلىدىغان يۇقىرى بېسىملىق لابالىرى كېچە - كۈندۈز سۆزلەپ تۇراتتى.

مىجىت سىلىڭنىڭ باش كۆتۈرۈشى

مىجىت سىلىڭ قەشقەر شەھەر گۇڭشىغا قاراشلىق، بىناكارلىق قۇرۇلۇش شىركىتىدە ياغاچچىلىق قىلىدىغان ئىشچى ئىدى، قەشقەر شەھرىدىكى داڭدار ساقى قاسساپنىڭ ئوغلى ئىدى.

شەھەر گۇڭشىنىڭ دائىرىسى چوڭ بولۇپ، ھازىرقى قەشقەر شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئىشىنى قىلاتتى، ھازىرقى تۆت كوچا باشقارمىسى، ئۇ زاماندا قەشقەر شەھەر گۇڭشىسىغا قارايتتى، قەشقەر شەھەر گۇڭشىسىنىڭ تەركىبىدە نەچچىلىگەن زاۋۇت ـ فابرىكا، كارخانا، قول ھۈنەرۋەنلەر، تىجارەتچى، قول سانائەتچىلەر، مۇلازىمەت ئورۇنلىرى، ماشىنا رېمونت، تراكتور رېمونت زاۋۇتلىرى ھەمدە شەھەر ئاھالىلىرىنىڭ ھەممىسى شەھەر گۇڭشىسىغا بىۋاستە قارايتتى، بۇ ئورۇن شەھەر گوڭشىسى تەۋەسىدىكى ئەڭ چوڭ ئورۇن ئىدى. پەقەت مىجىت سىلىڭ ئىشلەيدىغان بىناكارلىق قۇرۇلۇش شىركىتىدىلا 1500 گە يېقىن ئادەم ئىشلەيتتى. 67 - يىل 14 - ئاۋغۇستتىكى شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ بىناسىنى كۆيدۈرۈشتىكى ھەرىكەتتە مىجىتنىڭ قول ئاستىدىكى كىشىلەر ئاساسلىق رول ئوينىغان ئىدى. مەدەنىيەت ئىنقىلابىي باشلانغاندىن تارتىپ شەھەر گۇڭشىسىنىڭ ھوقۇقى قۇربان شۈكۈر دېگەن بىرسىنىڭ قولىدا ئىدى، ئۇمۇ ۋاڭ ئېنماۋنى يوقىتىدىغان كۈز قاراشتىكى ئىسيانچىلاردىن ئىدى، ئۇ ئۆز ئالدىغا ئەسكەر تۇرغۇزۇپ قەشقەر شەھرىدە قىلمىغان ئەسكىلىكى قالمىغان ئىدى، ئۇنىڭ 40 ئەسكىرى بولۇپ، ھەممە يەردە قالايمىقان ئادەم تۇتۇپ، بۇلاڭچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ خەلقنىڭ غەزىپىگە قالغان ئىدى. قەشقەر خەلقى قۇربان شۈكۈرنى «40 قاراقچى باندىت» دەپ ئاتايتتى. مىجىت سىلىڭ بۇنى يوقىتىش ئۈچۈن ئاتالمىش جۇڭگىياڭنىڭ (مەركەز) نىڭ، «بىر تەشكىلاتتىكى، بۇزۇق كاتتابېشىنى، شۇ تەشكىلاتتىكى ئامما ئۆزلىرى تارتىپ چىقىرىپ، پرولېتارىيات دىكتاتۇرا ئورۇنلىرىنىڭ جازالىشىغا تاپشۇرۇشى كېرەك» دېگەن سىياسىتىنى باھانە قىلىپ، شەھەر گۇڭشى سىستېمىسىدىكى ئاممىنى قوزغاپ، قۇربان شۈكۈرنىڭ «جىنايى» قىلمىشىنى توپلاپ، بىر كېچىدىلا تۇتۇپ، باغلاپ، سوراق قىلىپ، شەھەرلىك گۇڭ ئەنجۈيگە تاپشۇرۇپ بېرىپ، شەھەر گۇڭشىسىغا باشلىق بولىدۇ، ئارقىدىنلا پۈتۈن شەھەر گۇڭشىسىغا قارايدىغان ئۇششاق - چۈششەك تەشكىلاتلارنى بىرلەشتۈرۈپ، شەھەر گۇڭشى ئىنقىلابىي بىرلەشمىسىنى قۇرۇپ باش مۇدىر بولىدۇ، بۇ تەشكىلاتنىڭ ئىسمى ئىسيان كۆتۈرۈش سىلىڭبۇسى بولغانلىقتىن، قىسقا مۇددەت ئىچىدە ئۇنىڭ نامى ھەممە يەرگە مىجىت سىلىڭ دەپ تارقىلىدۇ، مىجىت سىلىڭ شەھەرنىڭ ھوقۇقىنى ئىگەللىگەندىن كېيىن، قۇربان شۈكۈرنىڭ باشقۇرۇشىنى ئۆزگەرتىپ، ئىسلاھات ئېلىپ بارىدۇ، خۇسۇسىي ئىگىلىكنى يولغا قويۇپ، سوتسىيالىستىك كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى ئۇششاق - چۈششەك كارخانىلارنى تارقىتىۋېتىدۇ، باج، بازار باشقۇرۇش، ئۇنى تىزگىنلەش، بۇنى تىزگىنلەش دېگەندەك كىشىلەرنىڭ ئىجتىمائىي ھوقۇقىنى بوغىدىغان ئۇستقۇرۇلمىلارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئىنسانلارنىڭ ياشاش ھوقۇقىنى ئۆزىنىڭ ئىختىيارىغا تاپشۇرىدۇ، بازارلار قويۇۋېتىلىدۇ، ھەركىم نېمە ئىش قىلسا، نېمە تىجارەت بىلەن شۇغۇللانسا چەكلىمىگە ئۇچرىمايدۇ، دېھقانلار بازارغا كىرىپ خالىغان قوشۇمچە كەسىپ ئىستېمال بۇيۇملىرىنى ئېلىپ ساتالايدۇ. شەھەر ئىچىدە ھېيتكار مەيدانىدا ئاشخانا، ناۋايلىق، كاۋاپچىلىق، يايما ئېلىم - سېتىم، دوغچىلىق، تەڭلە گۆشى پۇشۇرۇپ سېتىش.... قاتارلىق بۇرۇن چەكلەنگەن كەسىپلەر يېڭىدىن بازار تاپىدۇ. «كاپىتالىزمنى تىرىلدۈردۈڭ »دېگەن بەدنامدىن قۇتۇلغان ھەر مىللەت خەلقى، مىجىت سىلىڭنى ھۆرمەتلەيدۇ ۋە بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرىدۇ، ئۇنىڭ نام شەرىپى بىردىنلا تەڭرىتېغىنىڭ شىمالى، پامىر تاغلىرىنىڭ ئىتىگىچە بېرىپ يېيىلىدۇ، شەھەرگە كېلىپ ـ كەتكەن خوشنا ناھىيە، يېزىلاردىكى دېھقانلار، ئۆز يۇرتىغا

بارغاندىن كېيىن ھېچ قانداق قورقماستىن ئۆزى خالىغان كەسپىنى قىلىدۇ ۋە مجىت سىلىڭنىڭ سىياستىنى تەشۋىق قىلىدۇ. مجىت سىلىك بىر مەزگىل قەشقەرنىڭ ئىشىنى رېتىمغا سالغاندىن كېيىن خوشنا ناھىيىلەرگە بېرىپ ئىجتىمائىي تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدۇ، بارغانلا يېرىدە بازار ئىگىلىكىنى ئەركىن ئازادە يولغا قويىدىغانلىقىنى كەڭرى تەشۋىق قىلىپ خەلقنىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇۋالىدۇ. قەشقەردىن ئاتۇش، سۇغۇنچارا، شېكەر كۆل، سانساكو، مارالبېشى، شامال، سېرىق بويا، چۇڭقۇچاق، يېڭى ئۆستەڭ، ئاۋات قاتارلىق يېزىلارنىڭ ھەممىسگە مجىت سىلىڭ ئۆزى بېرىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدۇ ۋە تەشۋىقاتنى جانلاندۇرىدۇ. بارغانلىكى يەردە كىشلەرنىڭ ئەسكى بورا بىلەن كىگىزلەرنى جايناماز قىلىپ، ئەسكى تاملىقنىڭ ئىچىدە ناماز ئوقۇۋاتقانلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن كىشلەرنى مەسجىد سېلىپ ئىبادەتنى ئوچۇق ـ ئاشكارا قىلىشقا چاقىرىدۇ. بۇنىڭدىن كۆڭلى سۇ ئىچكەن خەلق مجىت سىلىڭنى تەڭداشسىز ھۆرمەتلەيدۇ. بۇ خەۋەر بىردىنلا ھەممە يەرگە تارقىلىدۇ. ئاخىرقى قېتىمدا مەكىت ناھىيسگىمۇ تەكرار بېرىپ، بىر قاتار مۇھىم خىزمەتلەرنى ئىشلەيدۇ!

قەشقەردىكى ئۇرۇشلار

مەن قەشقەردىكى ئاخۇنوپ باشچىلىقىدىكى قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ تەييارلىق خىزمىتىگە چۈشۈشتىن بۇرۇن قەشقەردە يۈز بەرگەن بەزى قوراللىق ئۇرۇشلار ھەققىدە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتىمەن.

1968 – يىلى 4 – ئاينىڭ 22 – كۈنى ۋاڭ ئېنماۋنى قوغدايدىغان تەشكىلات سانسىخۇي بىلەن ۋاڭ ئېنماۋنى يوقىتىدىغان تەشكىلات گۇڭدەيخۇي ئوتتۇرىسىدا شىددەتلىك جەڭ بولدى. سانسىخۇيدىكىلەرنىڭ قارارگاھى ئۇن زاۋۇت بىلەن تىببى مەكتەپنىڭ ئىچىدىن تارتىپ تاكى شامالباغ يېزىسىغىچە كەڭرى سەپ تارتقان ئىدى. گۇڭدەيخۇينىڭ قارار گاھى يېڭىشەھەر يولىنىڭ شەرقىدىكى تىببى مەكتەپنىڭ ئۇدۇلىدا ترانسپورت شىركىتىگە قارايدىغان 1 - 6 – 7 – كالۇنلاردىن تارتىپ، تاكى توقۇمىچىلىق فابرىكىسى، ترانسپورت شىركەتلىرى ۋە كىرەمباغ خەلق دوختۇرخانىلىرىغىچە دائىرىنى ئىگەللىگەن ئىدى. بۇ قېتىمقى ئۇرۇش، تىببى مەكتەپ بىلەن تىببى مەكتەپ ئۇدۇلىدىكى 1 - 6 – 7 – كالۇنلار ئارىسىدا بولغان ئىدى. بۇ كالۇنلارنىڭ ئىچىدىمۇ ئېغىر تىپتىكى قوراللار بولۇپ، ھەر كۈنى دېگۇدەك تىببى مەكتەپ تەرەپكە قارىتىپ ئوق ئاتاتتى ۋە تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلاتتى. تىببى مەكتەپتىنمۇ كالۇنغا قارىتىپ توپ ئاتاتتى، ھەر ئىككى تەرەپ توپ ئوقى ئېتىپ ئۆز ئارا بىر ـ بىرىگە پاراكەندىچىلىك سالاتتى.

تىببى مەكتەپنىڭ ئالدىدىكى دەرۋازىنىڭ ئالدىغا قاتمۇ قات پارتلاتقۇچ بومبا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىدى، بۇ بومبىلارنىڭ ھەممىسى بىر ـ بىرىگە ئىنچىكە سىم بىلەن چېتىلغان بولۇپ، سىرتتىن بىرەر ئادەم كىرىشى ھامان پارتلايتتى. مەكتەپنىڭ ئىچىدە دەرەخزارلىق بار ئىدى، ئۇمۇ گرانات، قول بومبىسى بىلەن توشۇپ كەتكەن ئىدى. تىببى مەكتەپنىڭ ئۆگزىسىدىمۇ ئېغىر پىلمۇت ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىدى، مەكتەپ بىناسىنىڭ ئالدى 5 مېتىر چوڭقۇرلۇقتا كولانغان بولۇپ، يەر ئاستى ئاكوپلار بىلەن توشۇپ كەتكەن ئىدى، قارشى تەرەپتىن بىر كىم يەر ئاستى بىلەن كەلسىمۇ بىلىنىپ قالاتتى.

22 ـ ئاپرېل كۈنى كەچتە تىببى مەكتەپ تەرەپتە تۇيۇقسىز پارتلاش يۈز بېرىپ كەينىدىن ئالامان – تالامان بىر توپ ئادەملەر ئۇسۇپ كىرگىلى تۇردى، بۇ ئادەملەر تىببى مەكتەپنىڭ قىزىل كۆۋرىكى تەرەپتىكى سوقما تامنى پارتلىتىپ كامادىن ئۇسۇپ كىرىشكەن ئىدى، مەن مەرھۇم جالال بىلەن مۇڭدىشىپ ئولتۇراتتىم، ھەش ـ پەش دېگۇچە ئۇلار قىستاپ كەلدى، بىز ئوق ئۈزۈشكە ئاتلانغۇچە پوستىكىلەر قوماچ قورىغاندەك ئوق ئېتىپ ئۇلارنى قاچۇردى، ئۇلارنىڭ شەپىسىنى پوستىكىلەر ئالدىن سەزگەن ئىكەن، نەچچىسى ئۆلدى بىلمىدۇق، ئۆلگەن ئۆلۈكلىرىنى ئېلىپ كېتىشكە ئۈلگۈردى، بىز تەرەپمۇ قېچىۋاتقانلارغا ۋە ئۆلۈك توشىغانلارغا ئوق چىقارمىدۇق، كېچىچە ئۇلار يەنە كېلىدۇ دەپ پەرەز قىلىپ ئۇخلىمىدۇق، ئەتىسى قاتمۇ قات پوس قويۇپ مۇداپىئەنى كۈچەيتتۇق، ئەپسۇس جالال بەختكە قارشى ئۆلۈپ كەتتى. سائىت ئىككى بولغان

ئىدى. جاللادغا پوس نۆۋەتى كەلگەن ئىكەن. ئۇ پوستا تۇرغاندا، تىببى مەكتەپنىڭ قىزىل كۆۋرىكى تەرەپتىكى يا بويىدا تۇرغان ئىكەن، قومۇشلۇقتىن بىر ئۇزۇن چا يىلان ئۇدۇل جاللادنىڭ ئالدىغا كەپتۇ، جاللاد قولىدىكى ئاپتوماتنىڭ پايىنىكى بىلەن يىلاننىڭ بېشىغا بىرنى ئۇرۇشىغا، ئاپتوماتتىن بىر تال ئوق چىقىپ كېتىپ قېلىپ جاللادنىڭ پېشانىسىگە تېگىپ شۇ ئان جان ئۈزۈپتۇ، جاللاد قازاق يىگىت ئىدى، بەزىلەر ئۇنى قىرغىز ئىدى، دەيدۇ، ئۇ ۋىلايەتلىك تەنتەربىيە كومىتېتىنىڭ قارىغا ئېتىش تىرىنىرى ئىدى، ئۆزى كېلىشكەن، ياش، ئويۇن — چاخچاقچى، كېلىشىملىك بىر شەخس ئىدى.

1968 – يىل 23 - سىنتە بىركۈنى يەنە بىر قاتتىق جەڭ بولدى، بۇ قېتىمقى جەڭ 4 - دالا ئارمىيىسى بىلەن 8 - دالا ئارمىيىسى ئوتتۇرىسىدا بولغان ئىدى، بۇ ئۇرۇشتا 16 ئادەم ئۆلۈپ، 17 ئادەم ئېغىر يارىدار بولغان ئىدى. 8 – دالا ئارمىيىسى ۋاڭ ئېنماۋنى يوقىتىدىغان كۆز قاراشتىكى تەشكىلات بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئورنى ئون زاۋۇتنىڭ ئۇدۇلىدىكى مۇستەقىل 3 – باتالىيوندا ئىدى، ھەر ئىككى تەرەپ بىگۇتۇەننىڭ ئادەملىرى بولۇپ، ۋاڭ ئېنماۋنى قوغدايمىز، يوقىتىمىز دەپ ئىككى قاشقا بۆلۈنگەن رىقابەتچىلەر ئىدى. 4 - دالا ئارمىيىسى كۆز قاراش تەرەپتىن سانىسخۇي بىلەن بىر قاراشتا بولغانلىقى ئۈچۈن، ئون زاۋۇتنىڭ ئىچىگە كىرىپ، زاۋۇتنىڭ ئەڭ ئۈستىدىكى بالىخانىسىغا ئېغىر تىپتىكى ستانكۇۋاي پىلىموتتىن ئىككىنى ئورۇنلاشتۇرغان ئىدى، ستانكۇۋاي پىلىموتنىڭ ئوقى مۇستەقىل 3 - باتالىيون تەرەپكە ئېتىلىشى بىلەن، پىلىموتنىڭ ھىمايىسىدە پىيادە قىسىم قوراللىرىنى كۆتۈرۈشۈپ، ھۇجۇمغا ئۆتكەن ئىدى. ئۇرۇش ئەتىگەن سائەت يەتتىلەردە باشلانغان ئىدى، ئون زاۋۇتنىڭ ئۈستىدىن چىققان پىلىموتنىڭ ئاۋازىدىن پۈتۈن شەھەر خەلقى كوچىغا چىقالماي ئۆيلىرىدە ياتقان ئىدى، شەھەرنىڭ كوچىسىدا شۇ كۈنى خەلقنىڭ دېيىشىچە بىرمۇ ئادەم قالمىغان ئىكەن. بۇ ئۇرۇشنى قوللىغان ئون زاۋۇتتىكىلەر، 4 - دالا ئارمىيىسىنىڭ غەلىبە قىلىشى ئۈچۈن ئۆز قولىدىكى ياراملىق قوراللارنىڭ بىر قىسمىنى ئۇلارغا بەرگەن ئىدى. ئۇرۇش جىق ئادەمنىڭ ئۆلۈشى بىلەن، ھەربىي رايوندىكىلەرنىڭ توسۇشى ۋە نەسىھىتى بىلەن ئاخشىمى ئاخىرلاشتى. ئۇرۇشقا ياردەم بېرىش ئۈچۈن بىزدىن بەزى ئۇيغۇر قېرىنداشلارمۇ قاتناشقان ئىدى، ئۇرۇش ئاخىرلاشقاندا، پىلىموت ئاتقان يەرگە بارساق ئۇششاق باللار مىشەك يىغىۋىتىپتىكەن، شۇ كۈنى ئېتىلغان پىلىموت ئوقىنىڭ كۆپ قىسمىنى ئابلەت سېرىق يەتكۈزۈپ بەرگەن ئىدى، ئابلەت سېرىق قەشقەر شەھىرىدىكى شۇ زاماننىڭ پالۋان نوچىلىرىدىن بىرى ئىدى، ئۇ كۈچلۈك باتۇر يىگىتلىكى بىلەن نام چىقارغان ئىدى، پىلىموت ئوقىنى ئاجىز خىتايلار 6 – قەۋەتكە يەتكۈزۈپ ئۆلگۈرتۈپ بېرەلمىگەنلىكتىن، ئابلەت سېرىق ئۇ خىتايلارنى ئىتتىرىۋىتىپ، بىر يەشىك ئوقنى ئۆزى يالغۇز ئۆشنىسىگە ئېلىپ، بىر يەشىك، بىر يەشىكتىن كۆتۈرۈپ ئەپچىقىپ ئۆلگۈرتۈپ بېرەلىگەن ئىدى. ئۇنى كۆرگەن خىتايلار ھاڭ - تاڭ قالغان ئىدى. ئابلەت سېرىق كېيىنكى چاغلاردا ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلاتقا ئەزا بولغانلىقى ئۈچۈن بىز بىلەن تۈرمىدە بىللە ياتقان، ئىنشا ئاللاھ ھازىرمۇ بەلكىم ھاياتتۇر!

ئۇرۇش ئاخىرلىشىپ، ئۇرۇشنىڭ جاراھىتى تېخى تۈگىمەي تۇرۇپ، بىزنىڭكىلەر ئون زاۋۇتنىڭ ئىچىدە يېڭى تىپتىكى قورال ياساپ سىناق قىلغىلى تۇرغان ئىدى، ئۇ قورالنىڭ ئىسمى 203 دەپ ئاتىلاتتى. ئۈچ تال تورۇبىنىڭ ئىچىگە ئوخشىمىغان مىقداردا پارتلاتقۇچ دورا قاچىلاپ، پىلىكىگە ئوت ياقسا، يىراققا بېرىپ پارتلايدىغان، زەربە بېرىش كۈچى بىر قەدەر زور بولغان ۋەھشى قورال ئىدى. سىناق مەيدانىدا بىر خىتاي تېخنىك ئۆزى ياسىغان قورالدا، سىناق مۇۋەپپەقىيەتلىك بولماي ئۆلگەن ئىدى، ئۇنىڭ ئۆلگەنلىك خەۋىرى ھەممە يەرگە تارقىلىپ، ئۇنىڭ ئاخىرقى دەپنە ئىشلىرىنى قانداق ئۆتكۈزۈش مەسىلىسى مۇزاكىرە قىلىنىۋاتقان ئىدى، بىز ئادەتتە خىتايلارنىڭ ئۆلۈم ئىشىغا ئارىلاشمايتتۇق، ئۇ كۈنى مەن شامالباغ تەرەپكە بىر ئىش بىلەن كەتكەن ئىدىم، شەھەرلىك سەنئەت ئۆمىكىنىڭ رىجىسسورى مەخەت ساراڭ دېگەن بىر ئاغىنىمىز بار ئىدى، ئۇمۇ بىز بىلەن بىر سەپتىكى كىشىلەردىن ئىدى، ئۇ خىتاينىڭ ئۆلۈمىگە كېلىپ قىزىقچىلىق بولسۇن دەپ: «ۋاي قېرىندىشىم، ياش كەتكەن قېرىندىشىم، مىڭلاپ كېلىپ بىردىن تۈگەپ قاچان تۈگەرسەن قېرىندىشىم»

دەپ، ئۇن سېلىپ يىغلاپتۇ، دېمىسىمۇ ئۇنىڭ جەسىتى كىشى تونۇمىغۇدەك تىتما كاتاڭ بولۇپ كەتكەن ئىكەن، ئۇنىڭ جەسىتىنى تونۇشىمۇ تەس بىر ھالەتكە چۈشۈپ، كۆرگەنلەرنىڭ دېيىشىچە ئۆچەيۋاغرىدىن تارتىپ، كىندىكىنىڭ ئاستىغىچە پارە ــ پارە بولۇپ كەتكەن ئىكەن، ئۇنى كۆرگەن خىتايلار نېمە قىلىشنى بىلمەي ھاڭۋېقىپ تۇرغاندا، مەختەتنىڭ يىغىسى ھەممىگە تەڭ تەسىر قىلىپ، ئۇنىڭدىن تەسىرلىنىپ، كەينى ـ كەينىدىن ئىسەدەپ يىغلاپ، ماڭقىلىرى چۈۋۈلۈپ كېتىپتۇ، يىغا زارىنىڭ ئاۋازى پۈتۈن ئۇن زاۋۇتنى بىر ئاپتۇ، مەختەتنى ھەقىقەتەن ياخشى يولداش ئىكەن، دەپ ئاغزى ــ ئاغزىغا تەگمەي ماختاپتۇ، مەختەتنىڭ نېمە دەپ يىغلىغىنىنى، ھېچ كىم سەزمەپتۇ ھەم چۈشەنمەپتۇ. كۆنلەر ئۆتۈپ، مەخەت ئۆزى بىر سورۇندا بولغان ئىشنى قىزىقچىلىق بولسۇن ئۈچۈن ناكەستى ئاغىنىلىرىگە ھېكايە قىلىپ بېرىپتۇ، بۇنى ئاڭلىغان بىر «ئاغىنىسى» يازما ماتېرىيال قىلىپ، ھەربىي ۋەكىلگە مەلۇم قىپتۇ، ھەربىي ۋەكىل ئۇن زاۋۇتىغا كېلىپ، تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ يىغلىغان يىغىنىڭ مەزمۇنىنى چۈشەندۈرگەندىن كېيىن يىغلىغان خىتايلار قاتتىق ئوسال بولۇپ، ئۇنىڭغا ئۆچمەنلىكى قوزغىلىپ، ئۇنى قاتتىق جازالاشنى ئېيتىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن مەخەتنىڭ كونا ـ يېڭى گۇمانلىق ئىشلىرى كولىنىپ، قانۇنى تۇتۇپ تۇرۇشقا تەستىق سېلىنىپتۇ، تۇتۇش ئۈچۈن كەلگەنلەر ئالدى بىلەن سىلىڭبۇغا كىرىپ، سىلىڭبۇنىڭ رۇخسىتىنى ئېلىپ، ئاندىن تۇتۇشى كېرەك ئىدى. سىلىڭبۇنىڭ رۇخسىتىسىز ئادەم تۇتسا، كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر قارشىلىققا ئۇچرايتتى، شۇ ۋەجىدىن تۇتقىلى كەلگەنلەر سىلىڭبۇغا كىرىپ، كېلىش مەقسىتىنى چۈشەندۈرۈپتۇ، سىلىڭبۇدىكىلەر بۇ ئىشنى ئۇيغۇر باشلىقلارنىڭ سەمىگە سېلىپ بىر ئىش قىلايلى، دەپ ئابدۇرھىم ھەسەن، مۇھەممەد ئەلى ئابدۇكىرىم، ئايۇپ ئاخۇن دېگەنلەرنى تېپىپ ئۇلارنىڭ ماقۇللىشى بىلەن مەخەتنى تۇتۇپ، ھەربىيلەرگە تاپشۇرۇپ بېرىپتۇ، ئۇ زاماندا پۈتۈن ساقچى، ئەدلىيە ئورۇنلىرىنىڭ ھەممىسىنى ھەربىي رايوندىن ھەربىيلەر ئىدارە قىلاتتى، يەرلىك كادىرلارنىڭ ھەممىسى ئۆگىنىش كۇرسىدا نەزەر بەنتتە ئىدى.

مەن قارا جۇلدىكى جەڭدە ئەسىرگە چۈشۈپ، جىنايى جازاغا تارتىلىپ، كېسىلىپ ۋىلايەتلىك تۈرمىدە قاماقتا ياتقان كۈنلىرىم ئىدى. بۇ 1970 – يىلى 9 – ئايلار ئەپچۆرىسىدە بولغان ئىش ئىدى. بىزنى ئايدا بىرقېتىم ياكى 20 كۈندە بىر قېتىم ئاپتاپقا ئەپچىقىپ ھاۋالاندۇراتتى، ئۇ كۈننى «يورۇق دۇنياغا چىققان كۈنىمىز» دەپ ئاتايتتۇق، چۈنكى تۈرمىگە كۈن نۇرى چۈشمەيتتى، ئۈچ كىشىلىك كامېرنىڭ پولات ئىشىكلىك كىچىككىنە تۆشۈكىدىن ھەر كۈنى ئىككى ۋاخ تاماق بېرىپ، تەرەت قاچىلىرىمىزنى بوشىتىۋېلىش ئۈچۈن خالاغا بېرىشقا ئازغىنا ۋاقىت بېرەتتى، شۇ باناداا قاچىلارنى بىكارلاپ كېلىۋالاتتۇق، باشقا ۋاقىتتا ئۆينىڭ ئىچىگە تاھارەت قىلىپ ياشايتتۇق، ئاپتاپقا ئەپچىقىدىغان نۆۋەت كەلگەن كۈنى ئىدى، ئاپتاپقا چىقتىم، مەخەت تېخىچە تۈرمىدە بار ئىكەن، ئۇنىڭغا سالام قىلسام، «بىزنى كۈن ئالغىلى قويۇشسىلا، بىر ئېغىز گەپ قىلغانغا، ھېلىغىچە تۈرمىدە يېتىۋاتىمەن، سىلىنىڭ كەينىلىرىدىن مېڭىپ، تېگى يوق ئىنقىلابتا ئاز خاپىلىق تارتمىدىم، سىلە بىلەن گەپلەشكەننى بىرسى كۆرسە، زادى بۇ نېملىنىڭ چېتىشلىقى بارىكەن دەپ، مېنى يەنە ئۇزۇن قاماپ قويىدۇ، ماڭا گەپ قىلمىسىلا!» دەپ، غېپىلداپ كەتتى، مەن قورقما، بىز ھېچ ئىش قىلمىدۇق، سەن بىلەن بىزنىڭ ئىشىمىزنىڭ مۇناسىۋىتى يوق، دېسەممۇ، «غوجام، خۇدا ھەققى گەپ قىلمىسىلا، سىلە يەنە ھېچ ئىش قىلمىدۇق دېيىشىۋاتىلا، ھەربىرلىرى بالا ـ قازا ئىكەنلا، شۇنچىلا ئەسكەرلەرنى ئۆلتۈرۈپ، يەنە تېخى ھېچ ئىش قىلمىدۇق، دېيىشىلا، يەنە نېمە قىلسىلىرى بولاتتى، بولدى قىلسىلا، ماڭا گەپ قىلمىسىلا، بىرسى كۆرۈپ قالسا ئىشىنىڭ چوڭى چىقىدۇ» دەپ، كېتىپ قالغان ئىدى، كېيىن ئۇنى قويۇپ بەرگەن ئىكەن، بەلكىم ئىنشا ئاللاھ ھايات باردۇ.

ئۈچىنچى باپ

قورallىق قوزغىلاڭغا ھازىرلىق

ئىچكى - تاشقى ۋەزىيەت

1968 – يىلىنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا كەلگەندە، «ماۋزېدوڭ ئۆزى باشلىغان ۋە ئۆزى قوزغىغان، تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» يۇقىرى پەللىگە چىقىپ، ماۋزېدوڭ ئۆزى باشقۇرالمايدىغان، ئايىغىنى قانداق يىغىشتۇرۇشنى بىلمەيدىغان قىيىن ئەھۋالغا دۇچ كەلگەن ئىدى. ئارمىيە ئىچىدىمۇ ئوخشىمىغان كۆز قاراشلار تۇغۇلدى، ۋاڭ ئېنماۋنى قوغدايمىز، يوقىتىمىز دېگەن ئىككى خىل سەپ ئايرىلىپ چىققان ئىدى. بۇ ئىككى خىل سەپتىكىلەرمۇ ئۆز كۆز قاراشلىرىنى ئۆز ھىمايىسىگە ئېلىپ، ئالدىغا تارتىپ، ئاستىرتتىن سوكوت بېرەتتى.

شەھەردىن يېزىلارغىچە، يېزىلاردىن ناھىيىلەرگىچە ھەممە يەردە قوراللانغان كىشىلەر كوچىلاردا خالىغانچە يۈرەتتى، مەدەنىيەت ئىنقىلابىي باشلىنىشتىن بۇرۇن، يېزىلاردىكى كىچىك ئەترەتتىن تارتىپ، يېزىلىق ھۆكۈمەتكىچە، خەلق ئەسكەرلىرىنى تەشكىللەپ، كىچىك ئەترەتتە بەن، دادۈيدە پەي، يېزىلىق ھۆكۈمەتتە باتالىيون، ناھىيىدە پولكلار قۇرۇلغان ئىدى. ھەممىسىگە قورال تارقىتىپ بەرگەن ئىدى. بۇ ئىش جاڭچىڭنىڭ «ھەممە خەلق ئەسكەر بولۇش» دېگەن چاقىرىقىنىڭ ئاستىدا ئېلىپ بېرىلغان ئىدى. ھەر ھەپتىدە خەلق ئەسكەرلىرى ھەربىي مەشق ئېلىپ بېرىپ، قورال ئېتىش، گرانات تاشلاش، نەيزىۋازلىق قاتارلىق جەڭ ماھارەتلىرى مەشق قىلغاچقا، كىشىلەرنىڭ كۆپى قورال ئېتىش تېخنىكىسىنى بىلىۋالغان ئىدى. مەدەنىيەت ئىنقىلابىي باشلىنىشى بىلەن، پۈتۈن قوراللار يىغىۋېلىنىپ نەلەرگىدۇ ئېلىپ كېتىلگەن ئىدى.

خەلقئارا ۋەزىيەتمۇ جىددىي ئىدى، گېزىت، ژۇرناللاردا، رادىئو كانايلىرىدا، شەرقىي شىمالدىكى جىنباۋداۋ ئارىلىدا ئۇرۇش بولىۋاتقانلىقىنى، سوۋېت ئارمىيىسىنىڭ زېمىن تالىشىپ، ئۇسسۇرى دەرياسى بويىدا خىتاي ئارمىيىسى بىلەن ھەركۈنى دېگۈدەك جەڭ قىلىۋاتقانلىقىنى تەشۋىق قىلىپ تۇراتتى. چەت ئەل رادىئولىرى ھەر كۈنى دېگۈدەك خىتاي – سوۋېت چېگرا توقۇنۇشى قاتارلىق خەۋەرلەرنى بېرىپ تۇراتتى. تاشكەنت رادىئوسى بىلەن، ئالمۇتا رادىئوسى ھەر كۈنى ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىش بېرىپ تۇرغاچقا، كىشىلەر رادىئونىڭ ئاڭلىتىش ۋاقتى كەلگەن ھامان شەھەر سىرتىغا چىقىپ توپ – توپ بولۇپ، رادىئو ئاڭلايتتى، ئاڭلىغان خەۋەرلىرىنى قۇلاقتىن - قۇلاققا يەتكۈزۈپ تۇرشاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە «ۋەتەننى قۇتقۇزۇش» رادىئوسى پەيدا بولۇپ، بۇ رادىئوغا كىشىلەر تېخىمۇ قىزىقىدىغان بولغان. ئۈچ ئادەم بىر يەرگە كەلسە، ۋەتەن قۇتقۇزۇش رادىئوسى ھەققىدە بىر - بىرىگە خەۋەر يەتكۈزىدىغان ئادەت شەكىللەنگەن ئىدى. بىزمۇ ھەركۈنى دېگۈدەك ۋەتەن قۇتقۇزۇش رادىئوسىنى ئاڭلايتتۇق، بىر كۈن ئاڭلىيالمىساق، يېگەن تامىقىمىز گېلىمىزدىن ئۆتمەيتتى. بۇ رادىئونىڭ تەسىرى ناھايىتى چوڭ ئىدى. بەرگەن خەۋەرلىرىنىڭ ھەممىسى يېڭىلىق بولۇپ، ۋەتەندە بولىۋاتقان كۈندىلىك ئىشلارنى ئەينەن بېرەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ رادىئو ئىستانسىسىغا ھەممە ئادەم قىزىقىدىغان بولغان.

شۇنداق جىددىي ۋەزىيەت پەيدا بولغان شارائىتتا، ماۋزېدوڭ: «شىنجاڭدىكى ئاساسى خەۋپ، سوۋېت شيۇجېڭجۇيىچىلىرىدىن كېلىدۇ» دېگەن، «تەلماتى» نى ئوتتۇرىغا قويۇپ، خەلقنىڭ دىققىتىنى سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا قاراتقان ئىدى، خەلق نەزىرىدىمۇ، چوقۇم بىر ئىش بولىدۇ، ئەتە ئۇلار بېسىپ كىرىدىكەن، خۇرۇشوف بىلەن جۇ ئىنلەي ئۇرۇشۇپ قاپتۇ، ماۋزېدوڭ، خۇروشوفنى تىللاپ موسكۋانى كومپەيكوم قىلىۋىتىمەن دەپتۇ، سوۋېتلىكلەر بېيجىڭنى تۆت سائەت ئىچىدە تۈپتۈز قىلىۋىتىمەن دەپتۇ دېگەندەك پاراڭلار خەلق ئاغزىدا ئاشكارا تارقىلىپ يۈرەتتى، ھەربىي رايوننىڭ ھەر بىر ئىدارىدىكى ھەربىي ۋەكىللىرىمۇ، ھەر قايسى ئىدارىدىكىلەرنى يىغىپ، ھە دىسە سوۋېت شيۇجېڭجۇيىچىلىرىنى پىپەن قىلىشقا مەجلىس ئۇيۇشتۇرۇپ، كىشىلەرنى سوۋېتلەر ئىتتىپاقىدىن نەپرەتلىنىشكە رىغبەتلەندۈرىدىغان ۋەزىيەتنى شەكىللەندۈرگەن ئىدى.

ناھىيىدىن يۇقىرى كومپارتىيە ئەزالىرى ئارىسىدا، بولۇپمۇ ئۇيغۇر كادىرلار ئارىسىدا بۇ گەپ تېخىمۇ ئەۋج ئالغان

ئىدى. ئۇلارنىڭ ئېيتىشىچە: «جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى بىر ھۆججەتلىك فىلىم كۆرسىتىپتۇ، بۇ فىلىم قەتئىي مەخپىي فىلىم ئىكەن، فىلىمدە، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىدىكى يۇرتنى قايتۇرۇۋېلىش ئارمىيىسى، ھەربىي مانۋېر ئېلىپ بېرىپتۇ، ئۇلار ئاسماندا تۇرۇپ دۈشمەن بىلەن ئۇرۇش قىلىدىكەن، ئايرۇپىلاندىن ئايرۇپىلانغا ئۆتۈشۈپ، پاراشوتتىن پاراشوتقا ئۆتۈپ دۈشمەن ئەسكىرى بىلەن ئاسماندا ئۇرۇش قىلىدىكەن، ئۇلارنىڭ ھەممىسى مەخسۇس تەربىيىلەنگەن ئۇيغۇر ئەسكەرلەر ئىكەن، ئۇلار ھەرقېتىمقى جەڭدە قانداقتۇر شەرقىي تۈركىستاننى ئازاد قىلىش ئۈچۈن ئالغا! ئاخىرقى نەپىسىمىز قالغۇچە شەرقىي تۈركىستاننى قولغا كەلتۈرىمىز...!» دېگەن مەزمۇندىكى فىلىم ئىكەن، بۇنى كۆرگەن ئۇيغۇر باشلىقلار، بۇلۇڭ - بۇلۇڭدا كۆرگەنلىرىنى ئېيتىشماي - تېمىتماي ئۇنىڭغا - بۇنىڭغا يەتكۈزگەن ئىكەن، بۇ پاراڭلار خەلق ئاغزىدا كۆچۈپ يۈرىيدىغان بولغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە ماۋزېدوڭ يەنە بىر «تەلىمات» نى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ، «ئاشلىقنى كەڭرى جۇغلاپ، لەخمىنى چوڭقۇر قىزىڭلار!» دەپ، پۈتۈن خەلقنى ئاشلىق تېجەشكە، ئاشلىق ئىقتىساد قىلىشقا، ھەر قايسى يېزا، ناھىيە — شەھەرلەرنى ئۇرۇش تەييارلىقى ئۈچۈن ئاشلىق يىغىشقا چاقىرىق قىلغان ئىدى، مەھەللە – مەھەللىلەردە دىداۋ (يەر ئاستى يولى) كولاش ئەۋج ئالغان ئىدى، مېنىڭ بىلىشىمچە قەشقەر شەھىرىنىڭ ئاستى، يەر ئاستى يول بىلە تۇتۇشۇپ بولغان ئىدى، ئۇ يوللارنىڭ بەزىلىرىگە ماشىنا كىرەلەيتتى، مىڭلىغان ئىنسانىنى سىغدۇرالايدىغان يەر ئاستى يوللىرى تەرەپ – تەرەپتىن كولىنىشقا باشلانغان ئىدى، ئىچكى خەۋەرلەردە بىلدۈرۈشتە، دۈشمەننىڭ ئايرۇپىلانلىرى 15 مىنۇت ئىچىدە قەشقەر شەھىرىنى بومباردىمان قىلىپ، قايتىپ كېتەلەيدۇ، پاراشوتچى ئايروپىلانلىرى 20 مىنۇتتا پاراشوتچىلارنى توشۇپ كېلىپ، قەشقەر زېمىنىغا تاشلىيالايدۇ، شۇڭا بومباردىماندىن ساقلىنىش ئۈچۈن يەر ئاستى يولنى پۇختا كولاش لازىم، دېيىلگەن ئىكەن.

خىتاينىڭ زۇۋانى بولغان خەلق گېزىتى، شىنجاڭ گېزىتى، قەشقەر گېزىتلىرىدىمۇ، خىتاي بىلەن سوۋېت ھەققىدىكى توقۇنۇش خەۋەرلىرىنى كۈنلىكى كۈنلۈك بېرىپ تۇراتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن گېزىتنىڭ بازىرىمۇ چىقىپ قالغان ئىدى، گېزىت كۆرىدىغانلارنىڭ سانى شۇ زاماندا كۆپەيگەن ئىدى.

ئالاقە ئورنىتىش

ئىچكى - تاشقى ۋەزىيەتنىڭ تەقەززاسى بىلەن، تەشكىلى قۇرۇلۇشنى يېزىلارغىچە كېڭەيتىش ۋە ئۇلار بىلەن ئالاقە باغلاپ، ئىشەنچلىك كۈچلەرنى قولغا كەلتۈرۈپ، قوشۇن زورايتىش شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ مۇھىم ۋەزىپىسى بولۇپ قالغان ئىدى. شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسى مەركىزى بىيوروسى، قەشقەرنىڭ جۇغراپىيىۋى تەبىئى شارائىتى ۋە قەشقەرنىڭ ئىچكى - تاشقى ۋەزىيىتىگە ئاساسەن، قەشقەردە كۈلىمى بىر قەدەر زور بولغان قوراللىق قوزغىلاڭنى ئېلىپ بېرىشنى، ئاخۇنوپ باشچىلىقىدىكى قەشقەر بىيوروغا (جەنۇبىي تەڭرىتاغ بىيوروسى دەپمۇ ئاتىلاتتى) تاپشۇرغان ئىدى. (مەن بۇ ھەقتىكى خەۋەرنى پەيلو مەيدانىدىكى ۋاقتىمدا باشلىقلىرىمدىن ئاڭلىغان ئىدىم. پەقەت پاش بولۇپ، جىنايى ئەنزە قىلىنىپ بىكىتىلگەن قىسمىنىلا تونۇشتۇرۇپ ئۆتىمەن).

ئاخۇنوپ تاپشۇرۇقنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن، بىيورونىڭ يىغىنىنى ئېچىپ، ھەرىكەت لايىھەسىنى بىكىتىپ، قوراللىق قوزغىلاڭغا تەييارلىق قىلىش پىلانىنى تۈزىدۇ، قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ باش قۇماندانلىقىغا يەنىلا ئاخۇنوپ سايلىنىدۇ، قەشقەر بىيورونىڭ باشقا ئىشلىرىنىڭ ھەممىسى تۇردى ئەلگە قالىدۇ. تۇردى ئەلى قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتىنىڭ مەكتەپ مۇدىرى، شەرقىي تۈركىستاندا تونۇلغان سىياسىيون، پەلسەپىچى، مائارىپچى ئىدى. ئاخۇنوپنىڭ يېقىن سەپداشلىرىدىن بىرى بولۇپ، قەشقەر بىيورونىڭ مۇئاۋىن باش سىكرىتارى ئىدى.

ئاخۇنوپ شۇ يىلى 55 ياشتا ئىدى. قەشقەر ۋىلايەتلىك يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش باشقارمىسىنىڭ بىرىنچى قول باشلىقى ئىدى، ئۇ 1944 – يىلى 12 – نويابىر غۇلجىدا قۇرۇلغان شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىللىي ئارمىيىسىدە خىزمەت قىلغان پىشقەدەم ھەربىي ئوفىتسىرلەردىن ئىدى، شەرقىي

تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ پىرېزىدېنتى مارشال ئەلىخان تۆرە ئىدى. مىللىي ئارمىيەدە خىزمەت قىلغان ئاخۇنوپ، غۇلجىدىكى شەرقىي تۈركىستان ئازادلىق ئۇرۇشىدىن تارتىپ، تاكى 1962 –يىلىدىكى خىتاي – ھىندىستان ئۇرۇشىغىچە بولغان ئارىلىقتا باشتىن - ئاياغ پولكوۋنىك ئۇنۋانىنى ساقلاپ قالغان ئىدى، ئۇ قەشقەردە تۇرۇشلۇق 3 - ئاتلىق پولك يەنى 9994 – قىسىمنىڭ پولكوۋنىكى ئىدى. ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىغا قەدەر، ئاخىرقى ھاياتىنى شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئازادلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن بېغىشلىغان ئىدى. مەرھۇمنىڭ تەرجىمھالىنى كېيىنكى باپتا شەرھلەپ ئۆتمەكچىمەن.

قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ رەھبەرلىكىگە سايلانغان ئاخۇنوپ، ۋاقتىنى چىڭ تۇتۇپ، قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ مۇۋەپپىقىيەتلىك ئېلىپ بېرىلىشى ۋە تېز ۋۇجۇتقا چىقىشى ئۈچۈن، يەر ئاستى تەشكىلاتنى جانلاندۇرۇپ، تەگرىتېغىنىڭ جەنۇبىدىكى ئوبلاست، ۋىلايەت ۋە ناھىيىلەر بىلەن بولغان زەنجىرسىمان مۇناسىۋەتنى ئېلىپ باردى. ھەر قايسى ناھىيىلەردە پارتىيە تەشكىلى قۇرۇلمىسىنى قۇرۇشقا باشلايدۇ ۋە كېڭەيتىدۇ، مەسىلەن: توققۇزاق ناھىيىلىك خىتاي پارتىيە كومىتېتىنىڭ سېكرېتارى ئابدۇلئەھەت شۇجىنى، شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىگە ئەزا قىلىپ قوبۇل قىلغاندىن كېيىن، يەنىلا شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسى توققۇزاق ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ سېكرېتارلىق ۋەزىپىسىگە تەيىنلەيدۇ. ئۇنىڭ ياردەمچى مۇئاۋىنلىقىغا بەشكىرەم ئۇتتۇرا مەكتىپىنىڭ مەكتەپ مۇدىرى ئىيسا ئىبراھىمنى تەيىنلەيدۇ، قوراللىق قوزغىلاڭ ئاخىرلاشقاندا، خىتايلار ئابدۇلئەھەت شۇجىنى قولغا ئالىدۇ ۋە تۈرمىدە قىيىن - قىستاققا ئالىدۇ، ھېچ نېمىنى ئىقرار قىلمايدۇ، ئابدۇلئەھەت شۇجىدىن شال پاخلىغا ئېرىشەلمىگەن خىتاي كوممۇنىستلىرى ئاخىرقى ھېساپتا ئۇنى دوختۇرخانىدا مەخپى زەھەرلىك ئوكۇل سېلىپ ئۆلتۈرىدۇ، ئىيسا ئىبراھىم 15 يىللىق كېسىلىپ پەيلو مەيدان تۈرمىسىدىن چىقىپ ۋاپات بولدى.

مەن ئىيسا ئىبراھىم بىلەن بىر ئەترەتتە بىللە تۇرغان ئىدىم، ئۇ كېلىشكەن، پىكىرچان، يىراقنى كۆرەلەيدىغان، پەم - پاراسەتلىك، مەدەنىيەت سەۋىيىسى يۇقىرى، چىقىشقاق بىر ئىنسان ئىدى، تۈرمىدە ئېغىر كېسەللىك ئازابىنى تارتىپ، ساقىيالمىغان ئىدى، خىتاي كوممۇنىستلىرى داۋالاش چېقىمىدىن قېچىپ، تۈرمە سىرتىدا ئىجرا قىلىش نامىدا ئۆيىگە كېپىللىككە بەرگەن ئىدى، تۈرمىدىن چىقىپلا ۋاپات بولدى، مەرھۇمنىڭ ئۆلمى ناھايىتى كاتتا داغدۇغا بىلەن ئۆزىتىلدى، ئۆلۈم دەپنە مۇراسىمىغا ئۇنى تونىغان - تونىمىغان كىشىلەر قۇلاقتىن - قۇلاققا ئاڭلاپ، كېلىپ قاتنىشىپ، جىنازا نامىزى تاس قالدى نامايىشقا ئايلىنىپ كەتكىلى. بۇ جىنازا نامىزىدىن ھەيران قالغان خىتاي كوممۇنىستلىرى، يەنە بىر قېتىم خەلقنىڭ خىتاي كوممۇنىستلىرىغا بولغان غەزىپىنىڭ نە قەدەر كۈچلۈك ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەن ئىدى. مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەت بولسۇن! ئامىن!

توققۇزاق ناھىيىسىگە تەۋە بولغان بۇلاق سۇ، ئوپال، تاشمىلىق ۋە ئويتاغ قاتارلىق رايونلارمۇ قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ ھەرىكەت يۆنىلىش لىنىيىسى بولۇپ، تاكى تاشقورغاننىڭ چەت ئەل بىلەن چېگرىنىلىنىدىغان ئافغانىستان، پاكىستان..... قاتارلىق يەرلەرمۇ قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ ھەرىكەت يۆنىلىش خەرىتىسى ئىچىگە كىرگۈزۈلگەن ئىدى......

يوپۇرغا، يەكەن، مارالبېشى ۋە ئۇنىڭ دائىرىسىدىكى سېرىق بويا، چۇڭقۇچاق، ئاۋات، يېڭى ئۆستەڭ ھەمدە يەكەننىڭ بىر قىسىم يېزىلىرىمۇ بۇ ھەرىكەت لايىھىسىگە كىرگۈزۈلگەن ئىدى. شۇ سەۋەبتىن بۇ رايونلاردا ئاخىرقى ھېساپتا ئاز بولمىغان كىشىلەر تۈرمىگە تاشلانغان ئىدى، ئۇلارنىڭ ئىسىملىكى ۋە باتۇرلۇق ئىش - ئىزلىرىنى خۇدا خاھلىسا كېيىن يازارمەن، ئىنشا ئاللا!

قوزغىلاڭ ھارپىسىدىكى تۇتقۇن

شاكىرجاننىڭ ئۆلۈمى شاكىرجان قەشقەردە، شۇنداقلا شۇ زاماندا تونۇلغان يازغۇچى، دراماتورگ ئىدى، ئۇ

قەشقەر ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكىنىڭ كەسپى يازغۇچىسى ئىدى. ئۇنى خىتاي كوممۇنىستلىرى بىر كىچىدىلا تۇتۇپ ئەپچىقىپ كەتتى، ئۇ شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى ئىدى، ئۇ تۈرمىگە كىرگەندىن كېيىن، ئوخشىمىغان رەزىل ۋاستىلارغا دۇچ كېلىپ، قىيىن - قىستاققا ئۇچرىغان بولسىمۇ، ساتقىنلىق قىلمىدى، ھېچ نەرسىنى دېگىلى ئۇنىمىدى، گەرچە ئۇنىڭ يېقىن بىر «ئاغىنىسى» خائىنلىق قىلىپ ئۇنى ساتقان بولسىمۇ، تۈرمىگە كىرگەندىن كېيىن ھەممىنى ئىنكار قىلغان ئىدى، ئۇنىڭ ئىشلىرىدىن جەمئىيەتتىكىلەر تامامەن خەۋەردار ئىدۇق، ئەڭ ئاخىرى خىتاي دائىرىلىرى ھەرخىل رەزىل ۋاستىلارنى ئىشقا سېلىپ قىيناپ ئۆلتۈرىۋەتكەن ئىدى. ئۇنىڭ جەسىتىنى ئۆيىگە بەرگەندە، «قەشقەر شەھرىدە دەپنە قىلماسلىق، يۇرتى بەشكىرەمدە دەپنە قىلىش، جىنازا نامىزى ئۈچۈن ئادەم چاقىرماسلىق، رەسمىگە ئالماسلىق، داۋراڭ سالماسلىق، يىغا - زارە قىلماسلىق....قاتارلىق» شەرتلەر بىلەن قوراللىق ساقچى بەشكىرەمگە بىللە ئېلىپ كېلىپ دەپنە قىلىپ بولغاندىن كېيىن، يەرلىك ساقچى دائىرىلىرىگە جىق گەپلەرنى تاپىلاپ كىرىپ كەتكەن ئىكەن. ئاتا - ئانىسىنىڭ دېيىشىچە، شاكىرجاننىڭ پۈتۈن بەدىنى قان - يىرىڭغا تولۇپ، كۆكىرۈپ كەتكەن ئىكەن، ئۇنى كۆرگەن ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ئۆزىنى باسالماي بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتسە، شەھەردىن چىققان ھەربىيلەر، يەرلىك ساقچىلار ئۇرۇق - تۇغقان، ئاتا – ئانا، ئايالىنى ئايرىم بىر ئۆيگە سولاپ قويۇپ دەپنە قىلغان ئىكەن. بىز ئۇ ۋاقىتتا ھەدەپ قوزغىلاڭنىڭ تەييارلىق ئىشى بىلەن بەنت ئىدۇق. ئۇنىڭ شېرىكلىرى قوزغىلاڭ ئاخىرلىشىپ بىر مەزگىلدىن كېيىن، يوپۇرغا ناھىيىسىدە چوڭ تۇتقۇن بولغاندا، شاكىرجاننىڭ ھايات ۋاقتىدىكى ئىشلىرىنى ئۇلار پاش قىلىپ ئوتتۇرىغا چىقاردى، ئۇنىڭ شېرىكلىرى ئۆز ئاغزى بىلەن ئىقرار قىلىپ، بالاغا قېلىپ، قىلتاققا چۈشۈپ، ئالدى مۇددەتسىز، ئاخىرى 15 يىل كېسىلىپ، مەن بىلەن پەيلو مەيداندانىدا جىنايى جازا مۇددىتىنى ئۆتىدى. مەرھۇم شاكىرجاننىڭ ياتقان يېرى جەننەت بولسۇن، ئامىن!

مىجىت ئەپەندى(مىجىت ھېلىم) نىڭ ئۆلۈمى مىجىت ئەپەندى قەشقەر شەھرىدىن بولۇپ، جامائەتكە تونۇلغان، ھېلىم ئەپەندى جەمەتىنىڭ پەرزەنتى ئىدى، ئۇ كىشىمۇ ئاخۇنوپىقا ئوخشاش، مارشال ئەلىخان تۆرە پىرىزدىنتلىقىدىكى شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىللىي ئارمىيىسىدە باشتىن ئاخىر سىياسىي بۆلۈمدە خىزمەت قىلغان، شەرقىي تۈركىستان جامائەتچىلىكىگە تونۇلغان، سىياسىيون، ناتىق، ھەربىي ئەمەلدار كىشى ئىدى، ئۇ قەشقەر خەلق كىنوخانىسىنىڭ مۇدىرى ئىدى، خىتاي كوممۇنىستلىرى شەرقىي تۈركىستاننى بېسىۋالغاندىن كېيىن، بۇ ھەربىي ئەمەلدار يىقىلا – يىقىلا تۆۋەنگە چۈشۈپ، نەچچە قازاندا قايناپ، كەيمىگەن قالپىقى قالماي، ئەڭ ئاخىرىدا كىنوخانىنىڭ مۇدىرلىقىدا قالغان ئىدى، ئۇ سۆزمەن، ئاددى - ساددا، ئامىباپ، چوڭچىلىقى يوق، چوڭ - كىچىك ئادەملەرنى كۆرسە سالام قىلىپ ماڭىدىغان بىر ئىنسان ئىدى. مەن ئۇنىڭ ھېيتكارنىڭ ئالدىدىكى مەيداندا، ئاپتاپ چىققان كۈنلىرى، ياكى يازنىڭ سالقىن كۈنلىرى، داۋاملىق چاچ – ساقاللىرىنى سەھرادىن كېلىدىغان، قېرى، ئاجىز، ساتراچلارغا ئالدۇرىدىغانلىقىنى كۆرەتتىم، مەن ھەيران قالاتتىم، قەشقەردە شۇنچە ئېسىل ساتراچخانىلار تۇرسا، نېمىشقا كوچىدا، ئوچوقچىلىقتا ساقال ئالدۇرىدىغاندۇ؟ دەپ ئۆزىدىن سوراپ باققۇم كەلدى.

«بۇ ئادەملەر كەمبەغەل، يوقسۇل، ھەپتىدە بىر قېتىم شەھەرگە كىرىپ بىر كۈن ساتراچلىق قىلىپ، بەش – تۆت تەڭگە پۇل تېپىپ، قايتاشىدا ئۆيىگە بىر جىڭ گۆش بىلەن تۆت گىردە ئېلىپ كەتسە، جاھانشۇمۇل خوش بولىدىغان كىشىلەر، شۇلارغا بولسىمۇ ياردىمىم تېگىپ قالارمىكىن دەپ، ئۇلارغا چاچ – ساقىلىمنى ئالدۇرىمەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلارنىڭ قولى ئاپتاپ كۆرگەن تاۋلانغان قول، چاچ - ساقىلىڭنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن، سېنى راسا مۇجۇپ، قوللىرىڭدىن قاس چىقىرىپ سېنى يەڭگىللىتىپ قويىدۇ. ئۆزۈڭنى راھەت ھېس قىلىسەن» دەپ گەپ قىپ بېرىپ كۈلۈپ كەتكەن ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ زاماندا چاچ - ساقال ئالسا، بەش موچەن، ساقال ئالدۇرۇسا ئۈچ موچەن بېرىدىغان زامانلار ئىدى، ئەمما مىجىت ئەپەندى بىر كوي بېرىپ ئاشقىنىنى ياندۇرۇۋۇپ بەرسە ئالغىلى ئۇنىمايتتى.

مجىت ئەپەندىنى تۇتۇپ، تۈرمىگە ئەپكىرىپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدۇق، ھەممىمىز تەشۋىشكە چۈشتۇق، كىمنىڭ خائىنلىق قىلغانلىقىنى سۈرۈشتە قىلدۇق، ئەمما ھېچ بىر شەپىسىنى سېزەلمىدۇق، بىز قورallىق قوزغىلاڭغا ئاتلىنىپ، تۇتۇلۇپ تۈرمىگە تاشلانغاندىن كېيىن، تۈرمىدىكى بىزدىن بۇرۇن كىرگەن باشقا جىنايەتچىلەردىن ئۇقساق، قىيىن - قىستاق، تىل - ھاقارەت، تاياق ــ توقماق ئازابىدىن نارازىلىق بىلدۈرۈپ، ئاچلىق ئېلان قىلىپ بىر ھېساپتا يەتتە كۈندە، بىر ھېساپتا 8 - كۈنى جان ئۈزۈپ ئۇ ئالەمگە كېتىپ قالغان ئىكەن. مەرھۇمنىڭ جەسىتىنى ئائىلىسىدىكىلەرگە بەرگەن ئىكەن، بىر تۇغقان سىڭلىسى ئايىمنىسا ھېلىم (خان) باش بولۇپ، ئۇكىلىرى ۋە بالا - چاقىلىرى بىلەن ئۆلۈمنى دەپنە قىلغان ئىكەن، مەرھۇمنىڭ ئۆلۈم جىنازا نامىزى قەشقەر شەھىرىنىڭ ھېيتكار جەمەسىدە ئوقۇلغان ئىكەن، جىنازىسى كوچىغا چىققاندىن كېيىن، جىنازا جامائىتى نامايىشقا ئايلىنىپ كېتىپ، نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ بىگۇنا قامالغانلىقىنى تۈرمىدە تۇرۇپ ئاڭلىغان ئىدۇق، مەرھۇم تۈرمىگە كىرىپ ھېچ نېمىنى ئىقرار قىلماي ئالەمدىن ئۆتتى، مېنىڭ باشلىقلىرىمنىڭ ئېيتىشىچە، ئاخۇنوپتىن قالسا، قوراللىق قوزغىلاڭغا ئائىت كۆپ ئىشنى مەرھۇم مجىت ئەپەندى بىلەتتى، بىللە پىلانلىغان ئىدى، دېيىشكەن ئىدى.

مجىت ئەپەندى ئائىلىسى ختاي نەزىرىدە: «پانتۈركىست، پانئىسلامىزم ئائىلىسى» دەپ قارىلىپ كەلگەن ئائىلە ئىدى. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ كۆپ قىسمى ياكى ئۇنداق ياكى مۇنداق قالپاق بىلەن ختايلارنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچراپ كەلگەن ئائىلە ئىدى. مجىت ئەپەندىنىڭ سىڭلىسى ئايىمنىسا ھېلىمنىڭ ئېرى مەرھۇم مۇھەممەد رېھىم گودەيزى (سابىق شىنجاڭ ھەربىي رايوننىڭ ئالىي دەرىجىلىك تەرجىمانى، ياشلىق ناخشىسى كىتابىنى تەرجىمە قىلغان تەرجىمان) مۇ، شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى بولۇپ، 20 يىل كېسىلىپ بىز بىلەن بىللە تۈرمىدە ياتقان، مەرھۇم كېسەللىك سەۋەبى بىلەن ئالەمدىن ئۆتتى، ياتقان يېرى جەننەتە بولسۇن، ئامىن!

زەرەپشان پولكىنىڭ قورۇلۇشى

مەن زەرەپشان پولكى ۋە ئۇنىڭ كوماندىرى مۇھەممەد ئىمىن قادىر ئۈستىدە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتمەن، مەكىت ناھىيىسىدە، دېھقانلاردىن تەركىب تاپقان سان جەھەتتە ئادىمى ئەڭ كۆپ بولغان بىر دېھقانلار قوشۇنى بارلىققا كەلگەن ئىدى، بۇ قوشۇن بارا ــ بارا زورىيىپ، پۈتۈن دولان ۋادىسىغا كېڭەيگەن ئىدى. قەشقەرنىڭ يولى ئېچىلغاندىن كېيىن، 1968 ــ يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ھەر قايسى ناھىيىلەردىكى ئىسيانچىلار تەشكىلاتلىرى، ئۆز ناھىيىسىدىكى قارشى تەشكىلاتلارنىڭ بېسىمىغا ئۇچراپ، ئۇ يەردە پۇت تىرەپ تۇرالماي، ئۆز ناھىيىسىگە سىغماي، ئارقا - ئارقىدىن قەشقەر شەھىرىگە قېچىپ كېلىشكىلى تۇرغان ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە مەكىتتىكى ئىسيانچىلارنىڭ باشلىقى مۇھەممەد ئىمىن قادىرمۇ قەشقەرگە كەلگەن ئىدى، ئۇ قەشقەر چىنىۋاغ مېھمانخانىسىغا چۈشكەن ئىكەن. مەدەنىيەت ئىنقىلابىي مەكتەپتە دەسلەپتە باشلانغاندا، شەھەر ئىچىدىكى بىر قىسىم خەلقنىڭ دېمۇكراتىك سايلىمى بىلەن مەكىت مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ كادىرى كىنو مخاينىكى روزى ھېكىمنى ۋاڭ ئېنماۋنى يوقىتىدىغان تەشكىلاتتىكىلەرنىڭ مەسئۇلى قىلىپ سايلايدۇ، مۇھەممەد ئىمىن قادىر ئۇنىڭ ياردەمچىسى بولۇپ سايلىنىدۇ. ۋاڭ ئېنماۋنى قوغدايدىغان تەشكىلاتتىكى قارشى كۈچلەر، روزى ھېكىم بىلەن مۇھەممەد ئىمىن قادىرغا ئارام بەرمەي يولسىزلىق بىلەن زۇلۇم سالىدۇ، ئۇلارنىڭ قارار گاھىغا داۋاملىق ھۇجۇم قىلىپ ئېغىر تالاپەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، ھەتتا ئاخشاملىرى تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ بىگۇنا پۇقرانى ئۆلتۈرىدۇ. ھەتتا قولىدا تۆمۈرنىڭ پارچىسى بولمىغان كىشىلەرگە قورال ئىشلىتىپ، ئادەم ئۆلتۈرۈشكە باشلايدۇ. روزى ھېكىم بىلەن مۇھەممەد ئىمىن قادىرنى تۇتۇۋېلىپ ئاغزىغا ئاتنىڭ يۈگىنىنى سېلىپ، تۆت پۇتلۇق قىلىپ كوچا ئايلاندۇرۇپ ھالىنى قويمايدۇ ھەمدە نەخ ئەكسىلئىنقىلابچى قالپىقىنى كىيدۈرۈپ سازايى قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ قول ئاستىدىكى كىشىلەرنى زورلۇق بىلەن ۋاڭ ئېنماۋنى قوغدايدىغان تەشكىلاتقا ئۆتۈپ ئەزا بولۇشقا ئۈندەيدۇ. ئۇنىمىغانلىرىنى تۇتۇپ باغلاپ قىينايدۇ. بۇ

ئېچىنىشلىق ئىشقا چىدىيالمىغان روزى ھېكىم بىلەن مۇھەممەد ئىمىن قادىر بىر قىسىم ئادەملىرىنى ئېلىپ يوشۇرۇن يوللار بىلەن قەشقەرگە كېلىپ، قەشقەرنىڭ سىلىكى مىجىت سىلىكدىن ياردەم سورايدۇ، مىجىت سىلىك مەكتىنىڭ ئەھۋالىنى، تەبئىي يەر شارائىتى، جۇغراپىيىلىك مۇھىتى قاتارلىقلارنى تەپسىلى ئاڭلاپ، مەكتىنىڭ ۋەزىيىتى ھەققىدە خىتاي ئاھالىسىنىڭ ئورۇنلىششى، خىتايلارنىڭ ئورۇنلىشىۋالغان يىرى، سانى، ئۇلارنىڭ ئىشلىتىۋاتقان قوراللىرى، قوراللىرىنىڭ كېلىش مەنبئى.... قاتارلىق مەسىلىلەر ئۈستىدە تەپسىلى تونۇشتۇرۇشىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، قوراللىق قوزغىلاڭغا قوماندانلىق قىلىش شتابىغا دوكلات قىلىدۇ، شتابنىڭ تەكلىپى بىلەن مىجىت سىلىك ئۇلارغا قولىدىكى ئازراق قورال بىلەن ياردەمگە بىر قانچە يارامىلىق كىشىلەرنى قوشۇپ مەكتىكە يولغا سالىدۇ. ئۇلار مەكتىكە بارغاندىن كېيىن دەرھال ھەرىكەتلىنىپ، كىچىك تىپتىكى زەربە بېرىش ھەرىكىتىنى ئېلىپ بېرىپ، قارشى تەرەپنىڭ ئاجىز ھالقىلىرىغا تۇيۇقسىز زەربە بېرىپ، ئۇلارنى تارمار قىلىپ، بىر تۈركۈم قوراللارنى قولغا كەلتۈرىدۇ، ئۇنىڭ بىلەن توختاپ قالماستىن، يىراق - يېقىندىكى قورال بار يەرلەرنى رازۋىتكا قىلىپ، ئورنىنى ئىگەللەپ، قورال – ياراغلىرىنى تارتىۋىلىش ھەرىكىتىنى ئېلىپ بارىدۇ، ئۇلارنىڭ ئادەم سانى كۆپەيگەندىن كېيىن، مەكىت ناھىيىلىك تراكتور پونكىتىنى سىلىكبۇنىڭ تۇرالغۇسى قىلىپ، مۇداپىئەنى كۈچەيتىدۇ ھەمدە بىر تەرەپتىن قولىدىن ئىش كېلىدىغان كىشىلەرنى ئەسكەرلىككە ئېلىشقا باشلايدۇ، بۇرۇن ئەسكەر بولغان، ياكى ئەسكەرلىكتىن چىكىنگەن كونا ھەربىيلەرنى يېڭىۋاشتىن ئەسكەرلىككە دەۋەت قىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن قىسقا مۇددەت ئىچىدە ئۇلارنىڭ ئەسكىرى سانى كۆپىيىشكە باشلايدۇ، مەكىت ناھىيىسىدىكى مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ خاراكتېرى باشقا ھەرقانداق يەردىكى ئىنقىلابچىلاردىن پەرقلىق ھالدا باشقىلار تەرىپىدىن سېزىلىشقا باشلايدۇ. ئىشچى، دېھقان، ئوقۇغۇچىلاردىن تەركىب تاپقان بۇ قوشۇن بارا – بارا زورىيىپ، پۈتۈن ناھىيىگە كېڭىيىدۇ، پۈتۈن ناھىيىدىكى توققۇز گوڭشى بىلەن، ناھىيىگە قاراشلىق مەيدانلارمۇ ئارقا – ئارقىدىن مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ تەشكىلاتىغا قوشۇلۇپ ئۆزلىرىنى مەلۇم قىلىدۇ، روزى ھېكىم بىلەن مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ قوشۇنى ناھىيىلىك تراكتۇر پونكىتىنى ھەربىي بازا قىلىپ، ئىستىھكاملارنى ياساپ ئۆزىنى قوغداش مۇداپىئە ئورۇشىغا ئۆتىدۇ. ئەمما قارشى تەرەپتىكى ۋاڭ ئېنماۋنى قوغدايدىغان تەشكىلاتتىكىلەرنىڭ يەنىلا قوراللىرى خىل بولغانلىقتىن ئۇلارغا ئارام بەرمەي داۋاملىق ئۇرۇش ئوتى ئېچىپ تۇرىدۇ، چۈنكى ناھىيىلىك پاختا زاۋۇتىغا ئورۇنلاشقان تەشكىلاتتىكىلەرنىڭ كۆپىنچىسى خىتاي ۋە ھوقۇق تۇتقان قىسمەن ئۇيغۇر ئەمەلدارلار بولغانلىقتىن ئۇلار ھەربىيلەرنىڭ قوراللىرىغا شۇنداقلا بىڭتۇەننىڭ ياردىمىگە تېزلا ئېرىشىدۇ. مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ قوراللىرى ئاساسى جەھەتتىن يەرلىك ئۇسۇلدىكى ئۆزلىرى ياسىۋالغان يەرلىك قوراللار بولغاچقا قارشى تەرەپكە تاقابىل تۇرالمايدۇ. قارشى تەرەپتىكى ئۇيغۇر ئەمەلدارلارمۇ ئىچكى قىسمىدىكى خىتايلارنىڭ ناھەق تەرەپلىرىنى سەزگەندىن كېيىن، بارا - بارا پاختا زاۋۇتىدىن چېكىنىپ چىقىپ كېتىپ ئۆيلىرىگە قايتىشىدۇ، قالدى خىتايلار ھە دېسە ئەسەبىيلىشىپ ھەركۈنى دېگۈدەك قورال ئىشلىتىپ، تىراكتۇر پونكىتىغا ھەر تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىدۇ. ھەتتا يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىگۇنا ئۇيغۇرلارمۇ خىتايلارنىڭ ئوقىدا بىگۇنا ئۆلىدۇ. بىر كۈنى يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان تۆت دېھقاننى تۇتۇۋېلىپ، پاختا زاۋۇتىغا سولىۋېلىپ، سەن روزى ھېكىمنىڭ ئەسكىرى ئىكەنسەن، سەنلەردە قانداق قوراللار بار؟ ئۇلار نەدە؟ دەپ سوراق قىلىدۇ. ئۇلار جاۋاب بېرەلمىگەندىن كىيىن، كاسىسىغا مىلتىقنىڭ نەيزىسىنى سانجىپ ئېغىر جاراھەتلەندۈرىدۇ. يەنە بىرسىنىڭ كاسىسىغا زىخنى قىزدۇرۇپ داغلايدۇ، ۋاقىرىغان ئاۋاز جاھانغا بىر كېتىدۇ، بۇ رەھىمسىز خىتايلار قاقاخلاپ كۈلۈپ زاڭلىق قىلىدۇ. ئەتىسى يەنە يارىسىغا تۇز چېچىپ، ئۇرۇپ - قىيناپ ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۆلۈكىنى قۇملۇققا كۆمۈۋېتىدۇ. كېيىنكى ۋاقىتلاردا مۇھەممەد ئىمىن قادىرلار غەلىبە قىلغاندا ئۇلارنىڭ جەسىتىنى تېپىپ قايتىدىن دەپنە قىلىشىدۇ.

ئۇندىن باشقا يەنە بىر كۈنى توغراق مەيدانىدىن پاختا تېرىشقا چىققان دېھقانلارنى تۇتۇۋېلىپ ئۇلارنىڭ ئاياللىرىنى ئۇلارنىڭ كۆزىگە كۆرسىتىپ باسقۇنچىلىق قىلىدۇ. بۇ ئەھۋال پۈتۈن ناھىيىگە ئاڭلانغاندىن كېيىن پۈتۈن ناھىيە خەلقى قوزغىلىپ پاختا زاۋۇتىغا نارازىلىق يۈزىسىدىن ھۇجۇم باشلايدۇ. خىتايلارنىڭ قورالى كۆپ ھەم كۈچلۈك بولغاچقا كۈچ سېلىشتۇرمىسى جەھەتتىن ئاجىز كېلىپ قېلىپ يېڭىلىدۇ ھەم كۆپ بەدەل تۆلەيدۇ، كېيىن مۇھەممەد

ئىمىن قادىرنىڭ بىۋاستە قوماندانلىقىدا 200 دەك ئاتلىق ئەسكەر تەشكىللەپ، كۆپ قېتىم مەشق قىلىپ، پۇختا تەييارلىق قىلغاندىن كېيىن تۇيۇقسىز ھوجۇمغا ئۆتۈپ پاختا زاۋۇتىنى ئىشغال قىلىدۇ. بىر قىسىم خىتايلار ھەربىيلەرنىڭ گازارمىسىغا كىرىۋالىدۇ، بىر قىسمى بىگتۇەن تەرەپكە قاراپ قاچىدۇ. شۇنىڭ بىلەن مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ داڭق زەرەپشان دەرياسىنىڭ يۇقىرى - تۆۋىنىگە ئاڭلىنىپ تەسىر دائىرىسى كېڭىيىشكە باشلايدۇ. غەنىمەت ئالغان قوراللىرىمۇ كۆپىيىشكە باشلايدۇ ھەمدە ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئەسكەرلىككە كېلىپ تىزىمغا ئالدۇرغانلارنىڭ سانىمۇ ئاشىدۇ.

بىر كۈنى تۇيۇقسىز مەكىت تەرەپتىن قەشقەرگە يولغا چىققان بىر توپ ماشىنىنىڭ تراكتور پونكىتىنىڭ ئالدىدىن ئۆتىۋاتقانلىق خەۋرى ئاڭلىنىدۇ، قارىسا ئۇلار چاسا بوددۇينىڭ(چاسا ھەربىي دېھقانچىلىق مەيدانى) قەشقەرگە قاراپ يولغا چىققان تولۇق قوراللانغان ئەسكەرلىرى ئىكەنلىكى سېزىلىدۇ، بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان مۇھەممەد ئىمىن قادىر دەرھال يول توسۇپ، ئۇلارنىڭ قوراللىرىنى تارتىۋېلىشنى بۇيرۇيدۇ، ئەسكەرلەر گازارمىلاردىن چۇۋۇلۇپ چىقىپ، يول توسۇپ ماشىنىغا چىقىپ ئەسكەرلەرنىڭ قوراللىرىنى ئالماقچى بولىدۇ، ئەسكەرلەر قولىدىكى ماۋجۇشىنىڭ رەسىمىنى كۆرسىتىپ، ئۇلارنى توسماقچى بولىدۇ، ئۇ زاماندا، بىرەر تەشكىلات بىرەر جايغا باستۇرۇپ كىرسە، قارشى تەرەپ مەقسەتلىك ھالدا كىرىدىغان يولنىڭ ئاغزىغا ماۋجۇشىنىڭ يوغان رەسىمىنى تۇختىتىپ يول توسۇش ئۈچۈن ئىشلىتەتتى، ئەگەر ئۇلار ماۋجۇشىنىڭ رەسىمىنى بۇزۇۋەتسە، نەخ ئەكسىلئىنقىلابچى دەپ، ئۈستىدىن ئەرز شىكايەت قىلىپ، يىرتىلغان رەسىمنى كۆتۈرۈپ دەسمى قىلىپ، ئۇلارنى قارىلايتتى، تۈرمىگە تاشلايتتى. شۇ ۋەجىدىن بۇ ئەسكەرلەرمۇ قولىدىكى رەسىم بىلەن مۇھەممەد ئىمىن قادىر ئەسكەرلىرىنى يۆل قىشقا دەسسىتىپ، ئەكسىلئىنقىلابىي ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللاندى، ماۋجۇشىنىڭ رەسىمىنى بۇزدى دېمەكچى ئىدى، خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ نىيىتىنى بىلگەن زەرەپشان جەڭچىلىرى، دەرھال قوللىرىغا پىلمۇت، ئاپتوماتلىرىنى ئېلىپ ئۇلارغا قارىتىپ ھەيۋە ئوقىنى ئاتىدۇ، ئۇلار ئوقنىڭ شىددەتلىك ئاۋازىدىن ماۋجۇشى ۋەنسۈي! دېگەن گەپنى تەكرار ئېيتىشقىمۇ ئۈلگۈرمەي، ماشىنىنىڭ ئىچىگە بېشىنى تىقىپ ئۆلۈمدىن قورقۇپ يېتىۋالىدۇ، شۇ كۈنى يولدىن ئۆتكەن ماشىنىلارنىڭ سانى 30دىن ئارتۇق ئىكەن، خىتاي ئەسكەرلىرى جانلىرىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ماشىنىغا مۆكىنىۋالغان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، زەرەپشان جەڭچىلىرى ماشىنىغا دەسسەپ چىقىپ، خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ قولىدىكى قوراللىرىنى قولغا چىققانىنى ئېلىشقا باشلايدۇ، ئالدىنقى بەش ماشىنا، بىر رىۋايەتتە ئالتە ماشىنىدىكى خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ قوراللىرىنى تارتىپ ئېلىپ بولغۇچە ئارقىدىكى 25 ماشىنا قوراللىق خىتاي ئەسكەرلىرى ماشىنىنى ئارقىغا قايرىپ قېچىشقا باشلايدۇ، ئۇلارنى قوغلاشقا ماشىنا بولمىغانلىقتىن ئىلاجىسىز قاچۇرۋېتىدۇ. شۇ كۈنى جەڭگە قاتناشقان، قورال بۇلاشتا بىرىنچى بولۇپ، دۈشمەن ئەسكىرىنىڭ بېشىدىن ئاتىلدۇرۇپ ئوق ئۈزگەن تەۋەككۇل ساراڭ دېگەن كىشى بىلەن مۆكدىشىپ قالغان ئىدىم، ئۇمۇ 20 يىللىق كېسىلىپ پەيلو مەيدانىغا بارغان ئىدى، بىز بىر تۈرمىدە پەقەت بىر نەچچە كۈنلا بىللە بولدۇق، كېيىن ئۇ پەيلونىڭ تۈرمۈش شارائىتىغا كۆنەلمەي، ئاچلىققا چىدىيالماي، بۇنداق ياشىغاندىن ئۆلگەن تۈزۈك دەپ دەيدىغان گېپىنى دەپ - دەپ، قارشىلىق كۆرسىتىپ، ئاچلىق ئېلان قىلىپ ئۆلۈپ كەتتى.

ئۇ مۇنداق دېگەن ئىدى:

— ئۇنىڭ قولىدا دىكتار پىلمۇت بار ئىكەن: «خىتاي ئەسكەرلىرى جاھىللىق قىلىپ، قولىدىكى ماۋجۇشىنىڭ رەسىمى بىلەن بىزنى توسۇپ، ماشىنىغا چىققىلى قويمىدى، قارىسام ئىش چاتاق، شۇنىڭ بىلەن دەرھال قورالنى تەڭلەپ تۇرۇپ، بىر دىسكا ئوق چىققۇچە ئوق ئۈزسەم، قورقۇنچاق خىتايلار ماۋجۇشى ۋەنسۈي! دېگەن گەپنى ئېيتىشقىمۇ ئۈلگۈرمەي، ھەممىسى ماشىنىنىڭ ئىچىگە كىرىپلا كەتتى، قارىسام قولىدىكى كۆتۈرۈۋالغان رەسىملىرىمۇ يوق، بىر ۋاقىتتا قارىسام، بىزنىڭكىلەر ھېچ نېمىگە قارىماي قورال ئېلىۋاتىدۇ، مەنمۇ ئوق ئۈزۈشنى توختىتىپ، ماشىنىنىڭ يېنىغا بېرىپ، ماشىنىغا چىقىپ، بەش تال قورالنى كۆتۈرۈپ يەرگە چۈشتۈم، قوراللارنى يىغىشتۇرۇپ، تەكرار ماشىنىنىڭ يېنىغا باراي دېسەم، قالغان ماشىنىلار قېچىپ كېتىپتۇ» دەپ ھېكايە قىلىپ بەرگەن ئىدى.

مەن ئۇ ئادەمنىڭ لەقىمىنىڭ «ساراڭ» ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ، بىرسىدىن سورىغان ئىدىم. تەۋەككۇل ساراڭ

دېگەن ئۇ ئادەم يەكەندە تۇرۇشلۇق گومىنداڭ پىرقىسىنىڭ گېنېرالى خۇڭيادوڭ دېگەننىڭ قولىدا ئەسكەر بولغان كونا ئەسكەرلەردىن ئىكەن، ئۇ دائىم بۇ خىتايلاردىن ئاۋۇ قارا خىتايلار سەل ياخشى ئىكەن، ئۇلارنىڭ نېمىلا بولمىسۇن سەل ئىنسابى بار ئىدى، گەپ قىلساق گېپىمىزنى يەيتتى، ماۋۇ قىزىل خىتايلار نا ئىنساپ، ئېلىشنى بىلىدىغان، بېرىشنى بىلمەيدىغان ئاچ خىتايلار ئىكەن. ئادەمنى ھېچ ئىش قىلغىلى قويمايدىغان، نەيراڭۋاز كاززاپ خىتايلار ئىكەن، دەپ سۆزلەپ بېرەرمىشكەن. ئۇنىڭ ساراڭلىق لەقىمىنىڭ پەيدا بولىشىنى سورىسام، مەكىت تراكتور پونكىتىنىڭ ئىچىدە بىر كۈنى ئاخشامدا شامالدىغىلى ئەسكەرلەر گازارمىدىن چىقىپ، ھويلىدا سەگىدەپ ئولتۇرۇشۇپتۇ، تەۋەككۈلمۇ ئۇلار بىلەن بىللە بىر قانچەيلەن بىللە ئولتۇرغان ئىكەن، ئاسماندىكى بىر توپ قۇش ئۇچۇپ ئۆتىۋېتىپ، تەۋەككۈلنىڭ بېشىغا شارتتىدا چىچىپ قويۇپتۇ، باشقىلار ئۇنى كۆرۈپ قاقاخلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ، تەۋەككۈل قولىدىكى دىكتار پىلمۇتنى ئاسماندىكى قۇش توپىغا قارىتىپ بىر دىسكا ئوق تۆگىگىچە ئېتىپتۇ، ھەممە يەر پاتپاراق بولۇپ، كاما - كامادىن ئەسكەرلەر چۇۋۇلۇپ چىقىپتۇ، نېمە ئىش بولغانلىقىنى سوراپتۇ، مۇھەممەد ئىمىن قادىرمۇ چىقىپ سوراپتۇ، بولغان ئەھۋالنى دەپ بەرسە، مۇھەممەد ئىمىن قادىر: «ساراڭ بىر ئاداشكەن، شۇنىڭغىمۇ ئوق چىقىرىپ ھەممىنى پاراكەندە قىلامدۇ!» دەپ كايىغان ئىكەن، شۇ بىر ئېغىز گەپ بىلەن ئۇنىڭغا ساراڭ لەقىمى يۇقۇپ قالغان ئىكەن.

5، 6 ماشىنا قورالغا ئېرىشكەن بۇ قوشۇنغا غايەت زور كۈچ قوشۇلۇپ، قورال ياراغلارنىڭ سانىنى ئېلىپ، داۋاملىق ئەسكەر ئېلىشقا پۈتۈن ناھىيگە ئومۇمى چاقىرىق چىقىرىپتۇ، بۇلارنىڭ كۆپلەپ قورالغا ئىگە بولغانلىق خەۋىرى چاقماق تېزلىكىدە ھەممە يەرگە تارقىلىپتۇ، تەرەپ - تەرەپتىن مۇھەممەد ئىمىن قادىرغا ئەسكەر بولىدىغانلار كېلىپ ئۆزلىرىنى تىزىمغا ئالدۇرۇشقا باشلاپتۇ. يېقىن ناھىيە – يېزىدىكىلەرمۇ كېلىپ مۇھەممەد ئىمىن قادىرغا ئەسكەر بوپتۇ. مۇھەممەد ئىمىن قادىر ئەسكەرلەرنى بىر قېتىم تەرتىپكە سېلىپ، قاچۇرىۋەتكەن قورالارنى قانداق قىلىپ قولغا چۈشۈرۈش ھەققىدە خىيالغا چۈمۈپتۇ، بۇنى يېقىنلىرىدىن ئەڭ ياش مۇھاپىزەتچىسى ئابدۇسەمەت ئوبولغا مەسلىھەت سېپتۇ، ئابدۇسەمەت ئوبۇل شۇ ۋاقىتىدا 16 ياشقا توشمىغان بىر كىچىك بالا ئىكەن، ئۇنىڭ باتۇرلۇقىدىن، قورقماس يۈرەك بىر پارچە ئوتنىڭ ئۆزى ئىكەنلىكىنى سەزگەن مۇھەممەد ئىمىن قادىر، ئۇنى 2 - مۇھاپىزەتچىلىككە يەنى قۇغەنلىككە قويغان ئىكەن، ئابدۇسەمەت ئوبۇلمۇ 20 يىللىق كېسىلىپ ئۇزۇن يىل مەن بىلەن بىر تۈرمىدە بىللە بولغان ئىدى، مەن ئۇنى ناھايىتى ياخشى چۈشىنىمەن، ئۇنىڭ ئەسلى يۇرتى يوپۇرغىنىڭ تىرىم يېزىسىدىن ئىكەن، ئۇنىڭ دادىسىنىڭ لەقىمى ئوبۇل تىرىم ئىدى، ئابدۇسەمەت ئوبۇل 20 يىللىق كېسىلىپ، تۈرمىگە بارغاندىن كېيىن دادىسى ئۇنى يوقلاپ پات - پات كېلىپ تۇراتتى، ئۇنىڭ ھالىدىن ياخشى خەۋەر ئالاتتى، ئۇ زاماندا تۈرمىنىڭ تۈرمۇش شارائىتى بەك ناچار، قورساق تويمايتتى، ئەمگەك ئېغىر ئىدى، ئادەملەر ئاچلىقتىن پات - پات ئۆلۈپ تۇراتتى، ئابدۇسەمەتنىڭ دادىسىنىڭ قول ئىلكىدە بار ئادەم بولغاچقا ئۇنى ئايدا كېلىپ يوقلاپ كېتەتتى، ئېلىپ كەلگەن نەرسىلىرىنى چەكلىمە بىلەن تۈرمە باشلىقى ئېلىپ بەرمىسىمۇ، ئەمما ئوبۇل تىرىم ھەر باھانا بىلەن ئېلىپ كەلگەن يېمەك - ئىچمەكلىرىنى ئەپلەپ سەپلەپ ئابدۇسەمەتكە قالدۇرۇپ كېتەتتى، ئۇلارنىڭ ئەسلى يۇرتى يوپۇرغىنىڭ تىرىم يېزىسىدىن بولغاچقا كىشىلەر ئۇنى ئوبۇل تىرىم دەپ ئاتىشىدىكەن، كېيىن ئۇ ئائىلە مەكىتكە بېرىپ يەرلىشىپ قالغان ئىكەن، پەيلو مەيدانىغا جىنايەتچىلەرنى يوقلاپ كېلىدىغان ئادەملەر ئاز ئەمەس ئىدى. بىر كۈنى تۇغقانلىرىنى يوقلاپ كەلگەنلەردىن بىر كىشى يىغلاۋاتسا، ئوبۇل تىرىم ئۇ ئادەمنى ئەيىبلەپ: «ئادەم بالا دېگەننى كارغا كېلىدۇ دەپ باقىدۇ، مەن بالامدىن پەخىرلىنىمەن، ئوغۇل بالا دېگەننى جەڭگە ياراتقان، يا ئوغۇرلۇق قىلىپ، يا بۇلاڭچىلىق قىلىپ، يا خوتۇن قىزلارغا چېقىلىپ كىرىپ قالمىدى، ئۇنداق ئىشلارنى قىلىپ كىرىپ قالغان بولسا نېمە دېگۈلۈك!» دېگىنىنى ئاڭلىغان ئىدىم، شۇنىڭ ئۈچۈن ئابدۇسەمەتكە ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىگە ھۆرمىتىم بار ئىدى. مەن بۇ يېزىۋاتقان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىغان ئىدىم، ئۇ مۇشۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىدە باشتىن - ئاخىر بىللە بولغانلاردىن بىرسى ئىدى . ئەسلىدە ئۇنى ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلغان ئىدى، يېشى كىچىك 17 ياشقا تولۇق توشمىغانلىقى ئۈچۈن، ھۆكۈم ئۆزگەرتىلىپ 20 يىللىققا چۈشۈرۈلگەن ئىدى.

ئابدۇسەمەت ئوبۇل دەرھال مۇھەممەد ئىمىن قادىرغا مەسلىھەت بېرىپ، ئادەم ئەۋەتىپ تەكشۈرۈپ كۆرەيلى، ئۇ قوراللار بارمۇ ياكى يوقمۇ، نەگە يوشۇرۇنغان؟ دېگەن تەھلىل بىلەن، مەخسۇس بىر نەچچە ئادەمنى ئەۋەتىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپتۇ، ئۇ قورالالارنىڭ ھەممىسى مەكىت ناھىيىسىنىڭ چاسا دېگەن يېرىدە بار ئىكەنلىكى، ئۇ قورالالارنى مارالبېشى ئارقىلىق قەشقەرگە ئېلىپ كېتەلمەيدىغانلىقى، چۈنكى قەشقەردىمۇ ئوخشاشلا ئىسيانچىلارنىڭ تەسىرىنىڭ كۈچلۈك ئىكەنلىكى تەھلىل قىلىنىپ، تەكشۈرۈشكە بارغان ئادەملەر قايتىپ كەپتۇ، ئۇ قورالالارنى قولغا چۈشۈرۈش ئۈچۈن، ئابدۇسەمەت ئوبۇل بىر تۈركۈم يارامىلىق ئەزىمەتلەرنى ئېلىپ، ئۆزى قۇماندان بولۇپ يولغا چىقىپتۇ. مەكىتنىڭ چاسا دېگەن يېرىگە بېرىشنىڭ ئالدىدا، ئەتراپتىكى يېزىلارغا، تەشۋىقات ئېلىپ بېرىپ، مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ قوشۇنىغا ئەسكەر بولىدىغانلارنى تىزىملاپ ئەسكەر قوبۇل قىپتۇ، ئابدۇسەمەتنىڭ دەپ بېرىشىچە، مارالبېشىنىڭ ئاۋات، يېڭى ئۆستەڭ، ئاقساقمارال، چۇڭقۇچاق، سېرىق بويا يېزىلىرىدىنمۇ ئادەملەر كېلىپ ئەسكەر بولغىلى تۇرغان ئىدى، دەيدۇ. ئادەم ئۆستىگە ئادەم توشۇپ كېتىپتۇ، ساننى ئېلىشمۇ قىيىن بوپتۇ، يېقىن ئەتراپتىكى دادۋي، شودۈيلەرگە ئات ھارۋىسى ئېلىپ كېلىشنى تاپىلاپتۇ، ھەممە تەييارلىق پۈتۈپتۇ، چاسا بۇدۈيگە بېرىپتۇ، ئالدى بىلەن ئۇلارنىڭ باشلىقىنى تۇتۇپ، ئايرىم ـ ئايرىم سوراق قىلىپ قورال ياراغلارنىڭ بار يېرىنى سوراپتۇ، ئۇلار بىزدە قورال يوق، بىز تىرىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىمىز، بۇ بولسا دېھقانچىلىق مەيدانى دەپ گەپ يوغىلىتىپتۇ، بارغان دېھقانلار ھەممە يەرنى تىرە پىرەڭ قىلىۋېتىپتۇ، ئاقتۇرمىغان ئۆستى يېپىق ئۆي، خالا، ئات ـ ئۇلاغ قوتانلىرى قالماپتۇ، بەزىلەر راس بۇلاردا قورال يوق بولسا كېرەك دەپ، يالتىيىپتۇ، ئەمما ئابدۇسەمەت ئوبۇل ئۇلارنىڭ پەرىزىنى قەتئىي رەت قىلىپ، تەكشۈرۈشنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ، ئاخىرى بولمىغاندا ئۇلارنىڭ تۇەنجاڭ، سەنمۇجاڭلىرى قاتارلىق باشلىقلىرىنى بىردىن ـ بىردىن باغلاپ، بەزىلىرىنى جىگدە دەرىخىگە ئېسىپ قويۇپ، ئاستىغا يانتاق توپلاپ ئوت يېقىپ، سەنلەرنى كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرىمىز دەپ ھەيۋە قىپتۇ، يەنە بەزىلىرىنى يازنىڭ ئاپتىپىدا قۇمغا كۆمۈپ پۈتىدىن باشلاپ قۇم تاشلاپ، ئىقرار قىلىشقا مەجبۇرلاپتۇ، قۇم بارىخنى بىلگە، گەجگىسىگە، بوينىغا كەلگەندە بىرسى يەرنى تېپىپ «بۇيەردە قورال يوق، بۇ يەردە قورال يوق» دەپ ھەدەپ يەرگە قارىغىلى تۇرۇپتۇ، ئۇزمەي يەرنى دەسسىگىلى تۇرۇپتۇ، ئابدۇسەمەت ئوبۇل دەرھال يەرنى كولاڭلار دەپ بۇيرۇق قىلسا، دەل يەر ئاستىغا 30 سانتى چوڭقۇرلۇقتا پۈتۈن قورالالارنى تراكتور بىلەن شۈلگەي قىلىپ ئاغدۇرۇپ كۆمىۋەتكەن ئىكەن، ئېسىلغان خىتايلار جايى جايىدا قاپتۇ، كۆمۈلگەن باشلىقلىرى جايىدا قاپتۇ، ھەممە ئادەم ئالامان ـ تالامان يەر كولاشقا كىرىشىپتۇ، پۈتۈن دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ يەرلىرىنىڭ ھەممىسى ئاختاملىقتا ئايلاندۇرۇلغان بولۇپ، تراكتور ساپىنىنىڭ ياردىمى بىلەن پۈتۈن قورالالار كۆمۈلگەن ئىكەن، ئالە ـ ئالە قۇشلىرىم كۈچۈك يەتسە ئالساڭچۇ دەپ ھەركىم قولغا كەلگەننى ئالغىلى باشلاپتۇ. ئادەمنىڭ جىقلىقىدىن پۈتۈن دېھقانچىلىق مەيدانى ئادەم دېڭىزىغا چۈمۈلۈپتۇ. بىردەمنىڭ ئىچىدە قاقاس ئاختاملىق يەر، ياغاچ ـ تاختاي يىشىكىنىڭ قالدۇقلىرىغا توشۇپ كېتىپتۇ، قورالالار ياغاچ ساندۇق، يىشىكلەرگە قاچىلىنىپ كۆمۈلگەن ئىكەن. ئۇ كۈندىكى كۆرۈنۈشنى سۆز بىلەن تەسۋىرلەش ناھايىتى قىيىن ئىدى، دەيدۇ ئابدۇسەمەت ئوبۇل. ئابدۇسەمەت ئوبۇلنىڭ دېيىشىچە: قورالالارنىڭ كۆپلىكىدىن توشۇپ بولالماي، نەچچە كۈن تۇرۇپ قالغان ئىدۇق، قورالالارنىڭ سانىمۇ ھېساپسىز كۆپ، تۈرىمۇ ناھايىتى سەرخىل ئىدى. ئوق دورىلىرىمۇ يېتەرلىك ئىدى، ھەممىسىنى بىخارامان ئىشلىتەلىگەن ئىدۇق. ئۇنىڭ ئىچىدە تۆت دانە ستانكىۋاي پىلىمۇت بار ئىكەن، ئۇنىڭ زاپچاسلىرى كەم ئىكەن، تراكتۇر پونكىتىغا ئەكەلگەندىن كېيىن ئىبراھىم نامان ياسىغان ئىدى.

ئىبراھىم نامانمۇ شۇ ئىش بىلەن 20 يىل كېسىلىپ بىز بىلەن بىللە پەيلو مەيدانىدا تۇرغان ئىدى.

قورالالارنىڭ كۆپ قىسمى مەكىت تراكتۇر پونكىتىغا ئېلىپ كېلىنىپتۇ، بىر قىسمىنى دېھقانلار ئېلىپ كېتىپتۇ، لېكىن قورالالارنىڭ ھەقىقى ساننى ئالالمىغان ئىكەن، مۇھەممەد ئىمىن قادىرمۇ ساننى ھازىرچە ئالماي تۇرۇڭلا دەپ بۇيرۇق قىلغان ئىكەن.

چاسا ۋەقەسى بىردىنلا قەشقەر ۋىلايىتىگە تارالغان ئىدى، مەكىتتە قورال سودىسى ئەۋج ئالغان ئىكەن، بىر ۋاقىتلاردا مەكىتتىن قورال سېتىۋېلىپ كەلدۇق، دېگەن گەپلەرنى مەنمۇ قەشقەردە ئاڭلىغان ئىدىم.

مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ تەسىرى چوڭىيىپ، ئەسكەرلەر سانىمۇ كۈندىن - كۈنگە ئېشىپ، مەكىتنىڭ ناھىيە ئىچىدىكى ئازغىنا قىسمىدىن باشقا بارلىق يېزىلار، ئېتىز - ئېرىق، دەريالىرىمۇ مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ باشقۇرىشىغا ئۆتكەن ئىكەن، پەقەت ناھىيىلىك ھۆكۈمەت بىلەن، سودا ئىدارىسىنىڭ ئىچىدىلا 100گە يەتمىگەن ئادەم قالغان ئىكەن. يېزا – يېزىدىن كېلىۋاتقان ياردەملەر، يېمەك - ئىچمەكلەر، سويۇلىۋاتقان قوي، كالىلارنىڭ سانى ھەددى ھېسابسىز جىق ئىكەن.

پوسكام كۆۋرۈك ۋەقەسى

يەكەندىن پوسكامغا ئۆتىدىغان ئۇزۇن بىر كۆۋرۈك بار، بۇ كۆۋرۈك زەرەپشان دەرياسى ئۈستىگە سېلىنغان زامانىۋى كۆۋرۈك بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى جەھەتتە جەنۇبتا 3 - ئورۇندا تۇرىدىغان كۆۋرۈك. مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ شۇ مەزگىللىرىدە كۆۋرۈكنى ساقلاۋاتقان بىر روتا 100 دەك قوراللىق ئەسكەر بار ئىكەن. قوراللىق ئەسكەرلەرنىڭ پوسكام كۆۋرۈكنى ساقلاۋاتقانلىق خەۋىرى مەلۇم كىشىلەر تەرىپىدىن دوكلات قىلىنغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ قوراللىرىنى تارتىۋېلىشقا ئادەم بارىدىغان بوپتۇ، بۇ ئىشقىمۇ يەنە تەجرىبىلىك ئابدۇسەمەت ئوبۇلنى ئەۋەتىپتۇ. ئابدۇسەمەت ئوبۇل ياراملىق ئادەملىرىدىن 10 دەك ئادەمنى ئېلىپ، كۆۋرۈككە يېقىنلىشىپ، كۈزىتىش ئېلىپ بېرىپتۇ، خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ پوس ئالمىشىش ۋاقتى، ئۇلارنىڭ ھەرىكەت قانۇنىيىتىنى ئىگەللەپتۇ. پوس ھەر ئىككى سائەتتە بىر ئالمىشىدىكەن، كۆۋرۈكنىڭ ئۇ تەرىپىدە بىر پوس، بۇ تەرىپىدە بىر پوس قوراللىق تۇرىدىكەن، ئوتتۇرىدا مېڭىپ يۈرۈيدىغان يەنە ئىككى پوس بار ئىكەن، ئۇلار غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ مېڭىپ يۈرۈيدىكەن، باش شتابىدا ئۇلارنىڭ ئەسكىرى باشلىقلىرى ۋە قالدۇق ئەسكەرلىرى ئىككى يوغان زال ئۆيگە كىرىپ ئۇخلايدىكەن. ئابدۇسەمەت ئوبۇلنىڭ ئەسكەرلىرى ھەممىنى پۇختا ئىگەللەپ بولغاندىن كېيىن، ھەرىكەت ۋاقتىنى دەل سائەت تۆت يېرىمغا توغرىلاپ قول سالماقچى بوپتۇ. ئابدۇسەمەتنىڭ ئەسكەرلىرى بىر دالدىغا كىرىپ پوس قويۇپ ئۇخلاپتۇ، سائەت توشقاندا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئالدى بىلەن ھەر ئىككى تەرەپتىكى پوسنى تۇتۇپ، باغلاپ، كۆۋرۈكنىڭ ئاستىغا ئېلىپ چۈشۈپ، ماتاپ يۇغۇشتۇرۇپتۇ، ئۆتەشمە پوس يېقىنلاشقاندا دەرھال قورال تەڭلەپ، ئاۋاز چىقارساڭ ئاتىمەن دەپ، پوپوزا قىپتۇ، ئۇ ئىككى ئەسكەرمۇ غىڭپىڭ قىلماي، قورال تاپشۇرۇپ، تەسلىم بوپتۇ، ئۇنىمۇ راۋۇرۇس ماتاپ باغلاپ، خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ ياتار ئۆيۈسىغا كىرىپ، قاتتىق تۈۋلاپ، قىمىرلىما! قىمىر لىدىڭ، ئېتىپ تاشلايمەن دەپ، دەرىزە – دەرىزىدىن قوراللارنى تەڭلەپ، مىدىرلاتماپتۇ، تۆت ئادەم ئىچىگە كىرىپ پۈتۈن قوراللارنى پاك – پاكىزە ئېلىپ، قايتىدىغان ۋاقىتتا ياشىسۇن ماۋجۇشى! دەپ ئۆزلىرىنىڭ ئىسيانچى ئىكەنلىكىنى نامايەندە قىپتۇ، ئۇنداق دېيىشتىن مەقسەت، خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ ئارقىدىن قوغلاپ ئوق چىقىرىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئىكەن، ئۇ زاماندا، ئىسيانچىلارغا ئارمىيەنىڭ ئوق چىقىرىشى چەكلەنگەن ئىدى. ئۇلار قوراللارنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن خىتايلارنىڭ ئاشخانىسىغا كىرىپ قاسقاندىكى موملىرىنى تويغۇدەك ئېلىپ، بىخارامان چېكىنىپتۇ، مەن ئابدۇسەمەتتىن يالغۇز مومىنى ئېلىپ باشقا تاماقنى ئالمىدىڭلارمۇ؟ دەپ چاقچاق قىلسام: «ئۇ خىتايلىنىڭ قاسقاندا پۇشۇرغان مومىسىدا شەك يوق، باشقا نېمىلىرىنى يېگىلى بولمايدۇ، ئەمەسمۇ!» دەپ كۈلۈپ كەتكەن ئىدى. ئۇلار قوراللارنى ئېلىپ يول بويىدىكى ئالدىن تەييارلانغان ماشىنىغا چۈشۈپ مەكىت تەرەپكە مېڭىپتۇ، ئۇ زاماننىڭ يوللىرى توپا يول، كاتاڭ، ئېگىز - پەس بولغانلىقتىن، ئارقىدىن قوغلاپ كەلگەن جاۋتوڭ خۇڭچى دېگەن ۋاڭ ئېنىماۋنى قوغدايدىغان تەشكىلاتتىكىلەر يېتىشىپ قاپتۇ، ئابدۇسەمەت ئوبۇل دەرھال بۇيرۇق بېرىپ، «ھەممىڭلار تارقىلىپ قوراللارنى ئېلىپ، تراكتور پونكىتىغا يىغىلىڭلار» دەپ ھەممەيلەننى تارقىتىۋېتىپتۇ، ئۇلار ماشىنىدىن سەكرەپ چۈشۈپ قوناقلىقنىڭ ئارىلىرىغا كىرىپ، تەرەپ - تەرەپكە بۆلۈنۈپ غايىپ بوپتۇ، چۈنكى ئۇلار يەرلىك بولغانلىقتىن يەر شارائىتىنى ياخشى بىلىدىكەن، قوغلاپ كەلگەن خىتايلار ھېچ نېمىگە ئېرىشەلمەي قايتىپ كېتىپتۇ. ئابدۇسەمەت ئوبۇلنىڭ ئەسكەرلىرى ئەگرى چىغىر يوللار بىلەن 3 - 2 كۈندىن كېيىن ، 4 - 3 تىن ئادەم بىللە

تراكتۇر پونكتتىغا جەم بوپتۇ، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى يەرلىك دېھقانلارنىڭ ئۆيىگە يوشۇرۇنۇپ، ئۆزلىرىنىڭ مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ئەسكەرلىرى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەندىن كېيىن، ئېشەك، كالا ھارۋىلىرىغا ئولتۇرۇپ، قوراللىرىنى شاخ شۇمبىنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇپ يولغا چىقىشقا ياردەملەشكەن ئىكەن.

مەن ئۆگىنىش كۇرسىغا ئەمدى يېڭىدىن كېلىپ ئىككى كۈندەك بولغان ئىدى. بۇ 1969 - يىل 10 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى ئىدى. بىر تۈركۈم خىتايلار ئۆگىنىش كۇرسىغا باستۇرۇپلا كىردى. مەن ھېچ نېمىنى ئاڭقىرالماي قالدىم. ئۇلار ئابدۇسەمەت ئوبولنى ئىزدىدى، ئۇنى كۆرستىپ تۇرۇپ خىتاي تىلىدا:

— بىزنى قۇمغا كۆمگەن تۇخۇمى بۇزۇق مۇشۇ شۇ! دەپ باشقىلارغا تونۇشتۇردى. ئۇلاردىن بىر نەچچىسى ئابدۇسەمەتنىڭ يېشىنى سوراپ، بۇ تېخى كىچىككىنا بىر نېمە ئىكەنغۇ، بىگىسى نېمە دېگەن چوڭ! بۇنى ھايال قالماي ئۆلتۈرۈش كېرەك، دېگەن ئىدى.

مەكتتە بولۇۋاتقان ئىشلاردىن تولۇق خەۋەر تاپقان ئاخۇنوپ، دەرھال مەكتنى تەپسىلى كۆزدىن كەچۈرۈشكە، مۇھەممەد ئىمىن قادىر ۋە ئۇلارنىڭ ئىدىيۋى روھى ھالىتىنى بىلىپ كېلىشكە پىشقان تەجرىبىلىك ئادەملەرنى ئەۋەتىدۇ. مۇھەممەد ئىمىن قادىر ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرى بىلەن بىر مەزگىل بىللە بولۇپ، تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان خادىملار ھەممە ئىشتىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، قايتىپ كېلىپ ئۆز پېتى ئاخۇنوپقا دوكلات قىلىدۇ. تەكشۈرۈش نەتىجىسىگە ئاساسەن مەكتتە پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇشنىڭ جىددى زۆرۈرلىكىنى ھېس قىلغان قەشقەر بىيورو، بۇ ئىشقا جىددى تۇتۇش قىلىدۇ ۋە پارتىيە ئەزالىرىنى قوبۇل قىلىش ئىشلىرىنى باشلىۋىتىدۇ، مەمەت كىرىم پولكنىڭ كومىسسارلىقىغا تەيىنلىنىدۇ. پارتىيە تەشكىلاتى قۇرۇلۇپ ئىشلار تەرتىپكە چۈشكەندىن كېيىن، ئىككىنچى قەدەمدە ئارمىيەنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى ئېلىپ بېرىلىپ قەشقەردىن پىشقەدەم، تەجرىبىلىك ئوفىتسىرلارنى ئەۋەتىپ پۈتۈن ئەسكىرى تەرتىپ ئورنىتىپ، بەندىن تارتىپ پەيگىچە، پەيدىن تارتىپ روتىغىچە ئەسكەرلەرنى تىزىملاپ ئۇنىڭ كوماندىرلىرىنى بېكىتىپ، ئۇنىڭ كەينىدىن باتالىيون، ئەڭ ئاخىرىدا پولكنىڭ شتابى ۋە مۇھاپىزەتچىلەر ئەترەتلىرىگىچە بىر قەدەر زامانىۋى تۈسنى ئالغان ھەربىي تىپتىكى ئورگاننى دەسلەپكى قەدەمدە تەسىس قىلىدۇ.

مەن ئالدىنقى قېتىم بارغىنىمدا قالايمىقان، تەرتىپسىز، يا پارتىزانغا ئوخشىمايدىغان، يا ئارمىيىگە ئوخشىمايدىغا بىر توپ ئادەملەرنىڭ ئۇياقتىن - بۇياققا قالايمىقان چېپىپ يۈرگەنلىكىنى، تراكتور پونكتىنىڭ ئىچىدە قورال سودىسىدىن باشقا بىر ئىشنىڭ يوقلىقىنى، بەزىلىرىنىڭ بىر جېنىغا ئىككى تاپانچا بىلەن بىر ئۇزۇن قورالنى ئېسىۋېلىپ لاغايلاپ يۈرگەنلىكىنى، ئۇيەردە، بۇيەردە قازان - قازاندا گۆش پۇشۇرۇپ، كاۋاپ ئېتىپ يەپ، قېنى - قېنىغا پاتماي، ھېچ ئىشتىن خەۋىرى يوق ئادەملەردەك بىخارامان يۈرگەنلىكىنى، بىر بۇلۇڭدا قاسساپلارنىڭ قوي، كالىلارنى يەرگە بېسىپ بۇنى بوگۈن سويايلى، ئەتە ئانى سويايلى دەپ گەپ تالىشىۋاتقانلىقىنى، كوچىلاردا ئادەملەر يېڭى ھاكىمىيەت قۇرۇپ، كونا ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرۇۋەتكەندەك بىر خىل ھېسسى مېڭىش تۇرۇش بىلەن ئۇيەر - بۇيەردە جان سازلىق بىلەن يېڭىدىن ئىش - ئوقەتكە كىرىشكەن كىشلەرنىڭ قانداقتۇر ماللىرىنى ساتقاندا خېرىدارلىرىغا مەمنۇن بولغان ھالدا: «ياشىسۇن مۇھەممەد ئىمىن قادىر سىلىڭ! بۇ ھەممىسى مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ رەھبەرلىكى!» دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدىم. بازاردىن قايتىپ كېلىپ باشقىلاردىن سورىسام، بۇ ھېچ گەپ ئەمەس، مارالبېشىنىڭ ئاۋات گۇڭشىسىدىن تارتىپ مارالبېشىغىچە بولغان ئارىلىقنىڭ ھەممىسىدە، خەلقلەر ياشىسۇن مۇھەممەد ئىمىن قادىر! دەيدىغان بولۇپ كەتتى، بىزمۇ ئۇلارنى توسۇپ قالالمىدۇق، دېيىشكەن ئىدى. بۇ قېتىم بارغىنىمدا ئەھۋال تامامەن ئۆزگەرگەن ئىدى.

تۆتىنچى باپ

قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ باشلىنىشى

18 – ئاۋغۇست تۇتقۇنى

1969 - يىلى 7 - ئاينىڭ 23 - كۈنى خىتاي مەركىزى كومىتېتىنىڭ جىددى ئۇقتۇرۇشى كېلىپ ھەممە تەشكىلاتلارغا ئۇقتۇرۇلغان ئىدى. ئۇختۇرۇشدا بارلىق تەشكىلاتلار قورال تاپشۇرۇپ چوڭ بىرلىششنى ئىشقا ئاشۇرۇپ ئەكسىلئىنقىلابىي بۇزغۇنچىلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، چەتئەل قوشۇنلىرىنىڭ باستۇرۇپ كېلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشى تەكىتلەنگەن ئىدى. ئاممۇى تەشكىلاتلارغا ئارقا – ئارقىدىن كېلىۋاتقان ھەربىي ۋەكىل ۋە باشقا تەشۋىقات ئۆمەكلىرى قورال تاپشۇرۇشقا دەۋەت قىلىۋاتاتتى.

بۇ ئىشتىن تۇلۇق خەۋەر تاپقان شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ قوراللىق قوزغىلاڭغا رەھبەرلىك قىلىش قوماندانلىق شتابى جىددى ھەرىكەت قىلماقتا ئىدى.

1969 – يىلى 8 – ئاينىڭ 18 – كۈنى قەشقەر شەھىرىدە يېرىم كېچە بولغاندا، چوڭ بىر تۇتقۇن بولغان ئىدى. ئۇرۇمچىدىكى مەلۇم بىر ساتقۇننىڭ خائىنلىق قىلىشى بىلەن قەشقەردە پات ئارىدا پارتلايدىغان قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ ھەرىكەت يۈنىلىشى پاش قىلىنغان ئىكەن. بۇ تۇتقۇندا شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى قەشقەر بيوروسىنىڭ قۇرغۇچىلىرى ۋە قوراللىق قوزغىلاڭغا رەھبەرلىك قىلىش قوماندانلىق شتابىنىڭ بىر قىسىم مۇھىم ئەزالىرى تۇتقۇن قىلىنغان ئىدى. بۇلارنىڭ ئىسمى تۆۋەندىكىچە:

تۇردى ئەلى قەشقەرپىداگوكىكا ئىنىستىتۇتىنىڭ مەكتەپ مۇدىرى،

ئابدۇرەھىم ئەييۇپ قەشقەر ۋىلايەتلىك مادىدى ئەشيالار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى،

ئابدۇرەھىم پەتەك قەشقەرنىڭ سابىق ۋالىسى،

ئىمىنوپ ھامىت قەشقەرنىڭ مۇئاۋىن ۋالىسى،

ئوبۇلقاسىم ھامۇت ئاپتونوم رايونلۇق ج خ نازارىتى سىياسىي باشقارمىنىڭ باشقارما باشلىقى،

ئابدۇكېرىم ھامۇت قەشقەر كىسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى،

يۇسۇپ شەھىدى قەشقەر يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش مەكتىپىنىڭ مۇدىرى،

قۇربانوپ قەشقەر پىداگوكىكا ئىنىستىتۇتى ئوقۇتۇش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى،

مۇھەممەد رەھىم گودەيزى شىنجاڭ ھەربىي رايون سىياسى باشقارما ئالى دەرىجىلىك تەرجىمانى،

ئابلەت شۇجى توققۇزاق ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى،

ئىيسا ئىبراھىم توققۇزاق ناھىيە، بەشكېرەم ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ مۇدىرى، ئۇنىدىن باشقا قوشنا ئوبلاست ۋە ناھىيىلەردىنمۇ بىر قىسىم كىشىلەر تۇتقۇن قىلىنىدۇ.

تۇتۇشقا كەلگەن ئەسكەرلەر ئاخۇنوپنىڭ ئۆيىگە كىرىپ، ئاخۇنوپنى تۇتۇپ، ئۇيەر بۇيەرنى ئاختۇرۇپ، ئالدىغاننى ئېلىپ، ئاخۇنوپنى ئېلىپ مېڭىشقا تەمشەلگەندە، ئاخۇنوپنىڭ تولۇق ئوتتۇرنى پۇتتۇرۇپ ئىش كۈتۈپ تۇرغان، زىرەك – ئەقىللىق قىزى ئادالەت چەپدەسلىك بىلەن ھويلىنىڭ چىرىقىنى تارتىپ ئۆچۈرىۋېتىدۇ - دە، ھەممە يەر قاپقاراڭغۇغا چۆمىدۇ، پۇرسەتنى غەنىمەت بىلگەن ئاخۇنوپ دەر ھال ئۆگزىسىگە چىقىپ، تامدىن ئارتىلىپ، خوشنىلىرىنىڭ بىر نەچچە ئۆگزىسىنى بېسىپ، ئېگىز سىرەج تاملاردىن سەكرەپ يەرگە چۈشۈپ قېچىپ كېتىدۇ.

تۇتۇشقا كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسى خىتاي ئەسكەرلىرى ئىكەن، بىرمۇ ئۇيغۇر ئەسكەر ياكى كادىر يوق ئىكەن. قەشقەرنىڭ يەر شارائىتىنى بىلمىگەن بۇ خىتايلار ئارقىدىن قوغلاپ بېقىپ يول تاپالماي، ئەييو دىسە، ئەييو، تا پاۋلى (ئۇ قاچتى، ئەمدى قانداق قىلامىز) دەپ قايتىپ كېتىشىدۇ. ئۇ زاماندا، پۈتۈن ئىدارە، جەمئىيەت ئورگانلارنىڭ ھوقۇقى ھەربىيلەر تەرىپىدىن يۈرگۈزۈلەتتى، سىياسىي قانۇن كادىر ساقچىلىرىنىڭ ھەممىسى قەشقەر پارتىيە مەكتىپىگە يىغىپ ئېلىنىپ، ئۆگىنىش كۇرستا بەنت ئىدى، ساناقلىقلا ئۇيغۇر كادىر قالغان ئىدى. قەشقەردە ھەربىي

ئىدارە قىلىش كومىتېتى بىلەن خەلق قوغداش گورۇپپىسى دېگەنگە سىياسىي قانۇن ئورگانلىرىنىڭ ئىشىنى قىلاتتى. ئادەم تۇتۇش، سوتلاش، ھۆكۈم چىقىرىش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىنى شۇلار قىلاتتى.

ئاخۇنوپ شۇ قاچقانچە سەپداشلىرىدىن ئايلىمىت ئەينەكنىڭ دۇكىنىغا بارىدۇ، ئۇيەردىن ھەزىموپنىڭ زاۋۇتىغا بارىدۇ، ھەزىموپ ئاخۇنوپنىڭ يېقىن سەپداشلىرى، شۇنداقلا شەرقىي تۈركىستان خەلق پارتىيىسىنىڭ ئەزالىرىدىن ئىدى، زاۋۇتقا ئىشقا كېلىدىغانلارنىڭ ئالدى ئەتىگەندە كېلىشكە باشلىغاندىن كېيىن، غازاخۇننىڭ ئۆيىگە يوشۇرىنىدۇ. ئۆيىگە بېرىپ، بولغان ئىشنى دەرھال پۈتۈن تەشكىلات ئەزالىرىغا ئۇختۇرىدۇ ھەمدە ئەتىسى سەھەردىكى قۇربان نىيازنىڭ ئۆيىدە يىغىن ئاچىدىغانلىقى ھەققىدە ئۇختۇرۇش تارقىتىدۇ، يىغىن مەيدانىغا بېرىش ئۈچۈن ئۆيىدىن چىقماقچى بولغاندا، مەھەللىنىڭ دوقمۇشىدا بىر قانچە ساقچىلار گەپ سېتىپ ئولتۇرغان ئىكەن، ئۆيىدىن چىقىشقا مۇمكىن بولمايدۇ، يوشۇرۇنغان ئۆي، ياۋاغ پەيچوسونىڭ يېنىدىكى ئاخۇنوپنىڭ قەدىمى سەپدىشى، مىللىي ئارمىيىدە بىللە ئىشلىگەن پىشقەدەم رازۋېتچىك غازاخۇن دېگەننىڭ ئۆيى ئىكەن. يىغىن ۋاقتى قىستاپ كېلىپ قالىدۇ، ئاخۇنوپ ئۆيىدىن چىقالمايدۇ، تىت – تىت بولۇپ كېتىدۇ. ئاخۇنوپنىڭ تىت – تىت بولغانلىقىنى سەزگەن غازاخۇن، دەرھال ئۆيىدىكى بازارغا مال ئەپچىقىپ ساتىدىغان قول ھارۋىسىغا ئاخۇنوپنى ياتقۇزىدۇ، ئاخۇنوپ ئۇئادەمنىڭ نېمە قىلىدىغانلىقىنى زادى چۈشەنمەيدۇ. ئۇكام دەپ گەپ قىلىدىغان غازاخۇن، ئاخۇنوپقا، «ياتسىلا! دېگەندىكىن ياتسىلا! مەن سىلىنى كوچىغا ئەپچىقىپ سىلە بارىدىغان يەرگە ئۆزەم ئاپىرىپ قويىمەن» دەيدۇ، ئاخۇنوپ يەنە ئۈنىماي، ئۇ ئادەمنىڭ نېمىلەرنى قىلماقچى بولغانلىقىنى زادى چۈشەنمەيدۇ، غازاخۇن ئاخۇنوپنى ھارۋىغا ياتقۇزۇپ، ئەسكى چاپان بىلەن باش – كۆزىنى يېپىپ، بىر شىشە ئاق ھاراقنى ئاخۇنوپنىڭ ھەممە يېرىگە قالايمىقان چېچىپ، بېشى قويۇلغان يەرگە بىر چىنە ئاشنى تۆكۈپ، قۇسقان مەيدان ياساپ، ھارۋىنى ھەيدەپ كوچىغا ماڭىدۇ، ھارۋىنى ھەيدەپ ساقچىلارنىڭ ئالدىغا كەلگەندە: «ئادەم دېگەن بالا باققۇچە ئىت باقسا بولىدىكەن، كۆرمەملا بۇ گۇينىڭ قىلغان ئىشىنى، كۆپ كۈندۈزدە نومۇس قىلماي ھاراق ئىچىپ، مېنى بۇشەھەردە ياشىغۇسىز قىلىۋەتتى» دەيدۇ، ساقچىلار ھاراقنىڭ سېسىق بۇرىقىدىن كۆڭلى ئاينىپ، ۋەي! غازاخۇن ماۋۇ بالاڭلىنى تېز ئەپكېتىڭلا مەۋەدىن دەپ زورلايدۇ ھەمدە «بالاڭلىنى نەگە ئېلىپ ماڭدىڭلار» دەپ گەپ سورايدۇ. غازاخۇن ھېچ ئىككىلەنمەستىن: «تۆمەن دەريا بويىغا ئاپىرىپ، بۇ گۇينى راسا بىر سۇغا پىشىپ، يۇيۇپ، ساقايتىپ، يوتقان - كۆرپىلەرنى بىر تازىلاپ كەلمىسەم، قانداق بۇنىڭ بىلەن بىر ئۆيدە ياتقىلى بولىدۇ» دەيدۇ. ھارۋىدا ياتقان «مەس» ئاخۇنوپنىڭ يۈرىكى قاتتىق سوقۇۋاتقان ئىدى. «ۋەي! غازاخۇن ماۋۇ بالاڭلىنى تېز ئەپكېتىڭلا» دېگەن گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، خۇداغا شۈكرى، دەپ كۆڭلى جايىغا چۈشىدۇ.

غازاخۇن مېنىڭ يېقىن مەھەللىلىكىم ئىدى، ئۇ ياۋاغ پەيچوسونىڭ يېنىدا زاسوپەزلىك قىلاتتى. مەن ئاشۇ كونا ئىشلارنى تەگەپ، چاخچاق قىلىپ، ئاخۇنوپنى باسقان ھارۋا مۇشۇمىدى دەپ قويسام، كۈلۈپ كېتەتتى، ئۇ ئادەممۇ ئاز خاپىلىق تارتمىدى، تۈرمىدىن پالانى چىقىپتۇ، دېگەننى ئاڭلىسا، ئاتايتەن بېرىپ پەتە ئوقۇپ، قولىدىن كېلىشىچە ياردەم قىلاتتى، 15 يىل تۈرمىدە يېتىپ چىققان، تىببىي مەكتەپنىڭ قورغۇچىسى، قەشقەردىكى كونا زىيالى تىيىپچانغىمۇ ئۆز ئۆيىنى بوشىتىپ بېرىپ، كېيىن دوختۇرخانا ئېچىشىغا جىق ياردەم قىلغان ساخاۋەتلىك كىشى ئىدى.

قەشقەر شەھرىنىڭ چېتىدىكى سەمەن يېزىسىدا، قۇربان نىياز دېگەن بىر دوستىمىز بار ئىدى، ئۇ قەشقەر توقۇمىچىلىق فابرىكىسىنىڭ ئىشچىسى ئىدى. بىزنىڭ تەشكىلاتىمىزنىڭ ئەزاسى ئىدى. ئۇمۇ بىز بىلەن قاراجۈلدىكى جەڭدە بىللە بولۇپ، ئەسىر ئېلىنىپ 10 يىللىق كېسىلگەن ئىدى.

مەجلىس قۇربان نىيازنىڭ ئۆيىدە ئېچىلىدۇ، يىغىنغا يىراق - يېقىندىكى مۇھىم ئادەملەرنىڭ ھەممىسى ئىشتىراك قىلىدۇ، يىغىن قەشقەرنىڭ نۆۋەتتىكى ئەھۋالىنى تەھلىل قىلىپ، قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ ۋاختى ۋە ھەرىكەت يۆنىلىشىنىڭ ئۆزگەرتىلگەنلىكىنى جاكارلاپ، «3 – ھەرىكەت لايىھە يۆنىلىشى» بويىچە ھەربىي يۈرۈش قىلىدىغانلىقىنى بىر ئېغىزدىن ماقۇللاپ تۆۋەنگە تارقىتىدۇ ھەمدە ئالاقىدار ئورۇن ۋە ھەربىي تۇرالغۇلارغا دەرھال ئادەم

ئەۋەتىدۇ، ئۇچرىشىش جايى سوغۇنچازا، ۋاختى21 - ئاۋغۇست كەچ سائات 11 قىلىپ بېكىتىلدۇ.

ئەسلىدە 2 - ھەرىكەت لايىھە يۆنىلىشى بويىچە تاشقورغان تەرەپكە مېڭىپ، ئۇچرىشىش جايىنى سوۋاش داۋان قىلىپ بېكىتمەكچى ئىكەن، شۇ كۈنلەردە قەشقەردىن تاشقورغانغا يول ياساۋاتقان بېگىتۇەنىڭ جۇزى دېگەن ئارمىيىسى، يول بويىدا قوراللىق ئىشلەۋاتقان بولغانلىقى ئۈچۈن، يۆنىلىشنى ئۆزگەرتىپ ئاتۇش تەرەپ قىلىپ بېكىتىدۇ.

3 - ھەرىكەت لايىھە يۆنىلىشى قەشقەر – ئاتۇش – سوغۇنچازا - قارا جول، ئەڭ ئاخىرقى مەنزىل قاراجول قىلىنىپ بېكىتىلىدۇ. چەتئەل قوشۇنلىرى بىلەن قاراجولدە ئۇچرىشىش ئالدىن پىلانلانغان ئىدى. ئالاقىچىلار ئالاقىنى ئېلىپ بەلگىلەنگەن رايون ۋە شەخسلەرگە يەتكۈزۈپ بېرىش ئۈچۈن يولغا چىقىدۇ.

ئوقۇرمەنلەرنىڭ چۈشىنىۋېلىشىغا ياردىمى بولسۇن ئۈچۈن، مەن مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، 1 - ۋە 2 – ھەرىكەت لايىھە يۆنىلىشىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئىزاھلاپ ئۆتمەكچىمەن.

«1 - ھەرىكەت لايىھە يۆنىلىشى» دېگىنىمىز، قەشقەر ۋىلايىتىنى مەرگەز قىلىپ پۈتۈن جەنۇبىي تەڭرىتىغى بويىچە بىرلا ۋاقىتتا قوراللىق قوزغىلاڭنى باشلاش، باشقا رايون ۋە ئوبلاستلار ماسلىشىش، ئىچكى – تاشقى ماسلىشىپ، چەتئەل قوشۇنلىرىنىڭ كىرىشىگە سىياسى شەرت ھازىرلاش.

«2 - ھەرىكەت لايىھە يۆنىلىش » دېگىنىمىز، قەشقەردىن باشلاپ توققۇزاق، بۇلاقسۇ، ئوپال، تاشمىلىق، ئويتاغ، تاشقورغان، خونجىراپ، پاكىستان ۋە ئافغانىستانلاردىن ئىبارەت ئۇچرىشىش جايى سوۋاش داۋان، باشقا رايون ۋە ئوبلاستلار ماسلىشىش، چەتئەل قوشۇنلىرى بىلەن سوۋاش داۋاندا ئۇچرىشىش.

ھەرىكەت ئېلىپ بارىدىغان يۆنىلىش، رايونلارنىڭ تەبئى شەرت شارائىتى، يەر شەكلى ۋە يول ئارىلىقى، دۈشمەن ئەسكەرلىرىنىڭ جايلىشىش ئەھۋالى، قورال كۈچى، ئادەم سانى قاتارلىقلار ئالدىن رازۋېتكا قىلىنىپ خەرىتىگە ئېلىنغان ئىدى، مەرھۇم خەيرۇللاھ بىلەن ئىككىمىز كىچىلەپ ئۇخلىماي بۇ خەرىتىنى سىزىپ چىققان ئىدۇق، (تەپسىلى ئەھۋالنى، خەيرۇللاھنىڭ تەرجىمھالىدا بايان قىلىپ ئۆتىمەن) كېيىن دۈشمەن قولىغا چۈشكەن بۇ خەرىتە، ئۇلار ئۈچۈن قىممەت باھالىق ئەنگۈشتەر ھېسابلىنىپ، بىز دۈشمەن تەرىپىدىن ئەسرگەئېلىنغاندىن كېيىن، بەش يىلغىچە ۋەتىنىمىزنىڭ شەھەر ناھىيىلىرىدە كۆرگەزمە ئۇيۇشتۇرۇلۇپ، كۆرگەزمىگە قويۇلغان ئىكەن ھەمدە ھەربىي مەخپىيەتلىكنى ساقلىيالمىغان، مۇجى، تاغارما، ئويتاغ، تاشقورغاندىكى خىتاينىڭ ھەربىي باشلىقلىرىنىڭ بىر قانچىسى جازالانغان ئىكەن....

سوغۇندا ئۇچرىشىش

1969 – يىل 8 – ئاينىڭ 21 - كۈنى بىز قەشقەر شەھرىدىن يولغا چىققان ئىدۇق، شۇ كۈنى ئەتىگەندە خەيرۇللاھنىڭ ئالاقىچىسى رىشات ئىسمائىل بىزنىڭ ئۆيگە كېلىپ كەچ سائەت دەل سەككىزدە ۋىلايەتلىك خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ يېنىدىكى بوغداي ئېگىزلىقىدا ماشىنا كۈتىۋشنى، ئالاقىلىشىش پارولىنى تاپشۇرۇپ كەتتى. رىشات ئىسمائىل بىزنىڭ مەھەللىدە رادىئو رېمونت قىلىدىغان بىر ئۇستام ئىدى. ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ - كېتىدىغان كىشلەر كۆپ، مەخپى ئالاقە قىلىش قۇلاي، باشقىلار ئاسان گۇمان قىلمايدۇ، دەپ ئۇنى ئالاقىچىلىككە بەلگىلىگەن ئىكەن. ئۇ كېيىن خائىنلىق قىلىپ نۇرغۇن كىشىنىڭ تۇتۇلىشىغا سەۋەبچى بولدى، مەرھۇم خەيرۇللاھ ئالاقىچىلىققا ياخشى ئادەم تاپالمىغان ئىكەن.

مەن ئۆيدىن تەييارلىقمنى قىلىپ، ئالدىغانى ئېلىپ، ماگىدىغان ۋاقتىمدا، ئايالىمغا بىر نەچچە ئىشنى تاپشۇرۇپ، بولۇپمۇ دادامغا ياخشى قاراشنى تاپىلاپ يولغا چىققان ئىدىم، قانداقتۇر كۆزۈمگە ماۋنىڭ ھەيكىلى كۆرۈنگەندەك بولدى. كەينىمگە بۇرۇلۇپ بۇ نېمە؟ نەدىن ئېلىپ كەلدىڭ؟ دېسەم، بىرسى«سوۋغا» قىلغان ئىكەن، مەن ئۇنى قولۇمغا ئېلىپ، يەرگە تاشلاپ دەسسەپ سۇندۇرۇپ، بىزنىڭ ئۆيدە بۇنىڭ تۇرىشىغا ئورۇن يوق، دەرھال بۇنى تاشلىۋەت دېدىم. ئۇ قورقۇپ جان - پېنى چىقىپ، لاغىلداپ تىترەپ كەتتى. چۈنكى ئۇ زاماندا ماۋزېدوڭنىڭ رەسىمىنى يىرتقان ئادەمگە كەمى 10 يىلدىن ئارتۇق قاماق جازاسى بېرىلەتتى، مەن دېدىم، بۇ گەجدىن ياسالغان

نەرسە ئىكەن، بۇنى ئۇششاق پارچىلاپ، شەكلىنى تونۇمايدىغان قىلىپ ئۆزگەرتىپ، كۆلنىڭ ئارىسىغا قىستۇرۇپ ئەخلەتكە تۆكۈۋەتسەڭ بولىدىغۇ! سەن ئۆزەڭ ئىقرار قىلىپ ئۇلارنىڭ ئالدىغا بارمىساڭ، كىم بۇ ئىشنى بىلەتتى! دېدىمدە، ئۆيدىن چىقىپ كەتتىم، ئايالىم كەينىمدىن يۈگرەپ چىقىپ خېلى يەرگىچە ماڭغىلى تۇردى، مەن تەسەللى بېرىپ قايتۇردۇم، ئۇ ھەممە ئىشنى بىلەتتى، مېنىڭ ئايالىملا ئەمەس، بەلكى مېنىڭ سەپدىشىم ئىدى. كۆپ ئىشلارنى ئۇنىڭ ياردىمى بىلەن قىلغان ئىدىم. بىر ۋەتەنپەرۋەر ئىنقىلابچى ئىشنى ئۆز ئائىلىسىدىن باشلىشى كېرەك ئىدى.

كەچ سائەت يەتتىدىن سەل ئاشقاندا، ۋىلايەتلىك دوختورخانىنىڭ يېنىدىكى بۇغداي ئېكىلىقىغا بېرىپ ماشىنا كۈتتۈم، بىردەمدىن كېيىن ھەبىبۇللاھ ھوشۇر بىلەن ئەنۋەر قادىر كەلدى، ئۇلارغىمۇ مۇشۇ يەردە ماشىنا كۈتۈشكە تاپشۇرۇق بېرىلگەن ئىكەن. سائەت سەككىزگە يېقىنلاشقاندا، شەھەر تەرەپتىن بىر قانچە ماشىنا ئاتۇش تەرەپكە ماڭغىلى تۇردى، ئالدىدا ئۈچ ھەربىي جىپ ماشىنا ماڭدى. كەينىدىن 30 دىن ئارتۇق ھەربىي ئۈستى ئوچۇق ماشىنا ماڭدى، ئۇ ماشىنىنىڭ ئىچىدە تولۇق قوراللانغان ھەربىيلەر قوراللىرىنى قۇچاقلاپ كېتىۋاتاتتى. ئەڭ ئاخىرىدا ئىككى چوڭ ماشىنا ماڭدى، ئاخىرقى ئىككى ماشىنىنىڭ قانداقتۇر تۇرخۇنى، دەرىزىلىرى بار ئىدى، بىز ئۇنى ھەربىيلەرنىڭ تاماق ئېتىدىغان، ئاشخانا ماشىنىسى ئىكەن دەپ پەرەز قىلدۇق. ئۇلارنىڭ نەگە بارىدىغانلىقىنى تەھلىل قىلىپ، گەپ تەگىشىپ قالدۇق، ئەنۋەر بىلەن ھەبىبۇللاھ دېدىكى، ئاخشام رادىئودا بىر خەۋەر ئاڭلىغان ئىدىم، خەۋەردە سوۋېت بىلەن خىتاي ئەسكەرلىرى ئارىسىدا تورغاتتا ئازراق توقۇنۇش بولۇپ قالغانلىقىنى ئېيتىۋاتاتتى، بەلكىم بۇلار شۇ يەرگە قاراپ ماڭغان چېغى دېدى. ئۇزۇن ئۆتمەي يەنە بىر ماشىنا كەلدى، قولۇمدىكى يېشىل چىراغ نۇرى بىلەن پارول بەرسەم، توغرا جاۋاپ قايتۇردى، ئۇ بىزنىڭ ماشىنىمىز ئىكەن. بىز دەرھال ئېگىزلىقتىن چۈشۈپ ماشىنىنىڭ يېنىغا باردۇق. ماشىنىنىڭ ئۈستى بىنزىن پالاس بىلەن چۈككەلگەن ئىكەن، ماشىنىنىڭ كەينىگە ئۆتۈشۈمىزنى ئېيتتى. رىشات ماشىنىدىن چۈشۈپ بىزنى ماشىنىغا چىقىرىپ ئۆزى قىپ قالدى، ماشىنىنىڭ ئىچىدە لىق ئادەم بار ئىدى، ئۇلارنىڭ بىرسىنىڭ يەنە ئادەم چېقتى، دېگەن سۆزىنى ئاڭلىدۇق، ماشىنا ئۇچقاندەك يۈرۈپ كەتتى. ئىككى سائەتتىن كۆپرەك يول ماڭغاندىن كېيىن، بىر يەرگە كېلىپ توختىدى، ھەممىمىزنى ماشىنىدىن چۈشۈشكە بۇيرىدى، ماشىنىدىن چۈشتۇق، ئېغىر نەرسىلىكلارنى ئالماي، بۇ يەردە كۈتۈپ تۇرۇڭلا، بىز ھازىر قايتىپ كېلىمىز دەپ ماشىنا يۈرۈپ كەتتى، ئاۋازىدىن خەيرۇللاھ ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم، «بىز ماشىنىدىن چۈشۈپ، يولدا تۇرساق بولمايدۇ، تاغ تەرەپكە ماڭايلى» دەپ بىزنى بىرسى ئېلىپ ماڭدى. ئۇ كىشىنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ ماڭدۇق. تاغ قاپتىلىدىن ئېگىزلىككە قاراپ ماڭدۇق. تاغنىڭ ئىچىگە كىرگەندىن كېيىن، بولدى مۇشۇ يەردە ئۇلارنى كۈتەيلى دەپ ماشىنىنى ساقلاپ تۇردۇق. مەن ئۇلارنىڭ كىملەر ئىكەنلىكىنى قاراڭغۇدا پەرق ئېتەلمىگەن ئىدىم. ماشىنىنى ئۇزۇن كۈتتۇق، ماشىنا قايتىپ كەلمىدى، بىردەمدىن كېيىن سۇغۇنچازا تەرەپتە ئوقنىڭ ۋاراقشىغان ئاۋازى ئاڭلانغاندەك بولدى، ئوق ئاۋازى بارا ــ بارا كۈچەيدى، بىزنىڭكىلەر تەشۋىشكە چۈشتى، ئاپلا يامان بولدى، ئۇلار دۈشمەنگە ئۇچراپ قالدى بولغاي، دېيىشتى. بىزنى دەرھال تاغنىڭ دالدىسىغا ئۆتۈپ يوشۇرۇنۇڭلا دەپ بۇيرۇق قىلدى. بىز تاغنىڭ چوڭ ـ كىچىك تاش دالدىسىدا ئۆزىمىزنى دالدىغا ئېلىپ كېچىدە ھېچ نېمىنى كۆرمەي ئولتۇردۇق. ئۇخلاپ قېلىشقا قەتئىي بولمايدۇ، سەگەك تۇرۇڭلا دېدى، بىرسى.

كېچىچە بىر ـ بىرىمىز بىلەن سەن ـ پەن دېيىشمەي بورۇقتۇرما ھالەتتە تاڭنى ئاتقۇزدۇق، ھېلىغىچە ھېچ قانداق خەۋەر يوق ئىدى. ئۇلار غايىپ بولدى. تاڭ يورۇپ بىر ـ بىرىمىزنى تونۇغاندىن كېيىن ئۆز ئارا سالام بېرىشتۇق، مەن ئاخۇنوپقا قاراپ ئۇزۇن تۇرۇپ قالدىم، ئۆز ئىچىمدە، بۇ ئادەمنىڭ ھېچ نېمىدىن قىسىلچىلىقى يوق، توققۇزى تەل، يەيدىغىنى بار، كىيىدىغىنى بار، ئولتۇرسا ماشىنىسى بار، مائاشى ئۈستۈن، چىرايلىق قىز ــ ئوغۇل پەرزەنتلىرى بار، بىز ئۇنىڭغا قارىغاندا ھېچ قانچە ئادەم ئەمەس، بۇ ئادەم پەقەت دىنىم، مىللىتىم، ۋەتىنىم دەپ مۇشۇ يولغا ئاتلىنىۋاتىدۇ ھە! دەپ ئۆزەمدىن ئۆزەمگە مەدەت ۋە روھ بىرەتتىم. ئاخۇنوپنىڭ كۆزى بىر سەبى بالىغا چۈشتى. ئۇ ناھايىتى كىچىك 16 – 17 ياشلاردىكى بالا ئىدى، ئۇنىڭدىن: «سېنى بۇ يەرگە كىم ئېلىپ چىقتى؟ دەپ سورىشىغا، مېنى ۋىژدانىم ئېلىپ چىقتى. مېنىڭ دادامنى خىتايلار تۇتۇپ كەتتى، مەن ئۇنىڭ ئىنتىقامىنى ئالماقچىمەن!» دەپ بېشىنى چالۋاقاپ

قانداقتۇر ئۆز كۆڭلىدە مېنى ئۇلار تېخى ياراتمايۋاتىدۇ، خەپ توختاپ تۇر، كارامىتىمنى بىر كۆرسەتمىسەم دېگەندەك قىلىپ ھەممىگە تەڭ نەزەر سالاتتى. ئۇ بالا قەشقەر ۋىلايىتىگە ۋالى بولغان، ئابدۇرەھىم پەتەك دېگەن كىشىنىڭ بالىسى ئىكەن، ئۇنىڭ دادىسىنى 18 – ئاۋغۇست كېچىسى دۈشمەنلەر تۇتقاندا نەخ مەيداندا بار ئىكەن، ئۇ دادىسىنىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىش ئۈچۈن بۇ مۇشكۈل سەپەرگە ئاتلىنىپ چىققان ئىكەن، بىز بىر ـ بىرىمىز بىلەن دەسلەپكى قەدەمدە تونۇشتۇق، ئەمما ئارتۇق پاراڭلاشمىدۇق، مېنىڭ كۆزۈم ئاخۇنوپىنىڭ بېلىدىكى گۈگۈئەن تاپانچىغا چۈشتى، تاپانچىنىڭ قېپىغا بەش تال ئوق ئايرىم قىستۇرۇلغان ئىدى، بىر تال ئوق ئاتايىتەن بىر ھاۋا رەڭ لاتىغا ئورۇلۇپ تاپانچىنىڭ قېپىنىڭ سىرتىدىكى ئوقدانغا قىستۇرۇلغان ئىدى، بەش پاي ئوقنىڭ ئىچىدە بۇ بىر تال ئوق باشقىچە بىلىنىپ تۇراتتى. مەن ئاخۇنوپتىن: «تاپانچىلىرىڭدا بەش تال ئوق بار ئىكەن، ئاۋۇ بىر تال ئوق ئاتايىتەن بىر رەڭلىك لاتىنىڭ ئىچىگە ئورۇلۇپ ئوقدانغا قىستۇرۇلۇپتۇ، ئۇنىڭ مەنىسى نېمە؟» دەپ سورىسام: «بۇ ئۇرۇش. ئۇرۇشتا يېڭىش ـ يېڭىلىش دائىم بولۇپ تۇرىدۇ، ئەگەر دۈشمەن قولىغا تىرىك چۈشۈپ قالساڭ، ئۇنىڭ قولىغا تىرىك چۈشكەندىن كۆرە ئۆزۈڭگە ئۆزۈڭ تەدبىر قوللانساڭ، ھەممە ئىشتىن بىر يولىلا خالىي بولىسەن» دېگەن ئىدى. ھەممىنىڭ كۆڭلى ئاخشام كېتىپ قايتىپ كەلمىگەن ماشىنىدا ئىدى، ئاخۇنوپىنىڭ بۇ سۆزىنى مېنىڭ يېنىمدا ئولتۇرغان بىر قانچە كىشىلا ئاڭلىدى، قالغانلىرى ھەممىسى ئۆزىنىڭ خىيالى بىلەن ئىدى.

يولدىن كېتىۋاتقان ماشىنىلارنىڭ قارىسى كۆرۈنۈشكە باشلىدى، ئوسمانجان بىلەن ئاخۇنوپ دۈربۈندا يولغا ئۈزمەي قاراپ تۇراتتى، ئۇلارنىڭ ئۆزئارا پاراڭلىشىپ: «ئۇلارنى تۇتقان ئىكەن. ھازىر ماشىنىغا بېسىپ ئېلىپ كېتىپ بارىدۇ، بىز دەرھال بۇ يەردىن ماڭايلى» دەپ، يولچىنىڭ يول باشلىشىنى كۈتۈپ تۇرىشىمىزغا، بىرسى «كەلدى، ئۇلار قايتىپ كەلدى » دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى، راست دېگەندەك بىز تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقان ئۈچ ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈندى، ئۇلارنىڭ قولىدا پارقىراۋاتقان قورال بار ئىدى، كۈن نۇرىدا يىراقتىن قوراللىرىنىڭ شولىسى بىز تەرەپكە ئاندا ـ ساندا چۈشۈپ تۇراتتى، دۈربۈننى قولىغا ئالغان ئاقساقال خەيرۇللاھ قايتىپ كېلىۋاتىدۇ، دېدى، ئۇلار بارا ـ بارا يېقىنلاشتى. خەيرۇللاھ، مىجىت سىلىڭ، مەريەملەر بىللە كېلىۋاتاتتى، ئۇنىڭ كەينىدىن بىرسىنىڭ سىماسى كۆرۈندى، ئەمما ئېنىق كۆرگىلى بولمايتتى، ئۇمۇ يېقىنلاشتى، مەن تونىمىغان بىرسى كالتە كۇسار بىلەنلا كېلىۋاتاتتى، ھەممە ھەيران بولۇپ، بىر ـ بىرىگە قاراپ قېلىشتى. ئۇ ماشىنىنىڭ شوپۇرى يولۋاس ھەسەن ئىكەن، مەن ئۇنى زادى تونۇمايتتىم ھەم كۆرمىگەنىكەنمەن، ئۇلار كەلگەندىن كېيىن بولغان ئەھۋالنى سۆزلەپ بەردى.

— ئۇلار ماشىنا بىلەن سۇغۇنچازىغا كەلگەندە بىر توپ ئەسكەرلەر چىقىپ سىلەر نەگە بارىسىلەر؟ دەپ سوراپتۇ، بىز ئۈجەنفاڭزىغا (ئوتۇن كولايدىغان يەر ئىسمى) ئوتۇنغا كېتىۋاتىمىز.

— نەنىڭ ماشىنىسى بۇ؟

— قەشقەر ۋىلايەتلىك يول ئاسراش ئۈچاستىكىسىنىڭ ماشىنىسى، بۇ ئادەم بىزنىڭ ئىدارىنىڭ ھەربىي ۋەكىلى، دەپ ماشىنىدا ئولتۇرغان ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكىنىڭ تەمبۇرچىسى خالىقھاجىنى كۆرسىتىپتۇ، خالىقھاجى سەنئەت ئۆمىكىنىڭ سەھنىدە كىيىدىغان ھەربىي كىيىمنى كىيىپ ماشىنىدا ئولتۇرغان ئىكەن.

— «سىلەر ھازىر يولغا ماڭماي تۇرۇڭلا، بىز ئۇ تەرەپتىن كېلىۋاتقان بىر توپ كىشىلەر بار، شۇلارنى بىر تەرەپ قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئاندىن مېڭىڭلار» دېيىشىگە، مارالبېشى تەرەپتىن مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ماشىنىسى كېلىپ قاپتۇ، بۇ سوئال سورىغان خىتاي ئەسكەرلەر، ئالمان تالمان مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ماشىنىسى تەرەپكە كېتىپتۇ، ھەممە يەر قارا چۈملىدەك ئەسكەر بىلەن توشۇپ كەتكەن ئىكەن ، خەيرۇللاھ بىلەن مىجىت دەرھال ماشىنىدىن چۈشۈپ تاغ تەرەپكە قېچىپتۇ، يولۋاس ماشىنىنى توختىتىپ، ماشىنىدىن چۈشەي دېيىشىگە، ھېلىقى كاساپەتلەر تەكرار كېلىپ، ماشىنىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ئۇيەر بۇيەرنى كوچىلىغىلى تۇرۇپتۇ. ئايلا ئىش چاتاق دەپتۇ ـ دە، يولۋاس دەرھال ھەممە كىيىمنى سېلىپ، قىپيالڭاچ بولۇپ، ئەسكەرلەرنىڭ ئارىسىدىن ئۆمۈلەپ مېڭىپ چىقىپ كېتىپتۇ، كېچىسى كىيىمنى سېلىۋېتىپ يول ماڭسا ياۋاي ھايۋانلارمۇ چىقىلمايدىكەن ھەم ئادەمنى ئادەم پەرق ئېتەلمەيدىكەن، بۇ ھېكايىنى سۆزلەپ بەرگەندە يولۋاسنىڭ زىرەكلىكىگە ھەممىمىز ئاپىرىن ئوقىغان ئىدۇق.

خالىقهاجىنى ئۇزۇن كۈتتۇق. ئۇ كەلمىدى، شۇنىڭ بىلەن ئىزچى باشلىغان يول بىلەن قارا جۆل تەرەپكە يول ئالدۇق.

بىز ئاشۇ كۈنلەردە — قوراللىق قوزغىلاڭغا جىددى تۇتۇش قىلىۋاتقان كۈنلەردە — بىزگە خوشنا بولغان ئاقتۇ ناھىيىسىدە ۋە باشقا ناھىيىلەردىمۇ ئارقا – ئارقىدىن قوراللىق ھەرىكەت سادىر بولغان ئىدى. كېيىن ئىگەللىشىمىزچە، 8 - ئاينىڭ 16 – كۈنى بارىن يېزىسىدىكى ئىزىز ئوسمان دېگەن ئەزىمەت بەش يۈزدەك كىشى بىلەن ئاقتۇ ناھىيىلىك قوراللىق بۆلۈمنىڭ قوراللىرىنى بۇلاپ ، بارىن يېزىسىدا ناھايىتى چوڭ تەۋرىنىش ھاسىل قىلغان ئىكەن. ئۇنىڭ كەينىدىنلا يەنە بارىن يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ باشلىقى مۇھەممەد ئىيسامۇ نەچچە مىڭلىغان كىشىلەرنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ، ئاقتۇ ناھىيىسىنىڭ قالدۇق قوراللىرىنى يىغىشتۇرۇپ، ئاتالمىش « 20 - ئاۋغۇست» ۋەقەسىنى قوزغاپ ئاقتۇ ۋە پۈتۈن بارىن يېزىسىدا بىر مەزگىل يېڭىچە ھۆكۈمەت قۇرغان ئىدى. خىتايلارنىڭ قاچ – قاچ ھەرىكىتى شۇ ۋاقىتدا بارىندىن باشلانغان ئىدى.

ئەمدى گەپنى مەكىتتىن كېلىۋاتقان زەرەپشان پولكىدىن باشلايمەن.

ئاخۇنوپىنىڭ بۇيرۇقىنى ئېلىپ بارغان ئالاقىچى – مىجىتنىڭ 1 - قول يارىدەمچىسى مۇھەممەد ئىمىن قاراقاش ئىكەن، ئۇنىڭ ئىككى قېشى قاپقارا بولغانلىقتىن ئۇنىڭ لەقىمىمۇ قاراقاش ئىدى. ئۇنى قەشقەر خەلقىنىڭ شۇ زاماندا تونۇمايدىغىنى يوق ئىدى، ئۇ جامائەتچىلىككە تونۇلغا شەخس ئىدى. مەخپى بۇيرۇقنى تاپشۇرۇپ ئالغان مايور مۇھەممەد ئىمىن قادىر، قول ئاستىدىكى ئىشەنچلىك كىشلەرگە بۇيرۇق بېرىپ 21 – كۈنى ئەتىگەن سائەت ئالتىدىن بۇرۇن ئىيسانىڭ ئاۋۇتىغا (مارالبېشىنىڭ ئاۋات گۇڭشىسى) بېرىپ، قاخشال 1 – دادۈيدىكى ئېچىققا توپلىنىڭلا، دەيدۇ، ئەسكەرلەر بىردىن - بىردىن قوراللىرىنى ئېلىپ يوشۇرۇن يوللار بىلەن كېچىلەپ مېڭىپ قاخشال 1 – دادۈيگە توپلىشىدۇ، بەزىلىرى ئۈستۈنكى قاخشالغا كېلىدۇ، بەزىلىرى تۆۋەنكى قاخشالغا كېلىدۇ. مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ مەخپى كېلىشى ۋە مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ئەسكەرلىرىگە مەخپى يوليورۇق بېرىشىنىڭ سەۋەبلىرى، «مەكىتنىڭ مۇقىملىقىنى ئەسلىگە كەلتۈرىمىز، مەكىت ئىنقىلابىي كومىتىت قۇرىمىز» دەپ، شىنجاڭ ھەربىي رايوننىڭ سىياسى كومىسارى ساۋدانوپ باشچىلىقىدىكى ھەربىي خىزمەت گۇرۇپپىسى مەكىت ناھىيىسىگە كېلىپ، قوراللارنى تاپشۇرۇڭلا، چوڭ بىرلىششىنى ئىشقا ئاشۇرۇپ، مەكىتتە ئىنقىلابىي كومىتىت قۇرىمىز دەپ، داۋراڭ سېلىۋاتقان پەيىت ئىدى.

بىر كۈنى ساۋدانوپ بىر تۈركۈم ئەسكەرلىرىنى باشلاپ ئۇلارنىڭ ھىمايىسىدە تراكتۇر پونكىتىغا كېلىپ يەنە مۇھەممەد ئىمىن قادىرغا قورال - ياراغ تاپشۇرۇش ھەققىدە خىزمەت ئىشلەپ، 23 - ئىيۇل مەركەزنىڭ قورال تاپشۇرۇش ھەققىدىكى يوليورۇقىنى سۆزلەپتۇ. نەخ مەيداندا روزى ھېكىمدىن باشقا يەنە بىر نەچچەيلەن بار ئىكەن. دەسلەپتە مۇھەممەد ئىمىن قادىر ياخشى تەلەپپۇزدا:

قورالنى تاپشۇرايلى، ئالدى بىلەن ئاۋۇ خىتايلار تاپشۇرسۇن، ئاندىن بىز تاپشۇرايلى، بىزنى قورال ئېلىشقا مەجبۇرلىغانلار دەل ئاشۇ ئاققۇن خىتايلار! ئۇلار بىزنىڭ نۇرغۇن بىگۇناھ ئادەملىرىمىزنى ئۆلتۈردى. ئۇلار قورال تاپشۇرماستىن بۇرۇن ھەرگىز بىز قورال تاپشۇرالمايمىز، دەپتۇ.

ساۋدانوپ ئاچچىقلىنىپ سەن خەنزۇ يولداشلارنى خىتاي دېدىڭ، دەپ ئۇنىڭغا پوپوزا قىپتۇ. ساۋدانوپىنىڭ گېپى ھا كەلگەن مۇھەممەد ئىمىن قادىر دەرھال بىلىدىكى قورالنى ئېلىپ ساۋدانوپىنىڭ چېكىسىگە تەڭلەپ تۇرۇپ سەن مۇناپىقنى ئاتىمەن دەپ تەمشەلگەندە، يېنىدىكى روزى ھېكىم:

— ۋاي! جېنىم ئۇكام ئۇنداق قىلما! مېنىڭ يۈزۈمنى قىل دەپ، مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ئارقىسىدىن كېلىپ قۇچاغلاپ تۇتۇۋاپتۇ. پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن ساۋدانوپ دەرھال قۇيرۇقنى قىسىپ تراكتۇر پونكىتتىن ئايرىلىپتۇ. شۇ كەتكەن پېتى ئىككىنجىلەپ تراكتۇر پونكىتىغا كىرمەيدىغان بوپتۇ.

مۇھەممەد ئىمىن قادىر قاخشال 1 - دادۈيگە توپلانغان 45 ئەسكەرنى ئېلىپ، يولدا كېلىۋاتقان يەنە نۇرغۇن ئەسكەرنى ساقلاشقا تاقەت قىلالماي، ئۇلارنى ساقلىماي، ۋاقىت قوغلىشىپ، كەچ سائەت 11دە سوغۇنچازىغا يېتىپ بېرىش مەقسىتىدە چوڭ يولغا چىقىدۇ، يولدا كېلىۋاتقان يەكەن كاچۇڭنىڭ شوپۇرى سەمەتنىڭ ماشىنىسىنى توسۇپ،

ماشىنىدىكى يۈك تاقىلىرىنى چۈشۈرۈۋېتىپ، ماشىنىنى مارالبېشىغا قارىتىپ ھەيدىتىدۇ، ئۇلار ھاشادىن قايتقان دېھقان سۈپىتىدە كىيىملەرنى كىيىشىپ، قوراللىرىنى تاغارغا قاچىلاپ، ئاستىغا باسۇرۇپ ئورۇندۇق قىلىپ، ئۈستىدە ئولتۇرۇپ مېڭىشىدۇ، ماشىنا ئاقساق مارالغا كېلىدۇ، ئۇلار ماشىنىدىن چۈشۈپ تاماق يەيدۇ، بىر بۆلۈك ئەسكەرلەر تەرتىپسىزلىك قىلىپ، بىگتۇەننىڭ مەلۇم بىر قورۇسىغا كىرىپ ئۆيەردىكى ئازغىنا قورال بىلەن ھەربىي كىيىم كېچەكلەرنى ئېلىپ چىقىدۇ.

ئەتىسى چۈش ۋاقتى بولغاندا، مەكىت تراكتور پونكىتىدىكى بىر توپ كىشىلەرنىڭ قورallىق غايىپ بولغانلىقى سېزىلىدۇ، مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭمۇ غايىپ بولغانلىقى سېزىلگەندىن كېيىن، پۈتۈن سەپ بويىچە خىتاي ئارمىيەسى مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ سۈرۈشتىسىنى قىلىدۇ. ساۋدانوپ شىنجاڭ ھەربىي رايونغا تېلېفون قىلىدۇ، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونغىمۇ تېلېفون قىلىدۇ، تەرەپ ــ تەرەپتىن ئىز ـ دېرىكىنى قىلىشقا باشلايدۇ، مۇھەممەد ئىمىن قادىر ماشىنىسى سېرىق بويىغا كەلگەندە، بازارغا چىققان دېھقانلار مۇھەممەد ئىمىن قادىرنى تونۇپ قالىدۇ، شۇنىڭ بىلەن مۇھەممەد ئىمىن قادىر سىلىڭ كەپتۇ دەپ، پۈتۈن يول بويى سەپ ــ سەپ بولۇپ، ياشىسۇن مۇھەممەد ئىمىن قادىر! دەپ شۇئار توۋلايدۇ، كىشىلەر ئۆزىنىڭ ئەزىز مېھمىنى ۋە شەپقەتچىسىگە ئاتىغان سوۋغىلىرىنى ئېلىپ كېلىپ بېرىشكە باشلايدۇ. ماشىنىدىكى بىر قىسىم جەڭچىلەر، ئۇدۇل سېرىق بويا دوختۇرخانىسىغا كىرىپ، دوختۇرخانىدىن مورفۇلىن ئىزدەپ، بىر نەچچە قۇتا مورفۇلىن (بىر رىۋايەتتە بىر نەچچە يېشىك) نى ئېلىپ ماشىنىنىڭ يېنىغا كېلىدۇ، ماشىنىنىڭ ئەتراپى بىردەمدىلا ئادەم دېڭىزىغا چۈمۈلۈپ كېتىدۇ. ماشىنا يولنى كېسىپ دەرھال يولغا چىقىدۇ.

مورفۇلىن ئالغاچ كېلىشىنى س س س ر دىن كەلگەن ھەربىي دوختۇر ئەھمەتجان مۇھەممەد ئىمىن قاراقاشقا ئاتايتەن تاپىلىغان ئىكەن. مورفۇلىن مەس قىلغۇچى بىرخىل ئوكۇل ئىكەن، ئۇرۇشتا ئوق تەككەن كىشىلەرگە بىر تال ئۇرسا ئاغرىق ئازابىدىن بىر مەزگىل خالىي بولىدىغان دورا ئىكەن.

ماشىنا يولغا چىقىشى بىلەن، مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ مارالبېشى تەرەپكە قاراپ ماڭغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى قىلىۋاتقان كىشىلەر تەرىپىدىن جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونغا خەۋەر قىلىنىدۇ، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى شىنجاڭ ھەربىي رايونغا خەۋەر قىلىدۇ، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن، يول بويىدىكى مارالبېشىنىڭ شامال دېگەن يېرىدىكى ھەربىي رايوننىڭ ھاۋا ئارمىيە رادار پونكىتى ماشىنىنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ ساقلاپ تۇرىدۇ ۋە ماشىنا كەلگەندىن كېيىن قايسى يۆنىلىشكە ماڭىدىغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن پۇقراچە كىيىم كىيگەن بىر خىتاي تراكتورغا ئازغىنا مال بېسىپ، ماشىنىنىڭ كەينىدىن تاپ بېسىپ قوغلاپ ماڭىدۇ، ماشىنا مارالبېشىغا كەلگەندە مارالبېشىدىكىلەرنىڭ كاتتىبېشى، تەشكىلات باشلىقى ئىمىن گۈيخۇا دېگەن قوراللىق ئالدىنى توسماقچى بولغاندا، مارالبېشى ھەربىي دائىرىلىرى يول قويمايدۇ. ماشىنا سانساكودىن قەشقەر يۆنىلىشىگە قاراپ ماڭغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ھەربىي رايونغا مەلۇم قىلىدۇ، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن تراكتورچى كەينىگە بۇرۇلۇپ قايتىپ كېتىدۇ. يول ئارىلىقىنى ھېسابلىغان ھەربىي رايون باشلىقلىرى سوغۇنچازىدا يول توسۇپ ئۇلارنى قەشقەر شەھىرىگە كىرگۈزمەسلىك ئۈچۈن جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونغا بۇيرۇق قىلىپ سوغۇنچازىدا يول توسۇشقا بىر پولك ئەسكەر چىقىرىدۇ، (بىز بۇ مەلۇماتنى بىر قانچە يىلدىن كېيىن تۈرمىدىكى ۋاقتىمىزدا شۇ ۋاقىتتا، شۇ ئۇرۇشقا قاتناشقان بىر ھەربىي ئەمەلدارنىڭ باشقىلارغا دەپ بەرگەنلىكىدىن ئاڭلىغان ئىدۇق.)

مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ماشىنىسى سوغۇنچازىغا كەلگەندە، بىر توپ ئەسكەرلەر ماشىنىنى توسۇپ، تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدۇ. توسقان ماشىنىنىڭ ھەممىسى ئۈستى تەرىپى بىنزىن پالاس بىلەن قاپلانغان ماشىنىلار ئىكەن، ماشىنىنىڭ ئىچىدە تولۇق قوراللانغان خىتاي ئەسكەرلىرى بار ئىكەن. يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدىمۇ قاتار ــ قاتار تىزىلغان ماشىنىلار تۇرغان ئىكەن. بىر ماشىنا يولنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا توختىتىلىپ ماشىنىنىڭ چاقىنى چىقىرىپ رېمونت قىلىۋاتقان ئىكەن. مۇھەممەد ئىمىن قادىر ماشىنىدىن بېشىنى چىقىرىپ ئەتراپقا بىر قاراپ ماشىنىنى ھەيدە دەپ يولغا راۋان بوپتۇ. ماشىنا خېلى مېڭىپ يېرىم يولغا كەلگەندە تەرەپ ـ تەرەپتىن ماشىنىدىكى خىتايلار چۈشۈپ

مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ئەسكەرلىرىنى ماشىنىدىن چۈشۈشكە بۇيرۇق بېرىپتۇ ھەمدە باشقا ماشىنىلاردىكى خىتاي ئەسكەرلىرىمۇ ئۈستىدىكى بىنزىن پالاسىنى قايرىۋىتىپ قوراللىرىنى بەتلەپ «قورال تاپشۇر! قورال تاپشۇرساڭ ئۆلتۈرمەيمىز!» دەپ، سىياسەت سۆزلەپتۇ. مۇھەممەد ئىمىن قادىر يېنىدىن قورالنى چىقىرىپ ئاسمانغا قارىتىپ ئوق ئۈزۈپ ماشىنىدا ئۇخلاۋاتقان ئەسكەرلەرنى ئويغىنىشقا بۇيرۇق بېرىپ ئۇرۇشقا قۇماندانلىق قىپتۇ. ئەمما پۈتۈن قوراللار ماشىنىنىڭ ئاستىدا ھاشادىن قايتقان كىشىلەردەك باستۇرۇلۇپ قالغاچقا چىقىرىشقا ئۈلگۈرمەپتۇ. ئۇخلىمىغان بىر قىسىم ئەسكەرلەر قوراللىرىنى چىقىرىپ ئوق ئۈزۈپتۇ ـ يۇ، لېكىن دۈشمەن تەييارلىقى كۈچلۈك بولغانلىقى ئۈچۈن ئۈنۈم بەرمەپتۇ ـ دە، ئەلەمگە چىدىمىغان بۇ ئەزىمەتلەر شۇئار توۋلاپ، ئامالسىزلىقتىن بىر مەزگىل ئۇرۇشمۇ قىپتۇ، دۈشمەننىڭ ئادىمى ھەددى ـ ھېساپسىز جىق، ئۇنىڭ ئۈستىگە تۇيۇقسىز توسالغۇغا دۇچ كەلگەنلىكتىن بىر ئامال قىلالماي بىر نەچچە ئادەمنىڭ ياردار بولۇشى بىلەن ئەسىرگە چۈشۈپ قاپتۇ.

بىز ئاخۇنوپ بار ماشىنىدىكىلەر ماشىنىدىن ئايرىلىپ، پىيادە تاغ يولى بىلەن قارارگاھقا قاراپ مېڭىۋاتاتتۇق، كۈن بەك ئىسسىق ئىدى، يەيدىغان، ئىچىدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى «ماشىنا ھازىر قايتىپ كېلىدۇ، ئېغىر نەرسىلەرنى ماشىنىدىن ئالماڭلار» دېگەن بۇيرۇق بىلەن ھەممە نەرسىمىزنى ماشىنىدا قالدۇرغان ئىكەنمىز. تاغ جىلغىسىغا كەلگەندە، خەيرۇللاھ ئادەملەرنى ساناپ 25 ئادەمنىڭ بارلىقىنى بىلىپ، بىر – بىرلەپ كۆزدىن كەچۈرگەندىن كېيىن، ئىككى گورۇپپىغا ئايرىدى، 1 - گورۇپپىغا مېنى باشلىق قىلىپ، قوشۇمچە قۇماندانلىق شتابىنى قوغداش ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدۇ، دەپ ئېلان قىلدى.

2 - گورۇپپىغا مۇھەممەد ئىمىن دېگەن غۇلجىدىن جەنۇپقا چىكىنىپ كەلگەن بىر ياش يىگىتنى باشلىق قىلدى. مجىت سىلىگىنى ئۇنىڭ خىزمىتىگە ياردەملىشىدۇ، دەپ بىكىتتى. بىز يېڭى ۋەزىپىنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن، يولنى داۋاملاشتۇردۇق. يېرىم كېچىدىن ئاشقان ۋاقىت ئىدى، يول ئۈستىدە بىر يولۇچى بىزگە يولۇقۇپ قالدى. ھەيران قالدۇق، بىز ماڭغان يولدا ئۇۋچىدىن باشقا كىشى ئاسانلىقچە ماڭمايتتى.

باشلىق ئۇنىڭدىن بىر نېمىلەرنى سورىدى، ئۇنىڭ بىلەن ئۇزاق سۆزلەشكەندىن كېيىن، ئۇنى ماڭا تاپشۇرۇپ «ياخشىراق قارا!» دەپ جىكىلىدى، مەن يول بويى ئۇنى قېچىپ كېتىپ بىزگە ئاۋارىچىلىق تېپىپ بەرمىسۇن دەپ، گەپكە سېلىپ باقتىم. ئۇ بىزنىڭ قوراللىق ئىكەنلىكىمىزنى، بىزنىڭ ھەرىكەتلىرىمىزدىن، سىرلىق بىر ئىنسانلار ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ، گەپنىڭ پوسكاللىسىنى ئوچۇقلا ئۆزى ئېيتتى. «مەن ئىزدەپ يۈرگەن ئادەم دەل سىلەر ئەكەنسىلەر. مەن ھەركۈنى ۋەتەن قۇتقۇزۇش رادىئوسىنى ئاڭلايمەن. ئۇ رادىئودا بىزنى ئىزدېسەڭلار، تىيانشان تېغىنىڭ باغرىدىن ئىزدەڭلا، پامىر ئېتىكىدىن ئىزدەڭلا، دۈشمەنگە ئەجەللىك زەربە بېرىدىغان شەرقىي تۈركىستان قوشۇنىدىن ئىزدەڭلا، دەيتتى، مەن تۈنۈگۈن سىلەرنى چۈشەپ قاپتىكەنمەن، شۇڭا مۇشۇ يول بىلەن سىلەرنى ئىزدەپ تاپاي دەپ ماڭغان ئىدىم» دېدى، مەن كۈلۈپ كەتتىم. راس دەيسەن يىگىت سەن نېمە ئىش قىلالەيسەن؟ دېسەم، ئۇ ئەترەتتە خەلق ئەسكىرى بولغان ئىكەن، قورال ئاتالايدىكەن. بۇ يىل ئەسكەرلىككە تىزىملىتىپ، ئىمتىھان بەرسەم، سېنىڭ ئاكاڭ بۇرژۇق ئۇنسۇر دەپ ئەسكەرلىككە ئالمىغانلىقىنى ئېيتتى ...... بىزنىڭ قاراجۈلگە بارىدىغانلىقىمىزنى بىلگەندىن كېيىن، ئۇ بۇ يول بىلەن ماڭساڭلا، ئەتە چۈشتىن كېيىن بارىسىلەر، بۇ ئۇزاق يول، مۇنداق ماڭساڭلار تاڭ ئېتىشتىن بۇرۇن قاراجۈلگە بارغىلى بولىدۇ، دەپ بىزنى باشلاپ يېقىن يول بىلەن قارا جۈلگە ئېلىپ كەلدى، يول بويى ئاخۇنوپنى يۈدۈپ ماڭغان ئىدى. چۈنكى ئاخۇنوپ دۈشمەننىڭ تۇتقۇنىدىن قاچقاندا ئېگىز تام سىرەجلەردىن سەكرەپ پۇتى قايرىلىپ زەخملەنگەن ئىدى، بىز 21 – كۈنى ئۆيلىرىمىزدە تاماق يېگەنچە 48 سائەتتىن بېرى بىر نېمە يېمىگەن ھەم يازنىڭ قاتتىق ئىسسىقىدا ئۇسساپ، جانىمىزنىمىز ئازلا قالغان ئىدى.

قارا جۈلدىكى جەڭ

1969 – يىلى 8 – ئاينىڭ 23 – كۈنى سۈبھى بىلەن قاراجۈل يېزىسىنىڭ كەڭرال دەپ ئاتالغان يۇلغۇنزارلىقىغا كېلىپ چۈشتۇق.

بۇ يۇلغۇنزارلىقنىڭ بىر ئۇچى تاغ قاپتىلى بىلەن، قالغان ئۈچ تەرىپى قاراجۇلنىڭ كەڭرى كەتكەن يايلاقلىرى، ئېكىنزارلىقى بىلەن تۇتاشقان يەر ئىدى. بىز تۇرغان يەر بىلەن قاراجۇل يېزىلىق ھۆكۈمەت ئورۇنلاشقان جاي ئىككى كىلومېتىرغا يەتمەيتتى. سوۋېت چېگرىسى 50 كىلومېتىر دىن سەل ئاشاتتى. بۇ يەر بىزگە بەش قولدەك ئايان ئىدى. ئەينى ۋاقىتتا بىزنىڭ رازۋېتچىكلىرىمىز بۇ يەرگە تەكرار كېلىپ يەر شەكلى ۋە يول مۇساپىسىنى ئىگەللەپ، بىزنى ئالدىن ـ ئالا خەۋەر لەندۈرگەن ئىدى.

بامدات نامىزنى جېلىل قارىمنىڭ ئىماملىقىدا ئوقۇپ، ناماز پەرزىنى ئاداقىلىدۇق، شۇ كۈنى جېلىل قارىمنىڭ ئوقىغان نامىزى ۋە قىلغان قۇرئان تىلاۋىتى ھېلىمۇ يادىمدا. نامازدىن كېيىن قىلغان دۇئاسى بىز ئىنسانلارنى ئەمەس، تاغ ۋە يۇلغۇنزارلىقنى لەرزىگە سالغان ئىدى. ھەممىمىز كۆز يېشى بىلەن ئاللاھتىن مەدەت تىلەپ، قارىمغا ئەگىشىپ ئۈزۈن ــ ئۈزۈن دۇئا قىلدۇق..... مەرھۇم جېلىل قارىم قائىلىق ناھىيىسىدىن بولۇپ، بىر ئۆمۈر كوممۇنىستلارنىڭ تۇتقۇنىدىن قېچىپ يۈرگەن مۇجاھىد، تەقۋادار مۇسۇلمان ئىدى، مەرھۇم خىتايلار تەرىپىدىن قەتلى قىلىندى، بۇ ھەقتە كېيىن ئايرىم توختىلىمەن، ئىنشائاللاھ!

نامازدىن كېيىن پۈتۈن قوشۇندىكى جەڭچىلەر ھارغىنلىقتىن ئۆزىنى يۇلغۇنزارلىقنىڭ ئارىلىرىغا تاشلاپ شىرىن ئۇيقۇغا كەتكەن ئىدى. چۈنكى بىز 21 ــ كۈندىن تارتىپ بۇ كۈنگىچە يا تاماق يەپ يا ئۇخلاپ باقمىغان ئىدۇق. ئۇنىڭ ئۈستىگە يول ئۇزۇن، ھاۋا بەكلا ئىسسىق، سۇ يوق، ئۇسسۇزلۇق قاتارلىق قىيىنچىلىقلار بىزنى تازا قىيىنغان ئىدى. مەن، نىزامىدىن، ھەسەن قارى، توختىھاجى قاتارلىق سەپداشلىرىم بىلەن بىر يەردە يۇلغۇننى سۇندۇرۇپ سايىۋەن ياساپ كۈن نۇرىنى توسۇپ ئۇخلىغان ئىدۇق، بىزگە ئانچە ئۇزۇن بولمىغان بىر يەردە، بىزنىڭ ئۇدۇلىمىزدا ئاخۇنوپ بىلەن ئوسمانجانلار ئورۇن ھازىرلاپ، دەم ئېلىشقا ھازىرلىنىۋاتاتتى. ئارىمىزدا ئازغىنا ئۈزۈك بولۇپ، بىر ـ بىرىمىزنى كۆرۈپ تۇرۇشاتتۇق، قالغان جەڭچىلەر تەرەپ تەرەپكە بۆلىنىپ، ئىككى ـ ئۈچتىن بىر بولۇپ، دەم ئېلىشىۋاتاتتى. سائەت 10 بولغان ۋاقىت ئىدى، خەيرۇللاھ مېنى ئويغاتتى، مەن بەك تەسلىكتە كۆزۈمنى ئاچتىم. ھارغىنلىقىم تېخى يېشىلمىگەن، كۆزۈم ئۇيقۇدا ئىدى. مېنى ئۇياققا چاقىردى. بارسام ئاخۇنوپ، خەيرۇللاھ، مىجىت سىلىڭ، ئوسمانجانلار بار ئىكەن. بىز بەش كىشى ئىكەنمىز. خەيرۇللاھ جىددى بىر يىغىن ئېچىشنىڭ زۆرۈرىيىتى ھەققىدە توختىلىپ، قىلىدىغان ئىشلار ھەققىدە گەپ باشلىدى، مەن ئۇلارنىڭ گېپىنى باشتىن ـ ئاخىر دىققەت بىلەن ئاڭلىدىم. قىزغىن تالاش ـ تارتىش نەتىجىسىدە، ئوتتۇرىغا قويۇلغان پىكىرلەرنى خۇلاسە قىلغان ئاخۇنوپ مۇنداق قارار چىقاردى:

1 ـ گورۇپپا كەچ سائەت يەتتىدىن بۇرۇن قاراجۇل يېزىسىنى تامامەن ئۆز كونتروللىقىغا ئېلىش.

2 ـ گورۇپ مىجىت سىلىڭنىڭ قوماندانلىقى بىلەن ياڭچاڭنى ئىگەللەپ (قاراجۇل يېزىسىنىڭ بىر ئات ــ ئۇلاغ پىرمىسى بار ئىدى)، ئاتلىق قوشۇن ھازىرلاپ، سوۋېت چېگرىسىغا بېرىپ، خىتاي ئەسكەرلىرىنى تازىلاپ، ئۇياقتىن كېلىدىغان «يۇرتنى قايتۇرۇۋېلىش ئارمىيىسى»نى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن ئېچىق ئېچىش.

خەيرۇللاھ سۆز تىكىستىنى ھازىرلاپ، كەچتە قاراجۇل يېزىسىنىڭ رادىئو ئۇزۇلىدا پۈتۈن دۇنياغا شەرقىي تۈركىستان خەلق قورااللىق كۈچلىرىنىڭ قاراجۇلنى تايانچى پونكىت قىلىپ ۋەتەننى قۇتقۇزۇش ئۇرۇشىغا ئۆتكەنلىكىنى، دۇنيادىكى ئادالەتپەرۋەر كۈچ ۋە تەشكىلاتلارنىڭ ياردەم قىلىشىنى مۇراجىئەت قىلىش ۋە شەرقىي تۈركىستان مۇستەقىللىقىنى ئېلان قىلىش.

جېلىل قارىم ئارقىدىن ئۇلاپلا قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ بۇ قېتىمقى ھەرىكەتنىڭ مۇددىئا مەقسەتلىرىنى، قاراجۇل خەلقىگە ئاشكارا ئېلان قىلىپ، خەلقنى ۋەتەن قۇتقۇزۇش ئۇرۇشىغا ئىشتىراك قىلىپ، قوشۇننى زورايتىش ئۈچۈن ئەسكەر ئېلىشقا تۇتۇش قىلىش، بۇ خىزمەتكە ئوسمانجان مەسئۇل بولۇش.

يىغىن سائەت 12 دە ئاخىرلاشتى، ئەسكەرلەرنى بىر قېتىم كۆزدىن كەچۈرۈپ، بۇيرۇققا بىنائەن مەن سائەت ئىكككىچە پوستا تۇردۇم، سائەت ئىككى بولغاندا پوست نۆۋىتىنى مىجىت سىلىڭغا ئۆتكۈزۈپ بەردىم. ئۇ سائەت تۆتكىچە پوستا تۇرىشى كېرەك ئىدى. ئۇ كۈنى مىجىت سىلىڭنىڭ سالامەتلىكى ياخشى ئەمەس ئىكەن، يولدا

كەلگۈچە ئۇسسۇزلۇقتىن، ئاچچىق شور سۇنى ئىچىپ قويۇپ، ئىچى سىرىلىپ كەتكەن ئىكەن، مىجىت سىلىڭنىڭ پوس نۆۋىتىنى مەريەم ئۆتكۈزىۋىلىپ «مىجىتكام دەم ئالسۇن، مەن قىلاي» دېگەن ئىدى، مەن ناھايىتى ھوشيار تۇرۇڭ! ئۇخلاپ قالماڭ! دەپ، جىكىلەپ قايتىپ كېلىپ ئۇيقۇغا باش قويغان ئىدىم.

قانچىلىك ئۇخلىغىنىمنى بىلمەيمەن، قاتتىق ئېتىلغان ئاپتوماتنىڭ ئوق ئاۋازى مېنى ئويغىتىۋەتكەن ئىدى. بېشىمنى كۆتۈرسەم، قاچ - قاچنىڭ دەستىدىن ھېچ نېمىنى سېزەلمىدىم. بىر توپ خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ ئۇلار بۇيەردە ئىكەن، دەپ توۋلىغانلىقىنى ئاڭلىدىم، ئارىلىقى خېلى يىراق ئىدى. بىز تەرەپتىنمۇ قوماچ قورىغاندەك ئوق ئاۋازى ئېتىلىشقا باشلىدى. خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ ئاۋازى يوقاپ يىراق بىر تەرەپلەرگە كەتكەندەك بولدى. مەلۇم بولدىكى، مەريەم پوستا تۇرغاندا، ياغلىق، پايپاق قاتارلىق بىر يۈرۈش كىيىم - كېچەكلىرىنى يۇيۇپ، يۇلغۇننىڭ شېخىغا ئارتىپ قويغان ئىكەن، بىزنى ئىزدەپ قوغلاپ يۈرگەن خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ ياڭ پاملىلىك بىر پەي ئەسكىرى، يىراقتىن دۇربۇندا يۇلغۇنغا ئېسىلغان ئالا بۇلماچ كىيىملەرنى كۆرىدۇ، يەرلىك غالچىلار ئۇ يەردە قەدىمدىن ئادەم ياشمايدىغان يۇلغۇنزارلىق، بەلكىم قاچقان ئادەملەر شۇ يەردە بولۇشى مۇمكىن دەپ خىتاي ئەسكەرلىرىنى شۇ تەرەپكە بېرىشقا ئۈندەيدۇ. بىز 21 - كۈنى ماشىنىلىرىمىزنى تاشلاپ، ماڭغان كۈنىنىڭ ئەتىسى، يول بويىدىكى ئېگىسىز ماشىنا ئۇلارنىڭ دىققىتىنى چېكىپ، ماشىنىنىڭ يېنىغا كېلىپ، تەكشۈرۈپ ئۈستىگە چىقسا، ماشىنىدا ئېغىر قورال، شەرقىي تۈركىستاننىڭ بايرىقى، ئىككى تاغاردا خىتاينىڭ 10 يۈۋەنلىك پۇلى، ئوزۇق تۈلۈك، ئوق - دورا.... قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ بارلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن، ئارقىمىزدىن ئىزدەپ يۈرگەن ئىكەن.

مەريەم شېھىد بولغان ئىدى، ئۇنىڭ كۆكسىدە يەتتە پاي ئاپتوماتنىڭ ئوقىنىڭ ئىزى قالغان ئىكەن، ئۇقساق، خىتاي ئەسكەرلىرى ئۇدۇل مەريەم بار يەرگە كېلىپ قاپتۇ، مەريەم خۇداغا شۈكرى شەرمى – ھايا يۈزىسىدىن، بىزدىن خېلى يىراق يەردە كىيىم يۇيۇپ، پوستا تۇرغان ئىكەن، دۈشمەننى كۆرگەن مەريەم تاپانچىسىنى چىقىرىپ دۈشمەنگە قارىتىپ ئوق ئۈزۈپتۇ، دۈشمەننىڭ ئىككى ئەسكىرىنى ئۆلتۈرۈپتۇ، ياڭ پاملىلىك پەيجاڭنىڭمۇ ئايىغىغا ئوق تەككەن ئىكەن، ئۆلمەي قالغان ياڭ قولىدىكى ئاپتومات بىلەن مەريەمگە قارىتىپ بىر دىسكا ئوقنى چىقارغان ئىكەن، مەن ھارغىنلىقتىن مەريەمنىڭ ئاتقان تاپانچا ئاۋازىنى ئاڭلىماپتىمەن، كېيىن ئېتىلغان خىتاينىڭ ئاپتۇمات ئوقىنىڭ ئاۋازىدىن ئويغانغان ئىكەنمەن.

ئاخۇنوپ ھەممىمىزنى ئاگاھلاندۇرۇپ، دۈشمەن بىزنى سەزدى، ئەھۋال جىددىيلەشتى، ھەممىڭلار قالايمىقان ئوق چىقارماڭلا! بۇيرۇققا بويسۇنۇڭلا! دەپ بىزنىڭ ئورۇنلىشىش جايىمىزنى يېڭىباشتىن ئورۇنلاشتۇردى، ھەممەيلەن قوراللىرىمىزنى بەتلەپ دۈشمەن تەرەپكە قاراپ ياتماقتا ئىدۇق، ھەممە يەر قېلىن يۇلغۇنزارلىق، 10 مېتىر يىراقتىكى ئادەمنى كۆرۈش مۇمكىن ئەمەس.....

ئاخۇنوپ قولى بىلەن شەرەتلەپ، پەس ئولتۇرۇڭلا، بېشىڭلارنى چىقارماڭلار دەپ بىز تەرەپكە قارىتىپ، نەسھەت بېرىۋاتاتتى، ئاخۇنوپنىڭ قول ئىشارىتىنى خاتا چۈشەنگەن نىزامىدىن ھاپىلا - شاپىلا، بىز بار يەردىن قوزغىلىپ ئاخۇنوپ بار تەرەپكە ماڭغىلى تۇردى، ئاخۇنوپ بىلەن بىزنىڭ ئارىمىزدا ئازغىنا ئۈزۈك بولۇپ، باشقا جاي قېلىن يۇلغۇنزارلىق ئىدى، نىزامىدىن ئاخۇنوپ مېنى چاقىردەپ چۈشەنگەن ئوخشايدۇ، ئۇ بىزدىن ئايرىلىپ بەش قەدەم ماڭا - ماڭماي گۇم قىلغان بىر پاي ئوقنىڭ كېلىشى بىلەن يەرگە يىقىلدى، ئۇ سەلتۈرلۈپ، سېرىلغان پېتى دۈم يەرگە چۈشتى، ئۇنىڭ چىرايىدا بىر خىل غەزەپ ئوتى يالقۇنجاۋاتقاندەك قىلىۋاتاتتى، قاپقارا چاچلىرى بىلىنە - بىلىنمەس تىترەيتتى، ئاغزىدىن ئانىسىنىڭ ئوغۇز سۈتى تېخى تېمىپ تۇرغان بىر گۆدەك سەبى بالا ئارزۇ ئارمانسىز ئۇ ئالەمگە كېتىپ قالدى، ئۇنىڭ جان ئۈزۈۋاتقاندىكى كۆرۈنۈشى، ھېلىمۇ يادىمدىن چىقمايدۇ، ئۇنىڭ لەپىلدەپ تۇرغان قارا ساچلىرى، ئاناردەك قىپقىزىل ئىككى مەڭزى، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ دۈشمەنگە نەپرەت كۆزى بىلەن ئالىيىپ تۇرغان سىياقى ھېلىمۇ كۆز ئالدىمدىن يوقالغىنى يوق، ئۇ شۇ يىلى 18 ياشقا تېخى توشمىغان ۋاقتى ئىدى. ئۇنى كۆرگەن يېقىندىكىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ كۆڭلى بۇزۇلدى، ئىچ ئاغرىتتى. ئىككى كۈن بۇرۇن

دادامنىڭ ئىنتىقامىنى ئالىمەن دەپ بۇ مۇشكۈل سەپەرگە ئاتلانغان بۇ ئوغلانىمىز ۋەتەن، مىللەت يولىدا ئۆز ھاياتىنى تەقدىم قىلغان ئىدى، مەرھۇمغا جانابى ئاللاھتىن جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمەن! ئامىن!

دۈشمەننىڭ رادىئو كانايلىرى ئىشقا چۈشتى، «ئىقرار قىلساڭ كەڭچىلىك قىلىمىز، قارشىلىق كۆرسەتسەڭ ئېغىر جازالايمىز، باش جىنايەتچىنى جازالاش، ئەگەشكۈچىلەرنى سۈرۈشتە قىلماسلىق. نەيزىنى ئارقىغا قايرىپ ئۇرغانلىق،خىزمەت كۆرسەتكەنلىك بولىدۇ، قورال تاپشۇرساڭ ئۆلتۈرمەيمىز......»

دۈشمەننىڭ تەشۋىقاتىغا ھېچ كىم پەسەنت قىلمايتتى، ھەممە تىمتاس، جىمجىت ئىدى، ھەتتا بىرسىنىڭ يۆتەلگەن ئاۋازى ياكى تىنغان تىنىقىمۇ سېزىلمەيتتى،كاناي ئاۋازى يەنە ئاڭلىنىشقا باشلىدى، جاۋاپ بېرىشنى تەكرار تاپىلىدى. ھېچ كىم ئۇلارغا جاۋاپ قايتۇرمىدى. دۈشمەن ھەيۋە بىلەن بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ كېلىشكىلى تۇردى، پەقەت يۈلغۇننىڭ شىرىقلىغان ئاۋازىدىن ئۇلارنىڭ يېقىنلاشقانلىقىنى بىلەتتۇق، دۈشمەن ئەسكەرلىرى راستىنلا كۆرۈنۈشكە باشلىدى، چۈنكى ئۇلار ئۆرە مېڭىپ كېلىۋاتاتتى. سانىنىڭ قانچە ئىكەنلىكىنى تەسەۋۋۇر قىلىش تەس ئىدى. دۈشمەن كەلدى، تېخىچە ئوق چىقىرىش قوماندىسى بېرىلمىگەن ئىدى. مەن ھەيران قالدىم، كۆڭلۈمگە كەلمىگەن يامان ئويلار كەلدى، مەن ئاخۇنوپتىن گۇمانلانغىلى تۇرغان ئىدىم. بۇيرۇقسىز ئوق چىقىرىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى، نېمە ئۈچۈن ئوق چىقىرىشقا بۇيرۇق بەرمەيدىغاندۇ!

تىرىك قولغا چۈشەمدىغاندۇق؟! بۇ شۇنداق قىسمەتمىدۇ يا؟!.......

خىتاي ئەسكەرلىرى 25 مېتىر 30 مېتىرلاپ يېقىنلاپ كېلىپ قالغان ئىدى. ئىچىم تىت – تىت بولىۋاتاتتى....كۈتۈپ تۇرۇشقا يانا تاقىتىم قالمىغان ئىدى.

«ئاگۇم!» دېگەن بۇيرۇق بېرىلدى. بىزنىڭكىلەر خۇددى ماڭا ئوخشاش ئوق چىقىرىش بۇيرۇقىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ تۇرغان ئىكەن. بىرلا ۋاقىتتا تاراسلىغان ئوق ئاۋازى جاھاننى بىر ئالدى، ھەممە يەر ئوقنىڭ ھىدىغا توشۇپ كەتتى. گۈپۈلدەپ ئۇرۇلۇۋاتقان تىنىمسىز يۈرەكلەرنىڭ قالايمىقان سوقۇشى بىردىنلا جايىغا چۈشۈپ قالدى. ھەيۋە سېلىپ «ئىقرار قىلساڭ ئۆلتۈرمەيمىز، خىزمەت كۆرسەتسەڭ مۇكاپاتلايمىز» دېگەن خىتاينىڭ ئۆزىمۇ كۆرۈنمىدى، ئاۋازىمۇ يوقاپ كەتكەن ئىدى، پەقەت قەيەرلەردىدۇر خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ قېچىۋاتقان سەت قىياپەتلىرى غىل پال كۆزۈمگە چېلىقىپ قالدى. بىرسى چۈشۈپ قالغان باتولۇشكىسىنى ئېلىشقا ئۈلگۈرمەي قېچىۋاتاتتى، يەنە بىرسىنىڭ قورالى يۈلغۈن شېخىغا ئىلىنىپ قالسا، قورالىنى ئالماي قېچىۋاتاتتى، مەن ئۇ كۆرۈنۈشنى كۆرۈپ ئۆزەمچە كۈلۈپ كەتسەم ماڭا قاراپ تۇرغان ھەسەن قارى بىلەن توختىھاجى مېنى «سىلە ساراڭ بولۇپ قاللىمۇ؟ ئېشەك ئۆلەۋاتسا قوڭى غىچەك چاپتۇ دېگەندەك، كۈلگەنلىرى نېمىسى؟!» دېدى. مەن كۆرگەنلىرىمنى دەپ بەرسەم، ئۇلارمۇ كۈلۈمسەرەپ قويغان ئىدى، ئەمما ئۇلارنىڭ قاچقان ۋاقتىدىكى كۆرۈنۈشىنى ئۇلار كۆرۈشكە ئۈلگۈرەلمىگەن ئىدى. ئۇلار ئۇزاپ كېتىپ قالغان ئىدى.

ئاخۇنوپ بۇيرۇق بېرىپ: «ئولجىلارنى ئېلىڭلار» دېدى. گۈلدۈر - گۈلدۈر يۈگرىگەن بۇ ئادەملەر، ھېچ نېمىگە قارىماي قورال يىغقىلى ئۈمۈلۈشۈپ كېتىۋاتاتتى. مەنمۇ ئەل قاتارى بېرىپ يېقىن ئارىدىكى ئۆلۈكلەرنىڭ ئارىسىدىن بىرسىنىڭ 56 لىك ئاپتوماتىنى، يېنىدىكى ئوقدانلىرىنى ئالا قويماي ئاختۇرۇپ ھەممىنى ئېلىپ قايتىپ كەلدىم، قارىسام خىتاي كوممۇنىستلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئەسكەرلىرىنىمۇ ئالدىغان ئىكەن. ھەر بىر دىسكىدا 7 – 8 تالدىن ئوق بار ئىكەن. ئەسلىدە 56 لىك ئاپتوماتنىڭ دىسكىسىدا 25 پاي ئوق بولۇشى كېرەك ئىدى. ئوقدانلىرىنى بىلىدىن سۇغۇرۇپ ئېلىپ كەلگەن ئىدىم، ئوقدانلىرىنىڭ خالتا تۆشۈكىدە يەنە ئوخشاشلا ياغاچتىن ياسالغان يالغان ئوق بار ئىكەن. باشقىلارنىڭ ئولجا ئالغان قوراللىرىنىڭ بەزىلىرىدە ئوق يېتەرلىك، بەزىلىرى قۇرۇق ئىكەن، ئاخۇنوپ ھەممەيلەننى دۈشمەننىڭ قايتا كېلىشىنى كۈتۈپ قالايمىقان ئوق چىقارماسلىقنى تاپىلىدى. ئاخۇنوپنىڭ ئەسلىدە دۈشمەنگە يېقىنلاپ كەلگەندە ئوق چىقىرىشقا بۇيرۇق بەرگەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى كېيىن ئۇققان ئىدىم، چۈنكى بىزنىڭ قوراللىرىمىزنىڭ كۆپى تاپانچا بولۇپ، ئېغىر قوراللار ماشىنا بىلەن قەشقەر تاش يولىدا دۈشمەنگە ئەسىرگە چۈشۈپ قالغان ئىدى. تاپانچا بىلەن 30 مېتىردىن يىراق يەردىكى دۈشمەنگە

زەربە بېرىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى، شۇنى نەزەردە تۇتقان ئاخۇنوپ، دۈشمەننىڭ يېقىنلاپ كېلىشىنى كۈتۈپ، ئەڭ يېقىن جايدىن دۈشمەنگە زەربە بېرىپ قورالغا ئىگە بولۇشنى ئويلىغان ئىكەن.

دۈشمەن يەنە غالجىرلاشقىلى تۇردى، بۇرۇنقىدىن نەچچە ھەسسە كۆپ دۈشمەن كېلىشكە باشلىدى، باشقا جايلاردىكى بىرنى بۆلۈنۈپ – بۆلۈنۈپ ئىزدەپ يۈرگەن دۈشمەنلەر بىر يەرگە جەم بولۇپ، بىزگە قارشى يېڭى سەپ تۈزگەن ئىدى. دۈشمەن گەرچە بۇرۇنقىدىن كۆپەيگەن بولسىمۇ بىزنىڭ ئىرادىمىزمۇ بۇرۇنقىدىن چىڭىغان ئىدى، ئۆلۈپ كەتسەك ئارمانىمىز يوق ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە دۈشمەننىڭ ئازدۇر - كۆپتۇر قوراللىرىنى ئېلىپ جانلىنىپ قالغان ئىدۇق. ئىنشائاللاھ! ھەممىمىز يەنە بىر نەچچىنى ئۆلتۈرۈۋېلىپ ئۆلۈپ كەتسەك مەيلىغۇ دېگەن ئۈمىد بىلەن دۈشمەننىڭ كېلىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈۋاتاتتۇق، بىر - بىرىمىز بىلەن رازىلىق ئېلىشىپ، شاھادەت شەربىتىنى ئىچىشنى كۈتمەكتە ئىدۇق. 2 – گۇرۇپ تەرەپتىن بىرسىنىڭ قالايمىقان توۋلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى، مەن پەرق ئېتەلمىدىم، نېمە دېگىنىنى چۈشەنمىدىم، بىرسى قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ بىر نېمىلەرنى دەۋاتاتتى، ئۇنىڭ گېپى يا ئۇيغۇرچە ئەمەس، يا خىتايچە ئەمەس ئىدى. تۇيۇقسىز ئېتىلغان ئوقنىڭ ئاۋازى بىلەن ئۇنىڭ ئۈنى ئۆچتى، يەرگە يىقىلدى بولغاي چىغى! يېنىمدىكى باشقىلاردىن ئۇقسام، گايىت چوقۇر دېگەن كاللىسىدىن ئېزىپ، قالايمىقان سۆزلەپ خىتايلارغا چۈشۈنۈكسىز بىر گەپلەرنى قىلغان ئىكەن، ئۇنى توختىتالماي، مجىت تاپانچا بىلەن ئۇنىڭغا ئوق چىقىرىپتۇ، ئۇنىڭ ئوڭ قولغا ئوق تېگىشى بىلەن يەرگە يىقىلغان ئىكەن، يېنىدىكى سەپداشلىرىدىن قۇربان نىياز ئۇنىڭ ئاغزىنى تۇتۇپ گەپ قىلماسلىقنى تاپىلىغاندا ئاغرىق ھېس قىلغان گايىت چوقۇر ھوشىغا كېلىپ، ئۆزىنىڭ خاتا قىلغانلىقىنى بىلىپ، پەسلەپ قالغان ئىكەن.

دۈشمەننىڭ ئەسكەرلىرى يەنە كېلىشكە باشلىدى، بۇ قېتىمقىسى 2 – ھۇجۇمى ئىدى، دۈشمەن لابالىرى يەنە كاپشىغلى تۇردى، قۇلاقنى يېرىۋەتكۈدەك سۆزلىگىلى تۇردى، گايىت چوقۇرنىڭ قولىنى كۆتۈرۈپ قىلغان پەلە پەتىش گەپلىرى ئۇلارنى تەسلىم بولىمىز دېدى دەپ چۈشەنگەن بولغاي چىغى!

بىز قوماندانىنىڭ بۇيرۇقىنى كۈتۈپ 1 - دەرىجىلىك ئۇرۇش ھازىرلىقىدا ئىدۇق. يېنىمدىكى ھەسەن قارى بىلەن توختىھاجى تەيەممۇم قىلىپ، ئۆلۈپ كەتسەم تاھارەت بىلەن كېتەي دەپ تاھارەت يېڭىلىغىلى تۇرغان ئىدى.

دۈشمەن بۇ قېتىم ئۇزاقتىن شىددەت بىلەن ئوق چىقىرىۋاتاتتى، بىز ئوق چىقارمىدۇق، بۇيرۇق يوق ئىدى، دۈشمەنلەر بارا – بارا يېقىنلاشقىلى تۇردى، نېمە ئۈچۈندۇر ئۇزاقتىن ئېتىلغان پىلىمۇتنىڭ ئوقى بىزنى مىدىرلاتقىلى قويمايتتى، قەيەردە يۇلغۇن شېخى مىدىرلىسا شۇ يەردە ئادەم بار دەپ دۈشمەن شۇ يەرنى نىشانغا ئالاتتى. مېنىڭ بېشىمنىڭ ئالدىدىن 30 سانتىمېتىر يەرگە تاراقشىپ ئوق كېلىپ توپا توزۇتۇپ چۈشكىلى تۇردى، دۈشمەن مېنى نىشانغا ئالغان ئىدى، مەن دەرھال ئورۇننى ئالماشتۇردۇم، ھەسەن قارى بىلەن توختىھاجىلارمۇ ماڭا ئەگىشىپ ئورۇن ئالماشتۇردى، خۇدا ساقلىسا بالا يوق دېگەندەك، مەن قوزغالغاندىن كېيىن، دەل مېنىڭ ئورنۇمغا ئۈزۈلمەي ئوق كېلىپ چۈشكىلى تۇردى، ئاخۇنوپنىڭ «ئاگوم!» دېگەن بۇيرۇقى ئاڭلاندى، ئېتىشىۋازلىق قىزىپ كەتتى، ئۇرۇش بۇ قېتىم ئالدىنقى قېتىمدىكىدەك تېز ئاخىرلاشمىدى، دۈشمەنلەرمۇ يەرگە يېتىپ، بەزىدە ئورنىدىن تۇرۇپ ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى. ئۆرە تۇرغان دۈشمەننى بىز ئاسانلا پەرق ئېتەلەيتتۇق، يېتىۋالغانلىرىنى بىزمۇ كۆرەلمەيتتۇق، ئۆرە ماڭغان دۈشمەن ئەسكەرلىرى پات - پات يىقىلاتتى، بەزىلىرىنىڭ «ئەييا دىسە ئەييا!» دەپ يىغلىغان يىغلىرىمۇ ئاڭلىنىپ تۇراتتى، ئوق تەككەن دۈشمەنلەرمۇ ئاز ئەمەس ئىدى، ئاخۇنوپ قول ئىشارىتى بىلەن ئوڭ تەرەپتىن ئوق چىقىرىشقا بۇيرۇق بەردى، بىز دۈشمەنگە ياندىن تۇيۇقسىز زەربە بەردۇق. دۈشمەن بىزنىڭ سانىمىزنى جىق ھېسابلىدى بولغاي، يان تەرەپتىنمۇ ھۇجۇمنىڭ باشلانغانلىقىنى بىلگەن دۈشمەن ئەسكىرى قېچىشقا باشلىدى.

سائەت بەشتىن ئاشقان مەزگىل ئىدى، بىز دۈشمەننىڭ كېلىشىنى پايلاپ تۇرغان ئىدۇق. بىر يەردە مجىت سىلىگىنىڭ ئىنجىقلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. دۈشمەن بىزدىن بەك يىراقتا ئىدى، ئۇرۇش ئۈزۈلگەن ئىدى. مجىتقا

بىر نەچچە پاي ئوق تېگىپ، ھالسىزلانغان ئىكەن، ئۇ يېنىدىكى 2 – گورۇپپىنىڭ باشلىقى مۇھەممەد ئىمىنغا: «مېنى ئېتىۋەت! مەن بەك قىينىلىپ كەتتىم» دەپ قولىدىكى تاپانچىسىنى بەرگەن ئىكەن، ئۇنى ئېتىۋېتىش ئۈچۈن قولىغا قورالنى ئېلىپ ئوق چىقىرىشقا تەمشەلگەندە ئاخۇنوپ ئۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ: «سەن نېمە ئىش قىلماقچى؟ ئەگەر ئۇلۇشنى خالىسا ئۆزىگە ئۆزى تەدبىر قوللانسۇن، بىزنىڭ قورالىمىز، قورالىرىمىزنىڭ ستولى، ماۋ، لىن گورۇھىغا (ماۋزېدۇڭ، لىن بياۋ)، خىتاي كوممۇنىستلىرىغا، مىللى مۇناپىق ۋەتەن خائىنلىرىغا قارىتىلسۇنكى ھېچ ۋاقىت ئۆز خەلقىمىزگە، ئۆز مىللىتىمىز گە قارىتىلمىسۇن، بۈگۈن سەن ئۇنى ئاتقان بىلەن، ئەتە خەلق سوتى سېنى جازالايدۇ» دەپ تەنبىھ بەرگەن ئىدى. ئاخۇنوپنىڭ سۆزى مۇھەممەد ئىمىنغا قاتتىق تەسىر قىلدى بولغاي، ئۇنىڭ قولىدىكى قورال تىترىگەن پېتى يەرگە چۈشۈپ كەتتى. مىجىت ئاخۇنوپنىڭ سۆزى بىلەن يەردىكى قورالنى سىلاپ ئاران – ئاران قولىغا ئېلىپ ئۆزىنىڭ بېشىغا قارىتىپ ئاتقان ئىدى، پاك قىلىپ ئېتىلغان ئوق ئاسماننى بىر قاپلىدى.......

ھەممىمىز ئاخۇنوپنىڭ سۆزى ۋە مىجىتنىڭ جەسىتىگە قاراپ، تىمتاس تۇرۇپ قالغان ئىدۇق، بۇ ئۆلۈم بىزنىڭ سەپداشلىرىمىزدىن 3 – كىشىنىڭ ئۆلۈمى ئىدى.

ئاخۇنوپ قولىمىزدىكى قوراللارنىڭ سانى ۋە ئوق دورىلىرىمىزنىڭ سانىنى ئالغاندىن كېيىن، بىر پەس تۇرۇپ كېتىپ، ئاسماندىكى كۈن نۇرىغا بىر قاراپ، ئەگەر دۈشمەن بىلەن بولغان جەڭ ئاخشامغىچە داۋاملاشسا، كۆز باغلانغان ھامان بۇيەردىن قوزغىلىپ 25 – كۈنى.... غا ھازىر بولۇڭلا، شۇ يەردە ئۇچرىشىمىز، دەپ تاپىلىدى، بىز دۈشمەن ئىلاجى بار كەلمەي تۇرسىكەن، قاراڭغۇ چۈشكەندە بۇ يەردىن قوزغىلىمىز دەپ تەييارلىق قىلىشىنىڭ كويىغا چۈشكەن ئىدۇق.

قاقۋاش دۈشمەن يەنە 3 - قېتىملىق ھۇجۇمنى باشلىدى، بۇ قېتىم كەلگەن دۈشمەن ئالدىنقىسىغا ئوخشىمىدى، بۇلارنىڭ قوراللىرى سەرخىل ئىدى، ئېتىلغان ئوقنىڭ ئاۋازىدىن زامانىۋى قوراللارنى ئىشقا سالغانلىقنى سەزگەن ئىدۇق، ئۇزاقتىن نەچچە پىلىمۇتنىڭ ھىمايىسىدە بىزگە قاراپ ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى، ئوقنىڭ ئۈزۈلمەي چۈشۈۋاتقان ھېسابسىز ساندىن بېشىمىزنى كۆتۈرۈشكە ئىمكانىمىز قالمىغان ئىدى، يۇلغۇن شاخلىرىنىڭ تاللىرى، پىلىمۇت ئوقىنىڭ زەربىسىدىن تاراسلاپ سۇنۇپ يەرگە چۈشكىلى تۇردى، بىزگە دالدا بولغان بۇ تەبىئەت مەنزىرىسى ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىماقتا ئىدى، قاياققا مىدىرلىساق دۈشمەن شۇ تەرەپكە قارىتىپ ئوق چىقىراتتى، بىزنىڭ ئاتقان ئوقلىرىمىز نەلەرگىدۇر كېتىۋاتقاندەك، دۈشمەن ئەسكەرلىرى جېنىدىن تويۇپ، غالجىرلىق بىلەن يەنە شۇ كونا داۋراڭنى سېلىپ كەلمەكتە ئىدى. دۈشمەن يېقىنلاپ كەلدى، بىزنىڭ ئوقمىزمۇ ئاساسى جەھەتتىن بىر يەرگە بارغان ئىدى، ئۇيەردە بۇيەردە بىزنىڭ ئاتقان ئوقمىزنىڭ ئاۋازى ساناقلىقلا ئاڭلانماقتا ئىدى، دۈشمەن راستىنلا يېقىنلاپ كەلدى، سەپداشلىرىمنىڭ بەزىلىرى جان ئاچچىغىدا يۇقىرى ئاۋازدا تەكبىر توۋلاپ ئۆرە تۇرۇپ ئوق چىقىرىۋاتاتتى......

ئاخۇنوپ مېنى چاقىردى، دەرھال يېنىغا باردىم. «سەن بۇ نەرسىلەرنى ئېلىپ دەرھال بۇ يەردىن چېكىن، ئەگەر دۈشمەن قولىغا چۈشۈپ قالىدىغان بولساڭ بۇ نەرسنى ئۇلارغا تاپشۇرغۇچى بولما، تېز ماڭ!» دېدى. نۇرغۇن گەپ - سۆزلەرنى بىردىنبىر ماڭا يېپىدىن - يىڭنىسىغىچە تاپىلىدى..........

مەن ئاخۇنوپنىڭ بۇيرۇقى بىلەن دەرھال ئۇرۇش مەيدانىدىن چېكىنىش ئۈچۈن، چاقماق تېزلىكىدە تەييارلىقنى پۈتتۈرۈپ يولغا ماڭماقچى بولۇپ، ئاخۇنوپقا قاراپ خوش! دېيىش ئۈچۈن ئارقامغا قارىسام، ئاخۇنوپنىڭ پاك قىلىپ ئۆزىگە قارىتىپ ئاتقان ئوقنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىدىم. ئاخۇنوپ ئۈستىدىكى سىما رەڭ دىكا چاپىنىنى سېلىپ، دىچۇلياڭ ئاق كۆينىكىنى سېلىۋېتىپ، ئاسما مايكىسىنىمۇ قايرىۋېتىپ، يۈرىكىگە قارىتىپ ئاتقان ئىكەن، ئاھ! خۇدا! دېدىم ....

مۇھاسىرىدىن چىقىپ، ئۇزاققىچە ئۆمىلەپ، يار لىۋىگە كېلىپ، ياردىن چۈشۈپ، يارنىڭ ئىچىدىكى ئېقىن بىلەن قاچتىم، بىر يەرگە كەلسەم ئاتنىڭ كىشنىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى، بۇ يەردە خىتاي ئەسكەرلىرى بار ئوخشايدۇ،

دەپ دىققەت بىلەن تىڭشىسام، توقۇلغان ساغرىسىدا كۆيەك تامغىسى بار ھەربىي ئاتلار ئىكەن، قانداقتۇر يېقىن ئەتراپتا ئادەملىرى كۆرۈنمەيتتى، ھەربىي قائىدە بويىچە، بىر ئىسكادروندىكىلەر ئۇرۇشقا بارغاندا، ئاتتىن چۈشۈپ پىيادە جەڭ قىلماقچى بولسا، ئاتلىرىنى بىر يەرگە جەم قىلىپ، بىر كىشىنى ئاتلارغا قاراشقا قالدۇرۇپ، قالغانلىرى پىيادە جەڭگە ئاتلىنىشى كېرەك ئىدى. مەن شۇ ۋەجىدىن چوقۇم ئاتلارنىڭ يېنىدا بىر ئەسكەر بار، دەپ پەرەز قىلىپ، ئۆمۈلىگەن پېتى ئاتقا يېقىنلاشتىم، بىر ئادەمنى ئۇجۇقتۇرماق بەك ئاسان ئىدى، جاسارىتىم كۈچلۈك ئىدى، نېمە ئۈچۈنكى ئاتنىڭ يېنىدا ئادەم يوق ئىكەن. سىنجىلاپ تەكرار كۆزەتكەندىن كېيىن ئاتلارنىڭ يېنىغا بېرىپ، ياخشى ئاتتىن بىرنى تاللىۋېلىپ، قالغان ئاتلارنىڭ يۈگەن – نوختا، ئىگەرلىرىنى چۇۋۇپ بوشىتىپ، ئۇ يەر بۇيەرگە تاشلىدىم. بوشانغان ئاتلار نېمە ئۈچۈندۇر، تەرەپ - تەرەپكە قېچىشقا باشلىغان ئىدى، ئۇلار نەچچە كۈندىن بېرى يول يۈرۈپ ئىگىسىدىن بىزار بولغانمۇ ياكى ئېتىلىۋاتقان ئوق ئاۋازىدىن ھۈككەنمۇ بىلەلمەي قالدىم، ئاتلار مېنىڭ ھەيدىۋېتىشىمنى كۈتمەيلا قېچىشقا باشلىغان ئىدى. مەن ئۆزەم تاللىۋالغان ئاتقا مىنىپ ئۇچقاندەك نىشانغا قاراپ يۈرۈپ كەتتىم. مەن ئاتتا ئەمەس، بەلكى ھېكايە – چۆچەكلەردىكى باتۇر پالۋانلاردەك سۇمرۇققا مىنىپ ئاسماندا پەرۋاز قىلىۋاتاتتىم. ئاللاھنىڭ ياردىمى بىلەن ئۆتتەك ئىسسىغان كۈن نۇرى مېنىڭ ئاتقا مىنىشىم بىلەن سەل بوشاپ قانداقتۇر سالقىنلىق ھېس ئەتكۈزەتتى، سىم – سىم يامغۇر يېغىپ، مېنىڭ سەپىرىمگە ئاق يول تىلىگەندەك قىلاتتى.

بەشىنچى باپ

خىتاي زىندانلىرىدا

مەن ئەڭ ئاخىرىدا ئەسىرگە چۈشكەن ئىدىم.

1969 – يىلى 8 - ئاينىڭ 25 – كۈنى چۈش مەزگىل ئىدى. مەن يېڭى ۋەزىپە بىلەن بەلگىلىگەن مۇددەت ئىچىدە CCCR چېگرىسىغا يېتىپ بېرىشىم كېرەك ئىدى. يولدا كېتىۋاتسام، كۈتۈلمىگەن بىر يەردىن ئۈچ ئادەمنىڭ قارىسى كۆرۈندى. ئۇلار ھەربىيلەر ئەمەس ئىدى، پۇقراچە كېيىنىۋالغان كىشىلەردەك كۆرۈنەتتى، مەن ئات ئۈستىدە ئۇلارنىڭ ھەرىكىتىدىن خىتاي ئەسكەرلىرى ئەمەس، يەرلىك كىشىلەر دەپ جەزملەشتۈردۈم. ئۇلارمۇ مېنى كۆرگەن ئىدى، ئۇلار ئات چاپتۇرۇپ ماڭا قاراپ كېلىۋاتاتتى، مەن ئۇلارنىڭ مېنى ئىزدەپ يۈرگەن غالچىلار ئىكەنلىكىنى بىلىپ، دەرھال يېنىمدىكى قورال ۋە باشقا نەرسىلەرنى يىغىشتۇرۇۋېتىپ، پەقەت بىر تاللا خاسىيەتلىك ئالتۇن ئۈزۈك بار ئىدى، ئۇنى شىمنىڭ سائەت يانچۇقىغا سېلىپ، ئۇلارنى باشقا بىر يولغا بۇراپ ئۇلارنىڭ دىققىتىنى چەكمەكچى بولدۇم. مەن ئۇلارنى ئۇجۇقتۇرسام بولاتتى. بەك قۇلاي ئىش ئىدى، ئۇلار مېنى تۇتۇش ئۈچۈن كېلىۋاتقان دۈشمەنلەر ئىدى، ئۇلارنى ئۆلتۈرۈۋېتىپمۇ بۇ رايوندىن ساق چىقىپ كېتىشىمگە كۆزۈم يەتمىدى، مەن مېڭىۋاتقان يول، بىز ئۈچۈن بىر قوغۇنلۇقنىڭ يولى ئىدى، بىزنىڭكىلەر ھەر ھەپتىدە ياكى ئايدا بىر - ئىككى قېتىم مۇشۇ مەن ماڭغان يول بىلەن كىرىپ - چىقىش قىلاتتى. بۇ يولدا ئادەملەرنىڭ پەيدا بولغانلىقى مېنى تەئەججەپلەندۈرۈپ قويغان ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلار يەرلىك خەلق يەنىلا مېنىڭ قېرىندىشىم ئىدى. مەن مىللەتچىلىك، ئىنسانپەرۋەرلىك نوقتىئىينەزىرىدىن شۇنداقلا مەرھۇم ئاخۇنوپنىڭ: «بىزنىڭ قورالىمىز ۋە قورالىمىزنىڭ ستولى ماۋ – لىن گورۇھىغا، خىتاي كوممۇنىستلىرىغا قارىتىلىشى كېرەك.....» دېگەن سۆزى كاللامدىن زادىلا كەتمىگەن ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارنى ئۇجۇقتۇرۇش نىيىتىدىن يېنىپ، ئاتقا مىنىپ ئاتنىڭ سول تەرىپىگە ئۆزەمنى يوشۇرۇپ، ئاتنىڭ ئوڭ تەرىپىنى ئۇلار تەرەپكە توغرىلاپ جەنۇپ تەرەپكە قاچتىم، ئەگەر ئۇ تەلۋىلەر ئوق چىقارسا ماڭا ئەمەس ئاتنىڭ ئوڭ تەرىپىگە ياكى قورساق قىسمى نىشانغا ئېلىناتتى، مېنى قارىغا ئاسانلىقچە ئالالمايتتى، ئۇلارنىڭ ھەرىكىتىدىن خىتايغا تەلۋىلەرچە سادىق، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان لالمىلار ئىكەنلىكى سېزىلىپ تۇراتتى، مېنىڭ ئۇلارنىڭ ئالدىدىن باشقا يەرگە بېرىپ تۇتۇلۇشۇم، يوشۇرغان نەرسىلەرنىڭ ئىزىنى يوقىتىپ، ئۇ لالمىلارنىڭ دىققىتىنى بۇرۇۋېتىشلا ئىدى..... مەن ئاتنى تېز چاپتۇرمىدىم، ئەگەر تېز چاپتۇرغان بولسام ئۇلارنىڭ يېتىۋېلىشى ناتايىن ئىدى، ئەگەر باشقا تەرەپتە خىتاي ئەسكەرلىرىگە ئۇچراپ قالسام ئۇلارنىڭ مېنى ئۆلتۈرۈۋېتىشى ئېنىقلا گەپ ئىدى، شۇلارنى ئويلاپ نېمە بولسا بولسۇن، بەربىر سەپداشلىرىم بىلەن ئاخىرقى قېتىم دىدار كۆرۈشۈپ، ئۇلارنىڭ قاتارىدا ئۆلسەم، قانداغ ئۆلگەنلىكىم بولسىمۇ ئۇلار تەرىپىدىن ئابىدە بولۇپ قالار، دېگەن خىياللار بىلەن ئاتنى توختاتتىم، ئۇلار يېقىنلاشتى، ئۇلارنىڭ سانى كۆپەيگەن ئىدى، ئەمما نېمە ئۈچۈندۇر يېنىمغا كېلەلمىدى، ئاتتىن چۈش دەپ ۋارقىرىدى، مەن ئات ئۈستىدە ئاتنى ئۇياندىن بۇ يانغا ئايلاندۇرۇپ ئۇلارنىڭ ئادىمىنىڭ كىملەر ئىكەنلىكىنى بىلىۋېلىش ئۈچۈن ئەتەي ئاتتىن چۈشمەي بىر قۇر ئۇلارنى كۆزدىن كەچۈردۈم، نېمە ئۈچۈندۇر بۇ بىر توپ ئىنسانلارغا ئىچىم ئاغرىپ قالدى، ئۇلارنىڭ رەڭگى رۇخسارىدىن توپا يىغىپ تۇراتتى، يۈز، مەڭزىدە بىرەر قىزىللىق قاننىڭ ئالامىتى كۆرۈنمەيتتى، لەۋلىرى شورلىشىپ كەتكەن، توپا چىراي، تويغۇدەك گۆش يەپ باقمىغان ياداق يۈز كىشىلەردەك كۆرۈنەتتى، ئۇلارنىڭ كىيىۋالغان كىيىملىرىمۇ بىر - ئىككىسىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، جۇلجۇل، نەچچە يېرىگە ياماق سالغان ئەسكى ئىشتان، چاپانلارنى كىيىۋالغان، مىنگەن ئاتلىرىمۇ كوپىراتسىيەدە ساپاندىن سۆرەمگە، بۇقىدىن سايالىكىغا سېلىپ سۆرەپ يۈرۈپ ھالىدىن كەتكەن قوتۇر سۈپەت نامرات ئاتلار ئىدى، مىنىۋالغان ئاتلىرىغا ھەتتا توزۇكرەك ئىگەرمۇ توقۇلمىغان ئىدى، بەزىلىرىدە ئەسكى پالاس، بەزىلىرىدە، ئەسكى كۆرپىدەك بىر نىمىلەر سېلىنىپ ئىگەرنىڭ ئورنىدا ئاتلىرىغا مىنىشىپ كېلىشكەن ئىدى. ئۇلارنىڭ زادى مېنى تۇتۇش ئۈچۈن كەلگەنلىكى ياكى تاماشا كۆرگىلى چىققانلىقى نامەلۇم ئىدى، ئۇلاردا پەقەت بىر خىل ھەيرانلىق تۇيغۇسى سېزىلىپ تۇراتتى، ئۇلار ماڭا ئۈزۈلمەي قاراپ، ھاڭ - تاڭ بولۇشۇپ قاراپ تۇرۇشاتتى،

ئۇلارنىڭ بىر نەچچىسىنى تونۇيدىكەنمەن، ئۇلار پات ــ پات شەھەرگە كىرىپ تۇرىدىغان، قاراجۇللۇك قىرغىز ۋە ئاز ساندىكى ئۇيغۇر ئادەملەر ئىكەن، ئۇلارنىڭ باشلىقى ئاقاي دېگەن قىرغىز ئىدى. مەن ئۇنى بۇرۇندىنلا ياخشى تونۇيتتىم. ئۇلار يەنە ۋارقىراپ ئاتتىن چۈش دېدى. مەن ئۇلارنىڭ گېپىگە پىسەن قىلماي ئات ئۈستىدە ئاتنى ئۇيان ـ بۇيانغا ئايلاندۇرۇپ ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرسىنى ئىزدەيتتىم. ئەمما ئۇ ئادەم كۆرۈنمىدى، شۇ ئەسنادا بىرسى تولۇق ئۇيغۇر تەلەپپۇزىدا: «يىگىت ئاتتىن چۈش، بولغۇلۇق بولدى، سېنى تۇتۇمىز دەپ قاراجۇل خەلقى نەچچە كۈندىن بېرى يا ئۇخلىيالمىدى، يا بىر قاچا تامىقنى ئارام خۇدا يېيەلمىدى، هازىر ھەممە يەردە سېنى تۇتۇمىز، دېگەن گەپتىن باشقا گەپ يوق. بىز سېنى ئۆلگەنلەرگە ئوخشاش، قېرى ئادەممىكىن دېسەك سەن بىر ياش يىگىت ئىكەنسەن، ياخشى سەن بىزگە ئۇچراپ قاپسەن، ئۇلارغا ئۇچراپ قالغان بولساڭ، ئاللىبۇرۇن جەستىڭنى قۇم باساتتى، ياخشىلىقچە ئاتتىن چۈشۈپ قوراللىرىڭنى تاپشۇر» دېدى. مەن ئۇ ئادەمنىڭ گېپىدىن مەن قاچقاندىن كېيىن، «بۇلارنىڭ بىر باشلىقى قاچتى ئۇلارنى تۇتۇش كېرەك» دەپ، خىتاي دائىرىلىرى بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، خەلققە بېسىم قىلغانلىقىنى شۇ سەۋەبتىن بۇ بىچارە يالاڭ تۆش ئادەملەرنىڭ بۇيرۇقنى ئىجرا قىلىش ئۈچۈن ئەسكى ئاتلىرىنى مىنىپ مەجبۇرى بۇيەرگە كەلگەنلىكىنى چۈشەنگەن ئىدىم.

ــــ ئاتتىن چۈشتۈم.

ــــ ئالدىغا ماڭ، دېدى.

ــــ ماڭدىم.

ــــ ئوڭ تەرەپكە ماڭ، دېدى.

ــــ ماڭدىم.

ــــ سول تەرەپكە ماڭ، دېدى.

ــــ ماڭدىم.

ــــ يات، دېدى.

ــــ ياتتىم.

ــــ كىيىمىڭنى سال، دېدى.

ــــ سالدىم.

ئۇلارنىڭ ئۈچ ئادىمى كەلدى، قوراللىرىنى بەتلەپ تۇرۇشتى، قارىسام قولىدىكى قورالى كونا زاماندىكى ئۇۋچىلارنىڭ، ستولدىن دورا قاچىلاپ، پىلىكىگە ئوت يىقىپ، ياۋايى هايۋان ئاتىدىغان ئەسكى قورال ئىكەن، ئەگەر نىيىتىمنى يامان قىلىپ، ئۇلارنى ئۇجۇقتۇرۇۋېتەي دېگەن بولسام، ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىر توپ گۆش قىيمىسىغا ئايلىنىپ قالارىكەن، ھېلىمۇ خۇدا ساقلاپتۇ!

ئۇلار مېنى باغلىدى، يەنە بىر قىرغىزنىڭ ئېتىنىڭ كەينىگە مىنگەشتۈرۈپ ئاتقا مىندۈردى، مېنى ئۇنىڭ بىلىگە قوشۇپ باغلىدى، ئىككى پۇتۇمنى ئاتنىڭ قورسىقىدىن چېتىپ باغلاپ يىقىلماس هالغا كەلتۈردى، ئۇلار مېنى نەلەرگىدۇر خوجايىنلىرىنىڭ ئالدىغا مۇكاپاتقا ئېلىپ ماڭغانلىقىدا شەك يوق ئىدى.

ماڭا ئەسلىدە ئاقسۇ ئۈچتۇرپان تەرەپكە كېتىشكە مەسلىھەت بەرگەن ئىدى. چۈنكى مەن تۇرغان يەر قاراجۇلدىن ئاقسۇ تەرەپكە قاراپ تاغ يولى بىلەن ماڭغاندا، چۆل ــ جەزىرىلەرنى بېسىپ ئۈچتۇرپانغا يېتىۋالغىلى بولاتتى، يول گەرچە جاپالىق بولسىمۇ، بىخەتەر ئىدى. ياز پەسلى بولغاچقا ئات ئاچ قالمايتتى، مەنمۇ تاغدا ئۇچرىغان يېگىلى بولىدىغان جانۋاردىن بىر نەچچىنى سوقۇۋالسام، جان ساقلاپ مەنزىلگە يېتىشىۋېلىش مۈمكىنچىلىكى بار ئىدى. ئۈچتۇرپان ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئۇ تەرەپكە ئۆتۈپ كېتىش تامامەن مۈمكىن ئىدى، لېكىن مەن ئۇ يولنى رەت قىلغان ئىدىم، بىلمىگەن يولدا ماڭغاندىن كۆرە بىلىدىغان يولدا ماڭسام، بىخەتەر مەنزىلگە بېرىۋالالايمەن، دەپ پەرەز قىلغان ئىكەنمەن. نېمىلا دېگەن بىلەن مەن ئەزەلدىن گېپىمدىن يانمايدىغان جاھىل ئىنسان ئىدىم، ئاخىرى مۇشۇ پىشكەللىككە ئۇچرىدىم، دەپ خىيال سۈرۈپ ئات ئۈستىدە كېتىۋاتاتتىم. ئاتلار توختىدى، قاراجۇل گۇڭشىسىغا

كەلگەن ئىكەنمەن. ئۇلار مېنىڭ پۇتۇمنى بوشاتتى، ئۇلارنىڭ ئاتتىن چۈش دېگەن بۇيرۇقىغا قاراپ تۇرماي قولۇم باغلاغلىق ئاتتىن سەكرەپ يەرگە چۈشتۈم. بىر توپ ئۇششاق باللار ۋە كۆرگىلى كەلگەن تاماشاچىلار ماڭا ھەرخىل باھالارنى بېرىشكىلى تۇردى. ئۇلارنىڭ گەپلىرى قۇلۇقۇمغا كىرىپ تۇراتتى. گۇڭشىنىڭ ئىچىدىن بىر توپ ئەسكەرلەر يۈگرەپ چىقىپ ماڭا ياۋۇز، يىرتقۇچ ھايۋانلەردەك ئېتىلىپ، دۇمبالىغىلى تۇردى. ئۇلارنىڭ باشلىقى چىقىپ مېنىڭ باش ئۈستۈمگە بىر قارىۋېتىپ قالايمىقان سوئاللارنى سورىغىلى تۇردى، گېپىگە جاۋاب بەردىم. ئۇلار مېنى ئېلىپ كەلگەن بىچارە غالچىلارنى ھەيدىۋېتىپ مېنى ئىچكىرىگە ئېلىپ كىرىپ كەتتى. ئالدىن تەييارلانغان كىشەن بىلەن كويزىنى سېلىپ، ئۇنىڭ ئۈستىدىن يەنە بىر قات ئارغامچا بىلان باغلاپ، رەسمى سوراقنى باشلىدى، تۆت ختاي ئەسكىرى ئەتراپىمدا مېنى يالاپ تۇراتتى، نېمە ئۈچۈندۇر، ئۇيەر بۇيەردە قىيا – چىيا يىغا ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى، ئۇلار بەك ۋەھشى ئىدى، سورىغان سوئاللىرىغا تېز جاۋاپ بەرمىسەم، پۇتى بىلەن تېپىپ، قۇلى بىلەن ئۇرۇپ، يۈز - كۆزلىرىمدىن ئوت چىقىرىۋېتەتتى. ئۇرغان تايىقنىڭ سانىنى دېيىشكىمۇ نومۇس قىلىمەن. ئۇلارنىڭ سورىغان سوئاللىرى، ئىسمىڭ نېمە؟ نېمە ئىش قىلاتتىڭ؟ دېگەندەك مېنىڭ تەرجىمىھالىمغا ئائىت سوئاللار ئىدى، ھەممىسگە جاۋاپ بەرگەندىن كېيىن، مېنى سولاپ قويدى، ئۇلارنىڭ سۆزنىڭ ئورامىدىن قارىغاندا مېنىڭ كىملىكىمنى ئېنىقلاش ئۇلار ئۈچۈن بەكلا مۇھىم ئىدى. مەن يا ئۇياققا يا بۇياققا ئۆرىلەلمەيتتىم، پۇت - قوللىرىم ناھايتى ئېغىر ئىدى، ئۇخلاش مۇمكىنچىلىكى يوق ئىدى، سائەتنىڭ نەچچە بولغانلىقىنى بىلمەيمەن، بىرسى يەنە بىرسى بىلەن پىچىر – پىچىر گەپ قىلىپ، ئۈسۈپ كىرگەن پېتى قولىدىكى يېرىم ئاپتۇمات مىلتىقنىڭ سىدوسى بىلەن ماڭا ھۇجۇم قىلىپ بېشىمغا سانجىغىلى تۇردى، مەن چەپدەسلىك بىلەن بېشىمنى ئەپقاچتىم - دە، ئۇرۇلغان سىدونىڭ ئۇچى بېشىمنىڭ ئوڭ تەرىپى، قاپىقىمنىڭ ئۈستىگە كېلىپ ئۇرۇلدى، قان شاقىراپ ئاققىلى تۇردى، مەن ئادەم ئۆلدى! ئادەم ئۆلدى! دەپ جېنىمنىڭ بېرىچە ۋارقىردىم. سىرتتىن بىر نەچچە ئەسكەر قول چىراقلىرىنى كۆتۈرگەن پېتى يۈگرەپ كېلىشتى، ئۇنىڭ كەينىدىن ئۇلارنىڭ باشلىقلىرى يېتىپ كېلىشتى، ئۇلار ئىشنىڭ تېگى - تەكتىنى بىلىپ مەندىن سوئال سورىدى، مەن جاۋاپ بەرمىدىم، چۈنكى بېشىمدىن ئاققان قان يالاپ ئاغزىمغا كىرىۋاتاتتى، ئوڭ كۆزۈمنى زادىلا ئاچالمايتتىم. قان بىلەن تولۇپ كەتكەن ئىدى، ئۇلار دوختۇر چاقىرىپ بېشىمنى تاڭدى، ھېلىقى مېنى ئۆلتۈرمەكچى بولغان ختايغا قانداقتۇر باشلىقى ئاچچىقلىنىپ، سەن ئۇنى ئۆلتۈرسەڭ، ھەربىي سوت سېنى بوش قويىۋەتمەيدۇ، سېنىڭ قېرىنداشىڭ ئۆلگەن بولسا، ئۇنىڭدىن ئۆچ ئېلىپ ئۇنى ئۆلتۈرۈشۈڭ توغرا ئەمەس، بىلىپ قوي ئۇنىڭ بىزگە تېرىكى كېرەك! .... دېگەندەك بىر مۇنچە گەپلەرنى قىلىپ ئۇنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى، شۇندىن كېيىن مېنىڭ يېنىمغا تۆت پوس قويۇپ ئەتىۋارلاپ ساقلىدى. ئەتىسى ئۇلار مېنى يەنە سوراق قىلغىلى باشلىدى، مەن سورىغان سوئاللىرىغا جاۋاپ بەرمەي، يالغاندىن ئۆلگەن قىياپەتتە يېتىۋالدىم، ئەمما ئۇلارنىڭ ھەممە گېپىنى تولۇق ئاڭلاپ ياتاتتىم. ھەتتا بەزىلىرى مېنى بىلمەيدۇ دەپ، مەخپى گەپلىرىنىمۇ دېيىشكىلى تۇرغان ئىدى. مەن ئۇلارنىڭ گېپىدىن خەيرۇللاھ بىلەن ئوسمانجاننىڭ باتۇرلۇق بىلەن ختايلارنىڭ ئەسكىرىنى ئۆزى بىلەن قوشۇپ پارتلىتىپ ئۆلتۈرگەنلىكىنى، بىز تەرەپتىن ئۆلگەنلەرنىڭ سانىنىڭ پەقەت بەش كىشى ئىكەنلىكىنى، مجىتنىڭ ساق قالغانلىقىنى، ئۇنىڭ ئۆلمىگەنلىكىنى، ئۇنى تېز داۋالاپ قۇتۇلدۇرۇپ، ئۇنىڭدىن گەپ ئېلىشنىڭ مۇھىملىقىنى، بىزنىڭ 25 ئەسكىرىمىز بىلەن ئۇلارنىڭ بىر پولك ئەسكىرى ئالتە سائەتتەك ئۇرۇشۇپ كۆپ چىقىم تارتىپ ئوسال بولغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ ئەسكىرىنىڭ ياش، يېڭىدىن ئالغان ئەسكەر بولغاچقا، جىق ئۆلۈپ كەتكەنلىكىنى سۆزلەپ، مېنى كۆرسىتىپ بۇ ئۇلارنىڭ باشلىقى ئىكەن...... دېگەندەك سوقا سۆھبەتلىرىدىن كۆپ مەخپىيەتلىكنى بىلىۋالغان ئىدىم.

قىرغىزلارنىڭ مېنى يات! قوپ! تۇر! ماڭ! دەپ قالايمىقان ھەرىكەتلەرنى قىلغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى شۇ چاغدا بىلىپ يەتتىم. مېنىمۇ خەيرۇللاھقا ئوخشاش يالغاندىن تەسلىم بولۇپ، يېقىن كەلگەندە ئۆزى بىلەن قېتىپ پارتلىتىپ بىزنى ئۆلتۈرمسۇن دەپ مېنىڭ يېنىمغا يېقىن كېلەلمىگەن ئىكەن.

26 – كۈنى ختايلار چۈشلۈك تامىقنى يەپ بولغاندىن كېيىن، مەن يەنە ئۇلارنىڭ يادىغا يەتتىم، ئۇلار يەنە

كىرىپ مەندىن سوراق سورىغىلى باشلىدى. يەنە كونا گەپلەر ئىدى، ئۇلار تېخىچە مېنىڭ سالاھىيىتىمنى ئېنىقلىماقتا ئىدى، مەن ئۆلگەن قىياپەتتە زۇۋان سۈرمەي يېتىۋەردىم. ئۇلار مېنى پۇتى بىلەن مىدىرلىتىپ بېقىپ، گەپ ئالالماي دوختۇر چاقىردى، دوختۇر قان بېسىمىمنى، يۈرىكىمنىڭ رىتىمىنى، تېمپېراتۇرامنى تەكشۈرگەندىن كېيىن بۇنىڭدىن قان جىق چىقىپ كېتىپتۇ، ماغدۇرىدىن كېتىپتۇ، قاتتىق چارچىغان، بۇنى دەرھال قۇتۇلدۇرمىساق ئىككى كۈن ئىچىدە ئۆلۈپ قېلىش ئېھتىمالى بار دېدى، مەن تېخى ھايات ئىدىم، روھى كەيپىياتىم يۇقىرى ئىدى، ئەمما بېشىم بارغانسىرى يەرگە كىرىپ كېتىۋاتاتتى. قاتتىق ئاغرىيتتى، ئۇلار مېنىڭ تۇتۇلغان ۋاقتىمدىن ھېسابلاپ ھازىرغىچە تاماق بەرمىگەنلىكىنى بىلىپ، تاماق بېرىشنى بۇيرۇدى، بىر قىرغىز ئايال بىر ئارپا ناننى بىلەن بىر قاچا سۇ ئېلىپ كەلگەن ئىدى، سۇنى ئۇتتەك ئىچكۈم بار ئىدى، ئەمما ئۆلۈك ئىدىم. ئۆلۈك دېگەن بىر نەرسە يېمەيدۇ ـ دە! يېيىشنى رەت قىلدىم. ئۇ قىرغىز ئايال رەھمىدىل مۇسۇلمان ئىكەن، ئۇنىڭ سۈرە ئايەت ئوقۇپ جانابى ئاللاھتىن ماڭا ھاياتلىق تىلەۋاتاتتى، مەن ئۇئايالنىڭ رەڭگى – رۇخسارىنى بىر كۆرۈۋېلىش نىيىتىدە كۆزۈمنى ئاچتىم، ئەمما يەنىلا قان يۇقى بولغانلىقى ئۈچۈن كۆرەلمىدىم، لېكىن ئازراق مىدىرلاپ قويدۇم، ئۇ قىرغىز ئايال بۇ ھاياتقۇ! دەپ توۋلاپ كەتتى، بەكمۇ خۇشال بولغان ئىدى. مېنىڭ ئارپا ناننىنى يېمىگەنلىكىمنى كۆرگەندىن كېيىن دوختۇرنى يەنە چاقىردى، دوختۇر ناننى قولىغا ئېلىپ، بۇنى ئۇنىڭغا بەرسەڭلا ھازىرلا ئۈچىيى تېشىلىپ ئۆلىدۇ، دېدى. ئۇنداق بولسا نېمە قىلىمىز دەپ سوراپتى، ئاق ئۇندا ئاتلا ئېتىپ كېلىڭلا، ئۇنى شىلەنكا بىلەن بۇرنىدىن قويۇپ ئاشقازىنىغا ماڭدۇرىمىز، ئۇندىن كېيىن ئوكۇل تەييار بولسا ئوكۇل ئۇرىمەن، دەپ چىقىپ كەتتى. ئاتلا كەلدى. ئۇلار دوختۇرنىڭ ياردىمى بىلەن ماڭا ئاتلىنى بۇرنۇمدىن شىلانكا ئارقىلىق ئاشقازىنىمغا ماڭدۇردى، راس دېگەندەك بىر پەستىلا بېشىمنىڭ ئاغرىقى پەسىيىشكە باشلىدى، ئۇنىڭ كەينىدىن ئاسما ئاستى، ئاسمىمۇ تۈگىدى، مەن راستىنلا ساقىيىپ قالغاندەك ھېس قىلغان ئىدىم، خىتايلارنىڭ مېنى داۋالاپ ساقايتىۋېلىشى، ئۆلۈم مەيدانىغا ساق ئېلىپ چىقىپ، خەلقى ـ ئالەم ئالدىدا ئۆلتۈرۈپ، بىر رەسمىيەتنى بىجىرىپ، باشقىلارغا قورۇق ھەيۋە قىلىپ ئادەم قورقۇتۇشتىنلا ئىبارەت ئىدى. يەنە بىر تەرەپتىن مېنىڭدىن گەپ ئېلىپ مېنىڭ شېرىكلىرىمنى مەن ئارقىلىق كۆپلەپ قولغا چۈشۈرمەك ئىدى. ئۇلارنىڭ مېنى داۋالىشى پەقەت يامان غەرەزدىنلا ئىبارەت ئىدى، ھېچ ۋاقىت ئىنسانپەرۋەرلىك ياكى كىشىلىك ھوقۇق نوقتىئىنەزىرىدىن ئەمەس ئىدى. ئۇلار نېمىلا دېگەن بىلەن چوتنى خاتا سوقماقتا ئىدى.

بېشىمنىڭ ئاغرىقى سەل قويۇپ بېرىپ بۇرۇنقىدىن خېلىلا ياخشى بولۇپ قالغان ئىدى، ئەمما ھارغىنلىق مېنى بەكمۇ ئازاپلاۋاتاتتى، ھېلىمۇ پۇت ـ قولۇم تۆمۈر كىشەنلەر بىلەن چېتىلغان ئىدى. ئۇخلاش مۇمكىن ئەمەس ئىدى، ئۇيانغا ـ بۇيانغا ئۆرۈلسەم نەچچە كىلو ئېغىرلىقتىكى كىشەن مېنى تولىمۇ بىسەرەمجان قىلاتتى. 26 ـ كۈنىمۇ يەنە ئۆتۈپ كەتتى. ئۇلار مەندىن سوراق سوراپ ھېچ نېمىگە ئېرىشەلمىگەن ئىدى، سائەت 10 بولغان ۋاقىت ئىدى، مېنى قەيەرلەرگىدۇ ئېلىپ ماڭماقچى بولدى، ناتونۇش بىر توپ قوراللىق ساقچى بىلەن ئەسكەرلەر پەيدا بولدى، ئۇلار مېنى ماشىنىغا باسماقچى بولدى، مەن جايىمدىن مىدىرلىماي ياتتىم، ئۇلار بىر نېمىلەرنى دەپ، پۇتۇمدىكى كىشەننى چېقىپ قولۇمدىكى كويزىغا چېقىلماي باغلاقنى يېشىۋەتتى. مەن ھېلىقى قىرغىز ئايال بىلەن ماڭىدىغان چاغدا كۆزۈمنى ئېچىپ ئۇنىڭغا رەھمەت ساڭا ئاپا! دېدىم، چۈنكى ئۇ ئايال ماڭا ئەتىگەن بىر قاچا تاماق ئېلىپ كېلىپ يېگۈزۈپ قويۇپ چىقىپ كەتكەن ئىدى، ئەمما مەندىن گەپ سوراپ جاۋاپ ئالالمىغان ئىدى، مېنىڭ كىملىكىمنى زادى بىلمەيتتى. ئۇنىڭ بىر بىلگۈسى بار ئىدى. مېنىڭ رەھمەت ئاپا دېگەن سۆزۈمنى ئاڭلىغان قىرغىز ئاپا، ھاڭ ـ تاڭ قالدى، ئۇ مېنى بۇ بالا ئۆلمىگەن ئىكەن دەپ قالدى بولغاي، ئۇ بىزنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ۋىدالىشىشىمىز بولغان بولسا كېرەك. ئەمما مەن ئېھتىيات يۈزىسىدىن ئۇنىڭدىن سىر تۇتقان ئىدىم.

ئۇلارنىڭ كۆتە قىلىشى بىلەن ماشىنىغا چىقىپ، ئۇلارنىڭ نازارىتىدە ئاتۇش تەرەپكە قاراپ ماڭدىم.

مېنى ئاتۇش شۆبە ھەربىي رايوننىڭ تۈرمىسىگە ئېلىپ كەلگەن ئىكەن. تۈرمىگە كىرىشىم بىلەن مېنىڭ كىملىكىمنى يەنە تەكرار سوراپ، بىر كامىرغا سولاپ قويدى، كامىردا باش كۆزى تىڭشىقلىق بىر توپ مەجرۇھلار بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسىنى تونۇمىدىم. كىملەر ئىكەنلىكى نامەلۇم ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ساق ئەمەس ئىدى،

بىر پەستىن كېيىن بىرسىنىڭ تونۇش ئاۋازى ئاڭلاندى. ئۇ يار مۇھەممەدكام ئىدى، ۋاي سەن يار مۇھەممەدمۇ دېيىشىمگە، سەن ئابدۇرىشتمۇ! دەپ ئۇلار مېنىڭ ئەسلى ئىسمىمنى ئاتاپ قۇچاقلاپ، يىغا زارە قىلىشىپ كەتتى، بىز تەشكىلاتتىكىلەر ئەزەلدىن ئۆز ئىسمىمىزنى قوللانماي تەخەللۇس قوللىناتتۇق. سەن ھەرھالدا ھايات ئىكەنسەن، بىز سېنى يا ئۆلدى، يا ئۇ تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتى دەپ پەرەز قىلغان ئىدۇق، دېيىشتى. مەن ئارتۇق گەپ قىلماي، مەن كەتكەندىن كېيىنكى ئۇرۇش ئەھۋالىنى كىملەرنىڭ قانداق ئۆلگەنلىكىنى سورىسام پەقەت خەيرۇللاھ بىلەن ئۇسمانجاننىڭ ئۆلمىنى، مەريەمنىڭ ئاخىرقى قېتىم خىتاي ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن قولى چانىلىپ يۇلغۇنلۇققا تاشلانغانلىقىنى، خىتايلارنىڭ ئۆلىكىنى توشۇشقا سالغاندا، خىتايلارنىڭ پۇتىدىن سۆرەپ ماڭغانلىقىنى، كېيىن خىتايلارنىڭ ئۆلىكىنى قۇلۇقىدىن، چېچىدىن تارتىپ سۆرەپ ماڭغاندا، خىتايلارنىڭ ئاچچىقى كېلىپ ئۇلارنى ئۆزلىرىنىڭ توشىغانلىقىنى ھېكايە قىلىپ كۆلۈپ كېتىشتى، ئۇلار ئۆزلىرىنى تۈرمىدە ئەمەس، بىر كىنوخانىدا كىنو كۆرىۋاتقاندەك ھېس قىلىشاتتى.

ئەتىسى سوراقتىن كېيىن مېنى باشقا بىر كامىرغا سولاپ قويدى، ئۇ كامىردىمۇ تونۇغىلى بولمايدىغان بىر توپ كىشىلەر بار ئىدى، ئۇلارنىڭ ئاۋازىدىن بىزنىڭ ئادەملەر ئىكەنلىكىنى بىلدىم. ئۇ كامىردا جېلىل قارىم بار ئىكەن، مەن قارىمدىن ئۆلگەنلەرنىڭ قانداق دەپنە قىلىنغانلىقىنى سورىسام، مەريەمنى ئۆلگەن يېرىگىلا كۆمۈپ قويۇپتۇ، خەيرۇللاھ بىلەن ئۇسمانجاننى بىللە دەپنە قىپتۇ، ئاخۇنوپنى ياتقان يېرىنىڭ ئۆزىگىلا دەپنە قىپتۇ، نىزامىدىننى ئېگىز بىر يەرگە ئاپىرىپ شۇ يەرگە دەپنە قىپتۇ، بەزىلەر بىلمەستىن نامىزىنى چۈشۈرىمىز دېگەن ئىكەن، جېلىل قارىم بۇلارنى شۇ پېتى قويماق پەرزدۇر، پەيغەمبىرىمىزنىڭ بۇ ھەقتە ھەدىسى بار دەپ ئۇنىماپتۇ، ھەممىسىنىڭ قان كىيىمنى ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ جەستىگە ئوراپ بىللە كۆمۈۋېتىپتۇ. خىتايلارمۇ شۇ پېتى يەرلىكىگە قويغاننى كۆرگەندىن كېيىن باشقا گەپ - سۆز قىلماپتۇ.

ئاتۇش ھەربىي رايوننىڭ تۈرمىسىدە لىق ئادەم بار ئىكەن. مېنى سوراققا ئېلىپ چىقىپ قايتىشىدا، چوڭ زالدا مېنى تۇرغۇزۇپ قويۇپ رەسىمىمنى تارتقىلى تۇرغان ئىدى، بىر دەمدىن كېيىن بىر توپ ئادەملەرنى ئېلىپ كېلىپ ئۇلارنى سوراق قىلىپ كىيىملىرىنى سالدۇرۇپ، ئاختۇرغىلى تۇردى، ئۇلارنىڭ بەزىلىرىدە ھەربىيچە كىيىم بار ئىكەن، شۇ كىيىملىرىنى سالدۇرۇپ تارتىپ ئالماقچى ئىكەن، ئۇلارنىڭ كىيىمنى بەرمەيمىز دەپ ئەسكەرلەر بىلەن ئۇيان تارتىشىپ بۇيان تارتىشىپ جېدەللەشكەنلىكىنى كۆردۈم، ئۇلار مەكىتتىن كەلگەن زەرەپشان پولكىنىڭ ئەزىمەتلىرى ئىكەن، مۇھەممەد ئىمىن قادىرمۇ بار ئىكەن، ئۇ مەن بىلەن يىراقتىن چالا - پالا سالاملاشتى، كېيىن مېنى رەسمى تونۇغاندىن كېيىن قايتىدىن سالام بېرىپ، سېلىنىڭ باشلىرىدىكى «سەللە» دىن تونۇيالماي قاپتىمەن، سىلىگىمۇ ئۇوق تېگىپتىكەندە! دەپ قويدى. ياق ئۇلار چىدىماي ئۇردى، دېسەم ئۇ خىتاي ئەسكەرلىرىنى كۆرسىتىپ بىر مۇنچە تىللاپ كەتتى. زەرەپشان پولكىدىكىلەر ئۆزلىرىنى تۈرمىدىمۇ ياكى باشقا بىر يەردىمۇ پىسەن قىلماي ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلەپ خىتاي ئەسكەرلىرى بىلەن مۇنازىرە قىلىشىۋاتاتتى.

28 - ئاۋغۇست ئەتىگەن سائەت تۆت - بەشلەردە ھەممىمىزنى كامىر – كامىردىن ئېلىپ چىقىپ، باغلاپ ماشىنىغا بېسىپ، ھەر تۆت ئادەمنى بىر چەمبەر قىلىپ ئايلاندۇرۇپ يەنە باغلاپ، ئۈستىمىزگە ئەسكى پالاسنى تاشلاپ يېپىپ، قەشقەر تەرەپكە ئېلىپ ماڭدى، ماشىنىلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى. پات – پات ماشىنىنى توختىتىپ، تەكشۈرۈپ بۇ ماشىنا ۋىلايەتلىك تۈرمىگە، بۇ ماشىنا شەھەرلىك تۈرمىگە، بۇ ماشىنا توققۇزاققا دەپ كىمدۇر بىرسى بۇيرۇق بەرگىلى تۇردى، مەن بار ماشىنا شەھەرلىك تۈرمىگە قاراپ ماڭغان ئىدى، دېگەندەك شەھەرلىك تۈرمىگە ئەپكېلىپ كامىر – كامىرغا بىردىن سولىغىلى تۇردى، مەن بار كامىردا ئىبراھىم پەخرىدىن دېگەن بىر جىنايەتچى بارئىكەن. تۈرمىگە كېلىپ تاڭ ئېتىشى بىلەن بىردىن - بىردىن ھويلىغا سۆرەپ ئەپچىقىپ ھەممىمىزنىڭ پۇتىغا كىشەن سالغىلى تۇردى. تۈرمىنىڭ ھويلىسى تۆمۈرچىخانىغا ئايلىنىپ كەتتى. خالاغا ئېلىپ چىقىسىمۇ، جالدۇر - جۇلدۇرنىڭ ئۈستىگە تۇرۇپ بولمايتتى. مەن بار تۈرمىدە 20 دەك بىزنىڭ شېرىكلەر بار ئىدى، ئۇلار بىلەن تامنى تېلىپفۇن قىلىپ، كۆڭلىكى سۆزلىشىپ تۇرىدىغان بولدۇق. ياكى خالاغا خەت تاشلاپ قويۇپ سوراق ئەھۋالىنى بىر - بىرىمىزگە دەيدىغان بولدۇق،

ھەممىمىزنىڭ گېپى بىر ئىدى. بىزنى ئاتۇشقا ئەنجۈر سەيلىسىگە چاقىرغان ئىدى، بىز ئاتۇش سەيلىسىگە ماڭغان دەپ ھېچ نېمىنى ئىقرار قىلمىغان ئىدۇق، ھەممە ئىشنى ئۆلگەن كىشىلەرگە ئارتىپ قويۇپ ھېچ نەرسىنى بىلمىگەن بولۇۋېلىپ ياتقان ئىدۇق.....

10 - ئايغىچە شەھەرلىك تۈرمىدە ياتتۇق. ئۇ جەرياندا ھەزىمۇپ دېگەن كىشى خىتايلار تەرىپىدىن پاجىئەلىك ھالدا قىيناپ ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلدى. ھەزىمۇپ مەرھۇم ئاخۇنوپنىڭ مىللىي ئارمىيىدىكى قەدىناس سەپداشلىرىدىن ئىدى، ئاخۇنوپ ئۆيىدىكى تۇتقۇندىن قېچىپ چىققاندا ھەزىمۇپنىڭ ئىدارىسىغا يوشۇرۇنغان، كېيىن ئۇيەردىن غازاخۇننىڭ ئۆيىگە يۆتكەلگەن ئىدى. ھەزىمۇپنىڭ تارىخىدىكى قەھرىمانلىق ئىش ئىزلىرى ھەددى ـ ھېسابسىز ئادەملەردىن بىرسى ئىدى، خۇدا خالىسا ئۇ كىشىنىڭ تارىخىنىمۇ بىر يازمىقىم لازىم. ئىنشائاللاھ!

مەكتىلىك ئىمىن توختى دېگەن بىرسىمۇ بۇ تۈرمىدە ئۆلتۈرۈلدى، ئۇ مەكتىتىكى داڭدار ۋاسكىتبولچى، مەكتىتىكى مەلۇم بىر ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، بىزنىڭ تەشكىلاتنىڭ مەكتىتىكى غوللۇق كىشىلىرىدىن ئىدى. شۇ مەزگىللەردە پۈتۈن تۈرمىلەر بىگۇنەھنىڭ باشقۇرۇلۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن بولۇپ، بۇ جاللاتلاردا رەھىم - شەپقەت دېگەن نەرسە زادى يوق ئىدى. تۈرمىنىڭ گۇندىپايلىرى مەھبۇسلارنى خالىغانچە قىيناپ جازالايتتى. ئاچلىقتىن، ئۇسسۇزلۇقتىن قىيناپ ئىلاجى بار ئۆلتۈرۈۋېتىشىنىڭ كويىدا بولاتتى. سەپدىشىمىز ئىمىن توختىنى دەل مۇشۇنداق ئۇسۇل بىلەن قىيناپ ئۆلتۈردى. ئۇنىڭ ئۆلگەن ۋاقتىدىكى ھالىتى ھېلىمۇ كۆز ئالدىمدىن كەتمەيدۇ. ئۇچ كۈنگىچە كېچە - كۈندۈز ئۇنى 6 - 7 جىنايەتچى خىتايلار ئۇرۇپ چىقتى. ئۇنىڭ كامىرى مەن ياتقان كامىردىن خېلى يىراق ئىدى، ئۇنىڭ جەسىتىنى ئېلىپ چىقىپ كەتكەنلىكىنى بىلىپ تۇردۇم. ئاڭلىسام تۈرمە ئىنتىزامىغا رىئايە قىلمىدىڭ دەپ، خىتايلارغا ئۇردۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن ئىكەن. ئۆلۈكىنى ئەرسلانخان مازىرىغا قويغان ئىكەن. كېيىن ئۇيغۇر قېرىنداشلىرىمىز ئۇنى يەرلىكىدىن ئېچىپ قايتىدىن دەپنە قىلغان ئىكەن. ئۇ قەددى قامىتى كېلىشكەن، خۇشچاقچاق يىگىت ئىدى. ئۇ ئالەمدىن ئۆتكەندە ئاران 25 ياش ئىدى، تېخى ئۆيلەنمىگەن ئىدى. مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، ئامىن!

«ئۆگىنىش كۇرسىدا»

10 - ئاينىڭ باشلىرىدا ھەممىمىزنى ھەر قايسى تۈرمىلەردىن پۈت قوللىرىمىزدىكى كىشەن، كويزىلارنى ئېلىپ تاشلاپ، ساقال - بۇرۇتلىرىمىزنى ئالدۇرۇپ، ماشىنىغا بېسىپ ئۆگىنىش كۇرسىغا ئېلىپ ماڭدى. ئۆگىنىش كۇرسىنىڭ ئورنى قەشقەر گېزىتخانىسىنىڭ يېنىدىكى 308 - تاش يول ئۇچاستىكىسىنىڭ قورۇسىدا ئىكەن. بىزنى 8 – 10 دىن بىر ئۆيگە سولاپ، ھەر بىرىمىزگە ماۋجۇشىنىڭ ئەسەرلىرىنى تارقىتىپ بېرىپ ئۆگىنىشكە سالغان ئىدى. ھەر بىر ياتاقنىڭ تېمىغا ئۆگىنىش كۇرسىنىڭ نىزامنامىسى يېزىلغان بولۇپ، ئۇنىڭغا مۇنداق يېزىلغان ئىدى:

«سوۋېت شيۇجىڭجۇيى خائىنلار گورۇھى بىۋاستە پىلانلىغان، قەشقەر ۋىلايىتىدىكى ئاخۇنوپ باشچىلىقىدىكى ئەكسىئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ گورۇھى ئەزالىرى ئۆگىنىش كۇرسىنىڭ نىزامنامىسى.»

ئۇنىڭ ئاستىدا بىر قانچە مەزمۇنلار بولۇپ، مەسىلە تاپشۇرۇش، ئىقرار قىلىش، كەڭچىلىككە ئېرىشىش، باش جىنايەتچىنى جازالاش، ئەگەشكۈچىلەرنى سۈرۈشتە قىلماسلىق، نەيزىنى ئارقىغا قايرىپ ئۇرغانلارغا خىزمەت كۆرسەتكەنلەر قاتارىدا چىقىش يولى بېرىلىدۇ... دېگەندەك ئادەم ئالدايدىغان سەپسەتىلەر يېزىلغان ئىدى.

بۇ ئۆگىنىش كۇرسىغا تەرەپ - تەرەپتىن ئادەملەرنى ئېلىپ كېلىپ، كىچىككىنە قورۇنىڭ ئىچى ئادەمگە توشۇپ كەتكەن ئىدى، قاراجۈلدىن ئەسىرگە چۈشكەن بىز 20 ئادەمدىن باشقا، مەكتىتىن كەلگەن 45 نەپەر ئادەم، يەنە نەلەردىندۇر كەلگەن بىر توپ ئادەملەر بار ئىدى، بارا – بارا تونۇشۇش نەتىجىسىدە ئۇلارنىڭ ھەممىسى 21 - ئاۋغۇست كۈنى كەچتە سۇغۇنچازىغا بۇيرۇق بويىچە كېلىپ، قوراللىق قوزغىلاڭغا قاتناشماقچى بولغان، باشقا ناھىيىلەردىن كەلگەن شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ ئەزالىرى ئىكەن.

ئۇلارنىڭ ئارىسىدا يوپۇرغا ناھىيىسىدىن كەلگەن بىر توپ ئەزىمەتلەت بار ئىدى. ئۇلارنىڭ يۈرۈش - تۇرۇشى، گەپ

– سۆزلىرى باشقىچە ئىدى. مەن ئۇلار بىلەن سۆزلىشىپ باققىنىمدا ئۇلارمۇ شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ ئادەملىرى بولۇپ، يوپۇرغىدىكى مەلۇم ياچېيكىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن، كۆلىمى چوڭ بولغان بىر قېتىملىق قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن ئىكەن، قوزغىلاڭ خىتاي دائىرىلىرىنى خېلى ئاقسىتىپ قويۇپ، يەرلىك قوشۇن بىلەن ئۇلارنى بېسىقتۇرالماي، مۇنتىزىم ئارمىيە يۆتكەپ قانلىق باستۇرۇش نەتىجىسىدە دۈشمەن قولىغا چۈشكەن ئىكەن، ئۇلارنىڭ باشلىقلىرىنى قاياققىدۇر باشقا تۈرمىگە قاماپ، ئادەتتىكى پۇقرالىرىنى بىزنىڭ قاتارىمىزغا سولاپ قويغان ئىكەن. ئۇلار شۇ قېتىملىق قوزغىلاڭدا يوپۇرغا ناھىيىسىنىڭ يېرىمىنى ئىگەللەپ بولغان ئىكەن. ئۇلار قاملىپ ئىككى ئاي ئۆتكەندىن كېيىن ئۇلارنى بىزدىن ئايرىپ باشقا تەرەپكە ئېلىپ كەتكەن ئىدى. كېيىنكى كۈنلەردە خىتايلارنىڭ شۇ ھەقتىكى ئاخباراتى ئېلان قىلىنغان بىر گېزىتى قولۇمغا چۈشكەن ئىدى. گېزىتتە مۇنداق خەۋەر قىلىنغان ئىدى:

1969 - يىلى 9 - ئاينىڭ 2 - كۈنى يوپۇرغا ناھىيىسىدىكى مەخمۇت قۇربان باشچىلىقىدىكى بىر توپ بۇزغۇنچىلار، 500 دىن ئارتۇق ئادەمنى قۇترىتىپ، ئات ھارۋىلارغا ئولتۇرۇپ، يوپۇرغا ناھىيىسىگە ھۇجۇم قىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ناھىيىمىزنىڭ تېرىم يېزىسى، ئاقچى يېزىسى، ئەشمە يېزىسى قاتارلىق جايلارغا غالجىرلىق بىلەن ھۇجۇم قىلىپ، ئۇرۇش – چېقىش، بۇلاش ئىشلىرىنى ئېلىپ باردى. بۇ ئىش ئىككى ئايدىن ئۇزاق داۋاملىشىپ 76 ئادەم ئۇرۇپ يارىدار قىلىندى ۋە بەش ئادەم ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلدى. بۇ ئەكسىلئىنقىلابىي ۋەتەن پارچىلاش جىنايى ئىشلىرىغا دەرھال زەربە بېرىش ئېھتىياجى تۈپەيلى، مەركىزى پارتىيە ھۆكۈمەتكە مەلۇم قىلىپ، تولۇق قوراللانغان مۇنتىزىم ئارمىيە يۆتكەپ كېلىپ، 9 - ئاينىڭ 15 – كۈنىدىن 18 -كۈنىگىچە جىددى تۇتۇش قىلىپ قوراللىق توپىلاڭ بېسىقتۇرۇلدى.

گەرچە دۈشمەن بىزنىڭ پۇت - قوللىرىمىزدىكى كويزا كىشەنلەرنى ئېلىپ تاشلاپ ئۆگىنىش كۇرسىغا ئېلىپ كەلگەن بولسىمۇ، ئىسمىدا «ئۆگىنىش كۇرسى» بولغان بىلەن ئەمەلىيەتتە ئىقرار قىلدۇرۇش كۇرسى ئىدى. ئۇرۇش، توقماق، تىل - ھاقارەت، قىيىن - قىستاق قاتارلىق ئادەمنىڭ چۈشىگە كىرمەيدىغان جازا ۋاستىلىرىنىڭ ھەممىسى بۇيەردە تېپىلاتتى. يېيىشىمىز ئىككى ۋاخ قوناق ئۇنىدا ئەتكەن ئۇماچ ئىدى، ئۇ ئايدىن بۇئايغىچە بىر قېتىم ئاق ئۇننىڭ تامىقىنى كۆرمەيتتۇق. ئۇ ئايدىن بۇ ئايغىچە بىر قاچا چاي ياكى بىر قاچا قايناق سۇنى ئىچەلمەيتتۇق. ئۆيلىرىمىزدىن ھېچ نەرسىنى ئېلىپ بەرمەيتتى، بەنگىلىرىمىزنىڭ خۇمارى قىستاپ كەتسە تاشلىۋەتكەن بابازنى تىرىپ كېلىپ چېكەتتى، ئۇنى تۇتاشتۇرىدىغانغا ئوت يوق، مازنى ئىنچىكە پىلىك قىلىپ ئىككى قىشنىڭ ئوتتۇرسىغا ئېلىپ، غىلدىرلىتىپ قىزدۇرۇپ ئوت چىقىرىپ تاماكا چېكەتتى. ئۆينىڭ ئىچىدە غىلدىرلىغان ئاۋازنى ئاڭلىغان خىتاي ساقچىلىرىنىڭ زوراۋانلىقىدىن قورقۇپ بىر قېتىم ئوت چىقىرىۋالساق ئۇ ئوتنى ئۇزۇن ساقلايمىز دەپ، مازنى پىلىك قىلىپ ئىشىپ ئۇزۇن قۇ ياساپ ئۇنىڭ بىر ئۇچىغا ئوتنى يىقىپ، ئۇ كۆيۈپ بولغۇچە يەنە بىرتال تاماكىنى چېكىۋىلىشقا ئۈلگۈرەتتى، ئۆينىڭ ئىچى ئاچچىق مازنىڭ تۈتۈنىدىن ئولتۇرۇش تەس ئىدى. ئەمما بەنگە ئاغىنىلىرىمىزنىڭ خۇمارى ئۈچۈن ئۇنىڭغىمۇ بەرداشلىق بېرەتتۇق.

ئىقرار قىلدۇرۇپ گەپ ئالالمىغان خىتايلار، بىر - بىرىمىزنى زىددىيەتكە سېلىپ، ئارىغا بۇزغۇنچىلىق سېلىش ھىلىسىنى ئىشلىتىپ، ئارىمىزدىن ئىككى - ئۈچ كىشىنى مەسىلە تاپشۇرۇشى ياخشى، ئىقرار قىلدى، كەڭچىلىك قىلىمىز دەپ، كۈنگە بىردىن ئادەمنى تارتىپ چىقىرىپ كۆرەش – پىپەنگە سېلىشقا باشلىدى، بىرىنجى بولۇپ، يەنىلا مەن ئۇلارنىڭ دۈمبىقى بولۇپ، پىپەنگە – كۆرەشكە تارتىلدىم.

«ئالدى بىلەن كەڭچىلىككە ئېرىشىپ، قويۇپ بېرىش قارار قىلىنغان ئەنۋەر قادىر بىلەن ھىبىبۇللاھ ھوشۇرنىڭ ماۋجۇشىنىڭ ئىنقىلابىي لۇشەنىگە قايتىپ كەلگەنلىكىنى ئېلان قىلىمىز» دەپ ئۇنىڭ سۈرىتىنى ماۋزېدوڭنىڭ رەسىمىنىڭ ئالدىدا توختىتىپ، كامىردا فىلىمگە ئېلىپ، ئۇنىڭدىن كېيىن مېنى ئۆرە تۇرغۇزۇپ، مېنى بىر مۇنچە ھاقەرەتلەپ، كۆرەش - پىپەننى مېنىڭ ئۈستۈمدىن ئېلىپ بېرىشقا باشلىدى، چۈنكى قويۇپ بېرىلىۋاتقان ھەر ئىككىسى مېنىڭ ئەزالىرىم ئىدى، مەن ئۇلارنىڭ باشلىقى ئىدىم، كۆرەش - پىپەن باشلاندى دېگەندە تۆت ئادەم

يۈگرەپ چىقىپ مېنى باسمىداپ خۇددى مەن قېچىپ كېتىدىغاندەك، مەيدانغا سۆرەپ ئېلىپ چىقتى.
— مەن يولدا قېچىپ كېتەي دەپ، سەپىنىڭ كەينىدە قېلىپ، ئارقامغا بۇرۇلۇپ قېچىۋاتسام، بۇ ئابدۇرشىت دېگەن ۋەتەن خائىنى باندىت، ئاخۇنوپىنىڭ يالاقچىسى دەپ ماڭا قورال تەڭلەپ، ئارقامغا ياندۇرۇپ قايتۇرۇپ ئېلىپ كەلگەن ئىدى.
— راستمۇ؟
— مەن ئۇنىڭ كۆزىگە نەپرەت كۆزۈم بىلەن بىر ئالىيىپ قويۇپ راست، دېدىم.
ئەگەر راست دەپ قۇتۇلمىسام، ئۆلتۈرىۋېتىش ئېھتىمالى بار ئىدى، ئۇلار ئۇر توقماق، سۇر توقماق قىلىپ، ئاممىۋى ھەرىكەتتە ئۆلۈپ قالدى، بېسقتۇرالمىدۇق، خەلقنىڭ غەزىۋى كۈچلۈك ئىدى، دەپ جاۋاب بېرىشى مۇقەررەر ئىدى.
خالىقھاجى تەمبۇرچى سەكرەپ چىقىپ:
بىز ماشىنىمىزدىن ئايرىلغان بولساقمۇ ھېچ گەپ ئەمەس، ئەمما قايتىشىمىزدا ھەر بىرىمىز تانكا، ئايروپىلان بىلەن، گۈلدۈرلەپ كىرىپ، شىنجاڭدىكى خىتايلارنىڭ ھەممىسىنى بىرنى قويماي قىرىۋېتىمىز، دېگىنىڭ راستمۇ؟
— راس!
— خىتايلارنىڭ تەرجىمانى بولغان ھەيت پەيي دېگەن سەكرەپ كېلىپ، ھۇ! كۇسپۇرۇچ، سەن تېخى خەنزۇ قېرىنداشلىرىمىزنى قىرىپ تۈگەتمەكچىمىدىڭ؟!! دەپ پۇتىدىكى ھەربىيچە يوغان باشلىق سەت ئاياغ بىلەن قورسىقىمغا بىر نەچچىنى تەپتى، ئاغرىق ئازابىدىن بېشىم قېيىپ، كۆزلىرىم بىر نېمىنى كۆرەلمىدى، باشقىلارنىڭ سورىغان سوئاللىرىنى ئاڭلىيالمىدىم، ئۇيان تارتىپ، بۇيان تارتىپ قانداقتۇر مېنى كەلسە كەلمەس دۇمبالاۋاتاتتى.... قىشنىڭ سوغۇق كۈنلىرىدە مېنى ئۆرە تۇرغۇزۇپ قويۇپ، ئۈستۈمدىكى كىيىملىرىمنى سالدۇرىۋېتىپ قانداقتۇر تېمپىراتۇر ئۆتكۈزىمىز دەپ قىيناشلىرى، كەينى – كەينىدىن تېگىۋاتقان سان ـ ساناقسىز تاياقلارنىڭ سانىنى ئېلىپ بولغىلى بولمايتتى ....
خىتايلار تەرىپىدىن ئالدانغان بۇ «سەپداشلىرىم» نىڭ بەزىلىرى ھەقىقەتەن ئالجىشقان، خىتايلار تەرىپىدىن تارتىلىپ كېتىلىشكە باشلانغان ئىدى. ھەتتا مىجەت سىلىگىنىڭ قوغدىغۇچىسى بولغان باتۇرمۇ مېنىڭ ئۈستۈمدىن شىكايەت قىلىپ قالايمىقان پىكىر بېرىپ راستمۇ؟ يالغانمۇ؟ دەپ مېنىڭ تېخىمۇ ئازاپلىنىشىمغا سەۋەبچى بولۇۋاتاتتى...
بۇنداق كۆرەش ـ پىپەن مەن بىلەن تۈگىمىدى. بەلكى مەندىن باشلىنىپ نۆۋەتلىشىپ كۆپ كىشىلەرنىڭ بېشىغا كەلگەن ئىدى. ھەر كۈنى كۆرەش ـ پىپەن، ۋايجان – ۋايەي! قىيا، چىيا، دەرت ـ ئەلەم ئۈستىگە دەرت ـ ئەلەم ....
ئۇنىڭ ئۈستىگە قەشقەرنىڭ قىشى جاندىن ئۆتىدىغان سوغۇق بولدۇ، كىيىملىرىمىزنى سالدۇرىۋېتىپ، يالاڭ ئاياق، يالاڭ باشتاق پىپەن قىلىشلىرى ئادەمنى قەستەن نابۇت قىلىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس ئىدى.
3 ـ ئاينىڭ باشلىرى ئىدى، تۇيۇقسىز يەنە بىر چۈشۈمگە كىرىپ باقمىغان سوراق باشلاندى، مەن تونۇمىغان بىر توپ خىتاي ئەسكەرلىرى بىلەن بىر بۆلۈك خىتاي باشلىقلىرى كېلىپ، تۆت ئەسكەرنىڭ ھىمايىسىدا مېنى سوراق قىلغىلى تۇردى.
سوراقنىڭ مەزمۇنى: مامۇتجان ئۈستىدە ئىدى.
مامۇتجاننىڭ مەسىلىسىنى پاش قىل؟
— مەن قايسى مامۇتجاننىڭ؟ دەپ سورىدىم.
— خۇپسەنلىك قىلما!
— مەن چۈشىنەلمىدىم. مەن مامۇتجان دېگەن كىشىنى راستىنلا بىلمەيمەن.
— سېنىڭ تەشكىلاتىڭدىكى، قەشقەر گۇڭئەنچۇنىڭ كادىرى مامۇتجان.
— مەن ھەيران قالدىم. بۇ خەق راستىنلا ساراڭ بولۇپ قالدىمۇ ياكى مامۇتجان راستىنلا بىزنىڭ تەشكىلاتتا بولغىيمىتى؟!! قاتتىق خىيالغا چۆمۈپ كەتتىم.
— مامۇتجاننى مەن ياخشى تونۇيمەن، ئەمما مەن مامۇتجان بىلەن ئەزەلدىن بىر يەردە بىرقاچا تاماق، ياكى بىر

پىيالە چاينى ئىچىپ باققان ئەمەس، مەن راستىنلا ماﺋۇتجاننىڭ بىزنىڭ تەشكىلاتتا ئىكەنلىكىنى بىلمەيدىكەنمەن، بۇگۈن بىرىنچى قېتىم سىلەرنىڭ ئاغزىڭلاردىن ئاڭلاۋاتىمەن، دېدىم. بۇ گەپ راستىنلا مېنىڭ يۈرەك سۆزۈم ئىدى.

— سەن جاھىللىق قىلىپ، بىزنى كولدۇرلاتما! سەن ياخشى بىلىسەن، سەن ئۇنى ئەزالىققا تونۇشتۇرغانسەن، ھەم سەن ئۇنى قوبۇل قىلغانسەن.

— مەن مۇشۇ يەرگە كەلگەندە بۇ ئىشنىڭ تېگىدە بىر يامان شۇملۇقنىڭ يوشۇرۇنغانلىقىنى، بۇلارنىڭ مېنى ماﺋۇتجانغا يۆلەپ، يوقىتىش ھىلە ـ نەيرىڭىنى تەييارلاۋاتقانلىقىنى ئالدىن ھېس قىلغان ئىدىم.

— مەن ماﺋۇتجاننى بۇ تەرەپتىن زادى چۈشەنمەيدىكەنمەن، دېدىم.

— ئۇلار تاشقىرىغا چىقىپ كېتىپ، بىردەمدىن كېيىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ساڭا يەنە ئويلىنىش پۇرسىتى بېرىمىز، بۇگۈنكى بۇ سوراق سېنىڭ بىلەن مۇناسىۋەتسىز، جاھىللىق قىلماي ياخشى ئويلان، يەنە سەن بىلەن سۆھبەت ئېلىپ بارىمىز، دەپ يۇمشاپراق چىقىپ كەتتى، ئۇلار مەن بىلەن «سۆھبەت» ئېلىپ بارماقچى ئىدى.

مەن كامىرغا قايتىپ كىرگەندىن كېيىن، ناھايىتى جىمىپ كەتكەن ئىدىم. ئۇلارنىڭ سورىغان سوئاللىرى مېنى بەكمۇ بىئارام قىلماقتا ئىدى. ئىچىم بەكمۇ تىت ـ تىت بولۇپ كېتىپ باراتتى. بۇ ئىشنىڭ تېگى ـ تەكتىگە يېتىپ بولمايتتى. مەن ماﺋۇتجاننى ياخشى بىلەتتىم، بەكمۇ چۈشىنەتتىم. ئۇ كام ـ كۈتىسىز خىتاينىڭ بىرىنچى دەرىجىلىك سادىق غالچىسى، خىتايلارنىڭ ئەڭ ئىشەنچلىك رازۋېتچىكى ئىدى، يالغۇز قەشقەردە ئەمەس، پۈتۈن شەرقىي تۈركىستاندا ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتىدىغان خىتاينىڭ يەنە بىر سادىق غالچىسى يوق ئىدى. قانداق بولۇپ بۇ ماماتجان بىزنىڭ ئادەم بولۇپ قالدىيا!؟ تولغىنىپ زادى ياتالمىدىم، كېچىچە ئۇيقۇم كەلمىدى، بۇ غەيرى سوراق يەنە سۆھبەت نامى بىلەن يەنە قاچان باشلىنار، كاللامدىن ھەرخىل خىياللار كەچمەكتە ئىدى، يېرىم كېچە سائەت ئۈچتىن ئاشقاندا بۇ بىر توپ لەنىتى سەت كۆرۈمسىز خىتايلار يەنە مېنى سوراققا چاقىردى.

— ئويلاندىڭمۇ؟

— ئويلاندىم.

— ئۇنداق بولسا سۆزلە!

— نېمىنى سۆزلەيمەن؟

— ماﺋۇتجاننىڭ مەسىلىسىنى پاش قىل!

— مەن تۈنۈگۈنلا راست گەپ قىلغان، مەن ماﺋۇتجان توغرۇلۇق زادى ھېچ نېمىنى بىلمەيمەن.

— سەن جاھىل نېمە ئىكەنسەن، پۇرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايسەن، يامانىنى قولتۇقىغا ئالغان يامانىنىڭ يامىنى، بىلەمسەن! سەن ئۇنى ئاقلىماي ئۇنىڭ مەسىلىسىنى پاش قىل. پارتىيىمىزنىڭ سىياستى ئىقرار قىلغانلارغا كەڭچىلىك، قارشىلىق قىلغانلارغا قاتتىق بولۇش، ئەگەر سەن يەنە جاھىللىق قىلىدىغان بولساڭ، جىنايىتىڭگە جىنايەت قوشۇپ جازالىنىسەن .....

— ئۇلارنى زادى ئىشەندۈرەلمىدىم. بىز بىر قانچە ئاي ئالدىدا ماﺋۇتجان بىز ئۈچۈن خەتەرلىك ئۇنسۇر، ئۇنى يوقىتىۋېتەيلى، دەپ ئۇنىڭ پېيىگە چۈشۈپ يوقىتىمىز دەۋاتساق، ئاخۇنوپ بىزنى توسۇپ قويغان، راستىنلا ماﺋۇتجانمۇ بىزنىڭ سەپكە قېتىلغان بولغۇيمىتىيا؟! كاللام زادىلا ئېلىشىپ كەتكەن ئىدى. بىزنىڭ قارارىمىزنى، ئاخۇنوپنىڭ قارشى چىقىپ بۇزغانلىقىنى دەيمۇ يا! ياق ئۇنداق قىلسام، بېشىمغا بالا تېرىۋالىمەن.... ئەمما ئاخۇنوپ بىزنى توسۇشتا، بىر ماﺋۇتجاننى يوقىتىش بىلەن خىتاي تاجاۋۇزچىلىرىنى شەرقىي تۈركىستاندىن ھەيدەپ چىقارغىلى بولمايدۇ، دۈشمەنلەر مەغلۇپ بولغان كۈنى ماﺋۇتجان قاتارلىقلارمۇ بىللە يوقىلىدۇ، بىر ماﺋۇتجاننى دەپ چوڭ ئىشقا دەخلى بولىدىغان ئىشنى قىلىپ، ئۇخلاۋاتقان يولۋاسنى ئويغىتىپ قويماڭلار!!! دېگەن سۆزى، ماﺋۇتجاننىڭ بىزنىڭ تەشكىلاتىمىزدا ئەمەس، بەلكى ئۇ بىزنىڭ دۈشمىنىمىز دېگەنلىك ئىدىغۇ!

مەن ئۇلارنىڭ گېپىگە بىلمەيمەن، دەپلا جاۋاب بەردىم.

ئۇلار قوراللىرىنى تاراقشىتىپ، ئۈستەل ئۈستىگە بىر نەچچە پاي ئوق بىلەن بەتلەپ قويۇپ ئۆرە تۇرۇپ سوراق

قىلغىلى تۇردى، مەن باشتىن ـ ئاخىر بىلمەيمەن، دەپ تۇردۇم.
بىرسى كېلىپ ئېغىر تەلۋە مۇشتى بىلەن بىرنى سالدى، قۇلىقىم غۇڭگىدە قىلىپ بىر نەچچە مىنۇت ئۇلارنىڭ نىمە دېگىنىنى ئاڭلىمىدىم، پەقەت ئاغزىنىڭ مىدىرلىغانلىقىنى كۆرۈپ تۇراتتىم. ئۇلار يەنە ئۇردى، بۇ قېتىم سەن بىزنىڭ سوئالىمىزغا جاۋاب بەرمىدىڭ دەپ ناھەق ئۇرۇۋاتاتتى، قۇلىقىم زادى بىر نىمىنى ئىشتمىدى، يا رەببىم! بۇ نىمىدېگەن تارتقۇلۇق، ئۇنداق كۈنگە قويغۇچە جېنىمنى ئالساڭمۇ بولاپتىكەن دەپ ئاللاھقا نالە قىلىۋاتاتتىم. ئۇلارنىڭ گېپىگە جاۋاب بېرەلمىدىم. ئۇلار بىر نىمىلەرنى دەپ تىللاپ يەرنى دەسسەپ، ئۇستەللەرنى تاراقشىتىپ بىقىپ، مېنى يەنە كامىرغا سولاپ قويدى، بۇنداق سوراق بىر ھەپتىدىن ئاشقان ئىدى، ئاخىرقى قېتىم ئىدى، مەن جاندىن راستىنلا تويغان ئىدىم، ئۇلار بىلەن تاكاللىشىپ بولمىغىنىغا بىرنى ئۆلتۈرۈشتىپلا ھەممىدىن بىراقلا قۇتۇلاي دېگەن قارارغا كەلدىم. كېچىسى يەنە سوراق سورىغىلى كىردى، بۇ قېتىم باشقا بىرنەچچە باشلىقى كەلگەن ئىدى، ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىرسىنى تونۇيتتىم. ئۇ جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايون سىياسى باشقارمىنىڭ باشلىقى ئىدى، ئەجەبا ئۇلايتايوپ دېگىنى كەلمەي بۇ باشلىقى كەپتۇ يا! ئەسلىدە ئۇيغۇلارنى ئۇيغۇرلار سوراق قىلاتتى، نىمە ئۈچۈنكى مېنى ختايلار سوراق قىلىۋاتاتتى. يەنە باشتىن مامۇتجاننىڭ مەسىلىسىنى پاش قىل دېگەن تېمىدىن باشلاندى، مەن ھەقىقەتەن ئەقلىمدىن ئازاي دېگەن ئىدىم، ئۇلارنىڭ مامۇتجان توغرۇلۇق سورىغان سوئاللىرى مېنى راستىنلا گاڭگىرىتىپ قويغان ئىدى ....
مەن ئەڭ ئاخىرقى غەزىپىم بىلەن بولغۇلۇقنى بىراقلا كۆرەي دېگەن نىيەتكە كەلدىم ـ دە، ھۆكەنى بوينۇمغا ئالدىم:
— سىلەر مامۇتجاننى شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى دەپ گۇمان قىلىدىكەنسىلەر، مەندىن بۇ سوراقنى سورىغىلى بىر ھەپتىدىن ئاشتى. قەشقەردىكى سىياسىي قانۇن كادىرلىرىنىڭ ھەممىسىنى دېگۇدەك پارتىيە مەكتىپىگە يىغىۋېلىپ، نەزەر بەنتكە ئالدىڭلار، گۇڭچەنداڭغا سادىق دەپ پۈتۈن قەشقەر ۋىلايىتىدىن مامۇتجان باشلىق بىر قانچە ساناقلىق كادىرنى ئەپقېلىپ ئىشلەتتىڭلا، سىلەر مامۇتجاننىمۇ گۇمانلىق دەپ قارىغان بولساڭلا، سىلەرنىڭ نەزىرىڭلەردە، ئۇيغۇرلارنىڭ ھەممىسى گۇڭچەنداڭغا قارشى ئەكسىلئىنقىلابچىلار ئىكەن. ئۇنداق بولغاندىكىن، پۈتۈن ئۇيغۇرلارنى قارا قويۇق ئۆلتۈرۈشتىپ بىراقلا بۇ ئەكسىلئىنقىلابچى ئۇيغۇرلاردىن قۇتۇلساڭلار بولمامدۇ؟ دېدىم ـ دە، ئورنۇمدىن دەس تۇردۇم. قېنى! مەرھەمەت ئۆلۈمنى مەندىن باشلاڭلا، چۈنكى مەن نەخ ئەكسىلئىنقىلابچى، بۇ ئىسپات تەلەپ قىلمايدۇ، دەپ ئۆرە تۇردۇم. مېنىڭ گېپىمگە چىدىيالمىغان جانابى چۇجاڭ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپلا، تەستىكىمگە بىرنى سالدى، بۇنى ئەكىرىپ سولاپ قويۇڭلا دەپ چىقىپ كەتتى.
ئەتىسى نىمە ئۈچۈنكى مېنى سوراققا ئېلىپ چىقمىدى، شۇنىڭ بىلەن مامۇتجان توغرۇلۇق سوراق ئاخىرلاشتى بولغاي. ئۇندىن باشقا يەنە مېنىڭ دادامنىڭ ۋاپات بولغانلىق خەۋىرى كەلگەن ئىدى. خەۋەرنى ئاڭلاپلا، ھەممىدىن ئادا ـ جۇدا بولۇش قارارىغا كەلدىم، مەن ئۇ كۈنى تەلۋە ئىدىم، ئەگەر سوراقچىلار يەنە پەلپەتىش سوراق سورىسا جاننى تىكەتتىم، دادامنىڭ ئىچ ئاغرىقىدا يىغلىدىم، دادامغا چىدىمىدىم، كېچىچە سۆزلەپلا چىقتىم. باشقىلارنى ئۇخلاتمىدىم، ئۇلار مېنى كاللىسىدىن ئازدى، ساراڭ بولدى، دېيىشتى، ئۇلارنىڭ گېپى ماڭا «سەن ساراڭ بولىۋال ساراڭغا سوت يوق» دېگەندەك تۇيۇلدى، شۇندىن ئېتىبارەن مەن «ساراڭ» بولىۋالدىم، ئاغزىمغا كەلگەننى سۆزلەۋەردىم، مېنىڭ گېپىمنىڭ بېشى بىلەن ئايىغىنى ھېچ كىم پەرق ئېتەلمەيتتى، بەزىلىرى راستىنلا بۇنىڭغا بەك كەلگۈلۈك كەلدى، دادىسى ئۆلدى. ھە دىسە بۇنى كېچە ـ كېچىلەپ ئەپچىقىپ كېتىپ ئۇخلىغىلىمۇ قويمىدى. بۇ راستىنلا مېڭىسىدىن ئازدى دەپ تەستىقلاپ بېرىشتى. شۇنىڭ بىلەن مەن ختايلارنىڭ سورىغىدىن قۇتۇلغان ئىدىم.
1989 ـ يىلىنىڭ كۈز پەسلى ئىدى. مەن تۇرمىدىن چىققانغا خېلى زامانلار بولغان ئىدى. بىر كۈنى سەمەن تەرەپتىن شەھەرگە قاراپ كېتىۋاتاتتىم. لەڭگەر مېھمانخانىسىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە مامۇتجان ئۇچراپ قالدى. سالام ـ سائەت قىلىشقاندىن كېيىن، مېنىڭ ئۆيگە كەچلىك تاماققا كېتىۋاتقانلىقىمنى بىلىپ، «ماۋۇ يەردە پاكىستانلىقلار بىر رىستۇران ئاچتى. كەچلىك تاماقنى مۇشۇ يەردە بىللە يەيلى» دەپ مېنى تاماققا تەكلىپ قىلدى، مەن رىستۇرانغا كىردىم، نىمە ئۈچۈن مېنى تاماققا تەكلىپ قىلغانلىقىنى ھازىرغىچە بىلمەيمەن. تاماق بۇيرۇتتى، تاماق كەلگۈچە

پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ، تۈرمىدە بولۇپ ئۆتكەن كونا ئىشلارنى ۋە سوراقنىڭ تەپسىلى ئەھۋالىنى مامۇتجانغا قىسقىچە سۆزلەپ بەردىم. ئاڭغۇچە تاماقمۇ كەلگەن ئىدى. مەن بەھوزۇر تاماقنى ئىشتىھا بىلەن يېدىم، ئەمما مامۇتجان ئولتۇرغان پېتى خىيالغا غەرق بولۇپ كەتتى. مەن مامۇتجانغا پات ـ پات قاراپ قوياتتىم. ئۇنىڭ پۈتۈن بەدىنى تىترەشكە باشلىغىلى تۇردى. رەڭگىمۇ باشقىچە ئۆزگىرىشكە باشلىغان ئىدى. توختىماي ئۇلۇغ كىچىك تىنغىلى تۇردى. مەن تاماقنا تەكلىپ قىلغاندىن كېيىنلا، ھۇشىغا كەلدى. «مەن ئاشۇ يىللاردا بىر مەزگىل لەيلەپ قالغان ئىدىم. ماڭا بولغان پوزىتسىيىسىمۇ غەيرى ئىدى، نېمە سەۋەپكى دېسەم ئەسلى ئىش مۇنداق ئىكەندە!» دېدى.

«18 - 7» مۇسىبەت كۈنى

1970 – يىل 7 – ئاينىڭ 18 – كۈنى پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئۈچۈن ئېغىر مۇسىبەت كۈنى بولۇپ، ۋەتىنىمىزنىڭ ھەرقايسى ۋىلايەت ۋە شەھەر ناھىيىلىرىدە بىرلا ۋاقىتتا 78 نەپەر ئادەمگە ئۆلۈم جازاسى بېرىلىپ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ يېقىنقى زامان تارىخىدا، شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە ئۇنتۇلغۇسىز جاراھەت ئىزىنى قالدۇرغان كۈن ئىدى. بىز ھايات ياشاۋاتقان ھەر بىر شەرقىي تۈركىستانلىق بۇ مۇسىبەت كۈننى ھەرگىز ئېسىمىزدىن چىقارماسلىقىمىز لازىم.

4 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئۆگىنىش كۇرسىدىكىلەرنىڭ ئىچىدىن بىر قانچىمىز قولغا ئېلىنىپ، يېڭىۋاشتىن تۈرمىلەرگە تاشلانغان ئىدۇق. قەشقەر ۋىلايەتلىك تۈرمىنىڭ بىز ئۈچۈن ئاتايتەن ياسالغان كۈن نۇرى چۈشمەيدىغان، دەرىزىلىرى چاپلانغان، ئىشىكلىرى يېڭىدىن پولاتتىن قىلىنىپ ياسىلىپ، تاماق بېرىدىغان كىچىككىنە كامىرىدىن باشقا يەرلىرى تامامەن ئېتىۋېتىلگەن، ئۆيلىرى بىز ئۈچۈن ھازىرلانغان ئىكەن. تۈرمىگە كىرگەن كۈندىن باشلاپ ھەر قايسىمىزنى ئىككىدىن، ئۈچتىن بىر كامىرغا سولاپ قويغان ئىدى، بىز بار تۈرمىدە بىزنىڭ ئادەملەردىن باشقا ئادەملەر يوق ئىدى. ئۇلار ئارقىمىزدىكى بىر نەچچە يۈرۈش ئۆيلەرە سولانغان ئىكەن. ئۇلارنىڭ ياتقان كامىرلىرىنىڭ دەرىزىلىرى بار، كۈن نۇرى چۈشىدىغان، ھويلىغا چىقىپ ئۆزى خالىغان ۋاقىتتا تەرەتكە بارالايدىغان ئۆيلەر ئىكەن. بىزدە ئۇنداق ئەركىنلىك يوق ئىدى. كۈنلىكى ئىككى ۋاخ تەرەتكە چىقاتتۇق. باشقا ۋاقىتتا ئۆي ئىچىگە تەرەت قىلاتتۇق. ئىككى ۋاخ سېرىق قوناقنىڭ قاسقاندا پۇشۇرۇلغان تاۋاقتا قىلىپ قويۇلغان نانىنى بېرەتتى. 7 - ئاينىڭ 15 – كۈنى ئىدى، مەن بار كامىرغا بىر كىشىنى ئەپكىرىپ سولاپ قويدى، بۇ ئادەم بەئەينى چەتئەللىككە ئوخشايتتى، بېشىدىكى كەپكىسى، كىيگەن ئىشتان، چاپانلىرى پۈتۈنلەي روس پاسونىدا ئىدى. مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ بوران - چاپقۇنلىرىدىن ساق قالغىنىغا قارىغاندا، بۇ كىشى چەت ئەلدىن كەلگەن كىشىدەك كۆرۈنەتتى. بىز ئۇنىڭ بىلەن گەپلەشمىدۇق. ئارىدىن ئۈچ كۈن ئۆتتى. 18 – كۈنى تاڭ سەھەردە ئادەم – ئادەمنى تونۇغىلى بولمايدىغان بىر كۈن ئىدى. پۈتۈن تۈرمىنىڭ ئىشىكى گۈلدۈر – گۈلدۈر، تاراق - تۇرۇق ئارقا - ئارقىدىن ئېچىلىشقا باشلىدى، ئۆيدىن چىق دېدى، ئۆيدىن چىقتۇق. تۈرمىنىڭ تېمىغا قولىمىزنى قويغۇزۇپ، ئۆيلەرنى ئاختۇرۇپ، غادىر – ئۇسكۈن قىلىپ بولغاندىن كېيىن بىردىن – بىردىن باغلىدى، تۈرمىنىڭ ھويلىسىغا ئېلىپ چىقتى، ئەسكەرنىڭ كۆپلىكىدىن دەسسەيدىغانغا يەر يوق ئىدى. بىزنى بىر تەرەپكە ئاپىرىپ، باغلاقلارنى قايتا تەكشۈرۈپ، يەرگە ئولتۇرغۇزدى، بىزدىن 20 مېتىر يىراقلىقتىكى بىر يەرگە قاتار يەتتە ئادەمنى بىردىن – بىردىن ئولتۇرغۇزۇپ، بېشىغا ئېگىز كۇلا كىيگۈزدى، شۇ چاغدا ئۇلارنىڭ نېمە قىلماقچى بولغانلىقىنى ئاندىن بىلدۇق، ھۆكۈم ئېلان قىلىش چوڭ يىغىنى بار ئىكەن. ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىدىغانلارنىڭ ئىچىدە ئەھمەتجان مۇنىر باشقىچە تۇراتتى. ئۇنى باغلاپ بېشىغا كۇلانى كىيگۈزۈپ، ئۆلۈم جازاسى بېرىلىدىغان قىزىل كىرسىت بەلگىسىنى ئۇرغاندا، ئۇ ناھايىتى ئاۋازلىق قىلىپ بىر مۇنچە شېئىرنى دېكلاماتسىيە قىلىپ ئوقىدى، مەن پەقەت يولۋاس، باتۇر، شەرقىي تۈركىستان.... دېگەنلىرىنى ئاڭلىيالىدىم. ئاڭغۇچە بوينىغا سىرتماق سېلىپ ئاغزىنى ئاچتۇرمىدى. ئۇنىڭ يېنىدا ئابدۇكىرىم ساۋۇت بار ئىدى، ئۇ كىيىمىنى تەتۈر كىيىۋېلىپ تۈگمىلىرىنى ئېگىز - پەس قادىغان ئىكەن. باشقىلارمۇ ھەرخىل كۆرۈنۈش بىلەن ئۆزلىرىنىڭ ئۆلۈمگە كېتىۋاتقانلىقىنى بىلىپ نارازىلىق بايان قىلماقتا

ئىدى. ئۇلارنى بىردىن ماشىنىغا 10 ئەسكەرنىڭ يالىشى بىلەن ئېلىپ ماڭدى. يەتتە ماشىنا مېڭىپ بولغاندىن كېيىن بىزنىڭ ماشىنا يولغا چىقتى، ئۆستەڭ بويىدىن ھېيتكار، ھېيتكاردىن ياۋاغ، ئۇيەردىن تۆشۈك دەرۋازا، ئاندىن تۆمەن كۆلنىڭ يېنى بىلەن باغچىنىڭ ئۇدۇلىدىكى قەشقەر شەھەرلىك گوڭئەنجۇنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېلىپ ماشىنىلارنى قاتار تىزدى، جىنايەتچىلەر ئېلىپ كېلىنسۇن دېگەندىن كېيىن، بىزنى خەلق مەيدانىنىڭ رەئىس مۇنبىرىنىڭ ئالدىدىكى چوڭ يولدا ماشىنا بىلەن توختاتتى. ھۆكۈمنى ئېلان قىلدى.

—— سوۋېت شىيۇجېڭجۇيى خائىنلار گورۇھى بىۋاستە پىلانلىغان، ئاخۇنوپ باشچىلىقىدىكى قەشقەر رايونىدىكى ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ گورۇھىغا زەربە بېرىش چوڭ يىغىنى ھازىر جازا ھۆكۈم ئېلان قىلىدۇ...

يىغىنغا جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ باشلىقى رىياسەتچىلىك قىلىۋاتاتتى. يىغىن رىياسەتچىسىنىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن جىنايەتچىلەر بىردىن – بىردىن رەئىس سەھنىسىنىڭ ئالدىدىكى ماشىنىغا چىقىرىلىپ جىنايى جازاسى ئوقۇلماقتا ئىدى. ئىسمى ئېلان قىلىنغان جىنايەتچىلەردىن ئالدى بىلەن يەتتە نەپەر ئادەمگە ئۆلۈم جازاسى بېرىلگەنلىكىنى ئېلان قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئارقىدىن ئۇلاپ بىزگە ھۆكۈم ئېلان قىلدى، سىيىت نىيازغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلىپ ئىككى يىل كېچىكتۈرۈپ ئىجرا قىلدى. قالغانلىرىمىزغا 20 يىللىق، 15 يىللىق قاماق جازاسى بېرىلگەنلىكىنى ئېلان قىلدى، تىرىك قالغانلىرىمىز خۇداغا چەكسىز شۈكۈر ئېيتتۇق، تۈرمىگە قايتىپ كەلدۇق. نېمە ئۈچۈنكى ئۆلتۈرۈلگەن سەپداشلارنىڭ ئىچ ئاغرىقىمۇ ياكى باشقا سەۋەبمۇ بىر - بىرىمىز بىلەن گەپلەشمىدۇق. نامازنىلا ئوقۇدۇق، باشقا ئارتۇق گەپ - سۆز بولۇنمىدى، جىمجىتلىق ئۈچ كۈندىن ئاشقان ئىدى.

سىزنىڭ ئىسمىڭىز سىيىت نىياز ئىكەن ھە! دېدىم مەن.

گەرچە بەش - ئالتە كۈندىن بىرى بىر ئۆيدە ياتقان بولساقمۇ، مەن ئۇ ئادەمنى سوۋېتتىن كەلگەن كىشى، بۇنى بىزنىڭ يېنىمىزغا بەلكىم ياساپ ئېلىپ كىرىپ، گەپ ئېلىشنى ئويلاۋاتقان ئوخشايدۇ، دەپ گەپ سورىمىغان ئىدىم.

بارا - بارا ئۇ ئادەم بىلەن چىقىشىپ كەتتۇق، ئۆز ئارا چۈشەنچە ھاسىل قىلىشتۇق. ئۇ ئادەمنىڭ ئىچىدىن چىققان ئالتۇن، گۆھەرنىڭ ئۆزى ئىكەن.

قولغا ئېلىنىشتىن بۇرۇن ۋىلايەتلىك ماددى ئەشيالار ئىدارىسىنىڭ كادىرى ئىكەن، ئەكسىلئىنقىلابىي جىنايەت بىلەن 15 يىل كېسىلىپ پەيلوغا بارغان ئىكەن. پەيلو مەيدانىدا ئەھمەتجان مۇنىر بىلەن بوران پارتىيىسى قۇرۇپ، قوراللىق قوزغىلاڭ ئۇيۇشتۇرماقچى بولغانلىقى ئۈچۈن ئۆلۈم جازاسى بېرىلىپ ئىككى يىلدىن كېيىن ئىجرا قىلىمىز دەپ ھۆكۈم بەرگەن ئىدى. پەيلو مەيدانىدىن قەشقەرگە كەلگەن بەش يىل جەريانىدا قارا ئۆيدە يېتىپ خىتايچىنى راۋرۇس ئۆگىنىۋاپتۇ. قۇرئان كەرىمنى يادلاپ بوپتۇ، ھەدىستىنمۇ ناھايىتى جىق يادا بىلىدىكەن. تىرىشچان ئادەم ئىكەن. ئۇ ئادەم بىلەن تاكى پەيلو مەيدانىدىمۇ 8 يىلدەك بىر يەردە، بىر ئەترەتتە بىللە تۇردۇم. ماڭا ياخشى تەسىر قالدۇرغان كىشى ئىدى. ئۇ تۈرمىدىن ھايات چىقتى. ئاخىرقى ئۆمرىنى ئۈرۈمچىدە ئۆتكۈزدى. ئاڭلىشىمچە ئەنمىندىكى مەسجىدتە مۇئەززىنلىك ۋە غۇجدارلىق ئىشلىرىنى قىلغانمىش. ئۇ جەرياندا ۋەتەندە بولىۋاتقان ناھەق ئىشلار ھەققىدە چەت ئەلدىكى ئۇيغۇر تەشكىلاتلىرىنى خەۋەرلەندۈرۈپ، ۋەتەن، مىللەتنىڭ ئىستىقلالىيىتى ئۈچۈن بىر قاتار ياخشى ئىشلارنى قىلغانلىقىنى ئاڭلىدىم. يېقىندا ئۇنىڭ بەختكە قارشى ۋاپات بولغانلىقىنىمۇ ئاڭلىدىم. جانابى ئاللاھتىن ئۇنىڭغا رەھمەت تىلەيمەن، ئامىن!

ھۆكۈم مەيدانىدىن كىرىپ ئىككى كۈندىن كېيىن، تۈرمىنىڭ تېمىغا بىر ئېلان چاپلاپ قويدى، ئېلان شىنجاڭ بويىچە ئۆلۈم جازاسى بېرىلگەنلەرنىڭ ئىسمى ۋە جىنايى قىلمىشى ئىكەن. ئۇنىڭدا شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى ۋىلايەت ۋە شەھەر ناھىيىلىرىدە 7 - ئاينىڭ 18 – كۈنى سائەت 10 دا 78 ئادەمنىڭ قەتلى قىلىنغانلىقى تەپسىلى يېزىلغان ئىدى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ ئەزالىرى ئىكەن. ئۇندىن باشقا يەنە بىر نەچچە ئېلانلار بار ئىدى. ئۇ ئېلانلارمۇ ئۆلۈم جازاسىغا ئۇچرىغان كىشىلەرنىڭ ئىسمى ۋە جىنايى

قىلمىشى يېزىلغان ئېلان ئىدى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا مېنىڭ شېرىكىم ھەسەن قارى بىلەن توختى ھاجىمۇ بار ئىدى. مەن ئۇلارنىڭ نېمە ئۈچۈن ئۆلۈمگە مەھكۇم قىلىنغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن ئېلاننى تامدىن سويۇپ ياتاققا ئېلىپ كىرىپ، تەپسىلىي قايتا ـ قايتا ئوقۇپ چىققان بولدۇم. جىنايىي ئەيىبلەش نامىسىدا نۇرغۇن يەرلىرى مېنىڭكى بىلەن ئوخشىشىپ كېتەتتى، ئەمما «بانكا بۇلىغان، ئاشلىق بىلىتى بۇلىغان، خەلق ئازادلىق ئارمىيىمىزنىڭ ئوفىتسېر جەڭچىلىرىنى ئۆلتۈرگەن» دېگەن ئەيىبلەشنامىسى مېنى غەلىتە قىلىپ قويدى.

مەن ھەسەن قارى بىلەن 68 - يىلى قەشقەردە تونۇشقان ئىدىم، بىر كۈنى ئەتىگەندە ئالاقىچى ماڭا بىر بۇيرۇق ئېلىپ كەپتۇ، قىلىدىغان ئىش ۋە مەقسەتنى ئېنىق يېزىپتۇ، مېنى باشلاپ بارىدىغان كىشى بىلەن قەشقەر شەھىرىدىكى خەلق مېھمانخانىسىنىڭ ئالدىدا كۆرۈشىدىغانلىقىمنى، كۆرۈشۈش ئۇسۇلىنى تەپسىلىي چۈشەندۈرۈپتۇ.

مەن بۇيرۇققا بىنائەن خەلق مېھمانخانىسىنىڭ ئالدىدىكى پەلەمپەيىنىڭ بىرىنچى سۇپىسىدا پارولدا ئېيتىلغاندەك قىلىپ، بېشىمدىكى كەپكە شەپكەمنى قولۇمغا ئېلىپ كەينى ـ كەينىدىن ئۈچ قېتىم تۈپىسىنى قېقىپ بېشىمغا كىيدىم. بۇ ھەرىكەت ئۈچ قېتىم تەكرارلانغاندىن كېيىن ناتونۇش بىرسى كېلىپ تاماكىنى تۇتاشتۇرىدىغان چاقماق بارمۇ؟ دېدى.

— تاماكا چەكمەيمەن. قاراپ باقاي، ئەمما ئاقشام ئوت يېقىش ئۈچۈن بىر قاپ سەرەڭگىنى يانچۇقۇمغا سالغاندەك قىلىۋاتاتتىم.

— سىللىدەك ئالى سۈپەت ئادەملەرمۇ تاماكا چەكمەيدىكەن، ھە!

— مەن ئۆگەنمەپتىكەنمەن.

— تاماكا ئەرزانمۇ دەپ گەپنى باشقا تەرەپكە ئەگىتىپ سوئال سورىدى.

— بۇ يىل قوغۇن ئەرزاندەك قىلىدۇ، مەن قوغۇن سېتىۋېلىش ئۈچۈن بىر يەرگە بارماقچى ئىدىم دېدىم - دە، ئۇ ئادەم كۈلۈپ كېتىپ، ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم! ئۇنداق بولسا مەن سىلىنى قوغۇنلۇققا باشلاپ ئاپىراي دەپ مېنى كەينىگە سېلىپ ئېلىپ كەتتى، بۇ بىزنىڭ ئۇچرىشىش پارولىمىز ئىدى. شۇ كۈندىن باشلاپ مەن ھەسەن قارى بىلەن تونۇشقان ئىدىم.

ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قارا كۆرۈنە قىزىلنىڭ كۆۋرىكىگىچە بىللە باردىم. ئۇيەردە بىر تۆگە ھارۋىسى بار ئىكەن، تۆگە ھارۋىسىدا يەنە بىر - ئىككى ئادەم بار ئىدى. ئۇلارنىڭ بىرسى قەشقەرلىك ئەنۋەر قادىر دېگەن ئوقۇغۇچى ئىدى. يېڭىشەرگىچە تۆگە ھارۋىسىدا باردۇق، ئۇيەردىن بىر ئات ھارۋىسىغا ئولتۇرۇپ تازغۇنغىچە باردۇق. ئۇ يەردە يەنە ئالمىشىپ باشقا بىر ئات ھارۋىسى بىلەن ياپچانغا باردۇق، ياپچاننىڭ بازىرىغا ئاز قالغاندا، يولدىكى قۇملۇقنىڭ ئىچى ئاتا ئورمان بەلۋىغىنىڭ ئارىسىدىن ئۆمۈلەپ ئۆتۈپ، ئىتىزلىقنىڭ ئىچى بىلەن بىر ئۆيگە كىردۇق، ئۆي ئىگىسى مېھمانلار كەلدى دەپ، بىر تىرىك قوينى سۆرەپ كىرىپ دۇئا قىلىشىسىلا دېدى، دۇئا قىلدىم. قوي بوغۇزلاندى، ئادەملەر بەش - ئالتىدىن ئاشتى. ئۇلار بىلەن ئارتۇقچە پاراڭلاشمىدىم. ھەم تونۇشلۇقمۇ بەرمىدىم. بىر - بىرىمىزگە يەرنىڭ تېگىدىن پات ـ پات قاراپ قويۇشاتتۇق. تاماق پىشتى، تاماق يېدۇق، كاۋاپ بىلەن قورداق قىلدى، مەن سائەتكە قاراپ ھەسەن قارىنى بىر بۇلۇڭغا تارتىپ ئىشنى باشلايلى، ئۆينى كۆرسەتسىلە! دېدىم. ئۇ ئالدى بىلەن بىز كىرىدىغان ئۆينىڭ يەر شەكلى ۋە ئۆيدىكىلەرنىڭ سالاھىيىتىنى تونۇشتۇردى، ھەسەن قارى بىلەن توختىھاجى تامدىن سەكرەپ چۈشۈپ دەرۋازىنى ئاچتى. باشقىلار دەرۋازىنىڭ ئالدى - كەينىدە مەن بىلەن ئەنۋەر ئىككىمىزنى قوغداپ قوراللىق مۇداپىئەدە تۇردى، مەن ئەنۋەرنى ئەگەشتۈرۈپ ئۆينىڭ ئىچىگە كىردىم. ئۆي ئىگىسىنى سورىدىم. مەن قەشقەر گۇڭئەنجۈيدىن، بۇ كىشى قەشقەر ھەربىي رايوندىن بولىدۇ، بىز يۇقىرىنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن سىزنىڭ ئۆيىڭىزنى ئاختۇرىمىز، سىلەر چەت ئەل بىلەن رادىئو تېلېگىرام ئارقىلىق كۆپ قېتىم سۆزلىشىپ بىزنىڭ مەخپىيەتلىكىمىزنى ئۇلارغا ساتتىڭلار. شۇنىڭ ئۈچۈن سىلەرنى قولغا ئالىمىز، ئەمما بۇيرۇقتا پالاننى تۇتۇش كۆرسىتىلگەن، ئەمما ئۇ ئادەم ئۆيدە يوق ئىكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن جىنايەت شەكىللەندۈرگەنلىكىنىڭ ئىسپاتى قىلىش

ئۆچۈن بۇ رادىئوگراممىنى ئېلىپ چىقىپ كېتىمىز، بالىڭىز ياۋاشلىق بىلەن ئىقرار قىلىپ ئۆزىنى مەلۇم قىلسۇن، دەپ قورالنى ئۇلارنىڭ بېشىغا تەڭلەپ تۇرۇپ ئالدىغاننى ئېلىپ چىقىپ كەتتۇق. ئۇ ئۆيدىكىلەر ئىشتانغا سىيىۋەتتى. ھەممىسى لاغىلداپ تۇرغان ئىدى، بىز ئۇنىڭ ئۆيىگە كىرگەندە دەرۋازىنىڭ ئالدىدىكى خالاجايدا ئۇ ئائىلىنىڭ قىزى تەرەت قىلىپ ئولتۇرغان ئىكەن. بىزنىڭ تامدىن سەكرەپ چۈشۈپ قورallıق ئۆيگە كىرگەنلىكىمىزنى كۆرۈپ قورققىنىدىن زۇۋان سۈرمىگەن ئىكەن. ئۆيدىن چىقار ۋاقتىدا مەن ھەسەن قارىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ چاقىرىپ ماۋۇ نەرسىلەرنى سىلە ئۆيگە يوشۇرۇپ قويۇپ، يول بويىغا چىقىپ قەشقەرگە كېتىدىغان بىر قاتناش قورالى تاپسىلا، دېگەن گېپىمنى ئۇ قىز ئاڭلاپ، بىزنىڭ كىملىكىمىزنى چۈشەنگەن ئىكەن.

بۇ قېتىمقى ھەرىكەتنىڭ مەقسىتى مۇنداق ئىدى: بىز كىرگەن ئۆي بىزنىڭ تەشكىلاتتىكى رادىستنىڭ ئۆيى بولۇپ، ئۇ ئادەم مەخسۇس چەت ئەلدىكى تەشكىلات بىلەن ئالاقىلىشىدىغان كىشى ئىدى، بىر نەچچە كۈن بۇرۇن ئۇنىڭ پائالىيىتى جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايون مەخپىيەتلىكنى ساقلاش پونكىت، رادار ئىستانسىسى تەرىپىدىن سېزىلىپ قالغان بولغاچقا، ئۆي ئىگىسىنى چاقىرتىۋېلىپ، بىز رادىئو گراممىنى دۈشمەن قولىغا چۈشۈپ قېلىشتىن بۇرۇن ئېلىپ چىقىپ كەتمەكچى ئىدۇق، بۇ ئىشنى ئۇ ئۆيدىكى باشقا كىشىلەر بىلمەيتتى، ھېلىمۇ خۇدا ساقلىدى، تاس قالاتتى ئىش تەتۈرسىگە ئايلىنىپ بىھۇدە قان ئاققىلى.

بىز ئۇ ئۆيدىن چىقىپ ئۇدۇل قەشقەر تەرەپكە ماڭماقچى بولۇپ، ھەسەن قارى بىلەن توختىھاجىنى بىللە ماڭايلى دېسەم، ئۇلار بىر ـ ئىككى كۈن تۇرۇپ بۇ يەردە نېمە گەپلەر بولىدۇ، تىڭتىڭلاپ ئاندىن كېتەي دەپ تۇرىۋالغان ئىدى، ھەسەن قارى بىلەن توختىھاجى ياپچانلىق ئىكەن. قوي سويۇلغان ئۆي ھەسەن قارىنىڭ ئۆيى ئىكەن.

مەن چوڭ يول بويىغا چىقىپ يەكەن تەرەپتىن كەلگەن بىر ماشىنىنى توسۇپ، تازغۇنغىچە كېلىپ ئۇيەردىن ماشىنىنى يولغا سېلىۋېتىپ تازغۇندا يەنە بىر ئاخشام قونۇپ ئەتىسى ئۆيۈمگە قايتىپ كەلگەن ئىدىم، مەن ئۆيگە كېلىپ بولغۇچە مەمتىلى تۆرىخان مېنى نەچچە قېتىم ئىزدەپتۇ، جىددى گەپ بار ئىدى، دېگۈدەك. مەن ھەيران بولۇپ، شۇ زامان مەمتىلى تۆرىخاننىڭ ئۆيىگە باردىم، ئۇقسام ھەسەن قارىلار ئۆز ئۆيىگە بېرىپ بولغۇچە بىر توپ يەرلىك ئەسكەرلەر ھەسەن قارىنىڭ ئۆيىنى قورشاپ تۇتماقچى بوپتۇ. ھەسەن قارى ئۆيىگە كېلىپ بولغۇچە ئۆيىنىڭ ئەتراپىدا قالايمىقان ئادەملەرنىڭ ئۇياندىن ـ بۇياندىن قورال كۆتۈرۈپ چېپىپ يۈرگەنلىكىنى بايقاپتۇ، ھەسەن قارى دەرھال چوڭ يولغا چىقىپ قەشقەر تەرەپكە ماڭاي دەۋاتسا، ئۇلارنى ئىزدەپ يۈرگەن يەنە بىرتوپ ئادەملەر ھەسەن قارىنىڭ ئالدىنى توسۇپتۇ، ھەسەن قارى دەرھال قورالنى چىقىرىپ ئۇلارغا قارىتىپ قالايمىقان ئوق چىقىرىپتۇ، ئۇلار بۇنىڭدا قورال بار ئىكەن، ئۇنىڭغا چىقىلغىلى بولمىغۇدەك دەپ كەينىگە قاراپ قېچىپتۇ، ئۇلار ئاتلىق كەلگەن ئىكەن، بىر ـ ئىككى ئاتتىن ئايرىلىپتۇ، مەمتىلى تۆرىخان مەندىن ئەنسىرىگەنلىكىنى ئېيتتى. مەن دېدىم، ھەسە قارى بىلەن توختىھاجى تۇتۇلۇپ قالسا، مەندىن ئەنسىرە، ئۇنداغ بولمىسا، ئۇلار مېنى كۆندۈزى يېنىمغا كەلسىمۇ تونۇيالمايدۇ، خاتىرجەم بول دېدىم. شۇندىن كېيىن ھەسەن قارى بىلەن توختىھاجى ئىككىسى ياپچانغا بارمايدىغان بولغان.

ئۇ ئىشلارنىڭ ئايىغى تۈگەپ بىر ئايدىن كېيىن، خەيرۇللاھ مېنى چاقىرتىپ: «يېقىندا گۇڭئەنتىڭنىڭ بىر ئادىمى قەشقەرگە كەپتۇ. ئۇ ئادەم تۇتۇش ئۈچۈن گۇڭئەنتىڭنىڭ بۇيرۇقىنى ئېلىپ كەپتۇ، ئۇنىڭ قولىدا ناھايىتى مۇھىم ئاخبارات بار ئىكەن. ئۇنى قولغا چۈشۈرىشىمىز لازىم بولۇپ قالدى. ئۇ ئادەمنىڭ تۇرۇشلۇق جايى ۋە ئۆيىنىڭ يەرشەكلى، ئۇ ئادەمنىڭ يۈرۈش ـ تۇرۇش قانۇنىيىتىنى تامامەن ئىگەللەپ بولدۇق. سىز بېرىپ ئۇنىڭ قورالى بىلەن قولىدىكى مەخپى ئارخىپنى ياندۇرۇپ ئەپكەلسىڭىز» دېدى.

— مېنى كىم باشلاپ ئاپىرىدۇ؟ كىم مەن بىلەن بىللە بارىدۇ؟ ئۇ ئادەمنىڭ مەن بىلىشكە تېگىشلىك تەرەپلىرىنى، مېنى باشلاپ ئاپىرىدىغان كىشى ياخشى بىلەمدۇ؟ سورىدىم.

— ئەلۋەتتە بىلىدۇ، ئۇ كىشى بىر نەچچە كۈندىن بىرى ئۇتەرەپكە بېرىپ رازۋېتكا قىلىپ ھەممە ئىشنى ئىگەللەپ كەلدى.

— بولىدۇ، قاچان يولغا چىقىمىز؟
— بۈگۈن كېچە.
— بولىدۇ، يولچى بىلەن قەيەردە ئۇچرىشىمەن؟
سىزنىڭ ئۆيىڭىزدە.
— ئۇ كىم؟
خەيرۇللاھ كۈلۈپ كېتىپ كىم بولاتتى؟ سىزنىڭ ھەمرىيىڭىز ھەسەن قارى بىلەن توختىھاجى.
مەن كۈلۈپ كېتىپ، بولىدۇ، ئۇلارنى ساقلايمەن، دېدىم.

قاراڭغۇ چۈشكەندە، ھەسەن قارى بىلەن توختىھاجى بىر جىپ ماشىنىنى ئېلىپ ئۇدۇل بىزنىڭ ئۆيگە كەلدى، شۇنچە قىلساممۇ تاماق يېگىلى ئۇنىمىدى. ئۇلار تاماق يېيىشۋالغان ئىكەن. مېنى باشلاپ بىر يەرگە ئېلىپ باردى، يولدا بارغۇچە مەن كىرىدىغان ئۆينىڭ يەر شەكلى، ياتىدىغان ئۆيى قاتارلىق ئۇئادەمنىڭ تۇرمۇش ئادىتىدىگىچە سوراپ بىلىۋالدىم. ماشىنىنى يىراق بىر يەردە توختىتىپ، ئۈچەيلەن بىللە ئۇنىڭ مەھەللىسىگە كەلدۇق. كېچە بىر نېمىنى تونۇغىلى بولمايتتى. ھەسەن قارى دېدىكى، ئۇ ھازىر ياتتى، كىتاب كۆرەۋاتىدۇ، دېدى، ئۇلار تامدىن سەكرەپ چۈشۈپ دەرۋازىنى ئاستاغىنا ئاچتى، مەن دەرھال قورالىمنىڭ تامقىغا ئوقنى ئىتتىرىۋېتىپ، ئۇدۇل ئۇ ياتقان ئۆيگە كىردىم.

— قىمىرلىما! سەن مېنىڭ كىملىكىمنى سورىما! مەن سېنى تامامەن بىلىمەن. ئارخىپ بىلەن قورالىڭنى تاپشۇر! مېنىڭ كۆپ ۋاقتىم يوق. قورال ئۇنىڭ يۈرىكىگە ئۈچ مېتىر يىراقلىقتا تەڭلەگلىك ئىدى. مەن تەكرارلىدىم، ئەگەر سەن مەن دېگەن نەرسىنى بەرمىسەڭ، مەن ھامان ئۆزەم ئالىمەن، بۇ يەردىن قۇرۇق چىقىپ كەتمەيمەن، بەلكى سېنى ۋە ئۆيۈڭدىكىلەرنى بىر يوللا يىغىشتۇرىۋېتىپ ئاندىن چىقىپ كېتىمەن، سېنىڭ نېمە بولغانلىقىڭنى ھېچ كىم بىلمەيدۇ، تېز بول!
— ئۇ يەردە تىترەپ تۇرغان دادىسى بالام! دېگەن نېمىسىنى بېرىڭ، بولۇڭ دېدى.
— ۋاي نېمە گەپ بۇ! دەپ ئانىسى يۈگرەپ كىرىۋىدى، ئانىسىنىڭ گەجگىسىدىن تۇتۇپ، ئۇنىڭ يوتقىنىنىڭ ئايىغىغا ئولتۇرغۇزۇپ، ئاناڭمۇ ئۆلىدىغان بولدى، دېدىم.

ئۇ دادىسىنىڭ تەكرار ئېيتقان گېپىنى ئاڭلاپ گۈگۈمەن سومكىسىنى بەردى، ئاندىن تەكىنىڭ ئاستىدىن قورالىنى ئالماقچى بولىۋىدى، توختاپ تۇر! دەپ تاپانچا بىلەن كۆكسىگە چىڭ تەڭلەپ تۇرۇپ، بىر پۇتۇمنى يەرگە تىرەپ، بىر پۇتۇمنى ئۇنىڭ يوتقىنىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ، سول قولۇم بىلەن تەكى ئاستىدىكى كىچىككىنە ئاق تاپانچىسىنى ئالدىم، تاپانچىنى بوينۇمغا ئاستىم، سومكىنى بىلىمغا قىستۇردۇم. ئۆيدىن چىقىۋاتقاندا بىزنى ئىزدىسەڭ، تەگرىتاغلىرىدىن، تەكلىماكاننىڭ قۇملۇقىدىن، پامىرنىڭ ئېتىكى، جۇڭغارىيەنىڭ تۈزلەڭلىكى، دۈشمەننىڭ يۈرىكىدىن ئىزدە. ئەگەر بىز بىلەن داۋاملىق قارشىلىشىدىغان بولساڭ، پۈتۈن ئەجدادىڭ بىلەن بىللە قوشۇپ خەلقىنىڭ سودىغا تاپشۇرۇلىسەن! دەپ چىقىپ كەتتىم.

دەرۋازىنىڭ ئالدىغا كېلىپ جاھان تىنچلىقمۇ دېسەم، گەپ يوق، دېدى. بىز ماشىنىلى دەۋاتساق، ھېلىقى كادىر كەينىمدىن يۈگرەپ چىقىپتۇ، سىلىگە بىر گېپىم بار ئىدى، دەپ ئۇلارغا قاراپ تۇرۇپ كەتتى، گېپىڭ بولسا تېز دە! ئۇلار بىزنىڭ ئادەم دېدىم.
— مەنمۇ بىر ئۇيغۇر، مەنمۇ سىلەردەك..... گېپىنىڭ ئايىغىنى دېيەلمىدى.
— سەن نېمە دېمەكچى!
— بىز بىر كۈنى ئىككىمىز خالى سۆزلەشسەك، مېنىڭ سىلەرگە ياردىمىم تېگىپ قالسا تېگىدۇكى، زىيىنىم تەگمەيدۇ.
مەن تۇرۇپ كەتتىم. قانداقتۇر ئۇنىڭ ئاۋازىدىن بىر سەمىمىلىك كۆرۈنۈپ تۇرغاندەك قىلاتتى.
— نېمە ئىش توغرۇلۇق مەن بىلەن سۆزلەشمەكچى؟

— بىر نىيەت، بىر مەقسەتتە ئىش قىلىش ھەققىدە.

— مەن ئۇنىڭ ئۇ بىر ئېغىز گېپىدىن ھەيرانلىق ھېس قىلدىم، ئاخۇنوپىنىڭ بىر ۋاقىتلاردا بىر ئىش توغرۇلۇق، ۋاقتى كەلگەندە پۈتۈن شەرقىي تۈركىستانلىق بىز تەرەپتە.... بىر تەكبىر ساداسى بىلەن ھەممىسى ئۆي - ئۆيدىن قوزغىلىپ يۈگرەپ چىقىدۇ، دېگەن گېپى يادىمغا كەلدى.

— بولىدۇ، پارول ئەرەبچە بەش، قەشقەر شەھەر خەلق مېھمانخانىسىنىڭ قارا دوسكىسىدىن خەۋەر ئال، ئەگەر بىزنى ئالداپ ساتقىنلىق قىلىدىغان بولساڭ، جىق زىيان تارتىسەن، بىر ئۆمۈر ۋىجدان ئازابى تارتىسەن!

— خەير خوش ! گېپىمىز گەپ! دېدىم، دە - يۈرۈپ كەتكەن ئىدىم.

يولدا كەلگۈچىلىك بىز ئۈچەيلەن ئۇنىڭ سۆزىنى تەھلىل قىلدۇق. ئۈرۈمچىسىدىكى گۇڭئەن كادىرلىرىنىڭ بىر قىسمىنىڭ بىز تەرەپكە ئۆتكەنلىكىنى، بۇمۇ بىر ياخشى ئادەمدەك قىلىدۇ، بىزگە ساتقىنلىق قىلمايدۇ دەپ پەرەز قىلىشىپ كەلدۇق.

ئۇنىڭ سومكىسىدىكى نەرسىلەرنى خەيرۇللاھ كۆرۈپ، ئۇنىڭ راستىنلا، مۇئاۋىن رەئىس مەتىمىن ئىمىنوپىنىڭ قىزى ھەبىبە (ئالمۇتىدىكى دولقۇن ياسىنىنىڭ ئايالى) باشلىق 16 ئادەمنى تۇتقىلى كەلگەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ سۈرىتى ۋە گۇڭئەنتىڭنىڭ تۇتۇش بۇيرۇقى ھەمدە مەزكۇرغا ھەرقايسى ۋىلايەت، شەھەرلىك گۇڭئەن ئورۇنلىرىنىڭ ماسلىششى تاپىلانغان بىر يۈرۈش ھۆججەتلەر بار ئىكەنلىكىنى كۆردى. ئۇنىڭ ئۆيى قەشقەردە بولۇپ، سىياسىي قانۇن مەكتىپىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن ، گۇڭئەنتىڭنىڭ سىياسىي ئىشلار بۆلۈمىگە ئىشقا ئورۇنلاشقان ئىكەن. ئۇ ھەبىبەنى تۇتۇشنى بانا قىلىپ قەشقەرگە تۇغقان يوقلىغىلى كەلگەن ئىكەن، ھەبىبەلەر ئالىبۇرۇن غۇلجا ئارقىلىق سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا چىقىپ كەتكەن ئىدى، بىز ئۇنى تەپسىلى بىلەتتۇق. مەن ۋەدەم بويىچە ئادەم ئەۋەتىپ ئىككى كۈندىن كېيىن مېھمانخانىنىڭ قارا دوسكىسىدىكى خەت - چەك ئالاقىلىشىش سومكىسىنى تەكشۈرتسەم، خەت قالدۇرۇپتۇ، خېتىنى كۆرۈپ ئۇنىڭدا بىر سەممىيلىكنىڭ بارلىقىنى تەكرار ھېس قىلىپ، ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈش نىيىتىگە كەلدۇق. پالانى كۈنى سائەت مانچىدا خەلق مېھمانخانىسىنىڭ ئالدىدىكى پەلەمپەينىڭ ئالدىغا كېلىشنى تاپىلاپ خەت ئەۋەتتىم. شۇ كۈنى مەن دېگەن يەرگە باردىم. ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشتۈم. مەن ئۇنى بارا - بارا گەپكە باھانداپ بىزنىڭكىلەر مەخپىي ئورۇنلاشقان ياتاقنىڭ دەرىزىسىنىڭ ئۇدۇلىغا باشلاپ كېلىپ، ئالدىمنى تۈرلۈك ماللار شىركىتى تەرەپكە قىلىپ، ئۇنىڭ يۈزىنى تاپشۇرۇققا بىنائەن، مېھمانخانىنىڭ دەرىزىسى تەرەپكە قارىتىپ، سۆھبەتنى ئېلىپ باردىم، بىزنىڭ سۆھبىتىمىز، مېھمان خانىدا مەخپىي لىنتىغا ئېلىنىۋاتاتتى، مېنى قوغداۋاتقان بىرتوپ كىشىلەر مېھمانخانىنىڭ ئالدى - كەينىدە، تۈرلۈك ماللار بىناسىنىڭ ئەتراپىدا، كىنوخانىنىڭ ئالدىدا، بانكىنىڭ ئالدىدا ۋە يولدىن ئۆتكەن يولۇچى سۈپىتىدە بىر تالاي ئادەملەر بار ئىدى، ئەگەر ئۇ خائىنلىق قىلىدىغان بولسا، ئالدى بىلەن ئۇ ئۆلتۈرۈلەتتى ۋە ئۇنىڭ ئادەملىرىمۇ ھەممىسى نابۇت بولاتتى، ئۇمۇ ئۆزى سەزدى بولغاي، بەش ئادەم يات - يات مېنىڭ يېنىمدىن كېلىپ ـ كېتىپ تۇراتتى، ئۇ ماڭا قاراپ كۈلۈپ، سىلەر ھەققەتەن مېنىڭ تەسەۋۋۇرۇمدىكىدىنمۇ يامان ئادەملەر ئىكەنسىلەر، ئاپىرىن دەپ قويغان ئىدى. نېمىلا دېگەن بىلەن ئۇ گۇڭئەن خادىمى - دە! سۆھبەت ناھايىتى ياخشى ئېلىپ بېرىلدى، سورىغان سوئاللارغا قانائەتلىنەرلىك جاۋاب ئالالىدۇق، نۇرغۇن گۇمانلىق مەخپىي ئىشلارمۇ ئۇنىڭ ئاغزى بىلەن ئېنىقلاندى، راست - يالغان كىشىلەر ئېنىقلانغان ئىدى، ئاخىرىدا ئۇ كىچە بولغان ئىشنى ھېچكىمگە ئېيتمىغانلىقنى، ئۆيدىكىلەرگىمۇ تاپىلىغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپ، مۇندىن كېيىن ئۆزئارا مەسلىھەت بىلەن ئىش قىلىش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئاشكارىلىنىپ قالماسلىقىنى نەزەرگە ئېلىپ، ئۇ قورال بىلەن سومكىنى قايتۇرۇپ بېرىشنى ئۆتۈندى، مەن باشلىقتىن سوراپ جاۋابىنى بېرەي دەپ ئۇنى بەزلەپ قويدۇم. ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ نەرسىلىرىنىڭ قىممىتى تۆگىگەن ئىدى، پۈتۈن سۈرەتلەر رەسىمگە تارتىلىپ نۇسخىسى ئېلىنغان ئىدى، ئۇنىڭ قورالىنىڭ بىزگە ئېھتىياجى يوق ئىدى، ئۇنىڭ قورالى ئۆي ئىچىدە جەڭ قىلىشقا ياراپدىغان كىچىككىنە قورال ئىدى. ئۇ ئۆيىگە بېرىپ يېتىپ بولغۇچە مەن ماشىنا بىلەن بېرىپ ئۇنىڭ قورالى بىلەن سومكىسىنى دەرۋازىسىنىڭ تىگىدىن ھويلىسىغا تاشلاپ كېلىپ بولغان ئىدىم. ئۇ ئۇنى خۇشاللىق

بىلەن تاپشۇرۇپ ئالغان ئىدى.

ھەسەن قارى بىلەن توختىھاجىلارنىڭ ھۆكۈمدە بۇ نەرسىلەر يوق ئىدى، مەن خۇداغا شۈكرى دېدىم، ئۇلارنىڭ بانكا بۇلىغانلىق ئىشى مېنى بىر ئىشنى ئەسلەتكەن ئىدى.

بىز بىر كۈنى مەمتىلى تۆرىخاننىڭ ئۆيىگە توپلانغان ئىدۇق، ئۇ كۈنى خەيرۇللاھ تۇرۇپ كېتىپ، ناھايىتى تەسلىكتە بىرئىشنى بىزگە دېدى.

— ھازىر ۋەزىيەت سەل كەسكىنلەشتى، ۋاقىت قىستاپ كېلىۋاتىدۇ، قىلىدىغان بىر قانچە ئىشلار بار ئىدى، قىلالمىدۇق، پۇل يېتىشمەيۋاتىدۇ، پۇل بولمىسا جىق ئىشنى قىلغىلى بولمايدىكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن جىددى تۇتۇش قىلىپ پۇل تاپساق بولاتتى، دېدى.

— پۇل يىغساق بولمامدۇ؟ دەپ سورىدىم مەن.

— كىمدىن، نەدىن پۇل يىغىمىز؟ دېدى خەيرۇللاھ.

ئادەملەردىنچۇ؟ پۇلى بار ئادەمنى تېپىپ، ئۇنىڭدىن ئالامدۇق!

— بىز خەلقنى ئازادلىققا ئېرىشتۈرىمىز، يوقسۇزلۇقتىن قۇتۇلدۇرىمىز، خىتاي كوممۇنىستلىرىنى ۋەتەن تۇپرىقىدىن ھەيدەپ چىقىرىمىز دەۋاتىمىز، خەلقىمىز نامرات تۇرسا، قايسى خەلقتىن پۇل يىغىمىز؟ دېدى خەيرۇللاھ نارازى بولغان قىياپەتتە.

— بولدى قىلىڭلا! پۇلنى بىز ھەل قىلايلى، قانچىلىك پۇل لازىم؟ دېدى ھەسەن قارى بىلەن توختىھاجى ئىككىسى.

— پۇلنىڭ ئىزىدىن كۆپى ياخشى قانچىلىك بولسا بولاۋېرىدۇ.

— بۇ ئىشنى بىزگە تاپشۇرۇڭلا، بۇ يەردە تالاش ـ تارتىش بىلەن پۇل تاپقىلى بولمايدۇ.

— بولىدۇ، دېدى خەيرۇللاھ ھەسەن قارىغا قاراپ.

شۇ كۈندىن ئېتىبارەن مەن ھەسەن قارىنى كۆرمىگەن ئىدىم. ئارىدىن خېلى زامانلار ئۆتتى، بىر يەردە يەنە بىللە بولۇپ قالغان ئىدۇق، ئۇلارنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى سورىسام، پۇل تەپكەلدۇق دېگەن ئىدى، مەن ئارتۇق سوئال سورىمىغان ئىدىم.

بىزنى 1970 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى پەيلو مەيدانىغا ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىشكە ئېلىپ بارغان ئىدى.

پەيلو مەيدانىغا بارغاندىن كېيىن، بىر نەچچە يىل ئۆتكەندە باشلىقلىرىمدىن، ئۇلارنىڭ شۇ كەتكىنىچە ئۈرۈمچىگە بېرىپ، دادىيۇ، شودىيۇ دېگەن يەردىكى خىتاينىڭ بانكىسىنى بۇلاپ نۇرغۇن پۇلنى ئېلىپ، ئۇ يەردىن يەنە شىمگو، ۋىيخۇلياڭ دېگەن يەردىكى ئاشلىق پونكىتلىرىنى بۇلاپ نۇرغۇن ئاشلىق بىلەتىنى ئېلىپ، بىيمىنغا كېلىپ كۈپكۈندۈزدە ھەربىي رايوننىڭ ئىككى ماشىنىسىنى توسۇپ شوپۇرنى ئېتىۋېتىپ، ماشىنىنىڭ ئىشكىگە شەرقىي تۈركىستان قوراللىق كۈچلىرى سادىر پالۋان ئەترىتى دېگەن خەتنى چاپلاپ قويۇپ ماشىنىنى ئېلىپ قاچقانلىقىنى ئاڭلىغاندا ھەسەن قارىنىڭ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنىشىنىڭ سىرىنى شۇ چاغدا ئاندىن بىلگەن ئىدىم. ئۇلار قەشقەرگە كەلگۈچە يەتتە ماشىنا ئالماشقان ئىكەن. سوغۇنچازىدا دۈشمەنگە ئەسىرگە چۈشكەن ئىككى چىپتا پۇل شۇ پۇل ئىكەن.

ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان 78 كىشىنىڭ ئىچىدە، بىز بىلەن بىللە قەشقەر شەھىرىنىڭ خەلق مەيدانىدىكى ھۆكۈم ئېلان قىلىش جازا مەيدانىغا بىللە چىقىپ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان يەتتە كىشىنىڭمۇ ئىسمى يېزىلغان ئىدى.

ئۇلار: جېلىل قارىم، سىدىق توختى، ئابدۇكىرىم ساۋۇت، هامۇت پاۋان، ئەھمەتجان مۇنىر، يۇسۇپ قادىر، بەختىيارلار ئىدى.

ئىلگىرى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىدىغانلارنى بېيجىڭدىكى ئالىي خەلق سوت مەھكىمىسى تەستىقلاپ يەرلىك سوت تەرىپىدىن ئىجرا قىلىشقا تاپشۇرۇلاتتى. 69 ـ يىلىدىن باشلاپ تاكى شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي

پارتىيىسىنىڭ ئەزالىرىنى جىنايى جازاغا تارتقان كۆنگىچە ئۆلۈم جازاسى ھوقۇقىنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق سوت مەھكىمىسىگە چۈشۈرىدىغان بولدى. يەرلىككە كەلگەندىن كېيىن تېخىمۇ ئاددىيلاشتۇرۇپ «ئالاھىدە ۋەزىيەت»، «مىللىي رايون ئالاھىدىلىكى» ۋەتەن بىرلىكىنى قوغداپ، دۆلەت مۇداپىئەسىنى كۈچەيتىشقا ئائىت ئالاھىدە تەدبىر» دېگەندەك يەرلىك سىياسەت بەلگىلەپ، «پرىنسىپقا كۆتۈرۈپ كۆپتۈرۈش، يالغان دىلو ياساش، ئويدۇرما پاكىت توقۇپ يالغاندىن تۆھمەت قىلىشتەك قەبىھ ئۇسۇللارنى ئىشقا سېلىپ، كىچىك ئىشنى چوڭايتىپ، يەنە بىر تەرەپتىن خىلمۇ خىل نەيرەڭۋازلىقنى ئىشقا سېلىپ، ۋەتەنپەرۋەر قېرىنداشلىرىمىزنى تۈركۈم ـ تۈركۈملەپ ئېتىپ پىچاقتا بوغۇزلاشقا باشلىغان ئىدى. قەشقەر شەھىرىنىڭ ھەممە يېرىدە ھەركۈنى دېگۈدەك ئۆلۈم جازاسى بېرىش ئېلانلىرى چاپلىنىپ تۇرغان ئىدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە مىجىت ساقى بىلەن مۇھەممەد ئىمىن قادىر ۋە روزى ھېكىمگە ئۆلۈم جازاسى بېرىلگەنلىك ئېلانى كۆزىمىزگە ئالاھىدە چېلىقىپ تۇراتتى. بۇ ئۈچ پارچە ئېلاندا مۇنداق يېزىلغان ئىدى:

— مىجىت ساقى ئەر، ئۇيغۇر، 29 ياش، قەشقەر شەھىرىدىن.

مۇھەممەد ئىمىن قادىر 24 ياش، مەكىت ناھىيىسىدىن.

روزى ھېكىم ئەر، ئۇيغۇر، 32 ياش، مەكىت ناھىيىسىدىن.

ئەڭ ئاخىرقى قۇرلاردا جىنايىتى ئېغىر، ئەشەددى جاھىل، ئۆزگەرمەس ئەكسىلئىنقىلابچى ئۇنسۇر، ئۆلتۈرمىسە خەلقنىڭ غەزىپى بېسىلمايدۇ..... مىلتىق بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈرۈلسۇن.....

ئاھ شۇ ئەركسىزلىك، زۇلۇم، دەھشەت، قاراڭغۇلۇلار....

سېنى دەپ ئەي گۈزەل مۇقەددەس ۋەتەن،

قانچە مەرت ئوغلانلار بەردى جېنىنى.

تۆكتى تۇپرىقىڭغا قىزىل قېنىنى،

سەن جىم مۇسىبەتتە ئالدىڭ باغرىڭغا،

ئۇلارنىڭ قەھرىمان شېھىد تېنىنى.

ئاشۇ كۈنلەردە مېنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان بىر ساۋاقدىشىم، ئاشۇ ۋەقەنىڭ شاھىدى بولۇش سۈپىتى بىلەن كۈنلۈك خاتىرە دەپتىرىگە مۇنداق بىر ئەسلىمىنى يېزىپ قالدۇرغان ئىكەن.

«....... 1970 – يىلى 2 - ئاينىڭ 27 - كۈنى قەشقەر شەھەر گۇڭشىسىغا تەۋە تۆت كوچا باشقارمىسىدىن 36 - ئاھالە كومىتېتىنىڭ ئاھالىلىرى، شەھەر قارمىقىدىكى ئىدارە ـ جەمئىيەتلەر، زاۋۇت ـ كارخانىلار، ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرى ۋە خوشنا يېزىلاردىن بولۇپ، ئونمىڭلارچە كىشىنى مەجبۇرى ھالدا خەلق باغچىسىنىڭ مەيدانىغا توپلىغان ئىدى. سەھنىنىڭ ئۈستى تەرەپكە تارتىلغان ئۇزۇن لوزىنكىدا ئۇيغۇرچە، خىتايچە «ھۆكۈم ئېلان قىلىش چوڭ يىغىنى» دېگەن خەت يوغان يېزىلغان ئىدى. شەھەرلىك ھۆكۈمەت بىناسى، بانكىنىڭ ئۈستى، خەلق ئاشخانىسىنىڭ ئۈستى، شەرق تەرەپتىكى 3 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ بىناسى ئۈستى، ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئۈستى، ئېغىر پىلىمۇت، ئاپتومات، مىلتىقلار بىلەن قوراللانغان ئەسكەرلەر بىلەن لىق تولغان ئىدى. پاساجىر بىكەتنىڭ ئالدىدىكى يول، دۆڭۋاغ ئەتراپى، قاتناش شىركىتىنىڭ ئارقىسىدىكى پايناپ يولى، تۇرمە ئەتراپى، پۈتۈنلەي ھەربىي ماشىنا بىلەن تولۇپ كەتكەن ئىدى. ئاشۇنداغ بىر سۈرلۈك ھالەتتە يىغىن باشلاندى. سەھنىنىڭ يان تەرىپىگە، پىلىم شىركىتىنىڭ يان تەرىپىگە، يۇقىرى بېسىملىق 25 لابا كانىيى ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، بۇ تارىختا بىز كۆرمىگەن كاناي ئىدى. لابانىڭ يېنىغا بىرەر كىشى كېلىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتكەن ئادەم قۇلىقىنى ئېتىۋالمىسا يېرىلىپ كېتەتتى. ئۇ يەردىن باشقا يەرگە كانايلار بىكىتىلمىگەن ئىدى.

ھاۋا سوغۇق، سۇر رەڭلىك قارا بۇلۇتلار قەشقەر ئاسمىنىنى قاپلىغان بىر كۈن ئىدى.

— جىنايەتچىلەر مەيدانىغا ئېلىپ كېلىنسۇن! دېگەن بۇيرۇق بىلەن ماشىنىلار ئارقا ـ ئارقىدىن مەيدانىغا كىرىشكە باشلىدى. ھەر بىر ماشىنىدا بىردىن جىنايەتچى ئېگىز ئورۇندۇقنىڭ ئۈستىگە چىقىرىلىپ بىر توپ

ئەسكەرلەرنىڭ نازارىتىدە قورال كۆچى بىلەن بەتلەپ تۇرۇغلۇق ئىدى. مەن مىجىت سىلىڭنى ئىنىق كۆردۈم. يۈزلىرىمدىن چىمدىپ ئۆتۈۋاتقان سوغۇق ئىزغىرىن شامالنىڭ تەسىرىگىمۇ قارىماي مىجىت سىلىڭغا تازا سەپسېلىشقا باشلىدىم. ئۇنىڭ چاچلىرى ئۇستىرا بىلەن ئەمدى چۈشۈرۈلگەندەك قىلاتتى. بېشىدىكى يارىسىغا يېپىشتۇرۇلغان كىچىككىنە ئاق پاختا بىلىنەر ـ بىلىنمەس لەپىلدەپ تۇراتتى. ھەر بىر جىنايەتچىنىڭ يېنىدا ئىككىدىن ساقچى قانداقتۇر بىر قولى بىلەن جىنايەتچىنىڭ بويىنىنى يەنە بىر قولى بىلەن بېشىنى تۆۋەنگە قايرىپ تۇرۇپ مىدىرلاتقىلى قويمايتتى. جىنايەتچىنىڭ ئىسمى ئاتىلىپ ھۆكۈم ئېلان قىلىش ئەيىبلەشنامىسى ئوقۇلغاندا جىنايەتچىنى تېخمۇ ئېگىز ئورۇندۇققا چىقىرىپ خەلقى ئالەمگە ئىنىق قىلىپ كۆرسىتەتتى. قارىغاندا جىنايەتچىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ بويىندا سىمدىن ياسالغان سىرتماقتەك بىر نىمە بار ئىكەن. ئەگەر ئۇلار شوئار توۋلىسا دەرھال سىرتماق بىلەن ئۇلارنىڭ گېلى بوغۇلۇپ ئاۋازىنى چىقارمايدىكەن. ھەتتا بەزىلىرىنىڭ تىلى ئىنچىكە سىم بىلەن باغلاپ قويۇلغان ئىكەن. شۇ قېتىم مىجىت سىلىڭنى ھۆكۈم مەيدانىغا ئېلىپ چىقىشىنىڭ ئالدىدا ئۇنىڭغا مەس قىلىدىغان نار كوز ئوكۇل ئۇرۇپ مەس قىلىپ ھېچ نېمىنى سەزمەيدىغان ھالەتتە ھۆكۈم مەيدانىغا ئېلىپ چىققان ئىكەن.

يۇقىرى بېسىملىق كانايدىن چىقىۋاتقان قۇلاقنى يارغۇدەك سەت ئاۋاز يۈرىكىمنى سىقىشقا باشلىدى. كۆز ياشلىرىم ئىختىيارسىز تۆكۈلۈشكە باشلىغان ئىدى. ئەمما ئەتراپىمدا لىق ئادەم بولغاچقا باشقىلارغا سەزدۈرمەي يەنىلا بەرداشلىق بېرىپ تۇردۇم. شۇ ئاندا بىرنەرسىنى سەزگەندەك بولدۇمكى، كانايلاردىن چىقىۋاتقان سەت شوئارلارغا ئەگىشىپ ماسلىشىپ شوئار توۋلايدىغان ئادەملەر يوق دېيەرلىك ئىدى. پەقەت خىتايچە شوئار توۋلىغاندا سەپنىڭ ئالدى تەرىپىدىكى ئولتۇرغان خىتاي ئەسكەرلىرى بىلەن خىتاي ئەمەلدارلىرىلا قېتىلىپ شوئار توۋلىغاندەك قىلاتتى. شەھەر ئائىلىلىرى ۋە يۇقرالار جىم ئىدى. ئەتراپىمغا بىر قارىۋىدىم ھەممە تىمتاس. ئالاق ـ جالاق باققان سادالار بىلەن ساراسىملىك نەپرەت كۆزلەر بىرى ـ بىرىگە ئانچە مۇنچە ئۇچراشقاندەك بولۇپ، نەپرەت ئالامەتلىرى بىلىنىپ تۇراتتى. بۇ جىمجىتلىق ـــ پۈتۈن قايغۇ ـ ھەسرىتىنى، دەرت ـ ئەلىمنى، ئۈنسىز كۆز ياشلىرى بىلەن قەلبگە سىڭدۈرۈۋاتقان مىڭلارچە ئىنسانىنىڭ ھېسسىياتىنى تىل بىلەن ئىزھار قىلىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇلۇغ ئىستەك، ئارزۇ ئارمانلارنىڭ تىۋىشسىز ساداسى مەيداندا ئەگىپ يۈرگەندەك قىلاتتى........

ئاھ، ئۇلار ھەتتا باشلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئەزىز يۇرتىنىڭ سامالىرىغىمۇ قانغۇدەك قارىيالمىدى. پەقەت ئۇلارنىڭ جانسىز تېنى، ئوچۇق كۆزلىرى، قىپقىزىل ئىسسىق قېنى، ئۇلار ئۆچۈن سۆيۈملۈك بولغان شۇ قارا تۇپراق بىلەن بىرتەن بولماقتا ئىدى.........

ئۆيگە قايتىپ كەلدىم، تۆكۈلگەن كۆز ياشلىرىم بىلەن قەلەمنى قولۇمغا ئالدىم ۋە بىر تېنىقتا شۇ مىسرالارنى تىزدىم.

يىغلىغىن ئانا ۋەتەن، ماتەم تۇتۇپ يىغلا بۈگۈن،
يانسۇن، ئۆرتەنسۇن دىلىڭ يالقۇنجا يىغلا بۈگۈن.
ئاقتى پەرزەنتىڭ ـ شېھىدلەر قېنى تۇپراققا سىڭىپ،
ئەي تۈمەن دەرياسى ئەلەمدە تولغىنىپ يىغلا بۈگۈن.
ئەمدى بەرگىن خاتىمە شوخ كۈيگە ئەي تىزناپ سۈيى،
مەرسىيە ئېيىت شاقىراپ، مۇڭغا تولۇپ يىغلا بۈگۈن.

ئەي گۈزەل قىرلار، ئېدىرلار، ۋادىلار، گۈلزارىلار،
كىيگىن قارا لىباس، ياش تۆك، بۇلۇتلار يىغلا بۈگۈن،
چاك ئېتىپ ياقاڭنى ئەي بۇلبۇللار نادامەت ئەيلىگىن،
چۈنكى ئايرىلدىڭ گۈلۈڭدىن ئاھ ئۇرۇپ يىغلا بۈگۈن.

شائىرىم يىغلا، قەلەم ـ قەغەزىمۇ ھەم ھەسرەتلىنىپ،
يىغلىسۇن ئىلھام پەيپىسى خورلىنىپ يىغلا بۈگۈن.

1970 - يىلى 2 – ئاينىڭ 27 – كۈنى قەشقەر شەھىرى

شۇ كۈنلەردە بىزنىڭ شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ ئەزالىرىدىن 100 دەك ئادەمگە ئۆلۈم جازاسى بېرىلگەن ئىدى.
ئۇلارنىڭ ھەممىسگە جانابى ئاللاھتىن جەننەتتىن ئورۇن بېرىشىنى تىلەيمەن، ئامىن!

پەيلو مەيداندا

پەيلو مەيدان — ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانى بولۇپ، خىتاي دائىرىلىرى ئىچكى قىسمىدا ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش 2 ـ تارماق ئەترىتى دەپ ئاتايدۇ. بىرىنچى تارماق ئەترىتى ئۈرۈمچىدىكى باجاخۇ تۈرمىسى.
پەيلو مەيدان — جەنۇپتىكى باغۇ – بوستانلىق، مېۋە – چېۋىنىڭ ماكانى، يېشىللىقتا ھەر قانداق ۋىلايەتتىن ئالاھىدە ئۈستۈن تۇرىدۇ. پەيلو مەيدان پۈتۈنلەي يىپىنچە ئورمىنى بىلەن پۈركۈنۈپ تۇرىدۇ. پەيلو مەيداننىڭ يالغۇز تىرەك دەرىخىنىلا قەشقەردىن ئۈرۈمچىگە ماڭىدىغان تاش يولنىڭ ئىككى تەرىپىگە تۆت قاتاردىن تىزىپ ئورۇنلاشتۇرسا يېتىپ ئېشىپ قالىدۇ، باغلىرىدىكى سەرخىل مېۋىلەر ئاتايىتەن يېتىشتۈرۈلۈپ، خىتاينىڭ مەركىزىدىكى باشلىقلىرىدىن ماۋزېدۇڭغا، جۇ ئىنلەيگە، ئاپتونوم رايوندىكى ئەمەلدارلارغا سوۋغا قىلىپ ئەۋەتىپ بېرىلىدۇ، ئۇ مېۋىلىك دەرەخلەر ئالاھىدە پەرۋىش قىلىنغان بولۇپ، ھەر تۈپ مېۋىنىڭ يېنىغا بىر قانچە ئادەم، بىر قانچە تىخنىك كۈنىگە بىر قانچە قېتىم تەكشۈرۈپ كېلىپ تۇرىدۇ، مېۋىلىرىنى يەرلىك ئەمەلدارلار يېيەلمەيدۇ، چۈنكى ئۇ ماۋنىڭ يەيدىغان مېۋىسى ـ دە!
يېقىنقى كۈنلەردە بۇ باغۇ بوستانلىق، مېۋە – چېۋىلىرىنىڭ تەمى تەرەپ – تەرەپكە داڭ كەتكەن ماكاندا، ئاپتونوم رايوننىڭ ۋە ۋىلايەتنىڭ ھەر دەرىجىلىك يىغىنلىرى چاقىرىلىدىغان مەجلىسگاھىغا ئايلانغان ئىدى. ئەپسۇس ھەر بىر تۈپ مېۋە، ھەر بىر تۈپ دەۋۇ دەرەخ، ھەر بىر تۈپ گىياھ يەرلىك خەلقنىڭ ئىسسىق قانلىرىنىڭ بەدىلىگە يارىتىلغان ئىدى. ئۇلارنىڭ يەۋاتقىنى مېۋە – چېۋە، پۇراۋاتقىنى خۇش بۇي ھىد بولماستىن، بەلكى قان – زىرىڭ ئىدى!!!
پەيلو مەيدان — يوپۇرغا تەرەپتىن ماڭغاندا مەكىتكە بارىدىغان زەرەپشان دەرياسىنىڭ بويىغا جايلاشقان بىر جاينىڭ ئىسمى. تارىختىكى رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە، مەكىتنىڭ ئامبىلى، قەشقەردىن كېلىدىغان مادوتەي دېگەن خىتاينى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن، زەرەپشان دەرياسىنىڭ بويىدىن يوپۇرغا تەرەپكە ئۈچ كىلومېتىر كېلىدىغان بىر يەرگە بىر پەيلو ياسىغان ئىكەن. پەيلو دېگىنى خىتايچە سۆز بولۇپ، مەنىسى، قاناتسىز كاتتا دەرۋازا دېگەن مەنانى بىلدۈرىدۇ، ياغاچتىن ياسالغان بۇ پەيلونىڭ ئىككى تەرىپىگە ئۈستىگە رەڭگا رەڭ رەخ بىلەن يۇپيۇق يېپىپ ياساپ، ئاستىغا پاينداز سېلىپ، مادو تەينى پەيلودىن ئۆتكۈزۈپ، قارشى ئالغان ئىكەن، مادو تەي كەتكەندىن كېيىن ئۈستى تەرەپتىكى ۋە يان تەرەپتىكى ھەشەمەتلىك رەختلەر ئېلىپ تاشلىنىپ، پەقەت ياغىچىلا ئۇزۇن مۇددەت ساقلىنىپ قالغان ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن كىشىلەر ئۇ يەرنىڭ ئىسمىنى پەيلو دەپ ئاتىشىدىغان بولۇپ قالغان. پەيلو ياسالغان يەرنىڭ ئورنى يەكەنگە تەۋە بولغانلىقى ئۈچۈن بەزىلەر يەكەن پەيلو دەپمۇ ئاتايدۇ.
شىنجاڭ گوڭئەنتىڭ سىياسىي باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ئۇبۇلقاسىم ھامۇت، 50 ـ يىللارنىڭ بېشىدا بۇ يەرگە كېلىپ ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانى قۇرۇشقا مۇۋاپىق يەر ئىكەن دەپ قاراپ، تەستىق سېلىپ پۇل ئاجراتقان ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ يەر ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانى قىلىپ قۇرۇلغان ئىكەن، ئارىدىن 20 يىل ئۆتكەندە ئۇبۇلقاسىم ھامۇتمۇ بۇ تۈرمىگە 20 يىل كېسىلىپ كىرىپ يېتىپ، «ئۆزەم سالغان تۈرمىگە، ئۆزەم كىرىپ ياتتىم» دەپ، يىغلاپ ھەسرەتلەنگەن ئىدى. ئەپسۇس ئۇ ئادەم ئېغىر كېسەللىك ئازابى بىلەن ئۇزۇن مۇددەت تۈرمىدە يېتىپ

ساقىيالماي، تۈرمە سىرتىدا ئىجرا قىلىش نامى بىلەن قويۇپ بېرىلىپ، ئۇزۇن ئۆتمەي ئالەمدىن ئۆتتى. مەزكۇرنىڭ ئۆيى قەشقەر يۇملاق شەھەر كۆل بېشىدا بولۇپ، ئاخۇنوپىنىڭ خوشنىسى ۋە يېقىن ئادەملىرى ئىدى. ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، ئامىن!

پەيلو مەيداندا تۆت دادۈي، بىر يېڭى ھايات ئەترىتى، بىر سۇ قۇرۇلۇش ئامبىرى قاتارلىق ئالتە ئۆزگەرتىش دادۈيى بار. مەن بار يىللىرى تەخمىنەن ئالتە مىڭدىن ئارتۇق جىنايەتچى بار ئىدى. ھەر دادۈيدە 1500 ئەتراپىدا جىنايەتچى بار ئىدى.

1 - دادۈي زەرەپشان دەريا بويىغا — پەيلوغا جايلاشقان بولۇپ، ئەڭ بۇرۇن سېلىنغان تۈرمە بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇ تۈرمىنىڭ نامى پەيلو مەيدان دەپ ئاتىلىپ كەلگەن. پاختا بىلەن دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىپ يەر تېرىيدۇ. ئايال جىنايەتچىلەرمۇ بۇ يەردە ئۆزگەرتىلىدۇ. 1 -دادۈي جۇغراپىيىۋى جەھەتتىن يەكەننىڭ خاڭدى يېزىسىغا يېقىن. يەنە بىر تەرىپى مەكىتكە يېقىن.

4 - دادۈي پەيلو مەيداننىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان بولۇپ، چاڭبۇسى(مەيدان شتابى) 4 - دادۈيگە ئورۇنلاشقان. دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئىدارە - جەمئىيەت، مەكتەپ، ماشىنا ئەترىتى، تىراكتور ئەترىتى، ئۇن زاۋۇتى، قوشۇمچە كەسىپ ئەترەتلىرىنىڭ ھەممىسى چاڭبۇغا جايلاشقان. بىر تەرىپى مەكىتنىڭ شېھىددۆڭ يېزىسىغا تۇتىشىدۇ.

3 - دادۈي مارالبېشىنىڭ ئاۋات يېزىسىغا يېقىن، بىنام ئېچىش ئەمگىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، ئەڭ جاپالىق.

2 - دادۈي دەرۋازىسى قاپقارا بولغانلىقى ئۈچۈن قارادەرۋازا دەپمۇ ئاتىلىدۇ. 2 - دادۈي پەيلو مەيدان بويىچە نوقتىلىق دادۈي ھېسابلىنىدۇ. بىر تەرىپى يوپۇرغىنىڭ باياۋات يېزىسىغا يانداش كېلىدۇ. بۇ دادۈيدە تۆت جۇڭدۈي بولۇپ:

1 - جۇڭدۈيى سىياسىي جىنايەتچىلەرنى ئاساس قىلىدۇ. بىنام ئېچىش ئەمگىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، ئەڭ جاپالىق.

2 - جۇڭدۈي جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرى جۇڭدۈيى. دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ،

3 - جۇڭدۈيى مۇددەتلىك كېسىلگەن، سىياسىي ۋە جىنايى ئىشلار بىلەنكى ختاي جىنايەتچىلەرنى ئاساس قىلىدۇ، دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

4 - جۇڭدۈيى گومىنداڭنىڭ ئۇرۇش جىنايەتچىلىرى، ئوسمان باتۇرنىڭ مۇددەتسىز كېسىلگەن ئادەملىرى ھەمدە تەڭرىتېغىنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىدىكى مۇددەتسىز ۋە ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنىپ ئىككى يىل كېچىكتۈرۈپ ئىجرا قىلىنىشقا قالدۇرۇلغان جىنايەتچىلەرنىڭ ھەممىسى 4 - جۇڭدۈيدە بولۇپ، پەيلو مەيداندىكى ۋە «شىنجاڭ» دىكى خەتەرلىك جىنايەتچىلەر بۇ جۇڭدۈيدە ئۆزگەرتىلىدۇ. مەن مۇشۇ مۇددەتسىز جۇڭدۈيدە تۇرغان ئىدىم. مەن تۇرغان جۇڭدۈيدە، خوتەنلىك ئابدۇلھېمىد داموللامنىڭ بىر تۇغقان ئىنىسى ئابدۇسەمەت داموللام، خوتەن كىرىيىلىك ئابدۇلھەيخان ھاجىم، كەلپىنلىك مامۇت ھەسەن داموللام، شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئارمىيىسىنىڭ گېنېرالى خەمىت ئارسلان، چەت ئەللىك « شپىيون»لار قاتارلىق «خەتەرلىك» جىنايەتچىلەر ئۆزگەرتىلىدۇ.

سىياسىي جىنايەتچىلەر 1 - جۇڭدۈيى بىلەن، بىزنىڭ مۇددەتسىز 4 - جۇڭدۈي بىنام ئېچىش بىلەن شۇغۇللىناتتى. ئەمگەك سىجىللىقى بەك ئېغىر ئىدى. ئەتىگىنى سۈبھى بىلەن ئىشقا ماڭساق ئاخشىمى كۆز قارايغاندا ئىشتىن كېلەتتۇق. ئەتىدىن كەچكىچە جاڭگالدا قاقاسلىقتا بىنام ئاچاتتۇق. ئىچىدىغان سۇ يوق ئىدى. ئەتىگىنى ئىشقا ماڭغاندا بىزنىڭ كەينىمىزدىن قايناق سۇ ئېلىپ يولغا چىققان كالا ھارۋىسى، چۈش بىلەن ئاران يېتىپ كېلەتتى. ئۇسسۇزلۇقتىن ئادەملەر ھالىدىن كېتەتتى. قورساق تويمايتتى، ئەتىگىنى بىر سېرىق قوناقنىڭ قاسقاندا پۇشۇرغان نىنى بىلەن، بىر كورا قىزىلچىنىڭ كۆكىنى بېرەتتى. چۈشتە يەنە بىر قوناق نىنى بىلەن، بىر چۆمۈچ قىزىلچىنىڭ كۆكىنى بىرەتتى، ئاخشىمى ئۇماچ ياكى زاڭ دېگەن تاماقنى بېرەتتى. 8 - ئايدىن كېيىن قىزىلچىنىڭ كۆكىنىڭ ئورنىغا سەۋزە قاينىتىپ بېرەتتى. يىل بويى ئاق ئۇننى پەقەت قۇربان ھېيتتا ھەر كۈنى بىر قېتىم،

خىتايلارنىڭ باھار بايرىمىدا ھەر ئائىلىدە بىر ئائىلە يەيتتۇق، قالدى كۈنلەردە قوناق مومىسى يەيتتۇق. ئەمگەكنىڭ ئېغىرلىقىدىن، ھارغىنلىقتىن، يادىغۇلۇقتىن، ماغدۇرسىزلىقتىن، ھەر ھەپتىدە بىر ـ ئىككى ئادەم ئۆلۈپ كېتەتتى. كېسەللىكتىن ئۆلىدىغان ئادەملەرنىڭ سانىمۇ ئاز ئەمەس ئىدى.

بەزىلەر ئەمگەكنىڭ ئېغىرلىقىغا، ئاچلىققا، ئۇسسۇزلۇققا چىدىماي، يالغاندىن قاچقان بولۇپ، ئۆزىنى ئۆلۈمگە قەستەن تۇتۇپ بېرەتتى، بىزنى قوراللىق خىتاي ئەسكەرلىرى ساقلايتتى. قاچىدىغانلار «بوگو! بەنجاڭ، مەن قاچتىم» دەپ ۋارقىراپ قاچاتتى. ئەسكەرلەر ئاگاھلاندۇرۇش قىلىپ ئاسمانغا بىر پاي ئوق ئاتاتتى، ئۇنىڭغا ئۇنىمىغانلارغا، نىشانلاپ، ئۆلىدىغان يېرىگە قارىتىپ ئېتىپ ئۆلتۈرەتتى. ياشاشنى خالىمىغانلار «بۇنداق قىينالغاندىن كۆرە ئۆلگەن ياخشى» دەپ، قەستەن ئۆزىنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرەتتى. بەزىلىرى ئىش مەيدانىدا كېتىۋېتىپ، يىقىلىپ ئورنىدىن تۇرالماي، جان ئۈزۈپ كېتەتتى. بەزىلىرى ئاخشىمى ئىشتىن كېلىپ ياتاتتى، ئەتىگىنى ئويغاتساق ئورنىدىن تۇرمايتتى. قارىساق ھارغىنلىقتىن يۈرىكىنىڭ سوقۇشى توختاپ جان ئۈزۈپ كەتكەنلىكىنى بىلىۋالاتتۇق. ئۆلگەنلەرنى تۆت مىتىر خەسە بىلەن ئوراپ، نامىزىنى چۈشۈرۈپ كۆمۈپ قوياتتۇق. 2 ـ داۋىنىڭ زاراتگاھلىقىدا مەن بىلىدىغان مېنىڭ شىرىكلىرىمدىن 106 كىشىنىڭ جەسىتى قالدى. ئۇندىن باشقا مەن بىلىدىغان باشقا جىنايەتچىلەردىن ئۆلگەنلەرنىڭ سانى مەن تۇرغان 10 نەچچە يىل ئىچىدە 600 دىن ئاشقان ئىدى. يەنى مەن تۇرغان 10 نەچچە يىل ئىچىدە باشقا بەش داۋىدىمۇ ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئادەم ئۆلگەن ئىدى.

پەيلو مەيدانىنىڭ ھايۋانلىرىنىڭ يېمەك ـ ئىچمىكى پەيلو مەيدانىدا ئۆزگەرتىلىۋاتقان جىنايەتچىلەرنىڭ يېمەك ـ ئىچمىكىدىن ياخشى ئىدى. پەيلو مەيدانىنىڭ ئاتلىرى كۈنىگە ئالدىدىن ئاشقۇدەك قوناق يەيتتى. ئۇسسۇزلۇقىغا سوۋۇتۇلغان قارا چاي ئىچەتتى، جىنايەتچىلەر بىر قېتىممۇ چاي سالغان چاي ئېچىش پۇرسىتىگە ئېرىشەلمەيتتى. پەيلو مەيدانىنىڭ كالىلىرى كۈنىگە ئالدىدىن ئاشقۇدەك ھەلەپ بىلەن قوناق ئۇنىدا ئاتايتەن ئېتىلگەن پوم يەيتتى. بىچارە جىنايەتچىلەر بىر تۇغرام زاغرا نانغا زار بولۇپ، كۆزلىرى ئاچلىقتىن چەكچىيىپ كېتەتتى. پەيلو مەيدانىنىڭ توڭگۇزلىرىنىڭ يەيدىغان يېمەكلىكىنى مەن نومۇس قىلىپ ئېغىزغا ئالالمايمەن، ئۇنىڭ يەيدىغان نەرسىلىرىنىڭ سانى بەكمۇ جىق ئىدى. چۈنكى ئۇلارنى خىتايلار ئۆزلىرى يەيدىغان بولغانلىقتىن، ئالاھىدە بىقىلاتتى. ئاچلىق ئازابىغا چىدىمىغان جىنايەتچىلەرنىڭ بەزىلىرى، ھايۋانىنىڭ ئالدىدىكى يېمەكنى تارتىپ يەپ، ئۆلگۈچە تاياق يەيتتى، بەزىلىرى ھايۋان يېمىكىنى يەۋالغان جىنايىتى بىلەن ئەيىبلىنىپ، قانداقتۇر چارۋىچىلىققا بۇزغۇنچىلىق قىلغانلار قاتارىدا قوشۇپ جازالىناتتى. قورسىقى تويمىغان جىنايەتچىلەر ئالدىغا كەلگەن نەرسىلەرنى يەيتتى. مەسىلەن، قوغۇننىڭ شاپىقى، قوغۇننىڭ ئۇرۇقى، تاشلاندى ئەسكى سۆڭەك قاتارلىقلارنى قاينىتىپ سۈيىنى ئىچەتتى. قوغۇننىڭ ئۇرۇقىنى يەپ قورسىقى ئىسسىپ، تەرەت ماڭماي، يىقىلغان جىنايەتچىلەردىن بىر قانچىسى قەرەلسىز ئۆلۈپ كەتكەن ئىدى. مارالبېشىلىق بارات باخشى دېگەن بىر ئادەم بار ئىدى. ئۇ ئەكسىلئىنقىلابچى جىنايىتى بىلەن 15 يىللىق كېسىلگەن ئىدى، ئۇ ھەممىدىن ئېگىز بويلۇق ئادەم بولغاچقا باشقىلارنىڭ كۆزىگە ئالاھىدە چېلىقىپ تۇراتتى. ئۆزى كېلىشكەن ئۇستىخانلىق، راۋرۇس، بەرجەس ئادەتتىكى تۆت ئادەمنىڭ ئۇستىخىنى بار ئادەم ئىدى. رەھمەتلىك ئاچلىقتىن قوغۇننىڭ ئۇرۇقى بىلەن قوغۇن ـ تاۋۇزنىڭ شاپىقىنى يەپ قويۇپ قورسىقى ئىسسىپ، تەرەت ماڭماي، قورسىقى ئىششىپ كېتىپ سەكراتقا چۈشىدۇ، ياللاپ ئىشلەتكەن جىنايەتچى دوختۇرلار بۇ ئادەمنى دەرھال ئوپېراتسىيە قىلمىسا بولمايدۇ، چاڭبۇغا ئاپىرايلى دېسە، ھازىر كەچ بولۇپ كەتتى، تۈرمىنىڭ قائىدىسى بويىچە كەچ سائەت سەككىزدىن كېيىن تۈرمىدىن ئادەم ئېلىپ چىقىشقا بولمايدۇ، دەپ قەستەن ئۇنىمايدۇ، شۇنىڭ بىلەن كېچىسى جان ئۈزۈپ كېتىدۇ. جىنايەتچىلەرنىڭ قورسىقى تويماي ئاچلىقتىن، ماغدۇرسىزلىقتىن، كېسەللىك ئازابى بىلەن ئۆلۈپ تۇراتتى. كېسەل بولغانلارنى ئالۋاڭ تەرىقىسىدە داۋالايتتى، دورىلىرى يېتەرلىك ياكى ياخشى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، كېسەل بولغان ئادەم ئاساسەن ساقىيالماي تېزلا ئۆلۈپ كېتەتتى. تۈرمىدىكى كۆپ جىنايەتچىلەر بىلەن ئايرىم مۇڭداشقاندا، ھەممىسىنىڭ ئوخشاشلا گېپى: «قورسىقىم تويغۇدەك بىر ۋاخ تاماق بېرىپ ئەتىسى ئېتىۋەتسە رازى بولاتتىم» دەيتتى. مەنمۇ شۇ كۈنلەردە تۈرمىدىن ساق چىقىشىمغا كۆزۈم يەتمەيتتى،

ھارغىنلىق، ئاچلىق، ماغدۇرسىزلىقتىن، كۆنلەرنىڭ بىرىدە مەنمۇ ئۆلۈپ كېتىمەنغۇ دەپ ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە ھەسرەت چېكەتتىم. مېنىڭ ئۈمىدسىزلەنگەنلىكىمدىن خەۋەر تاپقان دوستلىرىم ۋە مېنى ھۆرمەتلەيدىغان پىشقەدەم ئۇستازلىرىم، ماڭا نەسىھەت قىلىپ، ئىمكان بار ھاياتلىقنى ساقلاپ قېلىشنىڭ چارىسىنى ئىزدەپ تارىختىكى ئۆتكەن قەھرىمانلارنى مىسالغا ئېلىپ ئىلھاملاندۇراتتى ......

بىر كۈنى مەن خوتەنلىك مۇھەممەد روزى دېگەن مۇددەتسىز كېسىلگەن بىر جىنايەتچى بىلەن مۇڭدىشىپ قالغان ئىدىم. ئۇ تۈرمىدە ياتقىلى شۇ كۈنلەردە 33 يىل بولغان ئىكەن. ئۇ ئادەم ئادەتتە كۈن بويى گەپ قىلمايدىغان ياكى ساراڭلىقنى ياكى ساقلىقنى بىلىپ بولغىلى بولمايدىغان غەلىتە بىر شەخس ئىدى. ئۆزىنىڭ دېيىشىچە گومىنداڭنىڭ تۈرمىسىدىن، گۇڭچەنداڭنىڭ تۈرمىسگە ئېشىپ قالغان ئادەم ئىكەن. ئۇ ھاياتىدا ئۆيلەنمىگەن، ئايال كىشى بىلەن بىر قېتىممۇ بىر يەردە بولۇپ باقمىغان ئادەم ئىكەن. ئۇ ماڭا يىغلاپ تۇرۇپ: ماڭا قورسىقىم تويغۇدەك بىر ۋاخ تاماق بېرىپ، قېرى بولسىمۇ ئاغزىدىن ھو چىقىپ تۇرىدىغان ئايال بىلەن بىر كېچە ياتقۇزۇپ ئەتىسى ئېتىۋەتسە، بۇ ھۆكۈمەتتىن ئۇ دۇنيا - بۇ دۇنيا رازى بولاتتىم، دېگەن ئىدى. مۇنداق ئادەملەر جىق ئىدى. يەنە بەزىلىرى تۈرمىدىن مۇددىتى توشقاندىمۇ ئۆيلىرىگە كېتەلمىگەن بولغاچقا، ئۆلۈپ كېتىشنى ئويلايتتى. چۈنكى ئۇ زامانلاردا مۇددىتى توشسىمۇ ھەرخىل بانا - سەۋەپلەر بىلەن يەنىلا قويۇپ بېرىلمەيتتى، ئۇلار ئۆزلىرىنى مۇددەتلىك ياتتىم 8 - 10 يىل، مۇددەتسىز ياتارمەن يەنە قانچە 10 يىل دەپ، ئۈمىدسىزلىك بىلەن شىكايەت قىلىشاتتى .

شۇنىڭ ئۈچۈن پەيلو مەيداندا ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنىپ، ئۆزىنى قەستەن ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىدىغانلارنىڭ سانىمۇ ئاز ئەمەس ئىدى. ختاي ھاكىمىيىتىگە قارشى ئىسيانلار، قارشىلىقلار ئۈزۈلمەي بولۇپ تۇراتتى. مەن بۇ ھەقتە بىر نەچچەيلەننىڭ ئىش - ئىزلىرىنى ئەسلەپ ئۆتۈشنى لايىق كۆردۈم.

ئابدۇللاھ مۇھەممەدنىڭ ئۆلۈمى ئابدۇللاھ مۇھەممەد مەندىن بەش ياش چوڭ ئىدى. ئۇ يەكەنلىك بىر دىنى كىشى بولۇپ، يېڭىساردىن تارتىپ پوسكامغىچە دىنى تەشۋىقى دەۋەت بىلەن شۇغۇللانغانلىقى ئۈچۈن مۇددەتسىز قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان ئىدى. تۈرمىگە كەلگەن كۈندىن تارتىپ بىر كۈنمۇ ئەمگەككە چىقمىغان ئىدى، ئۇ ئۆزىنى گۇناھسىز ھېسابلايتتى. مەن پەقەت باللارغا ساۋاتسىز قالمىسۇن ئۈچۈن ئىسلامدىن دەرس بەردىم، ئىسلام دىنى پۈتۈن ئىنسانلارغا ئالالاھتىن كەلگەن دىن. مېنىڭ ئۆگەتكىنىم ئالالاھنىڭ كىتابى، ئۇنى ھەممە ئادەمنىڭ تەشۋىق قىلىش ھوقۇقى بار، نېمە ئۈچۈن مېنى سەنلەر جىنايەتچى دەيسلەر؟ دەيتتى.

ئېسىمدە قېلىشچە 1973 - يىلىنىڭ قىش پەسلى ئىدى، ئۇنى ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىشكە قارشىلىق قىلدى، ئەمگەككە چىقمىدى، دەپ كۈرەش – پىپەنگە تارتماقچى بولۇپ، ئوتتۇرىغا سۆرەپ چىقتى. ئالدىن ئورۇنلاشتۇرۇلغان «ئاكتىپلار» تارتىپ بېشىنى پەسكە قارىتىپ بېسىپ تۇردى. ئابدۇللاھ مۇھەممەد ئۇلارنى دۈشكەلەپ ئىتتىرىۋېتىپ يۇقىرى ئاۋازدا «يوقالسۇن پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئەشەددى دۈشمىنى، قانخۇر جاللات ماۋ زېدۇڭ!» دەپ توۋلىدى. ھەممەيلەن ھوي! دېيىشىپ ھاڭ - تاڭ قېلىشتى. بىزنىڭ جۇڭدۈينىڭ يېرىمى مۇددەتسىز ختاي جىنايەتچى، يېرىمى ئۇيغۇر جىنايەتچى بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ گېپىنى چۈشەنمىگەن ختاي جىنايەتچىلەر، ئۇ نېمە دېدى؟ دەپ سورىغىلى تۇردى. كادىرلار ئۇنىڭ يەنە بىر نېمىلەرنى دەپ قويۇشىدىن ئەنسىرەپ ئۇنى باسمىداپ باغلاپ، ئاغزىغا بېشىدىكى تۇمىقىنى تىقىپ، ئېغىزىنى ئاچۇرماي، سۆرىگەن پېتى، قارا ئۆيگە ئېلىپ كەتتى. ھەممەيلەننى تارقىتىۋەتتى. بىزمۇ مۇزدەك يەردە ئولتۇرۇشتىن قۇتۇلۇپ، كامېرلارغا تاراپ كەتتۇق. كەينىمدىن 4 - 5 ختاي جىنايەتچىلەر كېلىپ، مەندىن سورىغىلى تۇردى، مەنمۇ ئابدۇللاھ مۇھەممەدنىڭ سۆزىنى بىردىن بىر تەرجىمە قىلىپ بەردىم. ئۇلار قاقاخلاپ كۈلۈپ، ئۇيغۇرلار ھەقىقەن يامان مىللەت ئىكەن! دېيىشتى. بىر دەمدىن كېيىن يەنە بىرسى ئاتايىتەن كېلىپ، پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئەشەددى دۈشمىنى دېدىمۇ؟ ياكى پۈتۈن دۇنيا خەلقىنىڭ ئەشەددى دۈشمىنى دېدىمۇ؟ دەپ سورىدى، مەن، پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئەشەددى دۈشمىنى دېدى، دېسەم، تۇرۇپ كېتىپ، «ئۇ دىنى ئادەم ئىكەن» دېدى. شۇ ئىش بولۇپ، يەتتە كۈندىن كېيىن ئابدۇللاھ مۇھەممەدكە ئۆلۈم جازاسى بېرىپ چاڭبۇ دا ئىجرا قىلدى.

ئىسمائىل ئەمەتنىڭ ئۆلۈمى ئىسمائىل ئەمەت تىگى يېڭىسارلىق بىر مېيىپ بولۇپ، ئىككى پۇتى ئىچىگە كىرىشكەن ئاران ـ ئاران ماڭىدىغان بىر كىشى ئىدى، قەشقەر شەھىرىنىڭ سەي بازىرىدا سەيچىلىك قىلىپ جان باقىدىغان بىر ئاجىز ئىنسان ئىدى. ئۇ ئادەمنى قەشقەرلىقنىڭ بىلمەيدىغىنى يوق ئىدى. ماۋزېدۇڭنى تىللىغىنى ئۈچۈن 20 يىللىق كېسىلىپ پەيلوغا كەلگەن ئىدى. گەرچە بىر جۇڭدۇيدە بولمىساقمۇ پات ـ پات كۆرۈشۈپ تۇراتتۇق. بىر كۈنى جۇڭدۇينىڭ ئىچىگە ماۋزېدۇڭنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ ۋاراقلىرى توشۇپ كېتىپتۇ. ئەتىگىنى ئورنىدىن تۇرغان جىنايەتچىلەر ھەممە يەردە ماۋنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ چېچىلىپ ياتقانلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن، قورقۇپ يولدىن ماڭالمايدۇ، دەسسەپ قويۇشتىن قورقىدۇ. كادىرلار كىرىپ گۇمانلىق كىشىلەردىن بىر قانچىسىنى تۇتۇپ قاماپ قويىدۇ ھەمدە قىيناشقا باشلايدۇ، بۇنىڭغا چىدىيالمىغان ئىسمائىل ئەمەت ياتاقتىكى چالا يىرتىلغان كىتابلارنىڭ ھەممىسىنى ئېلىپ چىقىپ، سەيناغا تاشلاپ ئۆزىنىڭ قىلغانلىقىنى ئىقرار قىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن باشقىلار زۇلۇمدىن قۇتۇلۇپ قالىدۇ. ئىسمايىل ئەمەتنى يەتتە كۈندىن كېيىن ئوخشاشلا ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىپ، چاڭبۇدا ئىجرا قىلغان ئىدى.

ئامانۇللاھنىڭ ئۆلۈمى ئامانۇللاھ خوتەنلىك بولۇپ، بالا ۋاقتىدىن تارتىپ خىتايلار بىلەن ئېلىشىپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن، بالا جىنايەتچى بولۇپ جازالىنىپ، يېشى توشقاندىن كېيىن مۇددەتسىز قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنىپ، بىز بار تۈرمىگە كەلگەن ئىدى. ئۇنىڭ دادىسى پەتھەددىن نۇر مۇھەممەد 1954 ـ يىلىدىكى ئابدۇلھېمىد داموللام رەھبەرلىكىدىكى خوتەن ئىسلام ھەرىكىتىنىڭ رەھبەرلىرىدىن بىرى بولۇپ، خىتايلار تەرىپىدىن 1958 - يىلى خوتەندە ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان ئىدى. مەرھۇم ئەرەب، پارس تىلىنى، روس تىلىنى مۇكەممەل بىلىدىغان بولغانلىقتىن 43 - يىللىرىدىن 47 ـ يىللىرىغىچە خوتەن گېزىتىدە تەھرىر بولۇپ ئىشلىگەن. كېيىنكى ۋاقىتدا مۇھەممەد ئىمىن بۇغرا بىلەن ئىيسا ئەپەندى چىقىرىۋاتقان «ئەرك» گېزىتىدە بىر مەزگىل ئىشلىگەن ئىكەن.

1976 - يىلى ماۋزېدۇڭ ئۆلگەندە بىزنىڭ جۇڭدۇيدىكى مۇددەتسىز جىنايەتچىلەرنى ئىشقا ئېلىپ چىقماي، سىياسىي ئۆگىنىشكە تەشكىللىگەن ئىدى. مۇددەتلىك قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان جىنايەتچىلەر بار جۇڭدۇيلەر ئوخشاشلا ئىشقا چىقىۋەرگەن ئىدى. بىزنى ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇرۇپ، خۇاگوپېڭغا بولغان كۆز قارىشىڭلارنى دەڭلار دەپ، سوئال چىقىرىپ مۇزاكىرىگە ئۇيۇشتۇردى. چۈنكى ماۋزېدۇڭ ئۆلگەندىن كېيىن خۇاگوپېڭ دېگىنى باشلىق بولغان ئىدى. ئامانۇللاھ ئۆز سۆزىدە: «مېنىڭ بوۋامنى ستالىن ئۆلتۈرگەن، دادامنى ماۋزېدۇڭ ئۆلتۈردى. مېنى خۇا گوپېڭنىڭ ئۆلتۈرىشى تۇرغانلا گەپ» دېدى. كادىرلار ئۇنىڭدىن گەپ سوراپ كوچىلاۋەرسە، كوممۇنىستىك پارتىيىنى، خىتاينىڭ ھەممە باشلىقىنى بىرمۇ بىر تىللىغىلى تۇردى، ئاغزى بېسىقمىدى، شۇنىڭ بىلەن ئۇنى باغلا دېسە باغلا! دەپ، تۇتۇپ ئېلىپ ماڭدى. ئۇنىڭغا ئۆلۈم جازاسى بېرىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپ، ئەگەر تەۋبە قىلساڭ، جىنايى جازانى ئۆزگەرتىمىز دەپ، بىر ھەپتە سۈرۈك بەردى. ھەتتا جىنايەتچىلەردىن بىر نەچچىسىنى كىرگۈزۈپ تەۋبە قىلىشقا ئۈندىدى، ئۇنۇمى بولمىدى، بەلكى ئۇ سۆزىدە: «مېنى ئۇ دۇنيادا ھۆر قىزلار كۈتۈپ تۇرىدۇ، ئۆلۈمنىڭ ياخشىسى شېھىدلىك ئۆلۈمى، خىتايلارغا ئىشلىگەندىن كۆرە ئۆلگەن ياخشى......» دەپ ئۆلۈم يولىنى تاللىۋالغان ئىدى .

ئامانۇللاھنى دادىسىنىڭ ھويلىسىدا ھۆكۈم قىلىپ ئېتىپ ئۆلتۈردى، تارىختىن بىرى دادىسىدە ئادەم ئاتمايتتى، بىر ئامانۇللاھنى شۇنداق قىلدى، ئاتقاندىن كېيىن مەرھۇمنىڭ جەسىتىنى ياتقان جايىدا قويۇپ، پۈتۈن جىنايەتچىلەرنى تەشكىللەپ، جەسەتنىڭ چۆرىسىدىن بىر كۈن ئايلاندۇرۇپ «ساۋاق» ئالدۇردى.

ئامانۇللاھ شۇ كۈنلەردە 22 ياشلىق ئۆيلەنمىگەن، چىرايلىق، قىز بالىدەك نازۇك بىر يىگىت ئىدى، مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، ئامىن!

يولۋاس ھەسەننىڭ ئۆلۈمى يولۋاس ھەسەننىڭ مىللىتى قىپچاق بولۇپ، ئاقتۇ ناھىيىسىنىڭ بارىن يېزىسىدىن ئىدى. ئۇ قەشقەر يول ئاسراش ئىدارىسىنىڭ شوپۇرى بولۇپ، بىزنى سۇغۇنچازىغا ئېلىپ بارغان شوپۇر ئىدى. ئۇ ماڭا ئوخشاش قاراجۈلدە ئەسىرگە چۈشۈپ، 15 يىللىق قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان ئىدى. ئۇ پەيلو مەيدانىنىڭ 2 ـ

دادۇينىڭ بىرىنچى جۇڭگودۇيدە تۇراتتى. ئۇلارنىڭ جۇڭگودۇيمۇ ئوخشاشلا بىنام ئىچىش ئەمگىكى بىلەن شۇغۇللىناتتى. ئەمگەك سىجىللىقى بەك ئېغىر ئىدى. ئۇلارنىڭ جۇڭگودۇيدىمۇ ئوخشاشلا ئۆلۈم - يىتىم ئىشلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. مۇددەتلىك كېسىلگەن سىياسىي جىنايەتچىلەرنىڭ ھەممىسى يولۋاس ھەسەن بار جۇڭگودۇيدە ئىدى.

1974 – يىلى 8 - ئاينىڭ 21 - كۈنى دەل بىزنىڭ قوراللىق قوزغىلاڭغا ئاتلانغانلىقىمىزنىڭ 5 يىللىق خاتىرە كۈنى ئىدى. يولۋاس ھەسەن تۈرمىدىن غايىپ بولدى. ھېچكىم ئۇنىڭ دېرىكىنى ئالالمىدى. ئۇ تۈرمىدىن قاچقان ئىدى. پەيلو مەيدانىدا ناھايىتى بىر جىددى ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى. تەرەپ - تەرەپتىن ئەسكەر باشلىقلىرى كېلىپ تۈرمىنى قورشاپ، غادىر ئۈسكۈن قىلىشقىلى تۇردى. يېقىن - يىراقتىكى جىنايەتچىلەرنىڭ ئىز دېرىكىنى قىلىشىپ، ھەممىنى تۈرمىگە سولىغىلى تۇردى. مەن شۇ كۈنى يانتاق چېپىش ئۈچۈن جاڭگالغا كەتكەن ئىدىم. مېنىڭ كالا ھارۋام ناھايىتى قىرى كالا بولغانلىقى ئۈچۈن بەك ئاستا ماڭاتتى، كەچتە تۈرمىگە يېقىن قالغاندا بىزنىڭ جۇڭگودۇيدىكى خىتاي جىنايەتچىلەر ئىچىدە مۇددەتسىز كېسىلگەن گومىنداڭنىڭ بىر گېنېرالى بار ئىدى. ئۇنى مەن ۋۇ گېنېرال دەپ ئاتايتتىم. ئۇ مەندىن بەكلا مەمنۇن ئىدى. مەن ھەر قېتىم ئۇنى گېنېرال دەپ چاقىرغىنىمدا ئۇ كۈلۈپ كېتىپ: «ھەقىقى گېنېرال سەن! بىزنىڭ مىليون كىشىلىك ئۈستۈن ئەسكىرى كۈچ بىلەن قوراللانغان ئارمىيىمىز تۇرۇپ، كوممۇنىستلارغا زېمىنىمىزنى تارتقۇزۇپ قويدۇق. سىلەر 25 ئادەم كوممۇنىستلارنىڭ كۈچەيتىلگەن بىر پولك ئەسكىرى بىلەن ئالتە - يەتتە سائەت ئۇرۇشۇپ ئۇلارنىڭ نۇرغۇن ئەسكىرىنى يەر چىشلىتىپ، كوممۇنىستلارنى شەرمەندە قىلدىڭلا، سىلەردىن بىز گومىنداڭچىلار ئۆگىنىشىمىز كېرەك .... يېقىندا بىزنى ئالاھىدە كەچۈرۈم بىلەن قويۇپ بېرىدىغان ئوخشايدۇ، ئەگەر تۈرمىدىن ساق چىقىپ قالسام، ھوڭكوڭغا بېرىپ سىلەرنىڭ شانلىق، قورقماس، باتۇر ئىرادەڭلەرنى ئەسەر قىلىپ يازىمەن» دەيتتى.

ئۇ ئالدىمغا يۈگرەپ كېلىپ: «سەن دەرھال تۈرمىدىن قاچ! بۇ ساڭا ئاتاپ تەييارلىغان ئۈچ نان، بىر قاپاق سۇ، 5 يۈەن پۇل، بۇ نەرسىلەر بىلەن سەن شىبكەر كۆلگە يېتىشىپ بارالايسەن، ئۇ يەردىن ماشىنا توسۇپ، ئىچكىرىگە بارالىساڭ، بۇ مېنىڭ دوستۇمنىڭ ئادرىسى ساڭا ياردەم قىلىدۇ....» دەپ، ئالدىراپ تىنەپ باش ئايىغى ئېنىق بولمىغان بىر يۈرۈش گەپلەرنى قىلىپ كەتتى. مەن ئۇنىڭدىن نېمە بولدى؟ مەن نېمەن ئۈچۈن تۈرمىدىن قاچىمەن؟ سەن بىرەر گەپ ئاڭلىدىڭمۇ؟ دەپ سورىسام، ئۇ مۇنداق ھېكايە قىلىپ بەردى:

— «يولۋاس ھەسەننىڭ تۈرمىدىن قېچىشى بىلەن، ئەتىگەندىن تارتىپ ھازىرغىچە ئاخۇنوپچىلارنىڭ ھەممىسىنى تۇتۇپ قاراقويۇق قارا ئۆيگە سولىدى ، بەزىلىرىنى باشقا تۈرمىلەرگە ئېلىپ كەتتى، مەرگەزدىن خەۋەر كەپتۇ، يېقىندا سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن خىتاي سوقۇشىدىكەن، ئۇرۇش باشلىنىشتىن بۇرۇن، خەتەرلىك جىنايەتچىلەرنى ئۆلتۈرۈۋېتىشنى تاپىلاپتۇ، شۇ سەۋەبتىن تۇتقۇن باشلاندى، سەن بولساڭ ياش، مەن سېنى چۈشىنىمەن، سەن بولساڭمۇ ساق قال......» دېدى. مەن ئۇنىڭ سۆزىگە زادى ئىشەنگۈم كەلمىدى. ئەگەر قاچقان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ بەرگەن نەرسىلىرى بىلەن شىبكەر كۆلگە يېتىپ بېرىشىم زادى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. يولدا ئۇسسۇزلۇقتىن ئۆلۈپ، قۇم بارخانلىرىنىڭ ئاستىدا قېلىشىم تەبىئى ئىدى. شۇلارنى ئويلاپ كالىنى ھەيدەپ بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ تۈرمىگە يېقىنلاشتىم. ئۇ مەندىن ئاغرىنىپ خۇرسىنغان پېتى سەيخانىغا كىرىپ كەتتى. چۈنكى ئۇ كۆكتاتلىقتا ئىشلەيتتى. مەن تۈرمىنىڭ دەرۋازىسىنىڭ ئالدىغا كەلسەم، تۈرمىنىڭ دەرۋازىسىنىڭ ئۈستى قوراللانغان ئەسكەرلەر بىلەن تولۇپ كېتىپتۇ، تۈرمىنىڭ ئالدى - كەينى، يول بويلىرىدا ئەسكەرلەر قالايمىقان چېپىپ يۈرۈشۈپتۇ، ھېچ كىمنىڭ ھېچكىم بىلەن ئىشى يوق. ئۇياقتىن - بۇياققا ئات چاپتۇرۇپ يۈرگەن ئەسكەرلەرنىڭ سانىنى ئېلىشمۇ قىيىن ئىدى. دەرۋازىغا كېلىپ قاراۋۇلغا قايتىپ كەلگەنلىكىمنى مەلۇم قىلىپ تۈرمىگە كىرىپ كەتتىم. جۇڭگودۇينىڭ ئىچىگە كىرسەم ھەممىنىڭ بېشى ساڭگىلىغان، بىر ئېغىزمۇ گەپ يوق، ھەممە تىمتاس ئىدى. پوتەيدىكى ئەسكەرلەرنىڭ سانى ئادەتتىكىدىن نەچچە ھەسسە كۆپ ئىدى. مەن خالاغا كىرىپ تاھارەت سۇندۇرۇپ، بىر پەس ئولتۇرسام تونۇيدىغان بىر - ئىككىسى خالاغا كىردى، ئۇلاردىن گەپ سورىساممۇ ماڭا بىر نېمە دېمىدى. مەن

زادى بۇ ئىشنىڭ تىگى تەكتىگە يېتەلمىدىم. كەچلىك تاماقنى يېدىم. ھەر ئاخشىمى يوقلىما بولاتتى. تاماقتىن كېيىن ھاپىلا شاپىلا پۇشتەك چېلىپ ھەممىمىزنى قوروغا يىغدى. بىر توپ قوراللىق ئەسكەرلەرنىڭ ھىمايىسىدا كادىرلار كىرىپ كەلدى. ئادەتتە قوراللىق ئەسكەلە ر تۈرمىنىڭ ئىچىگە زادى كىرمەيتتى، بۇ قېتىم ئۇ قائىدە بۇزۇلغان ئىدى. دادۋىنىڭ باشلىقى يۇقىرى ئاۋاز بىلەن: « بۈگۈن بىر قىسىم ئۆزگەرمەس جاھىل ئۇنسۇرلارنى قايتىدىن قولغا ئالدۇق. ئۇلار قوراللىق توپىلاڭ قىلىپ، ئارمىيىمىزنىڭ قوراللىرىنى بۇلاپ، جاھان ئۆزگەرتىش خام خىيالىدا بولغان ئىكەن، بۈگۈندىن تارتىپ ئۆگىنىش كۇرسى ئېلىپ بېرىلىدۇ. ھەممىيلەن ھۆكۈمەتكە يېقىنلىشىپ، جىنايەتچىلەرنى پاش قىلىپ، خىزمەت كۆرسىتىپ، جىنايىتىنى يەڭگىللىتىشى كېرەك! خىزمەت كۆرسەتكەنلەرگە چىقىش يولى بېرىلىدۇ!.......»

مەن شۇ چاغدىلا ئىشنىڭ تېگىگە يەتكەن ئىدىم. ۋۇ گېنېرالنىڭ دېگەنلىرى يالغان ئىدى. مېنىڭ ئۇ ئىش بىلەن زادى ئالاقەم يوق ئىدى، ئۇ قوراللىق قوزغىلاڭنى ئۇيۇشتۇرغانلار باشقا جۇڭدۈيدىكى بىزنىڭ شېرىكلەر ئىكەن، ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى ئاخۇنوپچىلار ۋە مارالبېشىدىن كەلگەن سىياسىي جىنايەتچىلەر ۋە بىر قىسىم باشقا ئىش بىلەن تۈرمىگە كىرگەن، كېيىن سىياسىي جىنايەتچىلەرنىڭ تەسىرى بىلەن ئۆزگەرگەن ئادەملەر ئىكەن. ئۇلار باشقا جۇڭدۈيدە بولغانلىقتىن ئۇلار بىلەن ئۇچرىشىش پۇرسىتى كەم ئىدى. پاراڭلاشقۇدەك پۇرسەت يوق ئىدى. پەقەت يولدىلا ئۇچرىشىپ قالساق سالاملىشاتتۇق، خالاس.

كېيىن بىلىشىمچە، ئۇلار قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرىدىغان بولۇپ، بىر يۈرۈش پىلانلارنى تۈزۈپ، تەشكىلى رەسمىيىتىنى مۇكەممەل تۇرغۇزغان ئىكەن، ئۇلارنىڭ قوراللىق قوزغىلىڭىغا سىرتتىنمۇ ئادەملەر قوشۇلۇپتىكەن، قوراللىق قوزغىلاڭغا يېقىنلاشقاندا، سىرتتىكى چېتىشلىقى بار ئادەملەردىن بىرسى يەرلىك ساقچى ئورۇنلىرىغا مەلۇم قىلىپ قويۇپ، تۈرمە ئىچىدە تۇتقۇن باشلانغان ئىكەن. سىرتتىكى ئىشتىن خەۋەر تاپقان يولۋاس ھەسەن ھەرىكەت پاش بولغاندىن كېيىن ئەسلىدىكى پىلان بويىچە تۈرمىدىن قېچىپ كەتكەن ئىكەن. تۈرمىدىكى تۇتقۇندا كۆپ ئادەملەر قايتىدىن قولغا ئېلىندى، قارا ئۆيلەر توشۇپ كەتتى. بەزىلىرىنى باشقا دادۋىنىڭ قارائۆيلىرىگە قاماپ، سوراق سورىغىلى تۇرغان ئىدى. ھەممە دېگۈدەك جىنايەتنى يولۋاس ھەسەننىڭ بوينىغا ئارتىپ ئۆزىنى چەتكە ئالغان ئىدى. ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي يولۋاس ھەسەن يوپۇرغىنىڭ باياۋات يېزىسىدىن تۇتۇلۇپ، تۈرمىگە ئېلىپ كېلىندى، ئۇنىمۇ ئايرىم كامىرغا قاماپ، پۇت قوللىرىغا كويزا ـ كىشەن سېلىپ دەھشەتلىك قىينىغىلى تۇرغان ئىدى، ھەر كۈنى ئىككى ۋاخ قوناق مومىسى بىلەن بىر قاچا سۇ بېرىپ، ئاچلىقتىن تېخىمۇ قىينىغان ئىدى. ئۇنىڭ دەردى پەريادىنى ئۇنىڭغا تاماق توشۇيدىغان جىنايەتچى ئاشپەزلەردىن بىلىپ تۇراتتۇق، بىزنىڭ ئامالىمىز يوق ئىدى. ھېچ كىم ئۇنىڭغا ماددى ياردەم بېرەلمەيتتى، يېقىنلاشقانلارنى بىھۇدە قىيناپ ئۇنىڭ بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى سۈرۈشتە قىلاتتى.

تەخمىنەن ئۈچ ئاي بولغاندا، قارا ئۆيدىكى يولۋاس ھەسەن كامىرنىڭ ئىشىكىنى ئاچماي، كادىرلارنى كىرگىلى قويماپتۇ، تاماق ياكى سۇ قاتارلىق نەرسىلەرنى ئېلىشنى رەت قىپتۇ. گۇندىپايلار قارائۆينىڭ ئىشىكىنى ئاچالماي جىنايەتچىلەرنى ياردەمگە چاقىرىپتۇ، جىنايەتچىلەر گەپ قىلسىمۇ كامىردىن ئاۋاز كەلمەپتۇ. خىتاي گۇندىپايلىرى بىلەن خىتاي چىرىكلىرى كېلىشىپ ئۇنىڭغا سىرتتىن گەپ قىلسا جاۋاپ بەرمەپتۇ. مېنى تەرجىمانلىققا چاقىرغان ئىكەن باردىم. ھەقىقەتەن كامىردا ئاۋاز يوق ئىدى. بۇيرۇققا بىنائەن كامىرنىڭ ئىشكىنى ئۇزۇن بىر ياغاچ بىلەن تۆتىمىز ئۇرغىلى تۇردۇق، بىر ـ ئىككى ـ ئۈچ بىلەن تەكرار ئۇرىۋەردۇق، كامىرنىڭ ئىشىكى پولاتتىن ياسالغان، قارا تانىكا تاختايدىن قاپلانغان، بىجىرىم ئىشىك بولغانلىقى ئۈچۈن ئاسان ئېچىلمىدى، ياغاچنىڭ ئۇچىنى ھەرە بىلەن ئۇچلاپ قايتا ئۇرۇشقا باشلىدۇق، ئۇزۇن ھەپىلەشكەندىن كېيىن ئىشىكنىڭ قاپ ئوتتۇرسىدىن كاما ئېچىلدى، يەنە ئېچىلمىدى. كامادىن قارىساق، ئادەمنىڭ بەدىنى كۆرۈندى. بىز ئۇرىۋېرىپ ياغاچ زەربىسىدىن يولۋاسنىڭ بەدەنلىرىنى تېتىۋەتكەن ئىكەنمىز. ئۇنىڭ بىلەن بولماي، ئىشىكنىڭ يان تەرىپىدىن كىشىكنى بۇزۇپ، ئىشىكنى ئىچىگە يىقتتۇق. يولۋاس ئاللىبۇرۇن ئۆلگەن ئىكەن. كامىرنىڭ ئىچىدە سېسىقچىلىققا چىداپ تۇرغىلى بولمايتتي،

كامىرنىڭ تاملىرىغا پوق بىلەن شوئارلار يېزىلغان ئىدى. ماۋزېدۇڭدىن تارتىپ خىتاينىڭ چوڭ ـ كىچىك باشلىقلىرىنىڭ ھەممىسىنى يوقىتايلى! خىتايلار شەرقىي تۈركىستاندىن چىقىپ كەتسۇن! ياشىسۇن ئازادلىق! جاندىن كەچمىگۈچە جانانغا يەتكىلى بولمايدۇ! يا ئۆلۈم يا كۆرەم! مۇستەقىل شەرقىي تۈركىستان بولمىغۇچە بىزگە ياخشى كۈن يوق! قامچا بويى خىتايلارنىڭ ھەممىسىنى زېمىنىمىزدىن ھەيدەپ چىقىرايلى! دېگەندەك شوئارلار تولۇپ كەتكەن ئىدى. يەردە بىر قاچىدا يولۋاس ھەسەننىڭ تاماق يەيدىغان قاچىسى تۇرۇپتۇ، قاچىنىڭ ئىچىدە سۈيۈلدۈرۈلگەن پوق بار ئىدى، مەرھۇم يولۋاس ئۆزىنىڭ پوقى بىلەن شوئار يازغان ئىكەن. ئۇ ئۆزىنىڭ يوتقىنىنىڭ ئەستىرىنى ئىنچىكە يىرتىپ، ئاغامچا توقۇپ، ئاغامچىنىڭ بىر بېشىنى سىرتماق قىلىپ بويىنغا سېلىپ، بىر ئۇچىنى ئىشىكنىڭ تۇتقىسىغا ئىلىپ، بەدىنىنى ئىشىككە چاپلاپ، پۇتىنى ئۇزالتىپ، ئېسىلىپ ئۆلىۋالغان ئىكەن. مەرھۇمنىڭ جەستى ئىككى كۈن ئۆيدە تۇرۇپتۇ. بىز ئۈچىنچى كۈنى ئىشىكنى ئاچقان ئىكەنمىز. مەرھۇم قارا ئۆيدە ئېغىر كېسەل بولغان ئىكەن. يوتىسىنىڭ تىگى تەرىپى يىرىڭداپ، قان بىلەن زەرداپقا توشۇپ كەتكەن ئىكەن. قارا ئۆيدە ياتقاندا ئۇنى داۋالىمىغان ئىكەن. بىز شۇنداق ئىككى ئىشتىن خۇلاسە قىلغان ئىدۇق. بىرسى، يولۋاس ئۆلىۋېلىپ پۈتۈن جىنايەتنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ باشقىلارنى قوغداپ قالماقچى بولغان. يەنە بىرسى، ئۇ كېسەللىك ئازابىدىن، ئاغرىققا بەرداشلىق بېرەلمەي ئۆلۈم يولىنى تاللىۋالغان.

ئەھۋال مەلۇم قىلىنغاندىن كېيىن، يولۋاسنى كۆمىۋېتىشكە بۇيرىدى. مەرھۇم مامۇت ھەسەن داموللام يۇيۇپ، كېپەنلىككە ئالدى، نامىزىنى چۈشۈرۈپ ھارۋىغا بېسىپ، زاراتگاھلىققا مەن بىلەن ئاقچاخۇن دېگەن يەكەنلىك ئادەم ئىككىمىز باردۇق. تامدىكى شوئارلارنى يۇيۇۋېتىش ئۈچۈن بارات ئىسىملىك 15 ياشلىق كىسىلگەن، قاغىلىقلىق بىر سىياسىي جىنايەتچىنى قالدۇردى. بىز يولۋاسنى ئىككى مېتىر چوڭقۇرلۇقتىكى قۇم بارخىنىدىن يەرلىك ئېلىپ، سەۋزە ئورىسى كولاپ، يولۋاسنى ياتقۇزۇپ، ئۈستىگە ئالدىن تەييارلىۋالغان تۆت تال جىگدە غولىنى تاشلاپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەرھۇمنىڭ يوتقان كۆرپىلىرىنى تاشلاپ، ئاندىن توپا بىلەن كۆمۈپ، قەۋرىسىنى يوغان قىلىپ، توپا دۆۋلەپ، سۇ چېچىپ، بېشىغا يولۋاس ھەسەننىڭ ئىسمىنى يېزىپ، دەپنە قىلىپ ئاخشىمى قاراڭغۇدا كەلدۇق. بارات مېنى كۆرۈپ، نېمە ئۈچۈندۇر بىر يىرگىنىشلىك تەلەپپۇزدا: «سىلىنىڭ شېرىكىڭلىنىڭ پوقىنى تازىلاپ ئەمدى بىكار بولدۇم. سىلەر ئاسان ئىشقا كېتىپ تېزلا قايتىپ كەلدىڭلار، مەن سېسىقچىلىقتا، ئۇنى يۇيۇپ تۈگىتەلمەي ھازىر ئاران بىكار بولدۇم» دېدى.

مەن دەرھاللا: «سەن يولۋاسنىڭ كوممۇنىستىك پارتىيىگە قارشى يازغان شوئارلىرىنى تازىلاپ، خىزمەت كۆرسەتتىڭ، بەلكىم ئاشۇ خىزمىتىڭ ئۈچۈن سېنى بالدۇر قويۇپ بەرسە ئەجەپ ئەمەس» دېدىم. مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلىغان بارات ھۆدۈقۈپ كېتىپ، ئاغزى كالۋالىشىپ، بىر نېمە دېيىشكە ئۈلگۈرەلمىگەن ئىدى. مەن گېپىمنى دەپ بولۇپ، ئۇنىڭغا قاراپمۇ قويماي ئۆدۈل ياتىقىمغا كەتتىم. ئۇ باشقا جۇڭدۈيدە بولغانلىقى ئۈچۈن كۆرۈشمىگىنىمىز تەس ئىدى. شۇ گەپنىڭ ئاچچىقى بىلەن ماڭا بىر ئۇزۇنغىچە ماي تارتىپ گەپ قىلمىغان ئىدى.

ئاشۇ كۈنلەردە نېمە ئۈچۈندۇر مېنىمۇ بىر مەزگىل جاڭگالغا بارغۇزماي، گومىنداڭنىڭ ئۇرۇش جىنايەتچىلىرى بار خىتاي جۇڭدۈيگە سولاپ قويغان ئىدى. تاماق ۋاقتى بولغاندا، تاماق يېيىش ئۈچۈن ئۇيغۇرلار بار يەرگە كېلىپ ئازراق مۇڭدىشىپ كېتەتتىم. باشقا ۋاقىتتا ئۇلارنىڭ ئىچىدە ياشايتتىم. خىتاي جىنايەتچىلەرنىڭ تۇرمۇش شارائىتى بىزنىڭكىگە قارىغاندا بىر قەدەر ياخشى ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر قانچە چوڭ گېنېراللار بىلەن تونۇشۇش پۇرسىتىگە ئىگە بولغان ئىدىم. ئۇلاردىن نۇرغۇن مەخپىيەتلىكنى بىلىۋالغان ئىدىم. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى مۇھەممەد ئىمىن بۇغرانى، ئىيسا ئەپەندىنى تونۇيدىكەن، ھەتتا 1940 - يىللىرى خىتاينىڭ داگۇڭباۋ گېزىتىدە ۋە جۇڭياڭ رىباۋ گېزىتىدە مۇھەممەد ئىمىن بۇغرانىڭ خىتايلارغا قارشى رەددىيە بېرىپ يازغان ئىلمىي ئەسەرلىرىنى ئوقۇغانلىرىمۇ بار ئىكەن. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى بىزنىڭ تۈرك قان سىستېمىسىغا مەنسۇپ مىللەت ئىكەنلىكىمىزنى بىلىدىكەن ۋە بىزنى ياخشى چۈشىنىدىكەن، ئۇلار ماڭا ۋە بىزنىڭكىلەرگە ناھايىتى يۇقىرى باھا بېرىپ، ساناقسىز مەدھىيە ئوقۇيتتى. بىزنىڭ مۇستەقىل بىر دۆلەت قۇرۇش ئۈمىدىمىزگە چىن كۆڭلىدىن ھېسداشلىق قىلغان ئىدى.

مەن تۈرمىدىن ساق چىقىشقا كۆزۈم يەتمەي ئۈمىدسىز بولغان كۈنلىرىمدە: «سېنىڭ 15 يىلىڭ مېنىڭ 15 كۈنلۈك دەم ئېلىشىمغا باراۋەر» دېگەن سۆزلىرى مەندە ياشاشقا ئىنتىلىش ئۈمىدىنى تۇرغۇزغان ئىدى. ئۇلار ماڭا نەسىھەت قىلىپ، سەن تۈرمىدىن ساقچىقساڭ، دەردىڭنى خەلقئاراغا ئېيت، بۇ باندىتلار گورۇھى سىلەرنى دۇنيانىڭ ھەممە ئىشىدىن خەۋەرسىز قويىۋاتىدۇ، دۇنيانىڭ ئىگىسى بار دەيتتى. مەن ئۇلارنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ھەيران قالاتتىم .... قانداقتۇر ئۇلار ئۆزلىرىنى ھەرگىز يالغۇز ھېسابلىمايتتى، گەرچە مۇددەتسىز كېسىلگەن بولسىمۇ، ئەتىسى تۈرمىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك چوڭ ئۈمىد بىلەن ياشايتتى. كەلگۈسىگە ئۈمىدۋار ئىدى.......

ئالتىنچى باپ

سەپداشلىرىمنى ئەسلەيمەن

مەرھۇم قۇماندان ئاخۇنوپنى ئەسلەيمەن

مەرھۇم ئاخۇنوپ قەشقەر شەھىرىنىڭ تاش بازىرىدىن بولۇپ، بىزنىڭ يېقىن خوشنىمىز ئىدى. مەن 1950 – يىللىرى باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىمدىن تارتىپ ئاخۇنوپ ئائىلىسىنى تونۇيتتىم. تاش بازىرى دېگەن مەھەللىدە تۈگمەن تېشى، ياغۇنچاق قاتارلىق بۇغداي، قوناقنى ئۇن قىلىپ پىششىقلايدىغان ھەرخىل تاشلار سېتىلىدىغان بازار بولغاچقا قەدىمدىن تارتىپ ئۇ يەرنىڭ ئىسمى تاش بازىرى دەپ ئاتىلىپ كەلگەن. ئىمىن تاشچىنىڭ ئۆيىدىن تارتىپ قادىر كاشال دېگەن كىشىنىڭ ئۆيىگىچە بولغان ئارىلىق تاش بازىرى دەپ ئاتىلاتتى. ئۇ مەھەللىدە باراتھاجىم، تاش موللام قاتارلىق داڭق بار ئادەملەر ياشايتتى. ھازىرمۇ قۇمدەرۋازا كوچا باشقارمىسى تاش بازىرى ئائىلە كومىتېت دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە. ئاخۇنوپلار ئائىلىسىنىڭ ئەسلى كەسپى تاقچى. يەنى ئاتىنىڭ پۇتىغا تۆمۈردىن تاقا ئۇرىدىغان بىرخىل كەسپ. ئاخۇنوپنىڭ ئەسلى ئىسمى ئاتىخان. كونىلار ئاخۇنوپنى ئاتىخان تاقچى دەپمۇ ئاتايدۇ. ئاخۇنوپلار ئائىلىسى بىر ئۆمۈر تاقچىلىق بىلەن دۇنيادىن ئۆتكەن. ئاخۇنوپ ئاقتۇنىڭ پىلال يېزىسىدا 1914 - يىلى تۇغۇلۇپ، كېيىن ئاتا ـ ئانىسىغا ئەگىشىپ قەشقەرگە كۆچۈپ كەلگەن ئىكەن.

ئاخۇنوپ 1944 - يىلى 11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ئەلىخان تۆرە دۇنياغا ئېلان قىلغان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» مىللىي ئارمىيىسىنىڭ سوپاخۇن پولكى باي ناھىيىسىگە كەلگەندە، قول ئاستىدىكى ئادەملىرى بىلەن سوپاخۇن پولكىغا قوشۇلۇپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلەر قوشۇنىدا كوماندىر بولۇپ ئىشلەيدۇ، مىللىي ئىستىقلالىيەت ئۇرۇشىدا كۆپ قېتىم خىزمەت كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن باتالىيون كوماندىرى كاپىتانلىق ھەربىي ئۇنۋانغا ئېرىشىدۇ. مىللىي ئارمىيە كۈنسايىن شانلىق غەلىبىلەرگە ئېرىشىپ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھاۋا رەڭ ئايىيۇلدۇزلۇق كۆك بايرىقىنى ئۇرۇمچىگە ئاسمىنىدا لەپىلدىتىپ، مىللىي مۇستەقىللىقىمىز ئۇزۇل ـ كېسىل غەلىبىگە ئېرىشىشكە ئازقالغاندا، خەلقىمىزنىڭ تارىخى دۈشمىنى، ساتقىن ستالىننىڭ بىۋاستە قول تىقىشى بىلەن مىللىي ئارمىيىمىز ماناس دەريا بويىدا بۇيرۇق بويىچە توختاپ قېلىپ ئالغا ئىلگىرىلىيەلمەيدۇ. غەزەپ ـ نەپرىتى چېكىدىن ئاشقان ئاخۇنوپ كۆپ قېتىم ئارمىيىنى باشلاپ ئالغا ئىلگىرىلىمەكچى بولغان بولسىمۇ، ستالىننىڭ ھەربىي جاسۇسلىرىنىڭ ئىسكەنجىگە ئېلىشى نەتىجىسىدە قوزغىلالمايدۇ ھەمدە ئاخۇنوپ، مۇھەممەد ئىمىن ئىمىنوپ قاتارلىق گېنېراللار نەزەربەنتكە ئېلىنىدۇ ....

ئىمىنوپ باشچىلىقىدىكى 13 ـ دىۋىزىيە قەشقەرگە يۆتكەلگەندە، ئاخۇنوپ 3 ـ ئاتلىق پولكنىڭ پولكاۋنىك ھەربىي ئۇنۋانى بىلەن قەدىناس سەپدىشى مۇھەممەد ئىمىن ئىمىنوپقا ئەگىشىپ قەشقەرگە كېلىدۇ ھەمدە قەشقەرنىڭ خاكدى 3 ـ ئاتلىق پولكىدا خىزمەت قىلىدۇ.

1961 - ۋە 1962 – يىللىرىدىكى ختاي ھىندىستان سوقۇشىدا، بۇ پولك ئۇرۇشقا قاتنىشىپ، ختاي ئەسكەرلىرى نەچچە قېتىم ھۇجۇم قىلىپ ئالالمىغان، ھىندىستاننىڭ «پولات ئىستىھكام» قۇم بارخىنى دەپ ئاتالغان پوتەيلىرىنى ھەش ـ پەش دېگۈچە ئېلىپ، ختاي ئارمىيىسىگە «شان ـ شەرەپ» كەلتۈرىدۇ. ئاخۇنوپ قوشۇنىنىڭ بۇ جەڭگىۋار ئۇرۇشىدىن خەۋەر تاپقان مەركىزى ھەربىي كومىتېت كاتتىۋاشلىرى «بىز بىر توپ يولۋاسلارنى قوينىمىزدا ساقلاپتۇق. ئۇلار بىز ئۈچۈن ئەڭ ئەشەددى تەتۈر كۈچ» دەپ قاراپ، بۇ مىللىي ئارمىيىنى بارا ـ بارا ھەرخىل باھانا ـ سەۋەبلەر بىلەن تارقىتىۋېتىدۇ، شۇ قاتاردا ئاخۇنوپنى تىبەتنىڭ ئالى رايونىدىكى ھەربىي رايونغا سىياسىي كومىسسار قىلىپ تەيىنلەيدۇ. ئالىغا بارغان ئاخۇنوپ ئىنسانى بۇرچىنى تولۇق ئادا قىلىپ، تىبەت خەلقىنىڭ ھەققانى كۆرەشلىرىنى ئۇچۇق ـ ئاشكارا قوللاپ پوزىتسىيە بىلدۈرىدۇ. تىبەت رايونىدىكى مۇستەقىللىق كۈرىشى ئۇلغىيىدۇ، بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان ختاي ئەمەلدارلىرى ئاخۇنوپنى قەشقەر تەپتىش ئىدارىسىغا باش تەپتىش قىلىپ يۆتكىۋېتىدۇ. باش تەپتىش ئاخۇنوپ، قەشقەر خەلقىگە مەلۇم بولغىنىدەك، ئەمەلى خىزمەت ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ، جىنايى ئىشلار

ئەنزىسىنى ئادىل بىر تەرەپ قىلىپ، خەلقنىڭ يۈكسەك ھۆرمىتىگە ئېرىشىدۇ، بولۇپمۇ سىياسى تۇس ئالغان ئەنزىلەرنى خەلق ئىچىدىكى زىددىيەت قاتارىدا بىر تەرەپ قىلىپ، جازالاش ئاز، تەربىيە قىلىپ قويۇپ بېرىش نىسبىتى كۆپ بولىدۇ. بۇنىڭدىنمۇ خاتىرجەم بولالمىغان خىتاي ھۆكۈمىتى ئاخۇنوپنى قەشقەر يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش باشقارمىسىغا باشلىق قىلىپ تەيىنلەيدۇ. قەشقەردىكى قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ باشلىنىش ھارپىسىدا ئاخۇنوپ شۇ باشقارمىنىڭ باشلىقى ئىدى.

ئاخۇنوپنىڭ ئايالى پاتىگۈل غۇلجىلىق ئايال ئىدى. ئاخۇنوپ قەشقەرگە يۆتكەلگەندە بىللە كەلگەن ئىدى. پاتىگۈلدىن ئادالەت، پەزىلەت، سەممىيەت، خىسلەت دېگەن تۆت قىزى ۋە ئەرتوغرۇل دېگەن بىر ئوغلىمۇ بار ئىدى. ئاخۇنوپ شۇ دەۋردە، قەشقەردىكى ئەڭ يۇقىرى تەبىقىدىكى ئەڭ باي، ئەمەلى ھوقۇقى بار، دېگىننى قىلالايدىغان، قولى ھەر تەرەپكە يېتىدىغان، توقۇزى تەل، ئۆزىگە نىسبەتەن بەختلىك بىر ئائىلىنىڭ خوجايىنى ئىدى. ئۇ تەشكىلات قۇرۇۋاتقاندا، قوراللىق قوزغىلاڭنى پىلانلاۋاتقاندا، قوراللىق قوزغىلاڭغا مېڭىۋاتقاندا، مۇبادا غەلىبىگە ئېرىشەلمىسەك يا ئۆلىمىز يا تۈرمىدە ياتىمىز دەپ بىلەتتى. ئۇ شۇلارنى بىلىپ تۇرۇپ نېمىشكە شۇ ئىشلارنى قىلالىدى؟!!!

ئۇنىڭ قەلبىدە ئاللاھ بارئىدى، ئۇنىڭ قېنى ساپ ئۇيغۇر قېنى ئىدى. ئۇ ھەر بىر سىقىم تۇپراقنى مېنىڭ ۋەتىنىمنىڭ تۇپرىقى، مېنىڭ كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن مۇقەددەس جاي، ئۇنى قوغداش مېنىڭ ئىسلامى بۇرچۇم دەيتتى. بۇ تۇپراقتا بۇ كەلكىندىلەرنىڭ ياشاش ھوقۇقى يوق دەيتتى. ئۇ دىنىم ئۈچۈن، ۋەتىنىم ئۈچۈن، مىللىتىم ئۈچۈن ھەممىنى قۇربان بېرىشكە ھەر زامان مەن تەييار دەيتتى! ئۇ ئۆزىنىڭ شەخسى مەنپەئىتىنى ھەرگىزمۇ ئويلىمايتتى. دىنىم ئۈچۈن ياشىدىم، دىنىم ئۈچۈن ئۆلىمەن، مىللىتىم ئۈچۈن ياشىدىم، مىللىتىم ئۈچۈن ئۆلىمەن، ۋەتىنىم ئۈچۈن ياشىدىم، ۋەتىنىم ئۈچۈن ئۆلىمەن، مەن ئۇلارغا بىر ئۆمۈر قەرزدار، دەيتتى.

بىز ھايات ياشاۋاتقان ھەر بىر شەرقىي تۈركىستانلىق ئۇنىڭ ئىرادىسىگە ۋارىسلىق قىلىپ، ئۇ ماڭغان ۋە بىزگە قالدۇرۇپ كەتكەن يولدا تەۋرەنمەي مېڭىشىمىز، شەرقىي تۈركىستان ئىستىقلالى ئۈچۈن بىر ئۇلۇش ھەسسىمىزنى قوشىشىمىز لازىم.

ھەر جۈمە كۈنى جۈمە نامىزىدىن يېنىپ، ھېيتكار مەسجىدىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى سۇپىسىدا ھېيتكار مەيدانىدىكى جامائەتكە تويماي قارايتتى، نېمىلەرنىدۇ خىيال قىلىپ تۇرۇپ كېتەتتى. يېنىغا بىرەر كىشى كېلىپ سالام بېرىپ دىققىتىنى بۇزمىسىلا، ئۇزۇن – ئۇزۇنغىچە پۈتۈن خەلقنى بىردىن - بىردىن كۆزدىن كەچۈرۈپ ھەممىگە تەڭ سەپ سالاتتى. پەشتاقتىن چۈشكەندىن كېيىن خەلق كىنوخانىسىنىڭ ئالدىدىكى مەيدانغا بېرىپ، ئەڭ قىرى، ئاجىز ساتراچنىڭ يېنىغا بېرىپ ئاپتاپتا چاچ - ساقاللىرىنى ئالدۇراتتى، بەزىدە مجىت ئەپەندى بىلەن ئۇچرىشىپ قالسا، ئۇزۇن مۇڭدىشاتتى، بۇ ئىككى پىشقەدەم ھەربىي باشلىقلارنىڭ ساقال ئېلىش ئادىتى، نېمە ئۈچۈندۇر، جۈمە نامىزىدىن كېيىن باشلىناتتى، ئاندىن ھېيتكار ئەتراپىدىكى يېزىدىن كىرگەن دېھقانلارنىڭ يەرلىك مەھسۇلاتلىرىدىن ئۇنى - بۇنى ئېلىپ كۆتۈرگىنىچە يۇمۇلاق شەھەر تەرەپتىكى ئۆيىگە يۈرۈپ كېتەتتى.

مەن ئاخۇنوپنىڭ چوڭ قىزى ئادالەتنى ياخشى تونۇيتتىم. ئۇ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ كاساپىتى بىلەن ئالى مەكتەپكە بارالمىغان ئىدى. ئۇ قەشقەر شەھەر گۈڭشىسى تەۋەسىدىكى ھېيتكار مەسجىدىنىڭ ئۇدۇلىدىكى سائەتچىلىك رېمونتخانىسىغا شاگىرتلىققا كىرگەن ئىدى. ئۇ دۇكاندىن قايتىپ يۇمۇلاق شەھەر كىنوخانا ئالدىدىكى ئۆيىگە بېرىپ كەلگۈچە قەشقەرنىڭ ئۆيلەنمىگەن ياش يىگىتلىرىدىن ئۇنىڭغا پەش تارتمايدىغىنى يوق ئىدى. ئۇ قىز راستىنلا قەشقەرنىڭ گۈزىلى ئىدى، ئۇنىڭ تەبئى گۈزەللىكى ئۇنىڭ گۈزەل ئەخلاقىغا قېتىلىپ ئۇنى تېخىمۇ نازاكەت، خانىش كۆرسىتەتتى. قەشقەرنىڭ يىگىتلىرى ئۇنىڭغا گەپ ئاچسا قاتتىق گەپ قىلماي، مەن تېخى ئوقۇغۇچى ئوقۇشۇم كېرەك، ئاللاھ نىسىپ قىلسا ئوقۇشۇمنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن بىر نېمە دېيىشەيلى، بولسا سىزمۇ ئوقۇڭ، ئەنە شۇ ۋاقتىدا شەرتىڭىز توشىدۇ، دەيتتى، بۇ قىزنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان ھەر بىر ياش ئۇنىڭغا ھۆرمەت قىلماي تۇرالمايتتى.

مەن تۈرمىگە كىرىپ ئۇزۇن ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇ قىز توغرۇلۇق باشلىقلىرىمدىن بەزىبىر ھېكايىلەرنى ئاڭلىغان

ئىدىم. ئۇ قىزنىڭ سائەتچىلىككە شاگىرتلىققا كىرىشى، پەقەت شەرقىي تۈركىستان مۇستەقىللىقى ئۈچۈن ئىكەن. ئاخۇنوپ بىلەن ۋەتەن ئىچى ۋە سىرتىدىكى مۇناسىۋەتلىشىدىغان كىشىلەرنىڭ سانى ھەددىدىن ئاشقاندىن كېيىن، ئۇلار بىلەن ئالاقىلىشىش قىيىن بولغاچقا، قىزنى سائەتچىلىككە ھۈنەرگە بەرگەن بولۇپ، پۈتۈن ئالاقىچىلىقنى قىزى ئارقىلىق ئېلىپ بارغان ئىكەن. ئاخۇنوپ قىزىنى بەكمۇ ياخشى چۈشىنىدىكەن.

بىز تۈرمىگە تاشلىنىپ بىر مەزگىلدىن كېيىن ئادالەتنى قەشقەرلىك بىر ياش يىگىت ئۆز نىكاھىغا ئېلىپ توي قىلغان ئىكەن. ئەپسۇس توي قىلىۋاتقان كۈنىدە ئۇ يىگىتنى خىتاي دائىرىلىرى تۇتۇپ كېتىپتۇ، توي، توي پېتى قاپتۇ، ئۇزۇن تۈرمىدە ياتقان ئۇ يىگىت، تۈرمىدىن چىققاندىن كېيىن ئادالەت بىلەن بىللە ياشاپتۇ، ئۇنىڭدىن بىر نەچچە پەرزەنت كۆرۈپتۇ. مەن تۈرمىدىن چىققاندىن كېيىن 90 – يىللاردا ئادالەتنى كۆردۈم. ئۇ ھەقىقەتەن ئانا بولغان ئىكەن. ئۇنىڭ قاپقارا بوتا كۆزىدىن ھېلىمۇ كەلگۈسىگە بولغان چەكسىز ئۈمىدۋارلىق، خەلقىغە سادىق مىللى روھ ئەكس ئېتىپ تۇراتتى، ئۇنىڭدا بىر يوشۇرۇن جاسارەت كۈچىنىڭ بارلىقى مېنى ئۆزىگە جەلىپ قىلاتتى. مەن ئۇنىڭغا تەسەللى بېرەتتىم. ئۇ ئىنقىلابنى ئەرلەر بىلەن ئەمەس، بۇ قېتىم ئاياللار بىلەن قىلغۇسى بار ئىكەن. ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئوقۇغان ئىدىم. لېكىن ئۇ يەنىلا بىر نەچچە بالىنىڭ ئانىسى، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن ئۇنىڭ بىلەن دائىم ئۇچرىشىپ تۇرىشىم باشقىلارنىڭ غەيۋىتىنى قوزغايتتى، مەن ئەڭ ئاخىرقى قېتىم ئۇنىڭغا، سىز يەنىلا بالىلىرىڭىزنى ياخشى بېقىڭ، ئۇلارنى ئەلگە قېتىڭ، بىز ئەركەكلەرنى ئاللاھ جەڭگە ياراتقان. بىز چوقۇم بۇ مۇشكۈل سەپەرنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايمىز دېگەن ئىدىم. ئۇ «بىزنى ئۇنۇتماڭ. بىزنى خەلقىمىزگە تونۇتۇڭ» دېگەن ئىدى.

مەن مۇشۇ ئەسلىمىنى يېزىۋاتقان 2005 - يىل 9 - ئاينىڭ 18 - كۈنى بىر تېلېفۇن كېلىپ قالدى. دەرھال تېلېفۇننى ئېلىپ نومۇرىغا قارىسام قەشقەردىن كەلگەن تېلېفۇن ئىكەن. كومپيۇتېرنىڭ ئالدىدا تېلېفۇندا سۆزلىشىۋېتىپ، ئادالەتنىڭ مۇندىن 5 - 6 ئاي بۇرۇن ئالەمدىن ئۆتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، كۆزۈم قاراڭغۇلىشىپ، يۈرىكىم قاتتىق سوقۇپ، نەپىسىم سىقىلىپ، گېپىمنى دېيەلمىدىم. ئۆزۈمنى كومپيۇتېرنىڭ ئۈستىگە ئېتىپ ئۇزۇن يىغلاپ كېتىپتىمەن، مەن يېقىن، بىر قورساقتىن چۈشكەن سىڭلىمدىن ئايرىلغاندەك مۇسىبەتكە چۆمگەن ئىدىم. مەن ھېلىمۇ كىشىنىڭ يۇرتىدا، بۇ شەھەردە، بۇ ئۆيدە يالغۇز ئىدىم. مەن تۇرغان شەھەردە مەندىن باشقا ئۇيغۇر يوق ئىدى. مېنىڭ يا خوتۇنۇم، يا بالىلىرىم يېنىمدا يوق ئىدى، شۇ يىغلىغىنىمچە كومپيۇتېرنى تەكى قىلىپ ھالسىزلىنىپ يېتىپ قاپتىمەن، ھۇشۇمغا كەلسەم نەچچە كۈندىن بىرى يازغان ئەسلىملىرىم غايىپ بوپتۇ، كومپيۇتېردىن ئىزدىمىگەن يېرىم قالمىدى، ھەممىسى ئۆچۈپ كېتىپتۇ. مۇسىبەت خەۋىرىنى ئاڭلاپ كومپيۇتېرنىڭ نىرىنى خاتا بېسىپ سالغانلىقىمنى بىلمىدىم.

ئاخۇنوپىنىڭ بىر ئوغلى بار ئىدى. ئۇ ئاخۇنوپ ئالەمدىن ئۆتكەندە تېخى گۆدەك بىر بالا ئىدى. ئۇنىڭ تەققى - تۇرقى دەل ئاخۇنوپىنىڭ ئۆزىگىلا ئوخشاپ قاپتۇ، مېنىڭ ئۇنىڭغا مەسلىكىم كەلدى، باشقىلارنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇ دادىسىنىڭ جەسىتىنى قاراجۈلنىڭ «ئېسىلغان قول» دېگەن يېرىدىن يۆتكەپ كېلىپ، قەشقەردە قايتىدىن دەپنە قىلماقچى بوپتۇ، بۇ مىش - مىش خەۋەرنى ئاڭلىغان خىتاي دائىرىلىرى، ئاخۇنوپىنىڭ ئوغلى ئەرتوغرۇلغا بېسىم قىلىپ ھەيۋە قىپتۇ. ئۇ، ئۇنىڭغىمۇ پىسەنت قىلماي دادىسىنىڭ جەسىتىنى ئەكىلىش ئۈچۈن تەييارلىق قىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان دىنى ئۆلىمالىرىمىز، ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ «شېھىدنىڭ ئۆز جايىدا ياتمىقى پەرزدۇر. ئۇنى يۆتكىمەڭ» دېگەن نەسىھەتى بىلەن توختاپ قالغانلىقىنى ئاڭلىغان ئىدىم، مەن ئۇ بالا بىلەن كۆرۈشۈش نىيىتىم بار ئىدى، قەشقەردە كۆپ تۇرالمىغانلىقىم ئۈچۈن بەزى مۇھىم ئىشلار بىلەن ئۇچرىشىشقا مۇيەسسەر بولالمىدىم.

ئاخۇنوپ قورallıq قوزغىلاڭغا ئاتلىنىش پەيتىنىڭ يېقىنلاپ كەلگەنلىكىنى بىلىپ، پۈتۈن جەنۇبىنى بىر مۇستەھكەم بازا قىلىپ قۇرۇپ چىقىش پىلانىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئالاقىنى كۈچەيتىپ، ناھىيە، يېزىلارغىچە يۈرۈشلەشكەن ھەربىي بازا قۇرغان ئىدى. ئاخۇنوپ ئەۋەتكەن ئالاقىچىلار ناھىيەلەرگىچە تەكرار بېرىپ، قوراللىق قوشۇن تۇرغۇزۇش ئىشىنى جىددى ئېلىپ بارغان ئىدى. مەكىت، مارالبېشى، يوپۇرغا، يەكەن، توققۇزاق ... قاتارلىق ناھىيەلەردە قوراللىق قوشۇنلار ئارقا - ئارقىدىن بارلىققا كېلىپ، ئاخۇنوپىنىڭ بۇيرۇقىنى كۈتۈپ تۇرغان ئىدى.

پەيلو مەيدانغا توپلانغان ئاخۇنوپچىلار بىر يەرگە جەم بولسا، بىر مۇنتىزىم ئارمىيە يېگىدىن شەكىللەنگەندەك مۇھىت يارىتىلاتتى. ناھىيىلەردىن كېسىلىپ كەلگەن جىنايەتچىلەرنىڭ ھەممىسى ئاخۇنوپقا بىۋاستە چېتىقلىق ئىدى. ئۇلارنىڭ ئالدى مۇددەتسىز، ئەڭ ئاخىرى 15 ، 20 يىللىق كېسىلىپ كەلگەن ئىدى، 1974 - يىلىغا كەلگەندە، پەيلو مەيداندىكى ئاخۇنوپچىلار يەنە بىر يەرگە توپلىنىپ، قورالىق قوزغىلاڭ كۆتۈرمەكچى بولغاندا، پاش بولۇپ قېلىپ، پۈتۈن مەيدان ھەربىي ھالەتكە ئۆتكەن ئىدى. ھەربىيلەر ئېغىر قوراللىرىنى كۆتۈرۈشۈپ، ئاتلىرىغا مىنىشىپ، كېچە – كېچىلەپ جىنايەتچىلەرنى تۈرمىدىن چىقارماي، پاراكەندىچىلىك بىلەن بىر نەچچە ئاينى ئۆتكۈزگەن ئىدى. قولغا چۈشكەنلەرنىڭ ھەممىسى، جىنايەتنى يولۋاس ھەسەننىڭ ئۆلۈمگە دۆڭگەپ قۇتۇلغان بولسىمۇ، يەنىلا كۆپ ئادەمنىڭ قايتىدىن جازا مۇددىتىنىڭ ئۇزارتىلىشى بىلەن ئاخىرلاشقان ئىدى. شۇندىن كېيىن ئاخۇنوپچىلارنى بىر يەرگە قويماي باشقا – باشقا دادۈي ۋە ئەترەتلەرگە تارقىتىۋەتكەن ئىدى.

مىللى قەھرىمان مىجىت سىلىڭنى ئەسلەيمەن

مىجىت سىلىڭ قەشقەر شەھىرىدىن بولۇپ، ساقى قاسساپ جەمەتىدىن. ئۇنىڭ دادىسى ساقاخۇن بىر ئۆمۈر قاسساپلىق بىلەن قەشقەردە جاھان سازلىق قىلغان كىشى ئىدى. مىجىت ساقى ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، 3 يىللىق ھەربىي مەجبۇرىيەتنى ئۆتەپ، قەشقەر خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ سوت ساقچىسى بولۇپ ئىشلىگەن، كېيىن قەشقەر شەھەرلىك بىناكارلىق قۇرۇلۇش شىركىتىنىڭ ياغاچچىلىق كەسپى بويىچە بىناكارلىق خىزمىتىنى ئىشلىگەن. ئۇ شېھىد بولۇش ھارپىسىدا 29 ياشلاردا ئىدى.

مىجىت ساقى قەشقەر شەھىرىنىڭ ھوقۇقىنى قولغا كىرگۈزىۋالغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ نامى تەڭرىتېغىنىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىغا تېزلا تارقىلىپ، خەلق ئارىسىدا مىجىت سىلىڭ دېگەن نام بىلەن تونۇلىدۇ. بولۇپمۇ ئاتۇشتىن تارتىپ شىكەر كۆل، سانساكو، مارالبېشى، شامال، چۇڭقۇچاق، سېرىق بويا، يېڭى ئۆستەڭ، ئاۋات يېزىلىرىدا دېھقانلار ئارىسىدا ھەرخىل سۆز - چۆچەكلەر ئېغىزدىن - ئېغىزغا تارقىلىپ يۈرۈيدۇ. مىجىت سىلىڭنى بىر كۆرۈۋېلىش ئۈچۈن ئاتايىتەن قەشقەرگە كەلگەن شەخسلەرمۇ ئاز ئەمەس ئىدى. ئۇندىن باشقا يېڭىشەھەردىن تارتىپ تاكى پوسكام، يەكەننىڭ يېزىلىرىدىمۇ مىجىت سىلىڭنىڭ سۆز - چۆچەكلىرى بۇلۇڭ - بۇلۇڭدا ھېكايە قىلىنىپ ۋەزخانلارنىڭ مەركىزىگە ئايلىنىدۇ.

مەن مىجىت سىلىڭ بىلەن ئۇخشىمىغان كۆز قاراشتا بولغانلىقىم ئۈچۈن ئىككىمىز بىر - بىرىمىزگە قارشى رەقىپلەردىن ئىدۇق. مەن ۋاڭ ئېنماۋنى قوغدايدىغان «سانسۇ» دېگەن ئاممىۋى تەشكىلاتنىڭ ئىچىدىكى بىر خىزمەت خادىمى ئىدىم. بىز بىر - بىرىمىزنى كۆرسەك ئۆلتۈرىۋېتىشتىنمۇ يانمايتتۇق. ھەر قايسىمىزنىڭ ئۆز ئالدىمىزغا تارتىۋالغان قوراللىق قوشۇنلىرىمىز بارئىدى. دۈشمەنلىك كەيپىيات تازا ئەۋج ئالغان 1968 – يىلىنىڭ ئاپرېل ئايلىرىدا، بىزنىڭ تەشكىلاتتىكىلەر مىجىت سىلىڭنى يوقىتىۋېتىش پىلانىنى تۈزۈپ بۇ پىلاننى مەن باشلىق ئابدۇرھىم، ئايۇپ ئاخۇن، مەمتىلى... قاتارلىق كىشىلەرنىڭ ئىجرا قىلىشىغا تاپشۇردى، بىز مىجىت سىلىڭنى ئۇجۇقتۇرۇش ئۈچۈن ئالدىن تەييارلىق قىلىپ، قەشقەر شەھىرى ئۆستەڭ بويى 2 - ئاشخانىنىڭ ئالدىدا ياكى ئاشخانىنىڭ ئىچىدە يوقىتىش مەشقىنى ئېلىپ بارغان ئىدۇق. مەلۇم بىر كىشى مىجىت سىلىڭنى مىھمان قىلىش نامى بىلەن 2 - ئاشخانىغا ئېلىپ كەلمەكچى ئىدى، بىز ئاشخانىنىڭ ئالدىدا ھەر پەيشەنبە بولىدىغان كىچىك بازاردا، يالغاندىن تۇز ساتقان بولۇپ، بىر ھارۋىغا تۆت پارچە شور تۇزنى، يەنە بىر كالا ھارۋىسىغا بەش دانە پولو كاۋىسىنى باسقان بولۇپ، دېھقانچە ياسىنىپ، كورەك جۇۋىنىڭ ئىچىگە ئالدىن تەييارلىۋالغان پارتلاتقۇچ بومبا بىلەن يەڭ قوراللىرىمىزغا ئوقنى راۋۇرۇس قاچىلاپ، ساقلاپ تۇرغان ئىدۇق. مىجىت سىلىڭنى ئىگىكىنىڭ ئاستىدىن مېڭىسىگە قارىتىپ ئېتىپ، ئوقنىڭ باشقىلارغا تەگمەسلىكى ئۈچۈن، تىببى مەكتەپنىڭ ئىچىدە مەشق ئېلىپ بارغان ئىدۇق. مىجىتنىڭ كېلىشىگە يېرىم سائەتچە قالغان ئىدى، مەمتىلى تۆرىخان ھاسىراپ يۈگرەپ كېلىپ ماڭا بىر پارچە خەتنى بەردى، خەت خەيرۇللاھنىڭ پۇچۇركىسى ئىدى. خەتتە «دۈشمەن ئۆز ئادىمىمىز،

ھەرىكەت توختىتىلسۇن» دېيىلگەن ئىدى، مېنىڭ كاللام قوداڭشىپ كەتتى، قانداقمۇ مىجىت سىلىڭ بىزنىڭ ئادەم بولىدۇ...... مەن خەيرۇللاھنىڭ بۇيرۇقنى بۇزالمايتتىم. ئۇ مېنى ئۆلۈمگە بۇيرىسىمۇ كۆلۈپ تۇرۇپ ئۆلۈمگە ماڭاتتىم.

ئادەملىرىمنى باشلاپ ھارۋىلارنى تاشلىۋېتىپ، زوۋان سۈرمەي، قىزىل دۆۋە يولى بىلەن شامالباغ يېزىسىنىڭ ئومىلىق دادۈيى ئارقىلىق ئۈن زاۋۇتىغا كىرىپ كەتتىم، مەن بىلەن بىللە بارغانلا، مەندىن گەپ سوراپ، نېمە ئىش يۈز بەرگەنلىكىنى سوراپ جاۋاب ئالالمىغان ئىدى. مەن كاللامدا مەن بىلەن بىللە بارغانلارغا ئەمەس سانسو قوماندانلىق شتابىغا باھانا كۆرسىتىشىم كېرەك ئىدى.

قايتىپ كەپسىلەرغۇ؟ نېمە بولدى؟ ئىش پۈتتىمۇ؟

— ياق! ئىچىمىزدىن خائىن چىقىپتۇ، بىرسى مىجىتقا خەۋەر قىلغان ئىكەن. ئۇ بىزدىن بۇرۇن ھەرىكەتلىنىپ، ھەممە يەرگە پوس قۇرۇپ، قاپقان قۇرۇپ تۇرغان ئىكەن، بىزنىڭ ئىدارىدىكى بىرسى ماڭا بۇ خەۋەرنى ئېلىپ كېلىۋىدى، دەرھال قايتىپ كەلدۇق، خۇدا ساقلىدى، ئۇ بىزگە خەۋەر قىلمىغان بولسا، بىز بەشىمىز تەڭلا ئۆلەرمىزكەن....

— ئۇلار قانداق بىلگەندۇ؟ كىم ئۇلارغا خەۋەر قىلغاندۇ؟ بۇنى سىلەردىن باشقا ھېچ كىم بىلمەيتتىغۇ؟

سوراق ئۈستىگە سوراق، مۇلاھىزىلەر ئۇزۇن داۋام قىلدى، مەن زوۋان سۈرمەي، ئۇلارنى ئىشەندۈرۈش ئۈچۈن يەنە باھانە ئىزدەۋاتاتتىم. بىرسى «ئادەملەرگە ئىشىنىپ بولمايدۇ، ھەر ھالدا سىلەر سالامەت قايتىپ كەپسىلەر. بۇندىن كېيىن مۇنداق تەۋەككۈلچىلىكنى قىلماڭلا!» دېدى، ماڭا بەكلا ئىشەنسىدىغان ياڭ قوماندان.

بۇ ئىش شۇنداق پۈتكەندىن كېيىن، ئاخۇنوپ بۇ ئىشنىڭ تەپسىلاتىدىن خەۋەر تېپىپ، «بۇرۇت بىلەن چوقۇرنى دەرھال بىر ئارىغا ئەپكېلىپ تونۇشتۇرۇپ قويۇڭلار، بۇندىن كېيىن جىق ئىشلارنى بۇ ئىككىسى ئارقىلىق قىلغىلى بولىدۇ» دەپ، خەيرۇللاھقا تاپىلىغان ئىكەن. مىجىت چوقۇر بولغانلىقى ئۈچۈن، ئاخۇنوپ ئۇنى چوقۇر دەپ، ئاتايتتى، مېنىڭ تەشكىلاتتىكى لەقىمىم «بۇرۇت» بولغانلىقى ئۈچۈن «بۇرۇت» دەپ مۇئامىلە قىلاتتى. تەشكىلاتتا ھېچ ۋاقىت ئۆز ئىسمىمىز قوللىنىلمايتتى.

شەھەر گۈڭشىسىنىڭ ئالدىدا، ھېيتكار مەيدانىنىڭ دەل ئۇدۇلىدا ئەمەت چۈمۈچ دېگەن بىر كىشى دوغچىلىق دۇكان ئاچاتتى، ئۇنىڭ دوغىنىڭ تەمى، ئېتىش ئۇسۇلى باشقىچە ئىدى. يازنىڭ تومۇز ئىسسىق كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، مەمتىلى تۆرىخان مېنى ئەگەشتۈرۈپ، ئەمەت چۈمۈچنىڭ دۇكىنىغا ئېلىپ كەلدى، مەن بارغىلى ئۇنىماي ئۆزەمنىڭ ھاياتىمدىن ئەنسىرىگەن ئىدىم. مەمتىلى كۈلۈپ كېتىپ:

— سېنىڭ ھاياتىڭغا كېپىللىك قىلىدىغان كىشىنى ساڭا ھازىر تونۇشتۇرىمىز، ئۇ كىشى سېنىڭ ھاياتىڭغا كېپىللىك قىلىدۇ، قورقما! دېدى.

— راست دېگەندەك خەيرۇللاھ بىلەن مىجىت سىلىڭ كۈلۈشۈپ كېلىۋاتاتتى، مەن مىجىتنى كۆرۈپلا ئىشنىڭ تېگىگە يەتكەن ئىدىم.

— ئۇستام بەش موچەندىن تۆت قاچا دوغ ياسىسىلا! دېدى، مەمتىلى تۆرىخان.

— ئەمەت چۈمۈچ ھەممىمىزگە بىر قارىۋېتىپ، مۇندىن كېيىن مىجىت سىلىڭ جانابلىرى پات – پات كەپ تۇرسا بولغۇدەك، دۇكان ئېچىپ بەش موچەنلىك دوغ سېتىپ باقمىغان ئىدىم، بۇ مېنىڭ ھاياتىمدىكى ئەڭ چوڭ سودام بوپقالدى، ياشىسۇن مىجىت سىلىڭ! دەپ دوغ ئېتىشكە باشلىدى.

ئۇ زاماندا دوغنىڭ بىر قاچىسى بىر موچەن ياكى بەش پۇڭلۇق ئىدى. بەش موچەنگە ھېچ كىم دوغ ئىچمەيتتى. ياشىسۇن مىجىت سىلىڭ دېگەن شۇئار كىشىلەرنىڭ ئادەتتىكى سۆزىگە ئايلىنىپ قالغان ئىدى.

دوغنى ئىچىپ بولغاندىن كېيىن، كەسكەنيار دېگەن مەھەللىگە بېرىپ بارات ھاجىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ مۆكۈدىشىپ ئۆز ئارا تونۇشۇپ، بىر – بىرىمىزنى ئۆزئارا قوغدايدىغانغا ۋەدە بېرىشتۇق ھەمدە شەرقىي تۈركىستان ئازادلىقىغا دائىر كەلگۈسى قىلىدىغان ئىشلارنى تەھلىل قىلىشتۇق.

ئاردىن بىر ئاي ئۆتە ئۆتمەي، خەلق باغچىسىنىڭ ئالدىدا، باشلانغۇچ مەكتەپتىن تارتىپ تا ئالىي مەكتەپكىچە بىللە ئوقۇغان ساۋاقدىشىم، كەسىپدىشىم مۇھەممەد روزى بىلەن مۆكۈدىشىپ تۇرساق تونۇمىغان بىر توپ ئادەملەر كېلىپ مېنى تۇتۇپ كەتتى. مەن دەرھال مۇھەممەد روزىغا، مەمتىلى تۆرىخانغا ئېيتىپ قوي! ئۇ ھازىر ياۋاغ كۆكتات شىركىتىدە ماشىنىغا سەي بېسىۋاتىدۇ، دېدىم.

مېنى دەرھال قۇتۇلدۇرىۋالمىسا، ئۇ ۋاقىتنىڭ ۋەزىيىتىدە مېنى ئۆلتۈرىۋېتىش ياكى مېيىپ قىلىپ قويۇش خەۋپى بار ئىدى، ئۇلار مېنىڭ بېشىمغا تاغار كىيدۈرۈپ، بىر يەرلەرگە ئېلىپ كەتتى. قارىسام مېنى ئۇلار شەھەر ئىچىدىكى بىر ئاشلىق دۇكىنىنىڭ ئىچىگە سولاپ قويغان ئىكەن. قاراڭغۇ چۈشكىلى تۇردى، كەچ قالسام خەتەرلىك ئىدى. كېچىسى ئادەمنى ئادەم پەرق ئېتەلمىگەن پەيتتە ئادەم ئۇرۇش قىيناش ئىشلىرى يۈز بېرەتتى. ھېچ بولمىغاندا مېنى مالىيە سودا سىستېمىسىدىكى تەشكىلاتلارغا تاپشۇرۇپ بەرگەن تەقدىردىمۇ مېنى ساق قويمايتتى. غەم بىلەن ئولتۇرسام، مىجىتنىڭ ئاۋازى چىقىپ قالدى، مۇھەممەد روزى دېگەن ساۋاقدىشىم بېرىپ مەمتىلى تۆرىخانغا دېگەن ئىكەن ، شۇنىڭ بىلەن مىجىت مېنى قۇتۇلدۇرغىلى ئاتايىتەن كەلگەن ئىكەن.

— سىلەر ئۇنى شەھەرنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىن تۇتۇپسىلەر. يا ئۇنىڭ قولىدا قورال بولمىسا، ياكى ئۇرۇش رايونىدىن تۇتمىساڭلا، ھازىر ئۇلارنىڭ لابالىرى ئادىمىمىزنى قويۇپ بەرمىسەڭ، سېنىڭ 10 ئادىمىڭنى تۇتۇپ ئۆلتۈرىمىز دەۋاتىدۇ. ئۇنى دەرھال قويىۋېتىڭلار، بىزگە ئىش تىرىپ بەرمەڭلا.

ئۇلار مېنى كوچىغا ئەپچىقىپ بېشىمدىكى تاغارنى ئېلىۋېتىپ قويۇپ بەردى. مەن دەرھال سانسو قۇماندانلىق شتابىغا، ئۇلارنىڭ تېلېفۇنى بىلەن تېلېفۇن قىلىپ، مېنى قويۇپ بەرگەنلىكىنى ئېيتىپ قويدۇم. مېنىڭ مۇنداق قىلىشىم يەنىلا مىجىت سىلىڭنى ئاقلاش ئىدى، مەن يولدا كېتىۋاتسام، بىزنىڭ تەرەپتىكىلەرنىڭ لاباسىدىن چىققان ئاۋازدا، ئۇلار قانداقلا بولمىسۇن بىزنىڭ ئادەمنى ساق قويۇپ بەردى. ئۇلاردا بىرىنچى قېتىم سەممىيەتنىڭ ئەكس ئەتكەنلىكىنى ھېس قىلدۇق..... دېگەن تەلەپپۇزدا سۆزلەۋاتاتتى.....

قەشقەر ھېيتكار جەمەسىنىڭ يېڭىدىن ئېچىلىشىدىكى مىجىت سىلىڭنىڭ رولى

1966 - يىلى 8 - ئاينىڭ 18 - كۈنى قەشقەردىكى بىر توپ ئەسەبى شۇمتەكلەر، «تۆت كونىنى بۇزۇش» نىقابى بىلەن قەشقەر ھېيتكار جەمەسىنىڭ ئۈستىدىكى قۇببىلارنى ئۇرۇپ، چېقىپ قىسمەن بۇزغۇنچىلىقلارنى قىلغاندىن سىرىت، جەمەنى تاقاپ پېچەت سېلىۋەتكەن ئىدى، شۇ پېچەت سالغان پېتى جەمەنىڭ ئالدى ئىشكىدىن كىرىپ ناماز ئوقۇيالماي يان ئىشكلىرىدىن كىرىپ ناماز ئوقۇيدىغان بولغان ئىدى. جامائەتنىڭ جىددى تەقەززاسى بىلەن ئاخۇنوپ كىشىلەردىن پىكىر ئېلىپ، جەمەنى ئېچىشنىڭ تەييارلىقىنى قىلىشقا باشلايدۇ، بۇ ئىشنى پەقەت قەشقەر شەھىرىنىڭ ھوقۇقىنى يۈرگۈزىۋاتقان مىجىتقا تاپشۇرسا ئۈنۈمىنىڭ زور بولىدىغانلىقىنى سەزگەن ئاخۇنوپ، مىجىتنى چاقىرىپ بۇ ئىشنى ئۇنىڭغا تاپىلايدۇ، مىجىت ئالدى بىلەن ھېيتكار جەمەنى گۈللەندۈرۈش كومىتېتى قۇرۇپ، ئۇنىڭغا ياشلاردىن مۇھەممەد ئىمىن مىرزا، مۇھەممەد ئەلى رازىق قاتارلىق ياش كىشىلەرنى سەپلەپ، تۈزۈم، نىزامنامە بېكىتىپ ئىشقا تۇتۇش قىلىدۇ، خالا ياسىتىلىدۇ، دەۋۇ – دەرەخلەر پەرۋىش قىلىنىدۇ، كۆللەر چېپىلىپ سۇ قويۇلىدۇ. خالانىڭ كىرىم ـ چىقىمى ۋە باشقا كىرىم مەنبەلىرىنى ئېنچىكىلىك بىلەن ھىسابلاپ، بىر يۈرۈش پىلانلارنى قىلىدۇ، قەشقەر شەھەردىن مەلۇم مىقداردا پۇل ئاجرىتىپ قۇرۇلۇشنى باشلايدۇ. نەققاشچىلىق ئىشلىرى داڭدار ئۇستا مۇھەممەد ئىمىن نامانغا تاپشۇرۇلۇپ، جەمەنىڭ ئىچى تاملاردىكى، تۈۋرۈكلەردىكى گۈلگەرلىكى، نەققاشچىلىقى، ئالدى ئىشكىدىكى قۇرئان يېزىقى خەتلەر، ۋېۋىسكىلار يېڭىدىن بۇرۇنقىدىنمۇ كۆركەم قىلىپ يېزىلىپ تۈزەشتۈرۈلىدۇ. «قەشقەر ھېيتكار جەمەسى يېڭىدىن ياسىلىشقا باشلىنىپتۇ، قۇربان ھېيتقا ئۈلگۈرۈپ پۈتىدىكەن» دېگەن خەۋەر تېز مۇددەت ئىچىدە ھەممە ناھىيە شەھەرلەرگە تارقىلىدۇ. 1968 – يىلى قۇربان ھېيتقا ئۈلگۈرتۈپ جەمە پۈتتى. شۇ يىلى ناماز ئوقىلى كەلگەن كىشىلەرنىڭ سانى تارىختىكى

ھەرقانداق سەۋيەدىن كۆپ بولغان ئىدى، نامازغا يېڭىشەھەر، تۇققۇزاق، يەكەن، يېڭىسار، پوسكام، ئاتۇش، ئاقتۇ... قاتارلىق يەرلەردىن مۇسۇلمانلار كېلىپ ناماز ئوقۇغان ئىدى. ھېيتكار مەسجىدىنىڭ يېڭىدىن ئېچىلغانلىق خەۋىرى تەڭرىتىغىنىڭ شىمالىغىمۇ بېرىپ يېتىدۇ. ھەمدە مجىت سىلىڭغا بولغان خەلقنىڭ ھۆرمىتىمۇ كۈنسايىن ئاشىدۇ.

قوراللىق قوزغىلاڭغا قوشقان تۆھپىسى

شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى، قەشقەر شۆبە بيوروسى، قەشقەردە قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش ۋەزىپىسىنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن، قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ تەييارلىق خىزمەتلىرىنى ئىشلەشكە جىددى تۇتۇش قىلىدۇ.

قوزغىلاڭنىڭ ئىككىنچى ھەرىكەت يۆنىلىشى قەشقەر، ئوپال، تاشمىلىق، ئويتاغ، مۇجى، تاغارما، سۇۋاش داۋان، تاشقورغان، پاكىستان، ئافغانىستان، كەشمىر قاتارلىق يۆنىلىشنى ئاساس قىلىدۇ. مۇبادا قوزغىلاڭ مەغلۇپ بولغان تەقدىردە، چېكىنىش يوللىرىنى پۇختا ھازىرلاپ، چارلاش خىزمىتىنى ئېلىپ بېرىشقا توغرا كېلەتتى. بۇ ئىنتايىن مۈشكۈل ۋە مۇشەققەتلىك ۋەزىپە ئىدى. قوراللىق قوزغىلاڭغا رەھبەرلىك قىلىش كومىتېتى، مىللىي قەھرىمان مجىت سىلىڭنى بۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدۇ دەپ قاراپ، چارلاش خىزمىتىنى مجىت سىلىڭغا تاپشۇرىدۇ. مىللىي قەھرىمان مجىت سىلىڭ، ئۆزىنىڭ يېقىن ئىشەنچلىك ئادەملىرىدىن بىر نەچچىنى ئېلىپ، ئۆزى باش بولۇپ، ئوپال، تاشمىلىق، ئويتاغ، سۇۋاش، ھەتتا تاشقورغاننىڭ ھازىرقى خونجىراپ ئېغىزىغىچە بېرىپ، يەرلىك خەلق بىلەن ئۇچرىشىپ، رازۋېتكا قىلىپ كېلىدۇ ھەمدە ئويتاغ، مۇجى، تاغارما دېگەن يەرلەردىكى ئاتالمىش خىتاي دۆلەت مۇداپىئە ئارمىيىسىنىڭ ئورۇنلىشىش، قورال ياراغ مەنبەسىدىن تارتىپ تەپسىلىي بىر قوللۇق مەلۇمات ئېلىپ كېلىپ، قوراللىق قوزغىلاڭغا رەھبەرلىك قىلىش كومىتېتىغا تاپشۇرىدۇ. قايتىش سەپىرىدە تاشقورغان يولىنى ياساۋاتقان جوزى ئارمىيىسىگە ئۇچرىشىپ قېلىپ، ئۇلار بىلەن بىر قەيەر قوراللىق توقۇنۇشۇپ، خىتاي ئارمىيىسىنى ئازدۇرۇپ، ئامان - ئىسەن غەلىبە بىلەن قايتىپ كېلىدۇ. مجىت سىلىڭنىڭ شۇ قېتىمقى ئېلىپ كەلگەن ھەربىي مەلۇماتى ناھايىتى مۇھىم رول ئوينايدۇ. مجىت سىلىڭ ئېلىپ كەلگەن ھەربىي مەلۇمات بويىچە، قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ ھەرىكەت يۆنىلىش لايىھە خەرىتىسى سىزىپ چىقىلغان ئىدى. بۇ خەرىتە كېيىنكى كۈنلەردە دۈشمەن قولىغا چۈشۈپ، تاغارما، مۇجىدىكى ئارمىيە كاتتىۋاشلىرىنىڭ جازالىنىشىغا سەۋەبچى بولغان ئىكەن.

مجىت سىلىڭنىڭ مەكتەب زەرەپشان مۇستەقىل پولكىنى تەشكىللەپ قۇرۇشتىكى رولى

مەدەنىيەت ئىنقىلابىي تازا يۇقىرى پەللىگە چىققاندا، مەكتەپتىكى ئىسيانچى كۈچلەر مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ يېتەكچىلىكىدە ھەرىكەتلىنىپ ئۆزىنىڭ تەشكىلى ئاساسىنى قۇرىدۇ. بۇ قۇرۇلغان ئاتالمىش ماۋجۇشى ئىنقىلابىي لۇشيەننى قوغداش تەشكىلاتى، قارشى تەرەپنىڭ بېسىمىغا ئۇچراپ، مەكتەپتە پۇت تىرەپ تۇرالماي، قەشقەرگە چېكىنىدۇ. ئۇلارنىڭ چېكىنگەنلىك خەۋىرىنى ئاڭلىغان مجىت سىلىڭ، چىنىۋاغ مېھمانخانىسىدىن ئۇلارنى ئىزدەپ تېپىپ، ئۇلار بىلەن ئۇزۇن مۇڭدىشىپ، قايتىدىن تەشكىللىنىپ يېڭىۋاشتىن ئىش باشلاشنى بۇيرۇيدۇ. شۇنداقلا بىر يۈرۈش قورال ياراغلارنى بېرىپ، قايتىدىن ئىسيان كۆتۈرۈپ مەكتەپ ناھىيىسىنىڭ ھوقۇقىنى تارتىۋېلىشقا ئۈندەيدۇ. مۇھەممەد ئىمىن قادىر مەكتەپكە بارغاندىن كېيىن،خەلق ئاممىسىنى قايتىدىن قوزغاپ، قورال كۈچى بىلەن ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئىچىگە باستۇرۇپ كىرىپ، بىر قىسىم خىتاي ئەمەلدارلارنى تۇتۇپ ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىپ دارغا ئېسىپ خەلقى - ئالەم ئالدىدا سازايى قىلىدۇ، قالغان خىتايلار ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئىچىگە كىرىۋېلىپ

يوشۇرىدۇ، بەزىلىرى ناھىيىلىك قورالىق بۆلۈمىنىڭ ئىچىگە كىرىۋېلىپ ئۇلارنىڭ ھىمايىسىدا جېنىنى ساقلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن مەكىت ئىسيانچىلار قولىغا يېڭىدىن ئۆتىدۇ. مەكىت ۋەقەسى تېز ئارىدا قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ ھارقايسى ناھىيە يېزىلىرىغىچە ھەتتا تەڭرىتېغىنىڭ شىمالىغىچە بېرىپ تارقىلىدۇ. بۇ ئىشتىن تولۇق خەۋەر تاپقان ئاخۇنوپ، مىللىي قەھرىمان مىجىت سىلىڭنى ئىشقا سېلىپ، ئۇ يولۋاسنى ئىندەككە كەلتۈرۈپ، پىلانلىق ھەرىكەت قىلىشنىڭ زۆرۈرىيىتى ھەققىدە يولىيورۇق بېرىدۇ. مىجىت سىلىڭ مەكىت ناھىيىسىگە بېرىپ مۇھەممەد ئىمىن قادىر بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇنىڭ ھەرىكىتىنى قوللاپ، دەسلەپكى قەدەمدە ئۇنىڭغا ۋەتەن سۆيۈش، مىللەتپەرۋەرلىك تەربىيىسىنى ئېلىپ بارىدۇ، كېچىكىدىن تارتىپ ۋەتەنگە مۇھەببىتى ئۇرغۇپ تۇرغان، ئوت يۈرەك بۇ ياش سەركەردە، پارتىيە نىزامنامىسىنى ئوقۇپ، تېز ئارىدا شەرتلەرنى قوبۇل قىلىپ پارتىيىگە كىرىش ئىلتىماسىنى سۇنىدۇ. بۇ ئىش بىر ئايغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە ئەمەلگە ئاشىدۇ. مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ شۇ كۈنلەردە تازا قىزىغان ۋاقتى ئىكەن، ھەر ئۈچ كۈندە بىر خىتاي جىنايەتچىنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىپ دارغا ئېسىپ تراكتۇر پونكىتىنىڭ دەرۋازىسىغا ئېسىپ سازايى قىلىدىكەن. ناھىيىدىكى خىتايلار كوچىغا چىقالمايدىغان، ئازراق يولى بارلىرى خوتۇن بالىلىرىنى ئېلىپ مەكىتتىن يۇرتىغا كېتىشكە باشلىغان ئىكەن. بىز ئەڭ ئاخىرقى قېتىم شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى قەشقەر بيوروسىنىڭ سىكرىتارى ئاخۇنوپنىڭ يولىيورۇقىنى ئېلىپ مەكىتكە بارغىنىمىزدا، مەكىت تراكتۇر پونكىتىنىڭ ئالدى دەرۋازىسىغا بىر خىتاينىڭ جەسىتى ئېسىقلىق ئىكەن. يۇقىرى بېسىملىق لاباد ئۇ خىتاينىڭ جىنايى قىلمىشلىرى ئوقۇلۇۋېتىپتىكەن، خەلقنىڭ خىتاي كوممۇنىستلىرىغا بولغان ئۆچمەنلىكى ھەددىدىن زىيادە ئىكەن.

ئۇ خىتايغا بېرىلگەن ئۆلۈم ھۆكۈم نامىسىدا مۇنداق جىنايەتلەر ئېنىق يېزىلغان ۋە يۇقىرى بېسىملىق كانايدا سۆزلىنىۋاتقان ئىكەن:

— جىنايەتچى ياڭ، 1960 - يىلى ئىچكىرى ئۆلكىدىن ئېقىپ كەلگەن بولۇپ، ئورمان مەيدانىغا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلغان، كېيىن ناھىيىنىڭ ئەمەلدارى بولغان، مەدەنىيەت ئىنقىلابىي باشلانغاندىن تارتىپ كۆپ قېتىم قوراللىق ھەرىكەت ئېلىپ بېرىپ بىزنىڭ بىگۇنا ئادەملىرىمىزدىن 12 ئادەمنىڭ ئۆلۈشىگە سەۋەبچى بولغان. پاختا تەرگىلى چىققان دېھقانلارنىڭ خوتۇن - قىزلىرىنىڭ ئىپپەت نومۇسىغا تېگىپ خەلقنىڭ قاتتىق غەزىپىنى قوزغىغان. زىرائەت ئورمىنىدىكى بىگتۇەن خىتايلىرى بىلەن بىرلىشىپ بىزنىڭ تۇرار جايىمىزغا ھۇجۇم قىلىپ تۇرسۇن ۋە ئوسمان ئىسىملىك ئىككى ياش جەڭچىمىزنى سىرتماق بىلەن سىقىپ ئۆلتۈرگەن، ئارقىدىن تۇرار جايىمىزغا باستۇرۇپ كىرىپ نۇرغۇن ئادەمنىڭ يارىدار بولۇش ۋە ئۆلۈشىگە سەۋەبچى بولغان....... كەلتۈرگەن ئىقتىسادىي زىيىنى بەكمۇ ئېغىر.......

خەلقنىڭ جىددى تەلىۋىگە ئاساسەن دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرۈش جازاسى بېرىلدى.......

مەن مۇشۇ ئەسلىمىلەرنى ئىنتېرنېت تور بېتىدە ئېلان قىلىۋاتقان مەزگىللەردە، بىر كىشى ماڭا تېلېفون قىلىپ تونۇشلۇق بەردى. ئۇ ئادەم مەخسۇم ئىكەن. مەخسۇم ئۇ ۋاقىتتا 14 ياشلىق بىر كىچىك جەڭچىمىز ئىدى. مەن مەكىتتىكى كۈنلىرىمىنىڭ بىرىدە، تراكتۇر پونكىتىنىڭ ئىچىدە ھەربىي مەشىق بولغاندا ئۇنىڭ بويىنىغا ئېسىۋالغان قورالىنىڭ كەلەڭسىزلىكىدىن ئۇنىڭ قورالىنى باشقۇرالمىغانلىقىنى سېزىپ ئۇنىڭغا باشقا بىر قورال تېگىشىپ بەرگەن ئىدىم. ئۇ تۈركلەنكە دەيدىغان، ستولى ئادەتتىكى مىلتىقتىن ئۇزۇن، ئوقمۇ ئەڭ ئۇزۇنغا بارالايدىغان بىر مىلتىقنى ئېسىۋالغان ئىكەن، مىلتىق ئۇزۇن بولغاچقا يول ماڭغاندا يا يەرگە پايىنكى تېگەتتى يا مىلتىقنىڭ سىدوسى باشقىلارغا يۆتلىشىپ زادى ئاراملىق بەرمەيتتى. ئۇنىڭ قورالى ئادەتتە شۇ زاماندا ئىنسانپەرۋەر قورال ھېسابلىناتتى، چۈنكى ئۇنىڭدىن چىققان ئوق ئادەمنىڭ ئەجەللىك يېرىگە تەگمىسىلا جاراھىتى تېز ساقىيىپ كېتەتتى، ئوقى ھەم ستانكىۋاي پىلىمۇتقا چۈشەتتى. مەن ئۇنىڭدىن يېشىنى سورىسام، تۇرۇپ قېلىپ 17 ياش دەپ جاۋاپ بەردى. مىلتىقىڭنى ماڭا بەر، دېسەم، مىلتىقنى چىڭ قۇچاقلاپ، مەن بۇ مىلتىقنى خىتايلارنىڭ قولىدىن ئالغان، بىزدە ئۇلجىنى كىم ئالسا قورال شۇنىڭ بولىدۇ، دېدى. مەن سېنىڭ قورالىڭنى تارتىۋالمايمەن، قورالىڭ ئۇزۇن كەپقاپتۇ، ساڭا بەنزىدوك مىلتىقتىن بىرنى بېرەي دېدىم. چۈنكى يېرىم ئاپتۇمات مىلتىق شۇ زاماندا بىر قەدەر ئىلغار قورال ھېسابلىناتتى.

مەخسۇم ماڭا ئىشەنمىگەندەك قىلىپ ئاۋۋال مىلتىقنى بەرسىلە، ئاندىن مەن بۇ مىلتىقنى سىلىگە بېرەي، دېدى، مەن مۇھەممەد ئىمىن قادىرغا دەپ قورال ئامبىرىدىن بىر دانە يېڭى يېرىم ئاپتۇمات مىلتىق ئاچىقىپ، يېتەرلىك ئوقى بىلەن ئۇنىڭ قورالىنى تېگىشىپ بەرگەن ئىدىم. مەخسۇم كەتكەندىن كېيىن، مۇھەممەد ئىمىن قادىر ماڭا ئۇ ھازىر 14 ياشتا، قورالنى تارتىۋالدۇ دەپ يېشىنى قەستەن 17 ياش دېۋالدى، دېگەن ئىدى.

مەخسۇمنى مەخسۇم ھاجى دەيدىكەنمىز، ئۇ ھەرەمگە بېرىپ ھەج قىلىپ كەلگەن ئىكەن.

ئۇنىڭ بۇ قېتىم ئېيتىپ بېرىشىچە:

— مۇھەممەد ئىمىن قادىر قەشقەردىن كەلگەندىن كېيىن، ئالدى بىلەن، مەكىتكە يېقىن بولغان پەيلو لوگەي مەيدانىنىڭ قوراللىرىنى بۇلاپتۇ. ئۇ قېتىمقى قورال بۇلىغاندا مەكىتكە كىرەلمەي، يوپۇرغا ناھىيىسىگە قاراپ مېڭىپتۇ، ئادەم جىق بولغاچقا، قوراللارنى كۆتۈرۈپ يۈرۈش بىئەپ بولغاچ، دېھقانلارنىڭ ئۆيىگە يوشۇرۇپ، مەكىتكە كېتىشىنىڭ ئامالىنى ئىزدەۋاتسا، يوپۇرغىدا قورال – ياراغلارنىڭ بارلىقى سېزىلىپتۇ، ئۇلار ئادەم ئەۋەتىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، سېرىق بويىدىكى ئىشەنچلىك ئادىمى بولغان ئابدۇۋاھىت ئەھمەتنى چاقىرتىپ ئەپكېلىپ، يوپۇرغا ناھىيىسىگە ھۇجۇم قىلىپ ناھىيىلىك قوراللىق بۆلۈمنىڭ قوراللىرىنى بۇلاپ ئېلىپ كېتىپتۇ، مەكىتكە كىرىش ئىمكانىيىتى زادى بولماپتۇ، چۈنكى مەكىتتىكى خىتايلار بىگىتۇەننىڭ ئادەملىرىنى باشلاپ كېلىپ يول توسۇپ ياتقان ئىكەن. ئۇلار مەكىتكە كىرەلمىگەندىن كېيىن يول يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىپ مارالبېشى تەرەپكە مېڭىپتۇ. مارالبېشىنىڭ سېرىق بويا، ئالاغىر، چۇقۇچاق، يېڭى ئۆستەڭ، ئاۋات گۇڭشى قاتارلىق جايلارغا بېرىپ قوشۇن زورايتىپتۇ، سېرىق بويىنى تايانچى ئىستىھكام قىلىپ ئابدۇۋاھىت ئەھمەتنى باشلىق قىلىپ بېكىتىپتۇ. ئۇلارنىڭ قوشۇنى ئىچىدە يوپۇرغىدىن كېلىپ قوشۇلغان ئەسكەرلەرمۇ بار ئىكەن. بۇ قوشۇن بىر مەزگىل مارالبېشى ناھىيىسىدە تۇرغاندىن كېيىن، مەكىتتىكى خىتاي قوشۇنلىرى ساقلاۋېرىپ زېرىكىپ ئادەملىرى ئازلىغىلى باشلاپتۇ، رازۋېتچېكلەرنىڭ ئالدىن ئىگەللىگەن خەۋىرىگە ئاساسەن، ھۇجۇم ۋاقتىنى بېكىتىپ بىر كېچىدىلا مەكىتكە قاراپ ھۇجۇم قىپتۇ، تەرەپ ـ تەرەپتىن قىستاپ كەلگەن مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ قوشۇنىغا تاقابىل تۇرالمىغان مەكىتلىك يەرلىك خىتاي قوشۇنلىرى چېكىنىشكە باشلاپتۇ. دۈشمەنلەرنىڭ بىر قىسمى ھەربىيلەرنىڭ گازارمىلىرىغا، يەنە بىر قىسمى زاراتتىكى بىگىتۇەن تەرەپكە قاراپ قېچىپتۇ. مۇھەممەد ئىمىن قادىر قوشۇنلىرى ھارماي ئۇرۇش قىلىدىغان روھنى جارى قىلدۇرۇپ، مەكىتنىڭ تۆمەنتال گۇڭشىسىغا بېرىپ، يەرلىك خەلق بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئوبۇلخان ئاكىنىڭ قوماندانلىقىدا زاراتتىكى بىگىتۇەنگە ھۇجۇم قىلماقچى بوپتۇ، زاراتتىكى بىگىتۇەن قوشۇنلىرى يېرىم ھەربىي تۈسىنى ئالغان مۇنتىزىم قوشۇن، قوراللىرى خىل ۋە مەخسۇس تەربىيە كۆرگەن ئەسكەر بولغاچقا ئۇلارنى ئاسان بىر تەرەپ قىلالماپتۇ. ئۇ ئۇرۇشتا مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ يېقىن ئادىمى بولغان ھۆرمەتكە سازاۋەر، پىشقەدەم ئۇستاز ئوبۇلخان ئاكا شېھىد بولۇپتۇ، ئوبۇلخان ئاكىنىڭ ئۆلۈمى مۇھەممەد ئىمىن قادىرغا بەكمۇ تەسىر قىلغان ئىكەن، ئۆزىنى توختىتالماي، كۆزلىرىدىن شۇ كۈنى ياش چىققان ئىكەن. ئوبۇلخان ئاكىنى دەپنە قىلغاندا مۇھەممەد ئىمىن قادىر ئۆزى قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ ھەممىنى يىغلىتىۋەتكەن ئىكەن. مۇھەممەد ئىمىن قادىر تەقۋادار، ئىمانى كامىل، دىيانىتى كۈچلۈك مۇسۇلمان بولغاچقا پۈتۈن مەكىت خەلقى ئۇنى بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرگەن، تاجا قىلىپ قىسقان ئىدى، دەيدۇ مەخسۇم ھاجى.

— شۇ قېتىم چاسا ھەربىي مەيدانىغا بارغاندا، مەخسۇمنىڭ دېيىشىچە، مەكىتنىڭ يېزىلىرىدىن باشقا مارالبېشىنىڭمۇ يېزىلىرىدىن ھەددى ـ ھېسابسىز ئادەم كەلگەن ئىدى، قوراللارنى توشۇش ئۈچۈن 420 ئات ھارۋىسى ھازىرلىغان ئىدۇق، دەيدۇ.

— خىتاي جىنايەتچى قاتىللارغا ھۆكۈم ئېلان قىلغاندا، مۇھەممەد ئىمىن قادىر ئۆزى ھۆكۈم قىلىپ ئۆزى ئىجرا قىلىدىكەن، مۇبادا ئىنقىلاب مەغلۇپ بولۇپ قالسا ھەممە ئىش مېنىڭ بىلەن كەتسۇن، باشقىلار ئادەم ئۆلتۈرمىسۇن دېگەن ئىكەن. بىز ئاڭلىغان ھۆكۈمنامىدىمۇ ئىجرا قىلغۇچى:

ئىسيانچىلار باش قوماندانى: مۇھەممەد ئىمىن قادىر، دەپ جىنايى ھۆكۈم ئوقۇلۇۋاتقان ئىكەن.

ئۇنىڭ ئالدىدىكى دارغا ئېسىلغان خىتايلارغىمۇ ئالدى بىلەن جىنايى قىلمىشى بېكىتىلىپ خەلقنىڭ بىردەك

قوشۇلۇشى بىلەن قارار چىقىرىپ دارغا ئاسقان ئىكەن.

بىز ئېلىپ بارغان مەكتۇپتا مۇنداق يېزىلغان ئىدى:

— ئۇيغۇر خەلقىنىڭ باتۇر ئوغلانى، زەرەپشان مۇستەقىل پولكىنىڭ قۇماندانى، مايۇر مۇھەممەد ئىمىن قادىرغا:

شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسى قەشقەر شۆبە بىيوروسىنىڭ باش سىكرىتارى ئاخۇنوپ.

مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەت بولسۇن، ئامىن!

مىللىي قەھرىمان ئوسمانجان ۋە خەيرۇللاھنى ئەسلەيمەن

مەرھۇم ئوسمانجان بىلەن خەيرۇللاھ شەرقىي تۈركىستان يېقىنقى زامان تارىخىدا، كىشىلەر قەلبىدىن مەڭگۈ ئۇنتۇلغۇسىز ئورۇن ئالىدىغان، تىللاردا داستان بولۇشقا ئەرزىيدىغان مىللىي قەھرىمانلىرىمىزدىن ھېسابلىنىدۇ.

1969 – يىلى 8 – ئاينىڭ 23 – كۈنى ئاتۇشنىڭ قاراجۇل يېزىسىدىكى خىتاي ئارمىيىسى بىلەن بولغان جەڭدە باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىپ، شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە ئۈچمەس ئىز ۋە ئۈلگە يارىتىپ ئالەمدىن ئۆتكەن، مىللىي قەھرىمانلىرىمىزدۇر.

23 - ئاۋغۇستتىكى جەڭ ئاساسى جەھەتتىن ئاخىرلىشىپ، دۈشمەن ئارمىيىسى ئەسىرلەرنى تۇتۇپ، باغلاپ، قورال ياراغلارنى يىغىپ، بىر تەرەپتىن ئۆزىنىڭ ئۆلگەن ئەسكەرلىرىنى توشۇشقا تەمشىلىۋاتقاندا، ئوسمانجان بىلەن خەيرۇللاھ ئىككىيلەن، يالغاندىن تەسلىم بولغان بولۇپ، بىر – بىرىنى يۆلەپ دۈشمەن ئەسكەرلىرى تەرەپكە يېقىنلىشىدۇ، بۇلارنى كۆرگەن دۈشمەن ئارمىيىسى، ئۇلار ئېغىر جاراھەتلەنگەن دەپ ئانچە ئېتىبارغا ئالمايدۇ. ئوسمانجان بىلەن خەيرۇللاھ ئەڭ ئاخىرقى بىر تال قول بومبىسىنى مەخپىي تۇتۇپ دۈشمەننىڭ ئالدىغا يېقىنلىشىدۇ، بۇلارنى تۇتۇپ باغلىغىلى ۋە تەكشۈرگىلى ئالتە ئەسكەر كېلىدۇ. پۇرسەتنى غەنىمەت بىلگەن ئوسمانجان ۋە خەيرۇللاھ ئالدىن ۋەدىلەشكەن مەسلىھەتى بويىچە قول بومبىسى بىلەن، دۈشمەننىڭ ئالتە ئەسكىرىنى ئۆزى بىلەن قوشۇپ پارتلىتىپ دۈشمەننى ئالاقزادە قىلىۋېتىدۇ. دۈشمەنگە بېرىلگەن بۇ ئەڭ ئاخىرقى قاقشاتقۇچ زەربە، دۈشمەن ئەسكەرلىرىنى قاتتىق ۋەھىمىگە سالىدۇ، ئۆلمەكنىڭ ئۈستىگە تەپمەك دېگەندەك، ئۆلگەن ئەسكەرلىرىنى يىغىشتۇرۇپ بولالمىغان خىتاي ئەسكەرلىرى يېڭىدىن ئۆلگەن ئالتە خىتاينىڭ جەسىتى، تىرە – پىرەڭ بولۇپ، پارچىلانغاچقا، ئۇلارنىڭ كۆزىگە ئاتمىش جەسەت پارچىلىرىدەك كۆرۈنۈپ، قىيا – چىيا قىلىپ، ئىسەدەپ يىغلاپ، نەچچىسى قورقىنىدىن ھوشىدىن كېتىدۇ. ئېشەككە كۈچى يەتمىسە ئۇر توقۇمنى دېگەندەك، بۇ ئىپلاس ناجىنس خىتايلار، ئەسىر ئالغان بىزنىڭ ئەزىمەتلىرىمىزنى قارا قويۇق دۇمبالاپ ئۈچ ئالغىلى تۇرىدۇ. ھايات قالغان ئەزىمەتلىرىمىزدىن بىرسىمۇ ساق قالمىغان ئىدى.

مەرھۇم ئوسمانجان شېھىد بولۇشنىڭ ئالدىدا، قەشقەر ۋىلايەتلىك سۇ ئىشلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ئىدى. ئۇ ئاخۇنوپ بىلەن بىللە، شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى مىللىي ئارمىيىسىدە خىزمەت قىلغان، كۆپ قېتىم ئۇرۇشقا قاتناشقان، پىشقەدەم ئوفىتسىرلەردىن ئىدى.

تەشكىلات ئىچىدە، قوزغىلاڭنىڭ ھەربىي ئىشلار مەسلىھەتچىسى ۋە ھەربىي ئىشلارغا مەسئۇل ئوقۇتقۇچى ئىدى. ئۇ بىر قېتىم بىزگە پارتىزانلىق دەرسى ئۆتكەندە، ئاجايىپ قىزىقارلىق، كىشىنى قايىل قىلىدىغان مەزمۇندا دەرس ئۆتكەن ئىدى. ئۇنىڭ ئۆتكەن دەرسلىرى ھېلىمۇ يادىمدا، ھەرقېتىم ئويلىسام ئۇ ئادەمگە ئىچ - ئىچىمدىن ئاپىرىن ئوقۇماي تۇرالمايمەن.

— ئادەم ئۆلتۈرۈش دۇنيادا ئەڭ ئاسان ئىش – دەپ دەرس باشلىغان ئىدى مەرھۇم ئوسمانجان.

— پەقەت سەندە ئادەم ئۆلتۈرىدىغان كۈچلۈك ئىرادە، قورقماس يۈرەك بولسىلا كۇپايە.

— بۇنىڭ ئەكسىچە ھايۋان، ئۇچار قۇشلارنى ئۆلتۈرمەك بەك قىيىن، ياكى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس.

— مەسىلەن، ساڭا بىر قۇچقاچنى كۆرسىتىپ، مۇشۇ قۇچقاچنى ئۆلتۈر دەپ ۋەزىپە قىلسام، سەن ئۇنى مەڭگۈ ئۆلتۈرەلمەيسەن، بەلكىم باشقا بىر قۇچقاچنى ئۆلتۈرىشىڭ مۇمكىن، چۈنكى قۇچقاچلارنىڭ رەڭگى ئوخشاش، ئۇلارنىڭ

مۇئەييەن ياشاش شارائىت قانۇنىيتى يوق. ئۇ نەدە كەچ بولسا شۇ يەردە ياشايدۇ، نەدە دان بولسا شۇ يەرگە بېرىپ جان ساقلايدۇ، بۈگۈن بۇيەردە بولسا ئەتىسى ئۇ يەردە بولىدۇ، ياۋايى ھايۋانمۇ شۇنداق، ساڭا مەلۇم بىر ياۋايى ھايۋاننى كۆرسىتىپ ئۇنىڭغا بەلگە سېلىپ ئاشۇ ياۋايى ھايۋاننى ئۆلتۈر دېسەم سەن بىر ئۆمۈر ئۇنى ئۆلتۈرەلمەيسەن. بەلكىم باشقىسىنى ئۆلتۈرىشىڭ مۇمكىن.

ئادەم ئۆلتۈرۈشچۇ؟ بۇ بەكلا ئاددى. پەقەت سەندە قورقماس ئىرادە بولسىلا كۇپايە، مەن ساڭا مەلۇم بىر شەھەردىكى ئادەمنى ئۆلتۈر، دەپ ۋەزىپە قىلسام، سەن شۇنى ئۆلتۈرەلەيسەن. چۈنكى ئۇ ئادەمنىڭ ئىسمى بولىدۇ. ئۇ ئادەمنىڭ ياشايدىغان مۇئەييەن بىر تۇرالغۇسى بولىدۇ، ئۇنىڭ ئىش ئورنى، كەسپى، تەققى تۇرقى قاتارلىق بەلگىلىرى بولىدۇ، سەن شۇ قانۇنىيەت ئارقىلىقلا ئۇ ئادەمنى تاپالايسەن ۋە مەن تاپشۇرغان ۋەزىپىنى ئورۇندىيالايسەن.

ئەمما بىز ھازىرقى بۇ شارائىتتا ئادەم ئۆلتۈرۈش بىلەن شۇغۇللانمايمىز، بىز ئۆزىمىزنىڭ مىللىي ھاكىمىيتىمىزنى تىكلىگەندىن كېيىن، قانۇن ئارقىلىق خەلق دۈشمىنىنى ۋە مىللىي مۇناپىق، ۋەتەن خائىنلىرىنى جازالايمىز، بۇ ئايرىم بىر ئەھۋال.

بەلكىم بىز ۋەتەنىنىڭ ئېھتىياجى، مىللەتىنىڭ كەلگۈسى ئۈچۈن جازالىمىسا بولمايدىغان ۋەتەن خائىنلىرى، مىللى مۇناپىق.... قاتارلىق دەلىل ـ ئىسپاتى تولۇق بولغان جىنايەتچىلەر بولىدىكەن، ئۇنى جازالىشىمىز مۇمكىن، بۇ بەك ئاددى، ئۇلارنى ئۆلتۈرۈۋىتىش ئەمەس، بەلكى ئۇلارغا خائىنلىق بەلگىسى سېلىش، يەنى بىر تال كۈمۈش يىڭنە بىلەن ئۇلارنى ساراڭ قىلىۋىتىش. بىر تال كۈمۈش يىڭنە بىلەن ئۇلارنى گاس قىلىۋىتىش. بىر تال كۈمۈش يىڭنە بىلەن ئۇلارنىڭ كۆزىنى كۆرمەس، قۇلىقىنى ئاڭلىماس قىلىۋىتىش. ياكى گاچا قىلىۋىتىش. ۋاقتى كەلگەندە ئىنشائاللاھ ئۇلارنى ئەسلىگە كەلتۈرشىمىزمۇ مۇمكىن.

ئۇ يەنە ھەر خىل قوراللارنى ئىشلىتىش، قۇراشتۇرۇش، قورال ئوقلىرىنى يۆتكەپ ئىشلىتىش، ئوقنىڭ خۇسۇسىيتى قاتارلىق تېخنىكىلارنى ئىخلاس بىلەن ئۆگىتەتتى. ئۇندىن باشقا دالىدا ئۇرۇش قىلىش، ئورمانلىقتا ئۇرۇش قىلىش، تاغدا ئۇرۇش قىلىش، تۈزلەڭلىكتە ئۇرۇش قىلىش، دۈشمەن كۈچلۈك بىز ئاجىز ئەھۋالدا، دۈشمەن بىلەن بىر تەرەپتىن ئۇرۇش قىلىپ بىر تەرەپتىن چېكىنىشتە دىققەت قىلىدىغان ئىشلار قاتارلىق ئۇرۇش تاكتىكىسىنى ئەمەلى مەشق بىلەن ئۆگەتكەن ئىدى. بىر قېتىم بىز بىر نەچچە ئادەم ئۇستازىمىز ئاتۇشنىڭ قاراغۇل دېگەن يېرىگە بېرىپ ھەربىي مەشق ئېلىپ بارغان ئىدۇق، شۇ قېتىمقى ھەربىي مەشقتە بىز قارىغا ئېتىشنىڭ ھەرخىل ئۇسۇل ماھارەتلىرىنى پۇختا ئۆگىنىۋالغان ئىدۇق، قاراجۇلدىكى جەڭدە مەرھۇم ئوسمانجان دۈشمەن ئارمىيىسىنى ئەڭ كۆپ چىقىمغا ئۇچراتقانلارنىڭ بىرسى ئىدى. ئاللاھ ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن، ئامىن!

مەن ئوسمانجاننىڭ بۇ دەرسلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا بولغان ھۆرمىتىم بەكمۇ ئاشقان ئىدى، نەدە كۆرسەم بىردەم پاراڭلىشىۋالغۇم كېلەتتى، ئەپسۇس ئۇ ئادەم كۆن بويى بەك ئالدىراش ئىدى، مەرھۇمغا جانابى ئاللاھتىن جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمەن، ئامىن!

مەرھۇم خەيرۇللاھ، ئاتۇشنىڭ بويامەت يېزىسىدىن بولۇپ، ئالىي مەكتەپنى باكلاۋۇرلۇق ئۇنۋانى بىلەن پۈتتۈرگەن ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ بىرىنچى قارار سىتۇدىنتى ئىدى، ئۇ شېھىد بولۇشىنىڭ ئالدىدا قەشقەر ۋالى مەھكىمىسىنىڭ كادىرى ئىدى.

ئۇ خۇش چاخچاق، ئادەملەر بىلەن ئاسانلا چىقىشىپ كېتىدىغان، ئولتۇرۇش قويۇشى بار، ناخشا مۇزىكىغا ھېرىسمەن، دوستلىرى كۆپ بىر ئىنسان ئىدى، مەن ئۇزۇندىن بىرى ئۇنى تونۇيتتىم ھەمدە بىر كەسپتە، بىر تارماقتا بىر مەزگىل بىللە ئىشلىگەن ئىدىم.

ئۇنىڭ ماڭا تەسىر قىلىدىغان تەرىپى، ئەتراپلىق پىكىر قىلالىشى، يىراقنى كۆرەلىشى، مەلۇم بىر ئىشنىڭ ئالدى ـ كەينىدە بولىدىغان يامان ـ ياخشى تەرەپلىرىنى ئالدىن تەسەۋۋۇر قىلالىشى ئىدى، ئۇ ھەقىقەتەن بىر سىياسىيون ئىدى. ئۇنىڭ مۇندىن 30 يىل بۇرۇن ماڭا دېگەن تەسەۋۋۇرلىرى دەل بۈگۈنكى كۈندە رېئاللىققا ئايلىنىۋاتىدۇ.

مەرھۇمنىڭ تەشكىلاتتىكى ۋەزىپىسى، قەشقەر بيوروسىنىڭ ياشلار سېكرىتارى ئىدى، ئاخۇنوپنىڭ يېقىن

سەپداشلىرىدىن بىرى ئىدى. ئۇ قەشقەر بىيورونىڭ ئورگان گېزىتى بولغان «ئىستىقلال گېزىتى» نىڭ مەسئۇل مۇھەررىرلىكىنى قىلاتتى. ئۇ گېزىت ھەپتىدە بىر چىقىدىغان گېزىت بولۇپ، ئۇنىڭدا ناھايىتى مۇھىم خەۋەر ۋە ماقالىلار ئېلان قىلىناتتى. مەزكۇر گېزىتنىڭ تەھرىرى مېنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپتىكى سىنىپ مۇدىرىم، تالانتلىق خۇش خەت ئۇستىسى ئەھمەتجان خۇدابەردى ئىدى. ئۇ گېزىت شۇ زاماندا، لازا قەغىزىگە يېزىلىپ شىپىگراپ بىلەن ئاق قەغەزگە بېسىپ چىقىرىلاتتى. خېتى بەكمۇ چىرايلىق ئىدى. ئەپسۇس ئەھمەتجان خۇدابەردىمۇ شۇ ئىش تۇغرۇلۇق 8 يىل كېسىلىپ تۈرمىدە ياتقان ئىدى. تۈرمىدىن چىقىپ ئۇزۇن ئۆتمەي ئالەمدىن ئۆتتى. مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەت بولسۇن، ئامىن!

مەن خەيرۇللاھ بىلەن داۋاملىق ئۇچرىشىپ تۇراتتىم، ماگا تاپىلايدىغان ئىشى بولسا مەن بىجىرىپ قوياتتىم. ئۇ كۆندۈزلىرى تالا تۈزگە چىقمايتتى. سىياسى قانۇن ئورۇنلىرى ئۇنى تۇتۇشقا بۇيرۇق چۈشۈرگەن ئىدى. شۇڭلاشقا بەزى بىرنىڭكىدە، بەزىدە مەمتىلى تۆرىخاننىڭ ئۆيىدە، بەزىدە باشقىلارنىڭ ئۆيىدە مەخپى تۇراتتى. قەيەرگە بارسا بىز ئۇنى قوراللىق قوغدايتتۇق. ئۇ بىزگە ۋەزىپە تاپشۇرغاندا ئىخلاس بىلەن تەپسىلى ئورۇنلاشتۇراتتى، ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە ئىش بىجىرسەك ئىشىمىزدىن زادى چاتاق چىقمايتتى.

1969 ـ يىلنىڭ ياز پەسلى ئىيۇل ئايلىرىنىڭ مەلۇم بىركۈنى، ھاۋا بەك ئىسسىق بىر كۈن ئىدى، مېنى خەيرۇللاھ چاقىرغان ئىكەن، مەن مەمتىلى تۆرىخاننىڭ ئۆيىدە خەيرۇللاھ بىلەن ئۇچراشتىم. ئۇ مېنى چاقىرىشتىكى مەقسىتىنى ئېيتتى، قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ ھەرىكەت يۆنىلىش لايىھە خەرىتىسىنى سىزماقچى ئىكەن. سىزماقچى بولغان خەرىتىنىڭ مەزمۇنى ۋە مەقسىتى ھەققىدە ماگا تەپسىلى چۈشەنچە بەردى ھەمدە خەرىتىنى بار مەسلىھەت قىلىپ، بىللە سىزماقچى بولغانلىقىنى ئېيتتى. مەن خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلدىم. شۇنىڭ بىلەن خەرىتە سىزىشقا لازىملىق سايمانلارنى، قەشقەر ۋىلايەتلىك بىناكارلىق قۇرۇلۇش لايىھەلەش ئىنىستىتۇتىدىن، چىرتىيوژ سىزىشقا ئىشلىتىدىغان كوۋادىرات تاختاي، ھەرخىل سىرگۇل، ئۈچ بۇلۇڭلۇق سىزغۇچ، ئۈچ قىرلىق ماشتاپ سىزغۇچ، 45 گرادوسلۇق سىزغۇچ، ھەرخىل رەڭلىك قارا قەلەم، كونۇپكا مىخ قاتارلىق چىرتىيوژ سىزىشتا كەم بولسا بولمايدىغان بىر يۈرۈش ئەسۋاپ ئېلىپ كەلدىم ھەمدە قەشقەر ۋىلايەتلىك يەر ئۆلچەش ئىدارىسىدىن قەشقەر ۋىلايىتىگە تەۋە ھەرقايسى ناھىيىلەرنىڭ يۈرۈشلەشكەن توپوگراپىك خەرىتىسىنى ئېلىپ كەلدىم. ئىش تەقسىماتى بويىچە مەن قوراللىق قوزغىلاڭنىڭ ھەرىكەت يۆنىلىش خەرىتىسىنىڭ دەسلەپكى لايىھىسىنى سىزىشقا كىرىشتىم. خەرىتە ئىككى چوڭ مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. بىرى ـ دۈشمەننىڭ ئورۇنلىشىش ئەھۋالى ۋە زەربە بېرىدىغان تاسىزىقلىق مۇساپىسى. ئىككىنچىسى ـ قوراللىق قوشۇننىڭ چېكىنىش يوللىرى ۋە جان ساقلىغىلى بولىدىغان مۇھىم جايلار.

خەيرۇللاھ ئىش تەقسىماتى بويىچە، مىجىت سىلىنىڭ ئېلىپ كەلگەن ھەربىي ئاخبارات بويىچە خەرىتىنىڭ يول مۇساپىسى، ختاي ئارمىيىسىنىڭ قەشقەردىن پاكىستانغىچە بولغان ئارىلىقتىكى ئورۇنلىشىش جايى ۋە تەكشۈرۈش پونكىتلىرى، پەيچوسولار... قاتارلىق جايلارنى شەرتلىك بەلگە بىلەن ئىزاھلاپ، خەرىتىگە رەڭ بېرىپ پىشىلدۇرۇش ئىشىنى قىلماقچى بولدى. مەن قەشقەر ۋىلايەتلىك يەر ئۆلچەش ئىدارىسىدىن ئېلىپ كەلگەن توپوگراپىك خەرىتىسىنى ئاساس قىلىپ، تىك بۇلۇڭلۇق كوردىنات سىستېمىسى بويىچە، تەكشىلىك خەرىتىسىنى سىزىپ، ئۇنىڭ كوردىنات نوقتىسىنى بىكىتىپ، قەشقەردىن تارتىپ سوۋېت چېگرىسىغىچە ھەمدە ئافغانىستان، پاكىستان، كەشمىر چېگرىلىرىغىچە بولغان يەر شەكلى، يول خەرىتىسىنى سىزىپ چىقتىم.

يەنە بىرسى قەشقەردىن تارتىپ قاراجۈلگىچە بولغان يول مۇساپە خەرىتىسى ئىدى، بۇ خەرىتىمۇ ناھايىتى تەپسىلى سىزىلغان ئىدى، خەرىتە مىجىت سىلىڭ ئېلىپ كەلگەن ھەربىي ئاخبارات بويىچە تەپسىلى سىزىلغان ئىدى. قوراللىق قىسىم چېكىنىشكە توغرا كەلگەندە قانداق چېكىنىش؟ نەگە بېرىپ ماكانلىشىش، قەيەردە ئۆڭكۈر بار؟ قەيەردە جان ساقلىغىلى بولىدىغان ياۋا مېۋىلەر بار؟ قەيەردە سۇ بار؟ قايسى يول بىلەن قەيەرگە چېكىنىپ چىقىپ كەتكىلى بولىدۇ....؟ ھەممىسى تەپسىلى خەرىتىگە ئېلىنىپ شەرتلىك بەلگە بىلەن ئالاھىدە ئىزاھلانغان ئىدى. ھەتتا تارىختىن بىرى ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز ماڭغان كېيىن تاشلىنىپ قالغان، ئوۋچى يولى، ئىشت يولى، كارۋان يولى، چىغىر يوللارمۇ

خەرىتىگە ئېلىنغان ئىدى.

خەرىتە پىلانلانغان مۇددەت ئىچىدە سىزىلىپ، رەڭ بېرىلىپ پۈتتى، خەرىتىنىڭ ئىزاھلانغان قىسمىغا مەرھۇم خەيرۇللاھ ئۆز قەلىمى بىلەن ناھايىتى چىرايلىق قىلىپ، ئىستىقلال دەپ يېزىپ قويغان ئىدى.

بىز بىر نەچچە كۈن ئۇخلىماي ياكى چالا ئۇيقۇدا بۇ خەرىتىنى سىزىپ چىققان ئىدۇق، مەرھۇم مەمتىلى تۆرىخان بىزگە كېرەكلىك بولغان نەرسىلەرنى ئۈزۈلدۈرمەي ئەپكېلىپ بېرەتتى، ئۇسساپ كەتتىڭلار دەپ چاينى ئاغزىمىزغا ئەكېلىپ كىچىك بالىغا چاي ئىچكۈزگەندەك ئىچكۈزۈپ قوياتتى. ئۆي بەك ئىسسىق ئىدى، تەرلەپ كەتكەندە بىزنى يەلپۈپ سەگىتىدەتتى. مەرھۇم مەمتىلى تۆرىخان ۋەتەننىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن، مىللەتنىڭ بەخت ـ سائادەتكە ئېرىششى ئۈچۈن ھېچ نېمىسىنى ئايىمايتتى، بىز ئۇرۇشتا ئەسىرگە چۈشۈپ تۈرمىگە تاشلانغاندىمۇ، ئۇ خەلقنى قايتىدىن ھەرىكەتلەندۈرۈپ قوراللىق قوزغىلاڭنى داۋاملاشتۇرماقچى بولۇپ، ھەرىكەت ئېلىپ بېرىپ قەشقەرنى ئۆڭتەي ـ توڭتەي قىلىۋەتكەن ئىكەن، مەن تۈرمىدە ئۇنىڭ ئەيىبلەشنامىسىنى كۆرۈپ ھەيران قالغان ئىدىم. ئۇنىڭغا 20 يىللىق قاماق جازاسى بېرىپ، بىر نەچچە يىلدىن كېيىن پەيلو مەيدانىغا ئېلىپ كەلگەن ئىدى، كېيىن كىسەل بولۇپ، ياش ئالەمدىن ئۆتتى، مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، ئامىن!

مەن خەرىتە سىزىش مەزگىلىدە، بىزنىڭ قوراللىق قوزغىلىڭىمىزنى خەلقئارادا قوللايدىغان بىرەر مەملىكەت بارمۇ؟ ياكى يەككە ـ يېگانە ھەرىكەت ئېلىپ بېرىۋاتامدۇق؟ دەپ سورىغىنىمدا:

ـــ بىزنىڭ بۇ قېتىمقى قوراللىق ھەرىكىتىمىز يەككە ـ يېگانە ئەمەس، ۋەتەن سىرتىدىكى بىر نەچچىلىگەن تەشكىلات ۋە دۆلەتلەر بىلەن ئالاقە ئورناتتۇق. ئۇلار بىزنىڭ بۇ قېتىمقى ھەرىكىتىمىزنى ئەمەلى ھەرىكەتتى بىلەن قوللايدۇ. بولۇپمۇ سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىزنىڭ بۇ قېتىمقى ھەرىكىتىمىزنى قوللاش يۈزىسىدىن، بىزگە ئاغزاكى ۋەدە بېرىپلا قالماستىن، كېلىشىمنامىمۇ يازدۇق، كېلىشىم نامىدە مىللىي مۇستەققىللىق ھەرىكىتىمىز مۇبادا 10 يىل داۋام قىلغان تەقدىردىمۇ، ئۇلار بىزنى قورال كۆچى، قوراللىق قوشۇن، ھەربىي مۇلازىمەت، يېمەك ـ ئىچمەك، ئوق ـ دورا قاتارلىقلار بىلەن تەمىنلەشنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى. پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان خەلقى بۇ ئۇرۇشقا ئاتلانغان تەقدىردىمۇ، ئۇلارنىڭ يەيدىغان ئۇن ـ گۈرۈچ، ياغ، كىيىدىغان كىيىم كېچەك، ھەممىسىنى تەمىنلەيدۇ، ئۇرۇش ئاخىرلىشىپ مىللىي مۇستەقىللىقىمىز ئىشقا ئاشقاندىن كېيىن ئۇنىڭ بەدىلىگە، كۈنسۇنىڭ 2 ـ سەرتاشتىكى ئوران (ئوران ـ ئاتوم بومبىسى ياساشتا كەم بولسا بولمايدىغان بىر خىمىيۋى ئېلمىنت) تىغىنى بىر يىل ئېچىۋېلىشىغا بېرىدىغان بولدۇق. مانا بۇ بىزنىڭ كېلىشىم نامىمىزنىڭ كۆپەيتىلگەن بىر نۇسخىسى ـ دەپ ماڭا كۆرسەتكەن ئىدى، خەيرۇللاھ.

ـــ ئۇ يەنە: بۇ قېتىم بىزنى سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ «يۇرتنى قايتۇرىۋېلىش ئارمىيىسى» كۈتۈۋېلىپ بىزگە ئەمەلى ياردەم قىلىدۇ، بىز پەقەت مەلۇم بىر چېگرىدىن ئېغىز ئېچىپ، ئۇلارنىڭ ئۆسۈپ كىرىشىگە سىياسىي جەھەتتىن شەرت ھازىرلاپ بەرسەكلا بولىدۇ، دېگەن ئىدى.

شۇ ۋەجدىن بىزنىڭ سىزغان خەرىتىمىزمۇ، ئىككى نوقتىنى ئاساس قىلغان ئىدى.

بىرسى زەربە بېرىدىغان نىشان، ئىككىنچىسى، قوغدىلىدىغان رايون.

زەربە بېرىدىغان نىشان، خىتاي ئارمىيىسىنىڭ ئورۇنلىشىش جايى، يەنى قەشقەردىكى خىتاي ئارمىيىسىدىن تارتىپ تاكى تاشقورغان ۋە خونجىراپ ۋە چېگرا رايوندىكى ئەسكەرلىرىنىڭ ئورۇنلىشىش جايى، تاشقورغانغا قارايدىغان مۇجى، تاغارما، ئويتاغ قاتارلىق جايلاردىكى خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ ئورۇنلىشىش جايى، يول توسۇش پونكىتلىرى، پەيچوسولار، قىزىل بەشيۇلدۇز بىلەن ئىپادىلىنىپ، شەرتلىك بەلگە قويۇلۇپ ئىزاھلانغان ئىدى.

قوغدىلىدىغان رايون، قەشقەر ھېيتكار مەسجىدىدىن تارتىپ، ئاھالىلار ئولتۇراقلاشقان رايونلار، مەكتەپلەر، دوختۇرخانا، باللار يەسلىسى، مازارلار، خىتايسىز رايونلار بولۇپ، بۇلار شەرقىي تۈركىستاننىڭ بايرىقى بىلەن ئىپادىلىنىپ، شەرتلىك بەلگە قويۇلۇپ ئىزاھلانغان ئىدى.

خەرىتە پۈتكەندىن كېيىن، خەيرۇللاھ تاشقورغاننىڭ سۇۋاش داۋىنى بىلەن، ئاتۇشنىڭ قاراجۇلگە ئالاھىدە

ئىزاھات بېرىپ، كۆتۈرۈلۈش ۋە ئۆچۈرۈش نۇقتىسى قىلىپ بەلگە سالغان ئىدى ۋە بۇ نۇقتىلاردىن خىتاي ئارمىيىسىنىڭ ئورۇنلىشىش جايىغا ماسلاشتۇرۇپ بويىچە مۇساپىسىنى ھېسابلاپ، تۈز سىزىق بويىچە يول ئارىلىقىنى ئېنىق ئىپادىلىگەن ئىدى.

مەن 1995 - يىلى 5 - ئاي مەزگىللىرىدە تاشكەنتتىكى ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ پائالىيىتىگە قاتنىشىش يۈرىستىگە ئىگە بولدۇم. ئۇ قېتىمقى پائالىيەت ناھايىتى كاتتا ئېچىلغان بولۇپ، ۋەتەندىن چىققان رابىيە قادىر خانىم بىلەن ئاتاقلىق ئارتىست ئايتىللا خالىق قاتارلىق كۆپ كىشىلەر قاتناشقان ئىدى. پائالىيەت جەريانىدا نۇرغۇنلىغان كىشىلەر بىلەن تونۇشتۇم. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئەينى ۋاقىتتا يۇرتنى قايتۇرىۋېلىش ئارمىيىسىنىڭ گېنېرالى بولغان ئابدۇرەھىم ئاقۋاش دېگەن مويسىپىت كىشىمۇ بار ئىدى. ئۇ كىشى تاشكەنتتىنىڭ يۇنۇس ئاباد دېگەن يېرىدە ياشايدىكەن. مەن ئۇ كىشىگە تونۇشلۇق بەرگەندىن كېيىن ، بىز يېقىن دوستلاردىن بولۇپ كەتتۇق. بارا - بارا سىردىشىپ، ھەر قېتىم ئۇچراشقىنىمىزدا كونا ئىشلارنى ئەسلەپ ھەسرەتلىنىدىغان بولدۇق. بىزنىڭ بىر قېتىملىق سۆھبىتىمىز 1969 - يىللىرىدىكى ئاخۇنوپىنىڭ قاراجۇلدىكى ئۇرۇشىغا كىرىپ كەتتى. شۇ كۈنلەردە يۇرتنى قايتۇرىۋېلىش ئارمىيىسى راستىنلا كاتتا تەييارلىق قىلىپ، نەچچە قېتىم ھەربىي مانېۋىر ئۆتكۈزۈپ، شەرقىي تۈركىستان مىللىي مۇستەقىللىقىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن ھەربىي ھەرىكەت قوللىنىپ، ئىچكى جەھەتتىكى كۈچلەرگە ماسلاشماقچى ئىكەن، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ مىللىي قەھرىمانى غېنى باتۇر، شەرقىي تۈركىستان مىللىي ئارمىيىسىنىڭ پولكاۋنىكى مۇھەممەدجان يۈسۈپ، پودپولكاۋنىكى ھاشىر ۋاھىدى، تونۇلغان يازغۇچى يۈسۈپ بەگ مۇخلىسى قاتارلىقلار سوۋېت ھۆكۈمىتىگە بىر قانچە قېتىم ياردەم سوراپ تەلەپ ۋە تەكلىپ نامىلەرنى يېزىپ ئەۋەتكەن ئىكەن. 68 - يىلىغا كەلگەندە غېنى باتۇر باشلىق ئۇيغۇرلارنىڭ كۆزگە كۆرۈنەرلىك ۋەكىللىرىدىن 27 كىشى قول قويغان چوڭ ھەجىملىك مەكتۇپىنى شۇ چاغدىكى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بىرىنچى رەھبىرى بېرژىنېۋغا ئەۋەتىپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئاخىرى بۇ تىرىشچانلىقلار ئىشقا ئېشىپتۇ. سوۋېت ھۆكۈمىتى مۇھاجىر بولۇپ ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ ۋەتەن قۇتقۇزۇش باتالىيونلىرىنى تەشكىل قىلىشقا رۇخسەت قىپتۇ. پۇرسەتنى غەنىمەت بىلگەن ۋەتەنپەرۋەرلەر دەرھال ھەرىكەتكە كېلىپ مىللىي ئارمىيىنىڭ گېنېرالى زۇنۇن تېيىپ بىلەن مەرھۇم ئىسھاقوپلارنىڭ رەھبەرلىكىدە ۋەتەن قۇتقۇزۇش ئارمىيىسىنى قۇرۇپ ھەربىي تەييارلىقلارنى باشلاپتۇ. ۋەتەننى قۇتقۇزۇش رادىئوسىنىڭ ئاڭلىتىشلىرىمۇ ھاۋا دولقۇنلىرىدا ياڭراشقا باشلاپتۇ. ۋەتەن ئىچىدە پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسى بىلەن ئالاقە باغلاپ ھەرىكەتنى تازا جانلاندۇرۇپتۇ. ئۆزئارا بىر يۈرۈش كېلىشىمنامىلار ئىمزالىنىپتۇ. ئەپسۇس 1969 – يىلى 10 - ئايغا كەلگەندە ھەر خىل باناھ - سەۋەبلەر بىلەن، شۇ كۈنلەردە ئالدىنقى سەپكە قاراپ ماڭغان قوشۇن توختىتىلىپ قويۇلۇپتۇ. ئۇنىڭ سەۋەبىنى سورىغىنىمدا:

بىرسى ئىچكى جەھەتتىكى كۈچلەر، يەنى شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسى خەلقئارادا بىرەر تەسىر كۆرسىتەلمەپتۇ.

ئىككىنچى سەۋەب، شۇ چاغدىكى ھاكىمىيەت بېشىدىكى بېرىژنېۋ، تۈركىيەدە تۇرۇۋاتقان ئىيسا ئەپەندىنى ئوتتۇرا ئاسىياغا كېلىپ، ھۆكۈمەت تەشكىللەپ، يۇرتنى قايتۇرىۋېلىش ئارمىيىسىنىڭ مەسئۇللۇقىنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىشنى تاپىلىسا، كېلىشنى رەت قىلىپ، قىزىل كوممۇنىستلارنىڭ ئاخىرقى بىر قېتىم مېنى يوقىتىشتىكى نەيرىڭى دەپ ئۇنىماپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ئىگىسىز قالغان بۇ ئارمىيە ئۆز ئالدىغا ھەرىكەت قىلالماي، ئالغا ئىلگىرىلەشتىن توختاپتۇ، شۇ چاغدىكى ھەربىي قوماندانلاردىن بىرسى، ئۆز ئالدىغا ئەسكەر تارتىپ، ۋەتەنگە قاراپ ماڭغان ئىكەن، ئۇنى قولغا ئېلىپ جازالاپتۇ. كېيىن مەن ئۇ كىشى بىلەنمۇ بىر نەچچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن تونۇشۇپ قالغان ئىدىم. ئۇ كىشىنىڭ ئىسمى ئىلەم تۈركىستانى ئىكەن. 1999 - يىلدىن تارتىپ 2000 - يىلى 3 - ئايغىچە ئۇنىڭ بىلەن تاشكەنت، پەرغانە، قوقەن تەرەپلەردە بىللە بولدۇم. ئىلەم تۈركىستانى قازاقىستاننىڭ ئالمۇتۇلۇق ئۇيغۇر بولۇپ، شۇ دەۋردە يۇرتنى قايتۇرىۋېلىش ئارمىيىسىنىڭ پولكاۋنىكى ئىكەن. ئۇ شۇ كۈنلەردە ئۆز ئالدىغا ئەسكەر تارتىپ تۈركىستان ئۈچۈن ئالغا

دەپ شۇئار توۋلاپ ماڭغان ئىكەن. سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ھەربىي باشلىقلىرى كەينىدىن قوغلاپ كېلىپ، قوشۇننى ئارقىغا چېكىندۈرۈپ، ئىلەمنى ھەربىي سوتقا تاپشۇرۇپ 5 يىللىق قاماق جازاسى بېرىپ، ئارمىيە ئىچى ۋە سىرتىدىكى بارلىق ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلىغان ئىكەن. ئۇنىڭ لەقىمىنىڭ تۈركىستان دەپ ئاتىلىشى، تۈركىستان ئۈچۈن ئالغا دەپ شۇئار توۋلىغان بولغانلىقى ئۈچۈن، باشقىلار ئۇنى تۈركىستان دەپ ئاتايدىغان بولغان ئىكەن.

مىللى قەھرىمان مەريەمنى ئەسلەيمەن

يېتىپتۇ قىپقىزىل قانغا بويۇلۇپ،
چاچلىرى چۇۋۇلغان مەسۇمە بىر قىز.
مۇشتۇمى تۈرۈلگەن قەھرى غەزەپتىن،
كۆكسىدە قالغاندۇر پىلىمۇتتىن ئىز.
ئەنە ياش باللار، قاۋۇل يىگىتلەر،
يېتىپتۇ تۇغۇلغان يېرىنى قۇچاغلاپ.
ئاقساقال بوۋاي ۋە مەزلۇم مومايلار،
يىغلايدۇ ساقال ۋە چاچنى تۇتاملاپ.

يېقىنقى زامان شەرقىي تۈركىستان تارىخىدا يۇقىرى باھا بېرىپ، تىللاردا داستان قىلىشقا ئەرزىيدىغان ئوت يۈرەك، باتۇر ئايال قەھرىمانىمىزدىن بىرى دەل مەريەمدۇر.

1969 - يىلى 8 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ئاتۇشنىڭ قارا جۇلدىكى كەڭرال يۇلغۇنلۇقىدا، دۈشمەن بىلەن قانلىق جەڭ قىلىپ، شېھىد بولغان ئىدى.

ئۇنىڭ شېھىد بولغان ۋاقتى دەل ئۇنىڭ 22 ياشقا توشقان كۈنى ئىدى.

ئاخۇنوپ باشچىلىقىدىكى قوراللىق قىسىم 23 - كۈنى ئەتىگىنى سەھەر بىلەن ئاتۇشنىڭ قاراجۇل گۆڭشىسىغا بېرىپ ئورۇنلىشىدۇ. كەلگۈسى قىلىدىغان خىزمەتلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بولۇپ، دەم ئېلىشقا باشلىغاندا، نۆۋەت بويىچە پوس نۆۋەتى مىجىت سىلىڭغا كەلگەن ئىدى، يول ئۈستىدە چارچاپ كېسەل بولغان مىجىت سىلىڭنىڭ ھالىدىن خەۋەردار بولغان مەريەم، تەشەببۇسكارلىق بىلەن مىجىت سىلىڭنىڭ پوس نۆۋەتنى ئۆتكۈزۈپ ئېلىپ، سائەت ئىككى دىن تۆت گىچە پوستا تۇرماقچى بولىدۇ. پوستا تۇرۇش جەريانىدا يول بويى ھاۋانىڭ ئىسسىقىدا كىرلىشىپ كەتكەن پايپاق، ياغلىق قاتارلىق نەرسىلىرىنى يۇيۇپ يۇلغۇننىڭ شېخىغا ئارتىپ قويىدۇ. ئارقىمىزدىن قوغلاپ، ئىزدەپ كېلىۋاتقان دۈشمەن قوشۇنلىرى، يىراقتىن دۈربۈن بىلەن يۇلغۇنغا ئېسىقلىق تۇرغان رەڭگا رەڭ كىيىملەرنى كۆرۈپ، دەل مەريەم بار يەرگە يېقىنلىشىپ كېلىدۇ. مەريەم ئېھتىيات يۈزىسىدىن ئايال بولغانلىقى ئۈچۈن بىزدىن خېلى يىراق يەردە پوستا تۇرۇپ دۈشمەن ئەھۋالىنى كۈزىتىپ تۇرغان ئىكەن. يۇلغۇن شاخلىرىنىڭ شىرىلدىغان ئاۋازىنى تۇيغان مەريەم ئادەم كەلدى دەپ ئورنىدىن تۇرىدۇ، قارىسا خىتاي ئەسكەرلىرى ئىكەن، مەريەم دەرھال يېنىدىن تاپانچىسىنى ئېلىپ دۈشمەنگە قارىتىپ ئوق چىقىرىدۇ، نەخ مەيداندا دۈشمەننىڭ ئىككى ئەسكىرى ئۆلۈپ، ياڭ پەيجاڭ ئېغىر يارىدار بولىدۇ، بىللە كەلگەن دۈشمەن ئەسكىرى مەرھۇم مەريەمگە قارىتىپ ئوق چىقىرىپ مەريەمنى شېھىد قىلىدۇ، بىز ئىككى كېچە - كۈندۈز ئۇخلىماي ياكى بىر نەرسە يېمەي يول ماڭغان بولغانلىقىمىز ئۈچۈن، مەريەمنىڭ تاپانچىسىدىن چىققان ئوقنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىماي پەقەت دۈشمەننىڭ 56 لىك ئاپتوماتىدىن ئۈزۈلمەي چىققان ئوقنىڭ ئاۋازىدىنلا ئويغانغان ئىكەنمىز، مەريەم باتۇرلارچە شېھىد بولدى، بىزنىڭ زەربىمىزدىن دۈشمەن ئەسكەرلىرى قېچىشقا باشلىدى، ئۇرۇش ئاخىرلىشىپ، تازىلاش بولغاندا دۈشمەن ئەسكەرلىرى: «ئەگەر مۇشۇ خوتۇن ئوق چىقىرىپ بىزنىڭ ئادەملىرىمىزنى ئۆلتۈرمىگەن بولسا، بىز مۇنچىۋالا چىقىم تارتمايتتۇق، مۇنچىۋالا ئادىمىمىز ئۆلمەيتتى، بۇلارنى تىرىك قولغا چۈشۈرەتتۇق» دەپ، مەريەمنىڭ جەسىتىنى پارچە - پارچە قىلىپ تاشلىغاندىن كېيىنمۇ يەنە ئۇنىڭلىق بىلەن قالماي، مەرھۇمنىڭ قولىنى كېسىپ يۇلغۇننىڭ شېخىغا قارىتىپ ئاتىدۇ،

قول يۇلغۇننىڭ شېخىغا ئارتىلغان پېتى قېلىپ قالىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ھازىرغىچە ئۇيەرنىڭ ئىسمى بۇرۇنقى كەڭرال دەپ ئاتىلىدىغان نامدىن، خەلقنىڭ ئاغزىدا «ئېسىلغان قول» دەپ ئاتىلىدىغان بولغان.

مەرھۇم مەريەمنىڭ مىللىتى تۇڭگان ئىدى، ئۇ قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسىنىڭ بىگتۇەنگە قاراشلىق ساۋخۇ مەيدانىنىڭ ئىشچىسى ئىدى. مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە بىگتۇەندىن ئىسيان كۆتۈرۈپ قەشقەرگە قېچىپ كەلگەن ئىسيانچىلاردىن ئىدى، ئۇ ئۆزىنىڭ مەڭگۈلۈك ياخشى كۆرىدىغان ئېرى ئىسلام بىلەن، قەشقەردىكى ھازىرقى «دوستلۇق» سودا سارىيىنىڭ كونا ئورنى ساۋخۇ مېھمانخانىسى بولۇپ، شۇ يەردە تۇرغان ئىدى. 1966 - يىلى 11 - ئاي مەزگىللىرى ئىدى، ساۋخۇ مېھمانخانىسىدا مەرھۇم مەريەمنىڭ ئېرى ئىسلام، خىتايلار تەرىپىدىن ۋەھشىيلەرچە قىيناپ ئۆلتۈرۈلىدۇ. ئۇنىڭ ئېغىز - بۇرنىغا ئەسكى پايپاق تىقىپ، ئىككى قولىدىن تۈگۈلۈككە ئېسىپ قويۇپ ئۆلتۈرگەن ئىكەن. ئېرىنىڭ داۋاسىنى قىلغان مەريەم، ئايلاپ ساقچى ئورۇنلىرىغا بارسا ئۇنىڭ جاۋابى «مەدەنىيەت ئىنقىلابىدىكى ئاممىۋى ھەرىكەتتە بولغان ئەگرى - توقايلىق» دېگەن يەكۈن بىلەن ئاخىرلىشىدۇ. ئېرىنىڭ ئىچ ئاغرىقىغا چىدىمىغان مەريەم، كوچىغا چىقىپ خىتاينى كۆرسە تىللاپ، قوغلايدىغان ئادەتنى ھەركۈنى دېگۈدەك قىلىدۇ. مەريەمنىڭ ئىشى كەڭ جامائەتچىلىككە مەلۇم بولىدۇ. ئۇنىڭ نېمە ئۈچۈن شۇ ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقىدىن خەۋەر تاپقان جامائەت ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىدۇ، ئەمما تۈپ ئامالىنى قىلالمايدۇ، ھوقۇق يەنىلا خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ قولىدا ئىدى. بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان پارتىيە تەشكىلاتى، مەريەمنى يېنىغا تارتىپ ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ، تۇرمۇش يولىنى ئورۇنلاشتۇرۇش يۈزىسىدىن، قەشقەر شەھىرىنىڭ ئۆستەڭ بويىدىكى «ساۋخۇ ئاشخانا» سىغا ئاپىرىپ، ئىبراھىم گوشۇڭ دېگەن كىشىگە تاپشۇرىدۇ ۋە ئىشقا ئورۇنلاشتۇرىدۇ، ئىبراھىم گوشۇڭمۇ بىزنىڭ تەشكىلاتنىڭ ئادىمى ئىدى، (مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەت بولسۇن، ئامىن!) مەريەم ئاشخانىدا كۆتكىچىلىك قىلغاچ تەشكىلاتنىڭ ئالاقىلىشىش ئىشىنى بېجىرىدۇ، تەدرىجى ھالدا پارتىيىگە قوبۇل قىلىنىدۇ. ۋەتەنىنىڭ ھەر قايسى يېرىدىن كەلگەن تەشكىلات ئەزالىرى ساۋخۇ ئاشخانىسىغا كېلىپ مەريەم بىلەن كۆرۈشۈپ ئاندىن ئاخۇنوپ بىلەن كۆرۈشىدىغان بولىدۇ. بۇ ئىش ئۇزۇنغا بارمايدۇ، ھىلىگەر دۈشمەن ئالىبۇرۇن مەريەمنى نىشانغا ئېلىپ، زەربە بېرىشكە كىرىشمەكچى بولىدۇ، مەريەمنىڭ بىخەتەرلىكىگە كۆڭۈل بۆلگەن تەشكىلات رەھبەرلىرى، مەريەمنىڭ خىزمەت ئورنىنى ئۆزگەرتىپ، چەت ئەل بىلەن ئالاقىلىشىش بۆلۈمىگە يۆتكەپ ئېلىپ كېلىپ، رادىستلىق ئىشىغا مەسئۇل قىلىدۇ، مەريەم شۇندىن باشلاپ، رادىستلىقنى ئۆگىنىپ، چەتئەل بىلەن بولىدىغان پۈتۈن ئالاقە ئىشىنى مەريەم قىلغان ئىدى. (مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، ئامىن!)

مەن پەيلو مەيداندىكى ۋاقتىمدا بىر تۈركۈم جىنايەتچىلەرنى ئاقسۇدىن ئېلىپ كېلىپ، بىر قانچىسىنى مەن بار ئەترەتكە سولاپ قويدى، ئۇلار بىلەن بارا - بارا تونۇشۇپ سىردىشىدىغان بولدۇق. ئۇلار مېنىڭ كىملىكىمنى بىلگەندىن كېيىن، مېنى تونۇۋاپتۇ، چۈنكى خىتايلار 70 – يىلدىن 75 - يىللىغىچە، شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەممە ۋىلايەت، شەھەرلىرىدە ئاخۇنوپچىلارنى داغدۇغا بىلەن كۆرگەزمە قىلغان ئىكەن، كۆرگەزمىدە بىزنىڭ قىلغان ئىشلىرىمىز، بىز ئىشلەتكەن قوراللارنىڭ بىر قىسمىنى، دۇربۇن، قورال‌لىق توپىلاڭنىڭ خەرىتىسى، شېھىد بولغان بەش كىشىنىڭ كەينىدىن تارتىلغان رەسىمى، ئىككى تاغار پۇل، شەرقىي تۈركىستاننىڭ بايرىقى، ئىستىقلال گېزىتىنىڭ بىر قانچە نۇسخىسى، سەپەرگە ئاتاپ ئېلىۋالغان كىيىم - كېچەكلىرىمىز..... ھەممە مەرھۇم مەريەمنىڭ ئىشلەتكەن س س س ر ماركىلىق رادىئو ئالاقىلىشىش ئاپاراتىنى ئۇزۇن يىل كۆرگەزمىگە قويغان ئىكەن.

مەرھۇمغا جانابى ئاللاھتىن جەننەت تىلەيمەن، ئامىن!

مەرھۇم نىزامىدىننى ئەسلەيمەن

مەرھۇم نىزامىدىن قەشقەر شەھىرىدىن بولۇپ، قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ سابىق ۋالىسى ئابدۇرەھىم پەتەكنىڭ ئوغلى ئىدى، ئۇ 1969 - يىلى 8 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ئاتۇشنىڭ قاراجۇلدىكى جەڭدە دۈشمەن تەرىپىدىن شېھىد قىلىنغان ئەڭ ياش جەڭچىمىز ئىدى. ئۇ شېھىد بولغاندا تېخى 18 ياشقا توشمىغان ياش گۆدەك، سەبى بىر بالا ئىدى. ئۇنىڭ

دادىسى ئابدۇرەھىم پەتەكمۇ مەرھۇم ئاخۇنوپىنىڭ يېقىن سەپداشلىرىدىن بولۇپ، شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسى مەركىزى بىيورونىڭ ئەزاسى، قەشقەر شۆبە بىيورونىڭ ئالاھىدە تەپتىشى ئىدى. نىزامىدىن دادىسىنىڭ ئالاقە ئىشلىرىنى قىلىدىغان مەخسۇس ئالاقچىسى ئىدى. دادىسىنى خىتاي ئەسكەرلىرى 1969 - يىل 8 - ئاينىڭ 18 - كۈنى تۇتقىلى كىرگەندە ئۇ ئۆيدە ئىكەن. دادىسىنىڭ تۇتۇلۇش ۋاقتىدىكى دۈشمەننىڭ دادىسىغا قىلغان مۇئامىلىسى ياش نىزامىدىنىدا غەزەپ ــ نەپرەت، چوڭقۇر ئۆچمەنلىكنى قوزغايدۇ، شۇ ۋەجىدىن بىزنىڭ قوراللىق قوزغىلاڭغا ئۆزلىكىدىن تەلەپ قىلىپ قاتنىشىپ، دادىسىنىڭ قىساسىنى ئالماقچى بولىدۇ. نىزامىدىن ئائىلىسى تارىختىن بېرى خىتاي تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى قوزغالغان تارىخى ھەرىكەتلەردە ئاكتىپ ئىپادە كۆرسىتىپ، ھېچ نېمىسىنى ئايىمىغان شەرەپلىك ئائىلە ھېسابلىنىدۇ. قۇمۇلدىن قوزغالغان 32 - يىللىرىدىكى خوجا نىياز ھاجى قوزغىلاڭچىلىرى قەشقەرگە كەلگەندە نىزامىدىننىڭ بوۋىسى، نۇرغۇن دەپنە ــ دۇنيانى ئىئانە قىلىپ، خىتاي تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى بۇ بۈيۈك ھەرىكەتتە بىر ھەسسە ئۈلۈشىنى قوشىدۇ. دۈشمەنگە چىش تىرنىقى بىلەن قارشى تۇرىدىغان بۇ ئائىلە پەرزەنتى ئۆزىنى بۇ قېتىمقى مۇستەقىللىق ئىنقىلابىغا ئاتاپ، باتۇرلارچە شېھىد بولغان ئىدى. مەن ئۇنىڭ ئاشۇ ۋاقىتتىكى جان ئۈزۈۋاتقان ھالىتىنى ھېلىمۇ يادىمدىن چىقىرالمايمەن. ئۇ مەندە چوڭقۇر تەسىرات قالدۇرغان ئىدى. مەرھۇم ئاخۇنوپ ئۇنىڭدىن:

— سېنى بۇيەرگە كىم ئېلىپ چىقتى؟ دەپ ئىككى كۈن بۇرۇن سورىغاندا، مېنى ۋىژدانىم ئېلىپ چىقتى، دېيەلىگەن ئىدى.

ئۇ يەنە قانداقتۇر ئاخۇنوپتىن خاپا بولغان ئاھاڭدا دادامنى دۈشمەنلەر تۇتۇپ كەتكەن تۇرسا، مەن دادامنىڭ ئىنتىقامىنى ئالامتىم؟ دەپ دومسىيىپ قاراپ قويغان ئىدى. مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، ئامىن!

مىللى قەھرىمان مۇھەممەد ئىمىن قادىرنى ئەسلەيمەن

مەرھۇم قەھرىمانىمىز مۇھەممەد ئىمىن قادىر مەكىت ناھىيىسىدىن بولۇپ، مەكىت ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپتىكى ۋاقتىدا، خىتاي تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى سۆز ۋە ھەرىكەتتە بولغانلىقى ئۈچۈن مەكتەپتىن جازالىنىپ، بىر مەزگىل نازارەتتە تۇرغان ئىكەن. ياش ئوت يۈرەك مۇھەممەد ئىمىن قادىر، مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە يەنىلا خىتايلارنىڭ ھاقارەتلىشى ۋە كەمسىتىشىگە ئۇچراپ، مەكىتتە تۇرالماي قەشقەرگە چىكىنىپ كەلگەن ئىدى، قەشقەرگە كەلگەندىن كېيىن، تەشكىلاتنىڭ ياردىمى بىلەن بىر يۈرۈش قوراللارنى ئېلىپ تەكرار مەكىتكە بېرىپ، خەلقنى قايتىدىن تەشكىللەپ، مەكىتنىڭ ھوقۇقىنى قورال كۈچى بىلەن تارتىۋېلىپ، مەكىتتە يېڭى بىر ۋەزىيەت ياراتقان ئىدى، مەكىتتىكى ئۆزگىرىشتىن خەۋەر تاپقان خوشنا ناھىيىلەرمۇ مۇھەممەد ئىمىن قادىردىن ئۆگىنىپ، قورال كۈچى بىلەن ھوقۇق تارتىۋېلىش كۆرىشىنى باشلىغان ئىدى. مۇھەممەد ئىمىن قادىر يالغۇز مەكىت ناھىيىسىدە ئەمەس، بەلكى پۈتۈن دولان ئېلىدە «مۇستەقىل بىر دۆلەت» قۇرغاندەك كەيپىيات يارىتالىغان ئىدى. چوڭدىن كىچىككىچە خەلقنىڭ ھەممىسى ئۇنى ئۆزىنىڭ قەدىردان داھىسىدەك ئاتاپ، ھەممە يەردە ياشىسۇن مۇھەممەد ئىمىن قادىر! دەپ شۇئار توۋلايدىغان بىر كەيپىيات ئىستىخىلىك ھالدا شەكىللەنگەن ئىدى. مەن بىر قانچە قېتىم مەكىت ناھىيىسگە بارغان ئىدىم، چۈنكى مېنىڭ مەكىتكە بېرىش شارائىتىم ياخشى ئىدى. ئۇ زامانلاردا ئوخشاش بولمىغان كۆز قاراشلار تۈپەيلى، پۈتۈن قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ يوللىرى توسۇلغان ئىدى، مەن ھەر قايسى ناھىيىلەرگە بىخارامان بېرىپ كېلەلەيتتىم. شۇ ۋەجىدىن مۇھىم ئىش بولسا، تەشكىلات مېنى ئەۋەتەتتى. مەن دەسلەپكى قېتىمدا مارالبېشى تەرەپتىن بارغىنىمدا، سېرىق بويا، چوڭقۇچاق، يېڭى ئۆستەڭ، ئاۋات قاتارلىق گوڭشىلاردىكى يېڭىدىن بازار ئاچقان كىچىك - چوڭ تىجارەتچىلەر ماللىرىنى ساتقاندا، «ياشىسۇن مۇھەممەد ئىمىن قادىر! دەپ توۋلاپ سېتىشىدىكەن. مەن ئۇنى كۆرۈپ، ھەيران قالغان ئىدىم. چۈنكى ئۇ زاماندا، مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ كاساپىتىدىن ھەممە ئادەم مەجبۇرى ھالدا بىر - بىرى بىلەن كۆرۈشكەندە ياشىسۇن ماۋجۇشى! دەپ كۆرىشەتتى. ئۇنداق دەپ كۆرەشمىسە، ماۋجۇشىغا سادىق ئەمەس، دەپ خاپىلىق تارتاتتى. كىشىلەرنىڭ مۇھەممەد ئىمىن قادىرنى ياشىسۇن! دەپ

تۇۋلاشلىرى، دەل خەلقنىڭ ختاي كوممۇنستلىرىغا بولغان قارشىلىق ئىپادىلىرىنىڭ ئاددى بىر قىسمى ئىدى.

بولۇپمۇ، مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ مەكتىنىڭ چاسا بۇدۇيىنىڭ قورالىرىنى بۇلاش، پوسكام كۆۋرىكىنى ساقلاۋاتقان ختاي ئەسكەرلىرىنىڭ قوراللىرىنى بۇلاش، مەكىت ناھىيە ئىچىدىكى قەشقەرگە كېتىۋاتقان ختاي ئارمىيىسىنىڭ قوراللىرىنى بۇلاش قاتارلىق ۋەقەلىك، كەڭ خەلق ئاممىسىغا تارقالغاندىن كېيىن، مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ داڭق تەڭرىتىغنىڭ شىمالىغىمۇ بېرىپ يەتكەن ئىدى. كىشىلەر ئاغزىدا، مەكىتتە «دولان دۆلتى» قۇرۇلۇپتۇ، دېگەن پاراڭ كەڭ تارقالغان ئىدى، مەكىتتە ئۆز ئالدىغا قانۇن تۈرغۇزۇپ، جىنايى ئىشلار جىنايىتىنى جازالايدىغان ئىشلار تېز ئارىدا يىراق - يېقىنغا تارقالغان ئىدى، مۇھەممەد ئىمىن قادىر تۈرىۋاتقان تراكتۇر پونكىتىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا، ختايلارنىڭ جەسىتى پات – پات ئېسىلىپ تۇراتتى، لابالاردىن ختايلارنىڭ جىنايى قىلمىشلىرى خەلق ئاممىسىغا ئېلان قىلىنىپ تۇراتتى. ئۇلار ئۆز ئالدىغا قانۇن چىقىرىپ، جىنايەتچىلەرنى دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرەتتى. مەن بارغان بىر قېتىمدا بىر ختاينىڭ دارغا ئېسىلغانلىقىنى كۆرگەن ئىدىم. ئۇلاردىن سورىسام ھەر قېتىم ختايلارنى دارغا ئېسىپ جازالاش ئېلىپ بارغاندا ئۇلارنىڭ جىنايى قىلمىشىنى ئوچۇق - ئاشكارا ھالدا خەلققە بىلدۈرىدىكەن.

مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ قوشۇنى تەرتىپكە سېلىنىپ، ھەربىي تۈزۈم بويىچە ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەندىن كېيىن، ھەممە ئىشلار ئۆز رېتىمىغا چۈشكەن ئىدى. ئاخۇنوپ مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ تەرەققىياتىغا بەكمۇ كۆڭۈل بۆلەتتى. ھەر قېتىم ئادەم ئەۋەتىپ ئالاھىدە خىزمەت تاپشۇراتتى. ئەڭ ئاخىرقى قېتىم بارغىنىمدا بىرسى مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ئانىسىنىڭ خەۋرىنى ئېلىپ كەلگەن ئىدى. ئانىسى مۇھەممەد ئىمىن قادىرنى بىر كېلىپ كەتسۇن دېگەن ئىكەن. مۇھەممەد ئىمىن قادىر يېنىمدا مېھمان بار دەپ بېرىشنى رەت قىلغان ئىدى، ئۇقسام مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ئانىسى تۇغقان ئىكەن، شۇ ۋەجىدىن بالام كېلىپ ئات قويۇشقا قاتنىشىپ بەرسۇن دەپ چاقىرغان ئىكەن. مەن بېرىشنى تەۋسىيە قىلدىم. مۇھەممەد ئىمىن قادىر بارىدىغان بولدى. بىز يولغا چىقىشتىن بۇرۇن ئالدىن ئەۋەتىلگەن ئادەم يوللارنى چارلاپ بارسا بولىدۇ، دېگەن خەۋەرنى بەردى، بىز بىر قانچىمىز مۇھەممەد ئىمىن قادىرغا ھەمرا بولۇپ، بىللە باردۇق. ئالدى - كەينىمىزدە بىر قانچە قورالىق جەڭچىلەر بىزنى ئالاھىدە قوغداپ ماڭاتتى. ئۆيگە كىرىش بىلەن، مەرھۇمنىڭ ئانىسى قىلىدىغان ئىش تاپالماي، بەكمۇ خۇرسەن بولۇپ كەتتى، داسقاننى ناھايىتى كەڭ سالدى، بىز ئەدەپ - ئەخلاق بىلەن جىم ئولتۇردۇق، كۈتۈلمىگەن يەردىن:

— سەن مېنى چاقىرتىپتىكەنسەن، ھە! بىز كەلدۇق، نېمە مۇھىم ئىشىڭ بار ئىدى؟ دەپ سورىدى، مۇھەممەد ئىمىن قادىر.

— بالام! مەن تۇغقىلى بەش كۈن بولاي دەپ قالدى. ئەسلىدە ئۈچ كۈن ئىچىدە ئات قويۇش كېرەك ئىدى، سەن بالىنىڭ چوڭى، سەن ئات قويۇشقا قاتنىشىپ بېرىشىڭ كېرەك ئىدى، شۇڭا سېنى چاقىرغان ئىدىم، دېدى، ئانىسى.

— ئىسمىنى مۇھەممەد ئىمىن قوي!

— بالام! بۇ نېمە دېگىنىڭ. سېنىڭ ئىسمىڭ مۇھەممەد ئىمىن تۇرسا، يەنە نېمگە سېنىڭ ئىسمىڭنى قويىمەن.

— مەن شەرقىي تۈركىستاننىڭ بالىسى، مېنى سەن ۋەتەنگە ئاتىۋەتكەن، ئۇنىڭ ئىسمىنى مۇھەممەد ئىمىن قويساڭ بولىدۇ، دېدى، دە - ئورنىدىن دەس تۇرۇپ مېڭىشقا تەمشەلدى. مەن نېمە قىلىشىمنى بىلمەي، قادىراخۇن ئاكىمىز بىر دۇئا قىلىپ بەرسۇن دەپ، دۇئاغا تەكلىپ قىلدىم. ئايىغىدا قۇرۇت ئۆلمەيدىغان، سەخى – ساخاۋەتلىك قادىر ئاخۇن ئاكىمىز ئۇزۇن بىر سۈرىنى ئۈنلۈك ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ:

— ئىھ! رەببىم، مەن سەندىن داۋاملىق ئوغۇل پەرزەنت بېرىشنى تىلەيتتىم. سەن ماڭا ئوغۇل پەرزەنت ئاتا قىلدىڭ. قىلغاندىمۇ تۈزۈك بىر پەرزەنت ئاتاقىلغان ئىكەنسەن، مەن سەندىن ئۇ دۇنيا بۇ دۇنيا رازى. مەن ئوغلۇم مۇھەممەد ئىمىننى ساڭا تاپشۇردۇم. ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغايسەن، ئامىن ئاللاھۇ ئەكبەر، دېدى، دە - ئورنىدىن دەس تۇرۇپ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ بۇقۇلداپ يىغلىغىلى تۇردى، بىزمۇ بىر نەرسە دېيىشكە پېتىنالمىدۇق، بىر پىيالە چايمۇ ئىچمەستىن داسقاندىن تۇردۇق. بۇ ئىش ماڭا بەكمۇ تەسىر قىلغان ئىدى، يول بويى بىر – بىرىمىز بىلەن گەپلەشمەي كەلدۇق. مەن ھازىرمۇ شۇ كۈندىكى بولغان گەپلەرنى ئۇنتۇيالمايمەن. قانداق بېرىپ قانداق

كەلگەنلىكىمنىمۇ ھازىرغىچە ئەسلىيەلمەيمەن. يولدا پەقەت ئالدى ـ كەينىمىزدىكى قوراللىق ئەسكەرلىرىمىزنىڭ ئايىغىنىڭ ئاۋازىدىن باشقا ھېچ بىر نېمە ئاڭلانمايتتى. ھېلىغىچە ئاشۇ گەپلەرنى ئويلىغىنىمدا، ئىچ ـ ئىچىمدىن مۇھەممەد ئىمىن قادىردەك بىر ئۇيغۇر ئوغلانىمىزنىڭ بۇ دۇنيادا بولۇپ ئۆتكەنلىكىدىن چەكسىز پەخىرلىنىمەن.

مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ئانىسى نۇسرەت سەمەر، مەكىت ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئاياللار بىرلەشمىسىنىڭ مۇدىرى بولۇپ، ئاياللا ھاكىمى ئىدى.

مەن ئۇنى ئەڭ ئاخىرقى قېتىم، 1969 - يىلى 8 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ئاتۇشنىڭ ھەربىي رايون تۈرمىسىدە كۆرگەن ئىدىم. دەسلەپتە ئۇ مېنى تونۇمىدى، چۈنكى مېنىڭ بېشىمغا نەچچە مېتىر داكا تېڭىلغان ئىدى. ئاۋازىمنى ئاڭلاپ مېنى تونۇپ ،ماڭا ھۆرمىتىنى بىلدۈرۈپ، مەن ئۈچۈن خىتايلارنى بىر قەپەز تىللاپ، ئۇرۇشۇپ كەتكەن ئىدى. ئۇ بىزنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ۋىدالىشىشىمىز بولغان ئىكەن. 1970 - يىلى 1 - ئاينىڭ 21 - كۈنىمۇ ياكى باشقا كۈنىمۇ، شۇ كۈنلەردە مەن تازا ساراسىمىدە ئىدىم، ئېسىمدە قالماپتۇ، ئۇنىڭغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلىپ، مەكتىتە ئىجرا قىلىنغانلىقىنى ئاڭلاپ، بەكمۇ قايغۇردۇم، ئۇنى ئۇزۇن ئەسلىدىم. شۇنداق بىر ئەزىمەتنىڭ يەنە بىرقانچىسى دۇنياغا كېلەر؟ دەپ كەلگۈسىگە نەزەر تاشلىدىم. ئۇنىڭغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلىدىغانلىقى بىر كۈن بۇرۇن ئۇقتۇرۇلغان ئىكەن، ئۇ كېچىچە شوئار توۋلاپ تۈرمىدىكىلەرنى ئۇخلاتماپتۇ، خىتاي ئەسكەرلىرى ئۇنىڭغا گەپ قىلسا، يامان بولساڭ مېنىڭ قېشىمغا چۈش، سەن بىلەن يۈزتۇرانە سۆزلىشىمىز دەپتۇ، خىتاي ئەسكەرلىرى ياكى باشقا گۇندىپايلارنىڭ ھېچ قايسىسى كىرەلمەپتۇ، ئەتىسى ئۆلۈم مەيدانىغا ئېلىپ چىققاندا، يەنىلا شوئار توۋلىغان ئىكەن، بوينىغا سىرتماق سېلىپ ئاۋازىنى چىقارغىلى قويماپتۇ. مەرھۇمنى زەرەپشان دەريا بويىدىكى جازا مەيدانىغا ئېلىپ چىقىپ ئېتىپ شېھىد قىپتۇ، مەرھۇم شۇ يىلى 23 ياشلاردا ئىدى. مۇھەممەد ئىمىن قادىرغا جازا بەرگەن كۈنى روزى ھېكىمگىمۇ جازا بەرگەن ئىدى، ھەر ئىككىلىسىنى جازا مەيدانىغا ئېلىپ چىققاندا ئاغزىغا يوگەن سېلىپ، بوينىدىن ئىنچىكە سىمدا سىرتماق سېلىپ ماڭغان ئىكەن، روزى ھېكىمنى ماشىنىغا باسقاندىلا خىتايلار ئۇرۇپ دەسسەپ، قولىدىكى قاتىللىق قوراللىرىنى ئىشقا سېلىپ قىيناپ ئۆلتۈرۈپ بولغان ئىكەن، جازا مەيدانى زەرەپشان دەريا بويىغا چىققاندا ئۇنى ماشىدىن چۈشۈرسە ئالللىبۇرۇن ئۆلگەن ئىكەن، رەسمىيەت يۈزىسىدىن بىر پاي ئوق چىقىرىپ ئىشنى تۈگىتىپتۇ، نۆۋەت مۇھەممەد ئىمىن قادىرغا كەلگەندە، ماشىنىدىن سۆرەپ چۈشۈرۈپ بىرىنچى پاي ئوقنى ئوڭ قولىغا، ئىككىنچى پاي ئوقنى سول قولىغا، ئۈچىنچى پاي ئوقنى پۇتىغا، شۇنداق قىلىپ ھەر بىر پاي ئوق چىققاندا مەرھۇم سەلتۈرلۈپ دۈشمەنگە ئوقتەك ئېتىلىپ كېلىدىكەن، دۈشمەن كەينىگە سىلجىپ قاچىدىكەن، ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ 16 پاي ئوق بىلەن قىيناپ ئۆلتۈرگەن ئىكەن. جازا مەيدانىغا بارغان خىتاي باشلىقلىرى ۋە ئۇنىڭ رەقىبلىرى قاقاخلاپ كۈلۈپ تاماشا قىلغانلىقىنى نەخ مەيداندا بولغان كىشىلەر ئېيتىپ بەرگەن ئىدى، ئۇ كۈنى پۈتۈن مەكىت خەلقىنى مەجبۇرى ھۆكۈم ئېلان قىلىش يىغىنىغا ئېلىپ چىققان ئىكەن. مەرھۇمنىڭ قان كىيىملىرىنى ئۇزۇن مۇددەت ساقلىغان ئانىسى نۇسرەت سەمەر كېيىنكى كۈنلەردە خېلى ئاۋارىچىلىق تارتىپتۇ، ئۇنىڭ ئۇكىسىغا راستىنلا مۇھەممەد ئىمىن دەپ ئات قويغان ئىكەن. كېيىنكى كۈنلەردە باشقىلار ئۇنى مەمەت دەپ چاقىرىدىغان بوپتۇ، ئىنشائاللاھ! بەلكىم مەرھۇمنىڭ ئۇكىسى مەمەت، ھازىر ھاياتلا بولسا 36 ياشقا كىردى. مەن مەرھۇم مۇھەممەد ئىمىن قادىرغا جانابى ئاللاھتىن جەننەت مەرھەمىتى تىلەيمەن! ئامىن! ئۇنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا سەۋرى تاقەت تىلەيمەن. ئالى ھۆرمىتىمنى بىلدۈرىمەن!

مەرھۇم يۇسۇف قادىر داۋۇتنى ئەسلەيمەن

مەرھۇم يۇسۇف قادىر داۋۇت مەكىت ناھىيىسىدىن بولۇپ، مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ بىرىنچى دەرىجىلىك قوغدىغۇچىسى ھەمدە زەرەپشان مۇستەقىل پولكىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانلىرىدىن بىرى ئىدى. ئۇنىڭغا ئۆلۈم جازاسى بېرىپ 1970 - يىلى 5 - ئاي ئەپچۆرىسىدە مەكىتنىڭ زەرەپشان دەريا بويىدا قەتلە قىلىغان ئىدى. مەرھۇمنىڭ جەسىتىنى ئېلىپ كېلىشكە بارغان ئاتا ـ ئانىسى ۋە ئاكا ـ سىڭىللىرى، مەرھۇمنىڭ جەسىتىنى كۆرگەندىن كېيىن ئۆزىنى تۇتالماي، ھۆكىرەپ يىغلاپ كېتىدۇ، ئۇنىڭ پۈتۈن بەدەنلىرى تىتما ـ كاتاڭ بولۇپ، ساق يېرى قالمىغان

ئىكەن. جاراھەت ئىزنىنى كۆرگەن ئاتا ـ ئانىسى، ئاكا ـ ئۇكا، سىڭىللىرى مەرھۇمغا چىدىماي يىغلاپ ھوشىدىن كېتىشىدۇ. 14 ياشلىق سىڭلىسى يىغلىغان پېتى جەسەتنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنى تاشلاپ جان ئۈزۈپ كېتىدۇ، مەرھۇمنىڭ جەستىنى ئېلىپ كېتىشكە كەلگەن يۇسۇف قادىر ئائىلىسى، جەسەتنى ئىككى قىلىپ ئېلىپ كېتىدۇ. مەرھۇم شۇ يىلى 22 ياشلاردا ئىدى.

مەن يۇسۇف قادىر داۋۇت بىلەن مەكتەپتە تونۇشقان ئىدىم. ئۇ چەبدەس، قولىدىن ئىش كېلىدىغان يارامىلىق بىر يىگىت ئىدى، مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ھەممە ئىشىغا دېگۈدەك ھەمكارلىشىدىغان جەسۇر ئەزىمەت ئىدى . مۇھەممەد ئىمىن قادىردىن بىر مىنۇتمۇ ئايرىلمايتتى. ئۇ قورالغا بەكمۇ ھېرىسمەن ئىدى، قورالنىڭ ئەڭ ياخشىسىنى تاللاپ ئىسىۋالاتتى. بوش ۋاقىتلىرىدا ھەربىي مەشقنى قولدىن بەرمەي ئۇنى بۇنى ئېتىپ ئۆز ماھارىتىنى ئۆستۈرەتتى. ئۇ دۈشمەننىڭ 20 ئەسكىرىنى ئۆلتۈرىۋىلىپ بۇ ئالەمدىن كەتسەم كۆزۈم يۇمۇلاتتى دەيدىغان. دەرۋەقە ئۇ دۈشمەن ئەسكىرىدىن راستىنلا خېلى ئۆلتۈرگەن ئىكەن. مەن ئۇنىڭ ھۆكۈم نامىسىنى كۆرگەندە ئۇنىڭ قەھرىمانلىقىغا ئاپىرىن ئوقۇغان ئىدىم.

مەن ئۇنىڭ بىلەن قەشقەردىكى «ئۆگىنىش كۇرسى» دا بىر كامىردا بىر قانچە كۈن بىللە بولغان ئىدىم. ئۇ كۈنلەردە مەن «ساراڭ» ئىدىم. ئۇ مەن بىلەن بىر نەچچە كۈن تۇرغاندىن كېيىن مېنىڭ قېشىمدىن مەكتەپكە ئېلىپ كەتكەن ئىدى. ئۇ ماڭا نۇرغۇن ئىشلارنى دەپ بەرگەن ئىدى. ئۇزۇن قالماي ئۇنىڭ شېھىد بولغانلىق خەۋىرى كەلدى، ھۆكۈمنى بىزنىڭ كامىرغا چاپلاپ قويغان ئىدى. ئۇنىڭ ھۆكۈمدە: بىر قانچە خىتاي باشلىقلارنى ئۆز ئالدىغا سوراق قىلىپ ئۆلتۈرگەنلىكى يېزىلغان ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆلۈپ كېتىشىنى بىلەتتى. بىر كۈنى ماڭا: مەن ھامان ئۆلىمەن. ئەمما بىر ئەۋلاد قالدۇرالمىدىم، دېگەن ئىدى. ئۇ شۇ چاغدا تېخى ئۆيلەنمىگەن بىر بالا ئىدى.

مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، ئامىن!

مەرھۇم ئابدۇكېرىم ساۋۇتنى ئەسلەيمەن

مەرھۇم ئابدۇكېرىم ساۋۇت (لەقىمى لەڭۋازا)، ئەسلى يۇرتى يېڭىشەھەر ناھىيىسىنىڭ خان ئېرىق گۇڭشىسىدىن بولۇپ، كېيىنكى مەزگىللەردە قەشقەرگە كۆچۈپ كېلىپ ئورۇنلاشقان ئىدى. مەن مەرھۇمنى بۇرۇندىنلا بىلەتتىم. ھازىرمۇ قەشقەر شەھىرىدە ھاشماجى سائەتچى، ئىمىنجان دودەي دەيدىغان ئىنىلىرى بار. مەرھۇم ئابدۇكېرىم ساۋۇت 1970 - يىلى 7 - ئاينىڭ 18 – كۈنى قەشقەر شەھىرىدىكى ھۆكۈم ئېلان قىلىش چوڭ يىغىنىدا ئۆلۈم جازاسى بېرىلىپ ئىجرا قىلىنغان ئىدى. جازا ئېلان قىلىش مەيدانىغا بىللە چىقتۇق. ئەمما ئۇ ئاخىرەتكە سەپەر قىلىپ كەتتى. بۇ كۈن شەرقىي تۈركىستان تارىخىدىكى ئېغىر مۇسىبەت كۈنى بولۇپ، شۇ كۈنى ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستان بويىچە 78 كىشىگە ئۆلۈم جازاسى بېرىپ، بىرلا ۋاقىتتا ھەر قايسى شەھەر ۋە ۋىلايەتلەردە ئىجرا قىلىنغان ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ ئەزالىرى ئىدى.

مەن ئابدۇكېرىم ساۋۇت بىلەن تا ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىشقا چىققانغا قەدەر بىر كامىردا ياتقان ئىدىم. ئۇ ئۆزىنىڭ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنىشىغا زادى ئىشەنمەيتتى ۋە بىلمەيتتى. «مەن گۇناسىز، مېنىڭ ھېچ قانداق گۇناھىم يوق، مەن پەقەت قەشقەرگە كېتىۋېلىش ئۈچۈن مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ماشىنىسىغا چىقىۋالغان ئىدىم» دەيتتى. ئۇ مەكتەپتىن كەلگەن مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ ماشىنىسى بىلەن سوغۇنغا كېلىپ ئەسىرگە چۈشكەن ئىدى. ھۆكۈم ئېلان قىلىش چوڭ يىغىنىغا چىققاندا، ھەممىمىزنى ۋىلايەتلىك تۈرمىنىڭ ھويلىسىغا يىغىپ، پۇت ـ قوللىرىمىزغا كويزا – كىشەن سېلىپ، ئۈستىلەپ قاتتىق باغلاپ جازا مەيدانىغا ئېلىپ ماڭغان ئىدى. ئۇنىڭ بېشىغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلىدىغان كىشىلەرگە كىيگۈزىلىدىغان كۇلانى كەيدۈرگەندىمۇ بىر نېمىنى ھېس قىلمىغان ئىدى، پەقەت ئالدىدىكى ماشىنىدىكى كىشىلەرنىڭ بېشىغا كىيدۈرۈلگەن ئۆلۈم جازاسى تاختىيىنى كۆرگەندىلا، ئۆزىنىڭكى بىلەن سېلىشتۇرۇپ ئاندىن ئۆزىنىڭمۇ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغانلىقىنى بىلگەن ئىدى. ئۇ گەرچە نارازىلىق بىلدۈرگەبىن بولسىمۇ ھېچ كىم ئۇنىڭ گېپىنى چۈشەنمەيتتى. باسمىداپ ئېلىپ ماڭغانلارنىڭ ھەممىسى خىتاي ئەسكەرلىرى ئىدى.

مەن ئۆلۈم مەيدانىدا نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلىدىغانلىقىغا دىققەت قىلىپ ئاڭلاپ تۇردۇم.

سوۋېت شىيۇجىڭجۇيى خائىنلار گورۇھى بىۋاستە پىلانلىغان، ئاخۇنوپ باشچىلىقىدىكى قەشقەردىكى ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭنىڭ شېرىك جىنايەتچىسى ئابدۇكېرىم ساۋوت، تەركىبى پومىشچىك، بۇزۇق ئۇنسۇر قالپىقى بىلەن كۆپ قېتىم تۈرمىگە كىرىپ جازالانغان، زامان ئۆزگەرتىش خىيالىدا بولغان. مەكتىتكى مۇھەممەد ئىمىن قادىرغا مەسلىھەت كۆرسىتىپ، مەكىت ناھىيىلىك سودا كوپېراتىپىنىڭ ماگىزىنىغا ئوت قويۇپ كۆيدۈرۈپ، نۇرغۇن ئىقتىسادى زىيان سالغان. تىزناپ دەرياسىنىڭ سۈيىنى قويۇپ بېرىپ، مەكىت ناھىيىسىنى سۇغا باستۇرماقچى بولغان، كۆپ قېتىم قورال ياراغ بۇلاشقا قاتنىشىپ، خەلق ئازادلىق ئارمىيىمىزنىڭ شان ـ شەرىپىگە داغ چۈشۈرگەن. خەلقنىڭ غەزىپى كۈچلۈك ئۆلتۈرمىسە بولمايدىغان جاھىل جىنايەتچىدۇر...... دېگەندەك جىنايەت بىلەن ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلغانلىقىنى ئېلان قىلغان ئىدى.

كېيىن پەيلو مەيدانىغا بېرىپ، باشقىلاردىن ئۇقسام، ئۇ ھەقىقەتەن باتۇرلۇق بىلەن خىزمەت كۆرسەتكەن، كۆپ ئۇرۇشقا قاتنىشىپ ئاجايىپ پىداكارلىقلارنى كۆرسەتكەن ئىكەن.

مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، ئامىن!

مەرھۇم سىدىق توختىنى ئەسلەيمەن

مەرھۇم سىدىق توختى مەكىت ناھىيىسىدىن ئىدى. 1969 – يىلى 8 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى مەكىت زەرەپشان پولكى بىلەن بىللە، سۇغۇنچازىدا دۈشمەن تەرىپىدىن ئەسىرگە چۈشكەن جەڭچىلەردىن ئىدى.

1970 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى قەشقەردىكى ھۆكۈم ئېلان قىلىش چوڭ يىغىنىدا ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان يەتتە كىشىنىڭ بىرسى ئىدى. شۇ كۈنى پۈتۈن شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەممە ۋىلايەت ۋە شەھەرلىرىدە بىرلا ۋاقىتتا 78 كىشىگە ئۆلۈم جازاسى بېرىپ، ئىجرا قىلىنغان ئىدى. بۇ كۈن شەرقىي تۈركىستان تارىخىدىكى ئۇنتۇلغۇسىز ئېغىر مۇسىبەت كۈنى بولۇپ سانىلىدۇ.

مەن مەرھۇم بىلەن قەشقەر ۋىلايەتلىك تۈرمىدە بىر يىلدەك بىللە ياتقان ئىدىم. بىر – بىرىمىزدىن ھال سورۇشۇپ تۇراتتۇق. مەن ئۇ كىشىنى «بوۋايى قەمبەر» دەپ چاقىراتتىم. چۈنكى ئۇنىڭ ئۆزىگە يارىشىملىق قاپقارا ساقىلى بار ئىدى. گەپ ـ سۆزلىرىمۇ دىنى ئۆلىمالاردەك ناتىق ئىدى. مەن مەرھۇمنىڭ قەھرىمانلىقى ھەققىدە كۆپ پاراڭلارنى ئاڭلىغان ئىدىم. مەرھۇم پىشقەدەم ئەسكەرلەردىن بولۇپ، مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ پولكىغا ئۆزلىكىدىن كېلىپ تىزىمغا ئالدۇرۇپ ئەسكەر بولغان ئىكەن. ئۇ پولكنىڭ ئاتاقلىق پىلمۇتچىسى ئىكەن. كۆپ ئۇرۇشلاردا دۈشمەننىڭ ئەسكىرىنى پىلمۇتنىڭ زەربىسىدىن باش كۆتۈرگۈزمەي، قىسىمنىڭ ئىلگىرىلىشى ئۈچۈن يول ئاچقان ئىكەن. بولۇپمۇ مەكىتنىڭ چاسا بۇدۇيىنى مۇھاسىرىگە ئېلىپ، قوراللىرىنى بۇلىغاندا، خىتاي ئارمىيىسىنىڭ باشلىقلىرىنى ئىندەككە كەلتۈرۈشتە، جەسۇرلۇق كۆرسەتكەن ئىكەن. مەرھۇم ئالەمدىن ئۆتكەندە 55 ياشتا ئىدى. مەن ئۇنىڭغا بېرىلگەن جازانىڭ سەۋىبىنى دىققەت بىلەن ئاڭلاپ تۇرغان ئىدىم.

— قورال ياراق بۇلىغان، بىگۇنا خەنزۇ ئىشچى خىزمەتچىلىرىنى ئۆلتۈرگەن، خەلق ئازادلىق ئارمىيىمىزنىڭ كادىر – ئوفىتسىرلىرىنى ھاقارەتلىگەن ۋە ئۆلتۈرگەن..... دېگەندەك جىنايەتلەرنى ئۇنىڭغا ئارتقان ئىدى. ئەمما كىمنى ئۆلتۈردى؟ نەچچىنى ئۆلتۈردى؟ تەپسىلى ئېيتمىغان ئىدى.

مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، ئامىن!

مەرھۇم ئەھمەتجان مۇنىرنى ئەسلەيمەن

مەرھۇم ئەھمەتجان مۇنىر 1970 – يىلى 7 ـ ئاينىڭ 18 – كۈنى قەشقەردە ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان 7 كىشىنىڭ بىرسى ئىدى. شۇ كۈنى ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەممە ۋىلايەت، شەھەرلىرىدە بىرلا ۋاقىتتا 78 كىشىگە

ئۆلۈم جازاسى بېرىلىپ، شەرقىي تۈركىستان تارىخىدا ئېغىر مۇسىبەت كۈنى بولغان ئىدى. مەن ئەھمەتجان مۇنىرنى بىرىنچى قېتىم ۋە ئەڭ ئاخىرقى قېتىم قەشقەر ۋىلايەتلىك تۈرمىنىڭ ھويلىسىدا، ئەتىگەن سائەت ئالتىدە ھۆكۈمگە ئېلىپ چىقىدىغان مەھبۇسلارنى بىردىن - بىردىن باغلاپ، پۇت - قوللىرىمىزغا كويزا - كىشەن سېلىپ، ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنىدىغانلارنىڭ بېشىغا كۇلا كىيدۈرۈپ، ئۆلۈم جازاسى بېرىلىدىغانلارغا ئاسىدىغان قىزىل كىرسىت بەلگىلىك تاختاينى ئاسقاندا، ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنىدىغانلار بىردىن - بىردىن ئايرىم ماشىنىغا ئولتۇرغۇزۇلۇپ، 10 ئەسكەرنىڭ نازارىتى بىلەن جازا مەيدانىغا ئېلىپ ماڭغاندا كۆرگەن ئىدىم. ئۇ مېنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ۋە بىرىنچى قېتىم كۆرۈشىم شۇنداقلا ۋىدالىششىم ئىدى. ئۇ ئۆلۈم مەيدانىغا ئېلىپ مېڭىلىشىنىڭ ئالدىدا، باغلاۋاتقاندا قانداقتۇر يۇقىرى ئاۋازدا دېكلاماتسىيە ئاھاڭىدا «شەرقىي تۈركىستان... يولۋاس.... مەرت...» دېگەندەك سۆزلەرنى قىلغان ئىدى، خىتاي ئەسكەرلىرى ئاغزىغا بىرنېمىلەرنى تىقىپ سۆزلىگىلى قويمىغان ئىدى. ئۇنىڭ ئۇ كۈندىكى ھالىتى ھېلىمۇ ئېسىمدىن چىقمايدۇ. ئۇ ئۆلۈم مەيدانىغا ئەمەس، بەلكى تويغا كېتىۋاتقاندەك غەيرەتلىك، جەسۇر، ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتى، خىتاي ئەسكەرلىرى ئۇنىڭ شىللىسىدىن بېسىپ تۇرغان بولسىمۇ، پىسەنت قىلماي، مەغرۇر قىياپەتتە ھەممە تەرەپكە تەڭ قاراپ، كىشىلەر بىلەن ۋىدالىشىۋاتاتقاندەك قىلاتتى. بىزنى ۋىلايەتلىك تۈرمىنىڭ دەرۋازىسىدىن ئېلىپ چىقىپ، ھېيتكار تەرەپتىن يارباغ تەرەپكە ھەيدەپ، ئۇيەردىن تۆشۈك دەرۋازا ئارقىلىق تۆمەن كۆلنىڭ ئالدى بىلەن ئايلاندۇرۇپ، شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئالدى، خەلق مەيدانىغا ئېلىپ كېلىپ، رەئىس مۇنبىرىنىڭ ئالدىدا چوڭ يولدا ماشىنىنىڭ ئىچىدە ئۆرە تۇرغۇزۇپ، بىردىن – بىردىن ھۆكۈم ئېلان قىلغان ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىدىن چىقىرىلغان ھۆكۈمنامە ۋە ئەيىبلەشنامىدە:

سوۋېت شىيۇجىڭجۇيى خائىنلار گورۇھىنىڭ قەشقەرگە قاققان قوزىقى، ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ كۆتۈرۈپ، پىرولېتارىيات دىكتاتۇرلىقىدىكى ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرماقچى بولغان، تۈرمىدىكى ئۆزگەرتىش جەريانىدا، ئۆزگەرتىشكە قارشىلىق قىلىپ، جىنايەتچىلەرنى قۇترىتىپ، يەنە قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرمەكچى بولغان....... دېگەندەك گەپلەر بىلەن ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلغان ئىدى.

ئەھمەتجان مۇنىر غۇلجا ۋىلايىتىنىڭ چاپچال ناھىيىسىدىن ئىدى. ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن خىزمەت تەقسىماتى بىلەن قەشقەرنىڭ ئۇيغۇر تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپىگە خىزمەتكە ئورۇنلاشقان ئىدى. ئۇ ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان مەزگىللەردە، ئۇنىڭ قەشقەردىكى تەسىرى خېلىلا چوڭ بولغان ئىدى. مېنىڭ زامانداش دوستلىرىمدىن ئاڭلىشىمچە، ئەھمەتجان مۇنىر، قەشقەر ياشلىرىغا شۇ زاماننىڭ ئۆزىدە، شىمالنىڭ مەدەنىيىتىنى تارقىتىپ، ئولتۇرۇش – قوپۇش، ئويۇن تاماشالاردا كۆپ ياشلارنى ئۆزىگە جەلپ قىلىپ، چوڭ سورۇنلارنى ھاسىل قىلغان ئىكەن. ئۇنىڭ بىلەن كەلدى - باردى قىلىدىغانلارنىڭ سانى كۈندىن - كۈنگە ئېشىپ، قەشقەردە ئۇنىڭغا ئىخلاس قىلىدىغانلارنىڭ سانى مەلۇم دەرىجىگە يەتكەن ئىدى. كېيىن ئۇ ئەكسىلئىنقىلابىي جىنايەت بىلەن قولغا ئېلىنغاندا، ئۇنىڭ بىلەن كەلدى - باردى قىلغانلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك قولغا ئېلىنىپ، جازالانغان ئىدى، ئۇنىڭ سورۇنى ئادەتتىكى سورۇن بولماستىن مۇستەقىللىقنى تەرغىپ قىلىدىغان سىياسىي سورۇن بولغان ئىكەن. مەرھۇم شۇ ئىش بىلەن 15 يىللىق قاماق جازاسىغا ئۇچراپ، پەيلو مەيدانىغا بارغاندىن كېيىن، تۈرمىدىكى سەپداشلار ئىچىدە كۆرەشنى داۋاملاشتۇرۇپ، «بوران پارتىيىسى» قۇرۇپ، پەيلو مەيدانىدا قايتا قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرمەكچى بولغان ئىكەن. ئۇنىڭ تەشكىلاتىغا قاتناشقان كىشىلەرنىڭ سانى جىق بولۇپ، تەسىر دائىرىسىمۇ چوڭ بولغان ئىكەن. «بوران پارتىيىسى» نىڭ قاتناشقۇچىلىرى ئىچىدە، مەرھۇمنىڭ تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپىدىكى ئوقۇغۇچىسى، پەيلو ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانى جىنايەتچىلەرنى قوراللىق قوغداش باتالىيونىنىڭ پەيجاڭى پالتۇ مۇھەممەد ئىمىنمۇ قاتناشقان بولۇپ، بوران پارتىيىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكىنى ھەمدە قوراللىق قوزغىلاڭغا كېرەكلىك بولغان قوراللارنى تەمىنلەشنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان ئىكەن. مەرھۇم سېيىت نىياز بوران پارتىيىسىنىڭ تەشكىلات ئىشلىرىغا مەسئۇل بولغان ئىكەن. قوراللىق قوزغىلاڭغا ئاتلىنىش پەيتى يېقىنلاشقاندا، ساتقىنىنىڭ خائىنلىقى بىلەن پاش بولۇپ، پۈتۈن پەيلو مەيدانىدا ھەربىي ھالەت ئىجرا قىلىنىپ، تۇت – تۇت بولۇپ كېتىپ، نەچچە يۈزلىگەن مەھبۇس قايتىدىن جىنايى جازاغا تارتىلىپ،

ئەھمەتجان مۇنىرگە ئۆلۈم جازاسى، سىيىت نىيازغا ئۆلۈم جازاسى بېرىپ ئىككى يىلدىن كېيىن ئىجرا قىلىدىغان، پالتۇ مۇھەممەد ئىمىنغا 20 يىللىق قاماق جازاسى بېرىپ، ئەنزىنى ياپقان ئىدى. بىز پەيلو مەيدانىغا بارغاندا ھېلىمۇ ئەھمەتجاننىڭ تەسىرى تۈگىمىگەن ئىكەن. كادىرلار ئىككىنچى بىر ئەھمەتجاننىڭ چىقىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئىككى جىنايەتچى بىر يەرگە كەلسە، سوراق سوراپ، نېمە دېيىشتىڭ؟ دەپ گۇمان قىلىدىكەن. ئەھمەتجان قاتارلىقلار 1965 - يىلى پەيلو مەيدانىدا قايتا قولغا ئېلىنغان پېتى 1970 - يىلىغىچە قەشقەر ۋىلايەتلىك تۈرمىدە قاماقتا تۇتۇپ تۇرۇلۇپ، بىز بىلەن بىللە جازا مەيدانىغا ئېلىپ چىقىلىپ، ئۇ ئالەمگە كەتكەن ئىدى.

ئەھمەتجان ئالەمدىن ئۆتكەندە تېخى ئۆيلەنمىگەن ئىدى.

بىز بىر قانچىمىز جازا مەيدانىدىن قايتىپ كىرگەندىن كېيىن، مەن سىيىت نىياز بىلەن بىر كامىردا ياتقان ئىدىم. كېيىن پەيلو مەيدانىدىمۇ بىر ئەترەتتە بىر قانچە يىل بىللە بولغان ئىدىم. سىيىت نىيازنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە:

— ئەھمەتجان مۇنىر قەشقەر ۋىلايەتلىك تۈرمىدە تۇرغان مەزگىلدە، ئاخۇنوپ، مىجىت سىلىك ۋەقەسىنى ئاڭلىغان ئىكەن. ئۇ ۋەتەننىڭ مۇستەقىللىقىغا ئىنتىلىشۋاتقان ئىشلاردىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، مەن ھامان ئۆلۈپ كېتىمەن، مەن ئۆلۈپ كەتكەن تەقدىردىمۇ ۋەتەن يەنىلا بىر كۈن مۇستەقىللىققا ئېرىشىدىكەن، ئاپتونوم رايوننىڭ باشلىقلىرىدىن تارتىپ، قەشقەرنىڭ دوتەي، ھاكىملىرىغىچە، خىتايغا قارشى تەشكىلاتقا ئۇيۇشقىنىدىن قارىغاندا، بىزنىڭ ئىنقىلابىمىز ھەققانى ئىنقىلاپ ئىكەن، خەلق ئويغىنىپتۇ، مۇستەقىللىقنىڭ پۇرىقى دىمىغىمغا ئۇرۇنۇۋاتىدۇ، ئۆلۈپ كەتسەم ئارمىنىم يوق. بىرسىمىز ئۆلسەك مىڭىمىز بۇ يولنى داۋاملاشتۇرىدىكەنمىز، دېگەن ئىكەن!

ئەھمەتجاننىڭ شېرىكلىرىدىن كۆپ قىسمى تۈرمىدە ئالەمدىن ئۆتتى. ئاز بىر قىسمى جازا مۇددىتىنى تۈگىتىپ قەشقەرگە قايتىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە پالتۇ مۇھەممەد ئىمىن قەشقەردە قاسساپلىق بىلەن جان ساقلاۋېتىپتۇ. ئەسقەرجان قاتارلىق بىر نەچچىسى ھەرخىل يول تۇتۇپ، جان بېقىپ ھازىر قەشقەردە ياشاۋېتىپتۇ. ئەلھەمدۇ لىللاھ!

مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، ئامىن!

ئاللاھقا شۈكرى! سىيىت نىيازمۇ تۈرمىدىن ساق چىقتى. ئۇ ئاخىرقى ئۆمرىدە خېلى جىق ئىشلارنى قىلدى، ئۇ ئۈرۈمچىدىكى نەنمىن مەسجىدىدە بىر مەزگىل مۇئەززىنلىك ھەم خوجىدارلىق ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىپتۇ. ئۇ مەزگىلدە ۋەتەندە بولىۋاتقان ئىشلاردىن چەت ئەلدىكى تەشكىلاتلارنى خەۋەرلەندۈرۈپ ، نۇرغۇن مۇھىم قىممەتى بار ئاخباراتلار بىلەن تەمىنلىگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدىم. مەن ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ۋاقتىمدا مەلۇم بىرسى ئارقىلىق سىيىت نىياز بىلەن ئالاقىلىشىپ تۇرغان ئىدىم. كېيىن مەن داكۇمۇتسىزلىق كاساپىتىدىن كۆپ قېتىم خاپىلىق تارتىپ، بىر يەردە مۇقىم تۇرالماي ئالاقىمىز ئۈزۈلۈپ قالغان ئىدى، كېيىنكى كۈنلەردە ۋەتەندىن چىققان بىرسىدىن مەرھۇمنىڭ ئۇ ئالەمگە سەپەر قىلغانلىقىنى ئاڭلاپ، بەكمۇ قايغۇردۇم، مەرھۇمغا جانابى ئاللاھتىن جەننەتتىن يەر بېرىشىنى تىلەيمەن، ئامىن!

مەرھۇم جېلىل قارىمنى ئەسلەيمەن

مەرھۇم جېلىل قارىم 1970 – يىلى 7 – ئاينىڭ 18 – كۈنى قەشقەردە ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان يەتتە كىشىنىڭ بىرسى ئىدى. مەن جېلىل قارىمنى 21 - ئاۋغۇست كېچىسى، قەشقەردىن چىققان قۇماندانلىق شتابىنىڭ ماشىنىسىغا ئولتۇرۇپ، بىر ماشىنا بىلەن سۇغۇنغا بارغاندا، ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا كۆرگەن ئىدىم. مەرھۇم كېلىشكەن، ئۇزۇن بوي، كالتا ساقال، ياداڭغۇ كەلگەن، گەپ - سۆزىدىن تەقۋادار مۇسۇلمانلىقى چىقىپ تۇرىدىغان، سالاپەتلىك بىر ئىنسان ئىدى. قاراجۈلگە يېتىپ بارغان كۈنى ئەتىگەندە بامدات نامىزىنى ئوقۇپ بولۇپ، دۇئاغا تۇرغاندا ھەممىمىزنى يىغلىتىۋەتكەن ئىدى. ئەسلى ئىسمى ئابدۇللاھ قارى ئىكەن. يەر ئىسلاھاتى مەزگىلىدە بۇ كىشىگە پومېشچىك ئۇنىسۇر قالپىقى كىيدۈرۈلگەن بولغاچقا، نازارەتتىن قېچىپ، بىر ئۆمۈر ئۆز يۇرتىدا سەرگەردان، سەرسان بولۇپ، قېچىپ يۈرگەن كىشى ئىكەن. ئىسمىنى ئۇكىسىنىڭ نامىغا ئۆزگەرتىپ جېلىل قارىم نامى بىلەن ئۈرۈمچى، غۇلجا، كۇچار... قاتارلىق يەرلەردە ھۈنەر – كەسىپ بىلەن جاھانسازلىق قىلىپ يۈرگەن ئىكەن. ئۇ زامانلاردا پومېشچىك قالپىقى بار ئادەم بىر يەردىن يەنە بىر يەرگە بېرىشقا توغرا كەلسە، چوقۇم گۇڭئەنجۈينىڭ رۇخسىتىنى ئېلىشى كېرەك

ئىدى. شۇ ۋەجىدىن مەرھۇم ئۇكىسىنىڭ نامىدا ھايات ساقلىنىپ كەلگەن ئىكەن. مەرھۇم مەركىزى بىيورونىڭ قەشقەرگە ئەۋەتكەن ئالاھىدە ئالاقىچىسى بولۇپ، مۇھىم ئىشلار جىلىل قارىم ئارقىلىق مەركىزى بىيوروغا مەلۇم قىلىناتتى. مەرھۇم قاراجۇلدىكى جەڭدە باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىپ، دۈشمەننى كۆپ ئۆلتۈرگەنلەرنىڭ بىرسى ئىدى. مەن مەرھۇم بىلەن قەشقەر ۋىلايەتلىك تۈرمىدە بىر نەچچە كۈنلا بىللە بولۇشقا نىسىپ بولغان ئىدى. ئۇ كىشىدىن كۆپ دىنى بىلىملەرنى ئۈگىنىۋالغان ئىدىم. مەرھۇمنىڭ ئېيتىشىچە ياقا يۇرتتا 20 يىلدەك سەرگەردان بولۇپ، مەخپى ھايات كەچۈرگەن ئىكەن. جازا مەيدانىغا بىللە چىقتۇق. ئەمما ئۇ كىشى ئۇ ئالەمگە كېتىپ قالدى. مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، ئامىن!

مەرھۇم ھاۋۇت پاۋاننى ئەسلەيمەن

مەرھۇم ھاۋۇت پاۋان (مەرگەن) مەكىت ناھىيىسىدىن بولۇپ، 1970 - يىلى 7 - ئاينىڭ 18 – كۈنى قەشقەر شەھىرىدە ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغان يەتتە كىشىنىڭ بىرسى ئىدى. مەن مەرھۇم بىلەن بىللە جازا مەيدانىغا بىللە چىققان ئىدۇق. ئەمما ئۇ كىشىگە ئۆلۈم جازاسى بېرىلىپ ئۇ ئالەمگە يۈرۈپ كەتتى. ئۇ بىزنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ۋىدالىششىمىز بولغان ئىدى. مەرھۇمنىڭ ياتقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، ئامىن!

مەرھۇم 85 ياشلىق، ئاپپاق ساقال، پەرىشتە سۈپەت بىر ئىنسان ئىدى. مەرھۇم مەكىت ناھىيىسىدە بىر ئۆمۈر مەرگەنلىك بىلەن ئوۋ ئوۋلاپ، چۆل - جەزىرىلەردە ھاياتى ئۆتكەن، خىتاينىڭ ئۇنداق ياكى مۇنداق سىياسەتلىرىدىن قىلچە خەۋىرى يوق، تەركى دۇنيا بولۇپ كەتكەن قارا تۈرك بىر ئىنسان ئىدى. مەدەنىيەت ئىنقىلابىي يۇقىرى پەللىگە چىقىپ، ئىسيانچىلار باشلىقى مۇھەممەد ئىمىن قادىر مەكىتنىڭ ھوقۇقىنى قورال كۈچى بىلەن تارتىۋىلىپ، مەكىت خەلقىگە مۇراجىئەت نامە چىقىرىپ ئەسكەرلىككە تىزىمغا ئالدۇرۇش ھەققىدە ئۇقتۇرۇش چىقارغاندا، مەكىت خەلقىنىڭ ئازادلىققا چىققانلىقىنى ئاڭلىغان ھاۋۇت پاۋان، جاڭگالدىكى ئوۋچىلىق كەسپىنى تاشلاپ، پىداكارلىق بىلەن مەكىت ناھىيىسگە كېلىپ، ئۆزىنى مەلۇم قىلىپ، ئەسكەرلىككە تىزىملاتقان ئىكەن. ھاۋۇت پاۋاننى كۆرگەن مۇھەممەد ئىمىن قادىر ئۇ كىشىگە ئۆز قولى بىلەن بىر دانە بەش ئاتار مىلتىق بىلەن يۈز تال ئوق بەرگەن ئىكەن. ئۇ كىشىنىڭ مۇھەممەد ئىمىن قادىرنىڭ بۇيرۇقى بىلەن سىنايپېرلىق (يىراقتىن قارىغا ئېلىپ ئاتىدىغان ئاتقۇچى) قىلىدىكەن. ئۆزىنىڭ ئېيتىشىچە، «كۆزۈمگە ئىلىنىشقان نەرسىنى سوقۇۋېتەلەيمەن» دەيتتى. مۇھەممەد ئىمىن قادىر بەرگەن مىلتىق بىلەن ھەر قېتىمقى جەڭدە بىر نەچچە دۈشمەننى يەر چىشلەتكەن ئىكەن. ئۇ ئۆزىنىڭ دېيىشىچە، «بىلىپ تۇرۇپ يىراقتىن ئون ئىككى خىتاينى يەر چىشلەتتىم، يەنە قانچىسى يەر چىشلىدى بىلمەيمەن»، دەيدىغان. ئەمما ھۆكۈم نامىسىدا «بىگۇنا بىر نەچچە خەنزۇ ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرىنى ئۆلتۈرگەن» دەپ ئەيىبلىگەن ئىدى. باشقىلارنىڭ دەپ بېرىشىچە: «بۇ ئادەم خىتايغا بەك ئۆچ ئىدى، خىتاينى كۆرسىلا، ئۇنىسىنى بۇنىسىنى سۈرۈشتە قىلماي ئېتىۋېتەتتى» دېگەن ئىدى. مەن بىر قېتىم چاخچاق قىلىپ، راست نەچچەيلەننى ئاتقانتىلە؟ دېسەم، «ئاللاھ بىلىدۇ ئۇنىڭ ھېسابىنى، كىم ئۇلارنى بىزنىڭ يۇرتقا كەلسۇن دەپتۇ!» دېگەن ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ تەرجىمھالى ھەققىدە ھېچ كىمگە بىر نېمە دېگەن ئەمەس، ئۇ راستىنلا بىر سىرلىق ئىنسان ئىدى.

خاتىمە

ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەن!

سىز ئوقۇۋاتقان بۇ ئەسلىمە، شەرقىي تۈركىستان يېقىنقى زامان تارىخىدا بولۇپ ئۆتكەن ئەمەلى ئىشلار. مەن پەقەت قەشقەر ۋىلايىتىدە بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى تىپىك ھالدا ئەسلەپ ئۆتتۈم.

«ۋەتىنىم مېنى سۆيمىسە، مەن ۋەتىنىمنى سۆيىمەن، ئۇلۇسۇم مېنى تونىمىسا، مەن ئۇلۇسۇمنى تونۇيمەن»

مەن ۋەتەندە بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى، يۈز بەرگەن تارىخىي ۋەقەلەرنى، مىللىي قەھرىمانلىرىمىزنىڭ باتۇرلۇق ئىش ـ ئىزلىرىنى، ۋەتەن سۆيەر ئەزىمەتلىرىمىزنى، چىلەكتىن ئالغان بىر تامچە سۇ سۈپىتىدە، ئەسلەپ ئۆتتۈم. مەن بۇ ئىشلارنىڭ بىردىنبىر شاھىدى ئىدىم. كۆپ ئىشلارغا مەن ئۆزەم قاتناشقان ۋە بىلگەن ياكى مېنىڭ ھايات قالغان سەپداشلىرىمدىن ئاڭلىغان ئىشلار ئىدى. ئاشۇلارنىڭ ئىش ـ ئىزلىرىنى، پەقەت خىتاي دائىرىلىرى تەرىپىدىن پاش بولۇپ، ئەنزە قىلىنىپ تۇرغۇزۇلغان قىسمىنىلا بۆگۈنكى ھايات ياشاۋاتقان خەلقىمگە تونۇشتۇرۇش يۈزىسىدىن بۇ ئەسلىمىنى يېزىپ قالدۇردۇم. مەن بۇ ئەسلىملىرىمنى يېزىۋاتقىنىمدا، قەلىمىم تىلىدىن دەرتلىك سۆزلىرىم بۇلدۇقشۇپ چىقماقتا ئىدى. قانلىق كۆز ياشلىرىمدىن ئاققان تامچە ـ تامچە ياش، قەلىمىم سىياسىغا قوشۇلۇپ باشقىچە بىر خىل تەبىئى رەڭنى ھاسىل قىلماقتا ئىدى. شېھىد بولىۋاتقان سەپداشلىرىمنىڭ جان ئۈزۈش ۋاقتىدىكى كۆرۈنۈشلىرى كۆز ئالدىمغا كېلىۋېلىپ مېنى ھۆكۈرتۈپ يىغلاتماقتا ئىدى. مەن ئۇلارغا قوشۇلۇپ ئۆلمەي بۈگۈنگىچە ھايات قالغانلىقىمنى بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچ كىمگە تىنالمايتتىم. چۈنكى دىنىم خىتاي كوممۇنىستلىرى تەرىپىدىن دەپسەندە قىلىنماقتا ئىدى، خەلقىم خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ ئاسارىتى ئاستىدا تۇرماقتا ئىدى، مىللىتىم يەر يۈزىدىن يوقۇلۇش خەۋپى ئىچىدە تۇرماقتا ئىدى، مەن دىنىم ئۈچۈن ھېچ بىر ئىش قىلىپ بېرەلمىدىم، خەلقىم ئۈچۈن ھېچ بىر ئىش قىلىپ بېرەلمىدىم. مىللىتىم ئۈچۈنمۇ يەنىلاھېچ بىر ئىش قىلىپ بېرەلمىدىم. بۇلارنى ئويلىغىنىمدا ئىچ ـ ئىچىمدىن ھەسرەتلىنىپ، خىجىل بولاتتىم، ئەھمىيەتسىز ئۆتكەن كۈنلىرىمگە ئېچىناتتىم. بىھۇدە ئۆتكۈزگەن ھاياتىمغا نەپرەتلىنەتتىم. ئەمدى يېشىم 64 تىن ئاشتى. ساقال ـ بۇرۇتۇم ئاقىرىپ، رەڭگى ـ رۇخسارىم قورۇلۇپ، قېرىلىقىم ۋايىغا يەتتى. پۇت ـ قوللىرىمدا مادار قالمىدى. ۋەتەننى خىتايلارغا تارتقۇزۇپ قويۇپ، ۋەتەندىن ئايرىلىپ، ۋەتەنسىزلىكنىڭ دەردىنى تارتىۋاتىمەن. يالغۇزلۇقتىكى بۇ ھايات مېنى تېخىمۇ قىيناۋاتىدۇ..... شۇنداق بولسىمۇ ئاخىرى بۇ ئەسلىمىنى بولسىمۇ يېزىپ خەلقىمگە تەقدىم قىلاي دەپ قولۇمغا قەلەم ئالدىم. قەلىمىم ئاجىز، سەۋىيەم تۆۋەن تۈپەيلى ئۇنداق، ياكى مۇنداق خاتالىقتىن خالىي بولالماي ياخشى يازالمايۋاتقانلىقىمنى ھېس قىلىۋاتىمەن. شۇنداق بولسىمۇ ئوقۇرمەن قېرىنداشلىرىمنىڭ ئۇزۇن ياكى چولتا بولۇپ قالغان تەرەپلىرى بولسا ياردەم قىلسا ئۇلارغا چەكسىز مىننەتدارلىقىمنى بىلدۈرىمەن، دېگەن ئۈمىدتىمەن، ئامىن!

مەن بۇ ئەسلىمەمنى مەرھۇم ئۇستازىمىز ئۆتكۈر ئەپەندىنىڭ «ئىز» دېگەن شېئىرى بىلەن تاماملاشنى لايىق كۆردۈم.

ئىز

ياش ئىدۇق مۇشكۇل سەپەرگە ئاتلىنىپ چىققاندا بىز.
ئەمدى ئاتقا مىنگۈدەك بوپقالدى ئەنە نەۋرىمىز.
ئاز ئىدۇق مۇشكۇل سەپەرگە ئاتلىنىپ چىققاندا بىز،
ئەمدى چوڭ كارۋان ئاتالدۇق قالدۇرۇپ چۆللەردە ئىز.
قالدى ئىز چۆللەر ئارا گاھى داۋانلاردا يانە،
قالدى نى - نى ئارسلانلار دەشتى چۆلدە قەبرىسىز.
قەبرىسىز قالدى دىمەڭ يۇلغۇن قىزارغان دالىدا،
گۈل – چىچەككە پۈركىنۇر تاڭنا باھاردا قەبرىمىز.
قالدى ئىز، قالدى مەنزىل، قالدى يىراقتا ھەممىسى،
چىقسا بوران، كۆچسە قۇملار ھەم كۆمۈلمەس ئىزىمىز.
توختىماس كارۋان يولىدىن گەرچە ئاتلار بەك ئورۇق،
تاپقۇسى ھىچ بولمىسا بۇ ئىزنى بىر كۈن، نەۋرىمىز يا چەۋرىمىز.

ھۆرمەت بىلەن: ئابدۇررەشىد ھاجى كېرىمى

Telfun : 0046 709 471 671 (qol)

E –mail :
sewdayi55@hotmail·com